

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ ТА НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ СОЦІОЛОГІЇ ТА УПРАВЛІННЯ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ МИХАЙЛА ДРАГОМАНОВА
ЗАПОРІЗЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ МЕДИКО-ФАРМАЦЕВТИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІНСТИТУТ ПОЛІТИЧНИХ І ЕТНОНАЦІОНАЛЬНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ
ІМ. І.Ф. КУРАСА НАН УКРАЇНИ
СОЦІОЛОГІЧНА АСОЦІАЦІЯ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКА ОБЛАСНА ДЕРЖАВНА АДМІНІСТРАЦІЯ
МІЖРЕГІОНАЛЬНЕ УПРАВЛІННЯ НАЦДЕРЖСЛУЖБИ
У ДНІПРОПЕТРОВСЬКІЙ ТА ЗАПОРІЗЬКІЙ ОБЛАСТЯХ
КОРОЛІВСЬКИЙ КОЛЕДЖ МІСТА НЬЮ-ЙОРК
КАВКАЗЬКИЙ МІЖНАРОДНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІНСТИТУТ МІЖНАРОДНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ВРОЦЛАВСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ІНСТИТУТ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ ФАКУЛЬТЕТУ СОЦІОЛОГІЇ ТА ЕКОНОМІКИ
УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ КОМЕНСЬКОГО В БРАТИСЛАВІ
ІНСТИТУТ ЕКОНОМІЧНИХ ТА СОЦІАЛЬНИХ НАУК
УНІВЕРСИТЕТУ ФІРАТ
ЦЕНТР СТРАТЕГІЧНОГО ПРОГНОЗУВАННЯ ТА ПРОЕКТУВАННЯ
СОЮЗ СОЦІАЛЬНИХ ТЕХНОЛОГІВ УКРАЇНИ
УКРАЇНСЬКИЙ ЦЕНТР СОЦІАЛЬНОГО ПРОЕКТУВАННЯ
ОДЕСЬКЕ РЕГІОНАЛЬНЕ ВІДДІЛЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ АКАДЕМІЇ НАУК
УКРАЇНСЬКА АКАДЕМІЯ НАУК
ЄВРОПЕЙСЬКА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ

МАТЕРІАЛИ
XIII Міжнародної наукової конференції
«СОЦІАЛЬНЕ ПРОГНОЗУВАННЯ ТА
ПРОЄКТУВАННЯ МАЙБУТНЬОГО:
ПЕРЕМОГА, МИР ТА ВІДНОВЛЕННЯ У
ПІСЛЯВОЄННІЙ УКРАЇНІ»
28 квітня 2023 року

Запоріжжя

УДК: 316.334.3:316.4

ББК: С55.373.1

М 341

Редакційна колегія:

Головний редактор – *Кудінов І.О.*, кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри соціології ЗНУ.

Науковий редактор – *Лепський М.А.*, доктор філософських наук, професор, професор кафедри соціології ЗНУ.

Бірюкова Т.Ф., кандидат філософських наук, декан факультету соціології та управління ЗНУ.

Лепська Н.В., кандидат політичних наук, доцент кафедри політології.

Бутченко Т.І., доктор філософських наук, доцент, завідувач кафедри соціальної філософії та управління ЗНУ.

Скворець В.О., доктор філософських наук, доцент, завідувач кафедри соціології ЗНУ.

Цокур Є.Г., доктор політичних наук, доцент, завідувач кафедри політології ЗНУ.

Технічне редагування: *Клименко А.О., Кузьміна А.О.*

**ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ТОЧНІСТЬ ВИКЛАДЕНИХ У ПУБЛІКАЦІЯХ ФАКТІВ
НЕСУТЬ АВТОРИ**

Матеріали XIII Міжнародної наукової конференції «Соціальне прогнозування та проектування майбутнього: перемога, мир та відновлення у післявоєнній Україні» (28 квітня 2023 року, м. Запоріжжя) / І.О. Кудінов (гол. ред.), М.А. Лепський (наук. ред.); ред. кол.: Т.Ф. Бірюкова, Н.В. Лепська, Т.І. Бутченко, В.О. Скворець, Є.Г. Цокур. Запоріжжя : ЦНСД, 2023. 214 с.

ISBN 978-617-8319-10-6

Збірник містить матеріали XIII Міжнародної наукової конференції «Соціальне прогнозування та проектування майбутнього: перемога, мир та відновлення у післявоєнній Україні» (28 квітня 2023 року, м. Запоріжжя). Сучасний розвиток світу, що визначений глобальними загрозами та ризиками, які суттєво впливають на світовий порядок, формують лінії розлому світоустрою та визначають тектонічні напруження між державами, блоками, коаліціями у геополітичному, військовому, економічному, соціокультурному вимірах. Основний фокус уваги на конференції спрямований на наукове обговорення російської воєнної агресії в Україні та в цілому проблематики сучасних війн в умовах радикальних змін глобальної безпеки. Учасники наукового заходу актуалізували низку гострих питань щодо сучасного соціально-політичного життя в нашій країні, реакції світового співтовариства на російську експансію, відпрацювання нових моделей медіації та миротворення в умовах трансформації світоустрою.

Вже традиційними для нашої конференції є осмислення методології соціального прогнозування та проектування, сценарних технологій визначення «неможливого» у розвитку світу та України, формування суб'єктів миру, дослідження взаємозв'язку миру та війни, державотворення та політичної модернізації, переговорів та медіації, а також наближення до перемоги.

ISBN 978-617-8319-10-6

ПЛЕНАРНЕ ЗАСІДАННЯ

Модератори: Бірюкова Т.Ф. – кандидат філософських наук, доцент, декан факультету соціології та управління ЗНУ;
Лепська Н.В. – кандидат політичних наук, доцент кафедри політології ЗНУ.

Секретар секції: Кулик М.А. – кандидат соціологічних наук, доцент кафедри соціології ЗНУ.

Лепський Максим
доктор філософських наук, професор,
академік Української академії наук,
професор кафедри соціології,
Запорізький національний університет

СЦЕНАРУВАННЯ МАЙБУТНЬОГО ЯК ВИЗНАЧЕННЯ МИРУ ТА ВІДНОВЛЕННЯ У ПІСЛЯВОЄННІЙ УКРАЇНІ

Сучасне українське суспільство сконцентроване на Перемогу та створення світової підтримки суверенітету України та відновлення повної цілісності нашої держави. Разом з тим вже помітні тенденції у майбутнє, що потребує осмислення сценаріїв, що визначають рух суспільства.

Метою тез є осмислення сценарування майбутнього як визначення миру та відновлення у післявоєнній Україні.

Визначення майбутнього безпосередньо обумовлено розв'язанням складних та часто-густо невизначених проблем. Люди, про це ще писав Герберт Сайман [1], часто приймають рішення на основі «обмеженої раціональності», на основі знань, ідей, контекстів, історій, які циркулюють у їх оточенні. До цього зараз потрібно додати «інформаційні бульбашки», які створюються соціальними мережами, соціально-мережевою інформацією та вибором стрічки інформації за перевагами запитів клієнтів Інтернет простору. Іншим чинником обмеженості прийняття рішень є так зване обмеження раціональних фреймів та їх дизайну – конструювання смислів через «призми» чи «лінзи» ідеологій та теорій, або через боротьбу за владу у тому чи іншому організаційному просторі.

Сучасна криза дослідників та науковців пов'язана, як з умовами глобальних загроз (пандемій та війн), так і з нездатністю впоратися з новими невизначеностями, верифікацією інформації, двозначностями, деконцентрацією в умовах небезпеки для життя тощо. Вимоги швидкої перебудови психіки до вирішення завдань життєдіяльності та наукової діяльності призводить до екскапізму та мікроменеджменту, як спроб зберегти контроль на мікрорівні (що має руйнуючий характер для особистості та її соціальних зв'язків). Контроль над особистим оточенням не вирішує нагальні завдання, а лише збільшують конфліктність та напруженість.

Замість організації життя та діяльності вони намагаються зберегти ілюзію контролю, як відповідності старим шаблонам, регламентам, зайвої бюрократизації, спроби втиснення ситуації у тісне «прокрустове ложе» застарілих ідеологій та теорій. У мікроменеджменті формуються «сліпі зони»,

оскільки відсутність осмислення, страх перед складністю та невизначеністю, прагнення «мікроменеджеріального контролю» компенсуються в діях політичної гри (у тиску, залякуванні, насиллі, інтригах, маніпулюванні, хейтерстві, тролінгу, ресентименті) як способу запобігання «дивитися в очі» об'єктивним фактам та осмислювати те, що лячне та токсичне. Критичне мислення, як вихід з «зони комфортного контролю мікроменеджменту» в умовах воєнної втрати повсякденності, підвергається утиску мікроменеджеріалів у спотворених спробах обмежити вплив «сліпих зон». Але саме з «сліпих зон» прилітають «чорні лебеді» (несподівані події) та «дикі карти» (ризики та небезпеки), що суттєво змінюють відносини та формують глибинні кризи, з якими ані контроль ані мікроменеджмент не можуть впоратися.

У таких глобальних загрозах актуалізується навчання майбутньому, формування м'яких систем його переосмислення та пересприйняття (про це у свій час писав П'єр Вак [3,4]), оскільки прогнозування як спроба відновлення лінійних схем управління у просторі невизначеності та хаотичних тенденцій стає річчю «невдячною» та, при наявності величезного простору «сліпих зон», зовсім неефективною.

Дональд Шьон і Мартін Рейн (1995) [4] розглянули теоретичну базу, яка лежить в основі трьох найбільш поширених способів вирішення політичних проблем, що важко вирішити, а саме: (1) «раціональний» аналіз політики, (2) силова політика і (3) посередницькі переговори. При цьому, на думку Рафаеля Раміреса і Анджели Вілкінсон (2016) [5] існує окремий клас завдань нечутливий до вирішення цими методологіями. Цей клас завдань можна вирішувати за допомогою (4) сценарію підходу (сценарного планування). Тому розглянемо сценарне планування Пітера Шварца [6] (нащадку сценарування П'єра Вака) як пошук нетривіальних сценаріїв, так званого другого роду, а саме розгляд інерційного сценарію після війни (що може вести до кризи), сценарію «так само, але більше»; та третього сценарію «якісно нових змін», до яких у нашому випадку чутливими є суспільство України, його майбутнє.

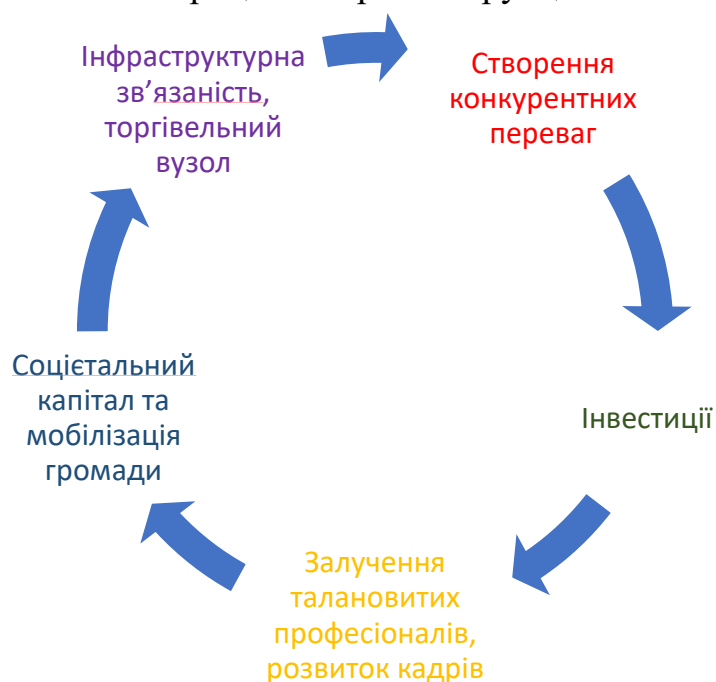
Ці сценарії майбутнього залежать від спрямування осмислення майбутнього – відцентрового або доцентрового, а також від того, на чому засновано орієнтація сценаріїв.

Відцентрований сценарій, що заснований на зміні, запереченні того, що було центром (або є, або/й якому чиниться опір та визначається його руйнація чи дистанціювання від якого), у соціальному смислі це є конфігурація фактів, цінностей, переконань, часто фейків та нонсенсів пропаганди, а також ідеології та теорії, які заперечує або долає рух суспільства у майбутнє, від яких він відходить – відштовхується. Цей сценарій має відповідати на питання: «Від чого ми відходимо, що заперечуємо і чому?». Наприклад, розгляд миру і відновлення нашої країни, вже ґрунтується на положеннях, цінностях, переконаннях у збереженні державності та суверенітету, на запереченні агресії та повномасштабної війни, запереченні та боротьбі проти «руського миру» РФ та реваншизму радянського минулого. У цьому сценарії заперечується також «війна без кінця» та «замороження конфлікту». До того ж ми не розглядаємо у цих тезах катастрофічні сценарії архаїзації, «спустошеного поля» чи «колоніальної залежності» або устрою країни у негативній політекономії війни.

Доцентровий сценарій навпаки тяжіє до якогось центру, як конфігурація фактів, цінностей, переконань, а також пропаганди, ідеології та теорії, до якої рух суспільства у майбутнє тяжіє, стверджує та розвиває. Цей сценарій відповідає на питання: «До чого ми прагнемо і чому?». Зараз у нас це визначення модернізації, ствердження державності та суверенітету на основі демократичних принципів, європейського вибору та прагнення входження у НАТО.

Третім ми визначаємо фреймований сценарій, той, що має положення, цінності, переконання як ґрунт (його можна було б назвати «відґрунтований» сценарій). Часто саме цей ґрунт має обмежену раціональність та дизайн, але саме цей ґрунт змінюється під впливом глобальних небезпек, катастроф, криз та війн. Цей сценарій має відповідати на питання: «На чому ми спираємось і чому?». Саме цей часто «обмеженої раціональності» або «псевдораціональності» сценарій тяжіє формувати «офіційне майбутнє» (концепт, що впроваджений Пітером Шварцем у сценарування [6]). Після Перемоги є велика вірогідність боротьби сценаріїв обмеженої раціональності побудови майбутнього суспільства чи то узаконеним насиллям чи то політичним аналізом через призму якоїсь ідеології або фремованої зборки тієї або іншої політичної сили.

Відцентровий сценарій буде означати домінування відбудови, в центрі зборки якого знаходиться заперечення пропаганди агресивного сусіда (РФ) та радянського минулого, відтворення минулої поселенської структури, інфраструктури та інституційної зборки, тобто проектування відбудеться від того, що було, а основним процесом є реконструкція.

Мал.1. Рациональний підхід до сталого людського розвитку громади (2018)

Доцентровий сценарій після Перемоги і відновлення миру визначає процес відновлення, він починається від того, що було до війни, але прагне побудувати майбутнє за новими зразками, які є привабливими у сучасному світі, що вже відпрацьовані країнами-лідерами нового. Цей сценарій концентрує увагу на модернізацію та інноваційний розвиток (впровадження нового, що було вже впроваджено на практиці).

Раціональний підхід до сталого людського розвитку громади у цілісності
держави (2023)

<p>Створення конкурентних та солідарних переваг (співпраці) Стратегічне управління, довгострокові візії Концентрація економічних ресурсів розвитку Постійна робота для створення конкурентних та солідарних переваг.</p>	<p>Інвестиції Компанії інвестують для розширення виробництва; Отримання сталого прибутку у гнучкому бізнесі; Впровадження ефективних технологій; Створення нової продукції або сфери обслуговування. Держава інвестує в інфраструктуру розвитку; Комфортність та якість життя; розвиток бізнес-середовища. Держава фінансує делеговані повноваження.</p>
<p>Залучення талановитих професіоналів, розвиток кадрів Збільшення резерву та кадрового потенціалу громади; добробуту та творчості; обсягу внутрішнього ринку; підвищення освітнього рівня та кваліфікації; створення формату освіти під завдання майбутнього з перевагою холістичності підготовки (універсального знання) та конкретного знання (навичок і компетентностей).</p>	<p>Інфраструктурна та інституційна зв'язаність, торгівельний та виробничий вузол (з врахуванням 4 промислової революції) Транспорт; Енергопостачання;– Виробництво (глобалізація розподілу праці, локалізація та індивідуалізація виробництва); Діджиталізація та гібридні дистанційні онлайнів та контактні офлайнів технології; Сфера обслуговування; Комунальне господарство; Комунікації; Освіта; Сільськогосподарське виробництво; Рекреація, туризм, дозвілля</p>
<p>Соцістальний капітал та мобілізація громади та громадянського суспільства Створення цілісного комплексу ресурсів громади, громадянського суспільства та їх «капіталізація»; Використання можливостей та сильних сторін ресурсів громади та громадянського суспільства у цілому; Мобілізація + партиципація громади та органів місцевого самоврядування Гнучкість у вирішенні проблем, smart- і soft -навички.</p>	<p>Розвиток поселенської інфраструктури держави Створення логістичної та інфраструктурної зв'язаності задля завдань оборони держави; Проектування логістичної зв'язаності під новаційний та інноваційний розвиток України з новими технологіями містобудування та людиновимірності мешкання; Проектування розвитку міст, містечок, сіл з врахуванням сучасних мейнстрімів автономії (на випадок катастроф) та центральної зв'язаності (у підвищенні ефективності життєзабезпечення). Зелена економіка.</p>

Мал. 2. Рациональний підхід до сталого людського розвитку громади у цілісності держави (2023)

Фреймований сценарій репрезентує побудову нового, як «офіційного майбутнього» та його боротьба з іншими «офіційними майбуттями» інших внутріполітичних та зовнішньополітичних гравців. Цей сценарій має відповідати на питання: «На що ми спираємось і чому?». Але боротьба за свій варіант майбутнього політичних гравців, де вони самі себе бачать у центрі прийняття рішень, буде формувати політичні двозначності, фрагментарності, пропагандистські та політтехнологічні компенсації реальному процесу відновлення. У цьому сценарії офіційне майбутнє буде формуватися фрагментарно з великими полями «сліпих зон» та новими невизначеностями та кризами. Новації будуть формуватися незавершеними та непослідовними в залежності від конфігурації та обмеженого раціонального дизайну.

Чи можливий цілісний холістичний сценарій розвитку країни після війни? Холістичний сценарій можливий на інтераційному (у взаємодії), циклічному (повторюваному) переосмисленні та реперцепції майбутнього, як формування світогляду майбутнього, на мій погляд, у цьому питанні може бути повернення до сталого але гнучкого людського розвитку. У 2018 році ми [7] пропонували раціональний підхід до сталого розвитку громади, що мав такий вигляд.

На мою думку необхідно зберегти людиновимірну модель горизонтального розвитку як розвитку громадянського суспільства, в тому числі місцевого самоврядування, та підсилити вертикальний розвиток цілісності – державотворення, з подоланням корупційного розпорошення сил державного інституту та формування відтворення суспільних відносин заради майбутнього у циклічності м'якого переосмислення та реперцепції. Наведу приклад змін відносно раціонального підходу до сталого людського розвитку громади у

цілісності розвитку держави - Таблиця 1. та Мал 2. «Раціональний підхід до сталого людського розвитку громади у цілісності держави (2023)».

Висновки. Сучасні тенденції «офіційного майбутнього» тяжіє до відцентрового, доцентрового та фреймованого сценаріїв, долання недоліків яких визначає необхідність широкого суспільного діалогу у сценаруванні майбутнього суб'єктами українського розвитку задля формування холістичного сценарію відновлення України, як поєднання інноваційного та новаційного розвитку. Разом з тим, потребує вдосконалення та розвиток сталого людського розвитку, що має брати до уваги гнучкість сценарування, переосмислення та перевідчуття майбутнього, як циклічності стратегічних ревію майбутнього України. Важливим чинником осмислення майбутнього після (як ми всі сподіваємось і чекаємо) Перемоги України є визначення міжнародної безпеки, права та чинників ефективної оборони суверенітету країни, що має нові вимоги до поселенської структури та загальної державної логістики та профілю економіки новаційного розвитку України.

Особливу уваги потребує поселенська структура, яка не розвивалася (не будувалися нові міста, містечка, села та селища). Визначення проєкту розвитку поселенської структури має бути в єдності інфраструктурного, логістичного, економічного та інституційного розвитку з позиції людиновимірності та демократії.

Список посилань

1. Simon, Herbert. A (1957): *Models of Man: Social and Rational*, John Wiley & Sons, Inc., New York.
2. Wack, Pierre. 1985a. "Scenarios: Uncharted Waters Ahead," *Harvard Business Review*, September–October: 73–90.
3. Wack, Pierre. 1985b. "Scenarios: Shooting the Rapids," *Harvard Business Review*, November–December: 131–42..
4. Schön, Donald A., and Martin Rein. 1995. *Frame Reflection: Toward the Resolution of Intractable Policy Controversies*. New York: Basic Books.
5. Ramirez, Rafael, Wilkinson, Angela. 2016. *Strategic Reframing: The Oxford Scenario Planning Approach*. Oxford: Oxford University Press.
6. Schwartz, Peter. 1998. *The Art of the Long View: Planning for the Future in an Uncertain World*. Chichester: John Wiley,
7. Лепський, Максим. Лепська, Наталія. Бутченко, Тарас. Кудінов, Ігор. 2018. *Стратегування розвитку об'єднаної територіальної громади*. Робоча книга. Handbook / за заг.ред. М. А. Лепського. Запоріжжя : КСК-Альянс, 2018. 56с.

Rusetsky Alexander

*PhD, doctoral student of political sciences,
member of the International Society of Political Psychology,
Caucasus Laboratory of Geopolitical Modelling,
Caucasus International University*

Dorokhina Olga

*PhD, Caucasus Laboratory of Geopolitical Modelling,
Caucasus International University*

BLACK SEA REGION: THE PHENOMENON OF UNIVERSITIES IN EXILE AND THEIR ROLE IN POST-CONFLICT REHABILITATION AND CREATION OF «SECURITY COMMUNITIES»

Forced displacement is a political activity that has occurred throughout history. It affects not only people or social groups, but also entire institutional entities. Forced displacement in general is researched from the perspective of individuals, paying attention to such questions as humanitarian and human rights aspects of individuals and groups escaping from wars or conflicts, and/or ongoing military operations.

The phenomenon of institutional displacement, when organizational structures are compelled to relocate and persist in a state of exile, has received relatively minimal attention in scientific research.

We are aware of the phenomenon of governments in exile, but events in the Black Sea Region over the last 30 years necessitate drawing attention to the relocation of higher education institutions and appearance of such phenomenon as divided universities and universities in exile. Universities and the university community are affected by conflicts, bloodsheds, and political processes. In the results of the conflicts in Abkhazia and the Tskhinvali region and Transnistria, universities were divided. Part of the students and faculty members had to leave the place of their permanent residence and continue their work in an exile. A similar situation was observed in Ukraine after 2014 when at least 18 Ukrainian universities have been displaced and forced to relocate. Invasion of Russia on 24 February, 2022 demonstrated that educational entities and Universities in particular become specific targets of attacks. Universities in exile have to survive in new circumstances. Some of them continue to work, attempting to preserve the university's brand and core faculty, as well as to reestablish educational and scientific procedures. Other institutions either merge with other universities or disappear at all.

The research applies an innovative method of meta-cognitive management, elaborated on the base of Caucasus Laboratory of Geopolitical Modelling of Caucasus International University, that implies the identification and applying of unused resources in the promoting peace and security. University communities have a great potential to contribute to Meta-Cognitive Monitoring System of Political Behavior (Lasswell-Flavell System). The research considers the phenomenon of universities affected by war and conflicts and their role in post-conflict rehabilitation and creation of “security communities.” The paper will discuss and analyze current situation connected with forced migration of university communities, strategies of being in exile,

examples of networking, role and importance of universities in exile in developing the university diplomacy.

Мінаков Михайло

*доктор філософських наук, професор,
Senior Advisor, Kennan Institute,
Woodrow Wilson International Center for Scholars,
Editor-in-chief of Kennan Focus Ukraine of the Ideology
and Politics Journal and of the Koinè Almanac,
Professor, The Free University; Visiting Professor, Pavia University*

ДО ПИТАННЯ ПРО ОНТОЛОГІЮ ЦЕЗУРИ. РОЗДУМИ ПРО РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКУ ВІЙНУ

Життєві світи східноєвропейських народів змінила російсько-українська війна, що триває з 2014 року і сягла свого піку в 2022 році. Хоча військові дії у цей час обмежувалися територією України, ця війна є подією всесвітньої історії.

У цьому тексті я розмірковую над ситуацію, в яку вкинуто людей, що мешкають в Україні та околицях, з точки зору плюралістичної онтології — філософської позиції, яка бере за витік Світу Відмінності і Ніщо і яка намагається поважати як всі множинні Буття, так і Становлення. З цієї точки зору, Світ — це топос постійної зустрічі численних Існувань; людських і нелюдських екзистенцій; створених і нестворених речей.

У цьому тексті я обстоюю вісім тез, які охоплюють як фундаментальні питання плюралістичної онтології, так й онтологію Історії, а також інтерпретацію Духу нашого часу. Я вестиму до того, що навіть сьогодні, в умовах цезури, коли дедалі більша частина людства переживає безпосередню зустріч з Ніщо, надія на нове світле майбутнє має певні підстави і не нею не можна нехтувати. Песимізм, який, здається, захопив сучасні філософські дискусії, не мусить заважати нам бачити проблески надії в темряві російсько-української і, можливо, глобальної війни.

1. Людина — це творчо-руйнівна катастрофічна екзистенція

Людина є водночас екзистенційною надією і онтологічною катастрофою. Катастрофа (від *καταστρέφω*) — це, в первісному значенні слова, поворот і перевертання, яке я витлумачую як поворот і перевертання деякого початкового онтологічного порядку. Але навіть у цьому катастрофічному перевороті, людина залишається надією, оскільки вона встановлює новий порядок на руїнах попереднього. Таким чином, з природи творяться порядки культури, так само, як з природного стану твориться цивілізація, або як із закинутості (в сенсі гайдегерівської *Geworfenheit*) у Світ людське Існування (Дазайн) робить вибір, що покладає ситуацію власної унікальної долі.¹

Таким чином, людська катастрофічність виявляє людську екзистенцію як життєствердну енергію, здатну засновувати нові початки і впливати на Світ та його порядки. У цьому сенсі бути людиною означає (1) існувати як екзистенція,

¹ Див.: Martin Heidegger, *Sein und Zeit* (Tubingen: M. Niemeyer Verlag, 1967) 175 і далі. Зазначу також, що Світ і сам закидається як «*der Fall*», як першоподія, про яку ідеться у першій тезі *Трактату*; див: Ludwig Wittgenstein, *Tractatus logico-philosophicus* (London: Routledge, 2013) 11.

закинута у заснований задовго до нас Світ, (2) приймати цей світовий порядок як дар усіх людських і нелюдських екзистенцій до нас, (3) повставати проти дарованого порядку, створюючи хаос, і потім (4) повертати порядок у Світ — але цей порядок вже встановлено за нашої неповторної участі, з унікальними новими — посіяними нами — Началами і який є Даром для майбутніх людських і нелюдських екзистенцій.

Така творча руйнівність є специфікою існування людини у Світі, яка поєднує в собі ленінську богоборчу реакцію людини на закинутість у цей Світ, і сквородинівську боголюдську здатність до творчості — до сіяння Нового у Світі.

Творча руйнівність людини оприявнює специфічну суперечність існування, що водночас має онтологічний і перформативний виміри. Онтологічна суперечність проявляється у тому, що людське Існування водночас є божественною здатністю творити раніше неіснуюче і тваринною обмеженістю часом життя. Ця суперечність підважується тим, що ми здатні започаткувати щось, що виходить далеко за межі нашого індивідуального часу життя.

Перформативна суперечність проявляється в тому двох несумісних, але наявних модусах нашого існування. Людина присутня у Світі як така, що закинута в Нього не нею самою й існує по траєкторії, заданій Тим, Хто її Закинув до Світу (тобто, одним із багатьох Буттів). По цій траєкторії наше життя протікає в напрямі до кінця, до повернення в Ніщо, до нашого спільного Начала. І в той же час Людина живе в щомиттєвому зусиллі бути присутнім тут і тепер, у проживанні своєї життєвої ситуації, у творенні нових життів, у руйнуванні життів собі подібних та інших видів життя, у нерозривній комунікації з іншими людськими та нелюдськими істотами й створеними та нествореними речами. Завдяки цій суперечності, людина діє в постійних відхиленнях від траєкторій, заданих її початковим вкиданням. У всіх цих проявах людина постійно трансгресує, порушує встановлені іншими і нею самою межі. Ці онтологічні та перформативні перспективи дозволяють нам зрозуміти людину як творчо-руйнівну катастрофічно-впорядковуючу екзистенцію.

2. Історія — це подія-подій у онтологічно-плюралістичному Світі

Катастрофічна руйнівна творчість людини лежить в основі Історії, в постійному міжособистісному досвіді, що складається з чотирьох елементів. Перший елемент включає події, пережиті і запам'ятовані індивідуально і спільно в анонімних структурах Світу, тобто у Традиціях, Мовах, Спільнотах, Архетипах і т. д. — в усіх тих дарах, які попередньо присутні (людські і нелюдські) Існування залишили нам у спадок. Другий елемент включає в себе події, які індивідуально та спільно пам'ятаються у вигляді письмової або усної історії. Третій елемент складається з ситуацій, пережитих на індивідуальному та суспільному рівні, що можуть стати анонімними відкладеннями (вищеназваний перший елемент) або історичної пам'яті (вищеназваний другий елемент). Нарешті, четвертий елемент Історії охоплює можливі події, які можуть статися з окремими особами та спільнотами в майбутньому (за умови, що людство продовжить існувати).

Історія почалася дуже давно, у зв'язку з первісним кидком гральних кісток, що привів у світ людину, людські спільноти, людство і, навіть, людства² — і вона триває доти, доки численні Буття продовжують закидати нас у Світ. Ми існуємо в моменти, коли народжуємося, коли приймаємо Світ і його дари, коли руйнуємо його частини, коли створюємо їх наново, коли проживаємо свою власну долю і коли помираємо.

Звернімо увагу, що я вводжу поняття множинних Буттів (тобто, *die Seyne* німецькою) замість оманливого, породженого пристрастю до монізму концепту «єдиного Буття». Наявні у філософії мови зазвичай опираються цьому: їхні граматики і словники забороняються бачити Відмінності і численні Буття, або ж затьмарюють ці смисли. Останнє, приміром, можна помітити в українському слові «Буття», що може стосуватися одного і множини.

Якщо починати онтологічну рефлексію з Відмінностей (як у диференціальних онтологіях Жака Дерріда та Жюльєн Дельоза), то Світ можна описати як топос у Ніщо, де співіснують і впливають одне на одного різні Буття-Seyne, а також людські та нелюдські екзистенції й створені та нестворені речі.³ У цій плюралістичній онтологічній перспективі Світ є первісною, абсолютною множинністю, яка відкриває і зумовлює все, що є, було, буде і може бути. Світ також є місцем, де Буття вкидають людські існування і встановлюють випадкові порядки для початкових умов присутності кожної людини у Світі.

З огляду на це, Історію можна визначити як єдине слово, що охоплює невизначену множинність різнорядних темпоральностей — ер, епох, періодів, колективних доль та індивідуальних досвідів присутності і становлення у Світі. Історія множинна, і слово «історія», всупереч граматиці, слід говорити у множині — історії, що відображає множинний досвід буттів та існувань, відкритий для осмислення за їхнього життя і для передачі цього досвіду в оповідках, переказах, інтерпретаціях, пам'яті та забутті. Історія складається з атомарних подій, через які раз і назавжди суперечливі людські існування проявили свою присутність, з їхніх трансформацій у Світі, і через які Буття також повідомляють людям про свою співприсутність. Навіть якщо людство припинить своє існування — після кінця Історії, коли у Світі осиротілих Буттів, нелюдських існувань і речей не залишиться жодної людської екзистенції, — людська Історія залишиться незамінно-завершеною подією подій у множинному Світі.

3. Соціальна реальність є сферою людської руйнівної творчості

У своєму руйнівно-творчому існуванні людина бере участь у постійних змінах — від висхідного порядку до катастрофи і до оновленого порядку в певній частині Світу. Завдяки проактивній природі Буттів, людських і нелюдських екзистенцій, створених і нестворених речей, Світ постійно переоформлюється і засівається новими Началами. І все це на руїнах колишніх Начал та їх продовжень. Кожна людська присутність у Світі обмежена часовим проміжком індивідуального існування від народження до смерті. Але людська присутність також виходить за ці межі через інтерсуб'єктивність екзистенції та через

² Історія людств є відносно новою дисципліною; більше про неї можна знайти за посиланням: Rens Bod et al. "A new field: History of humanities." *History of Humanities* 1.1 (2016): 1–2.

³ Див.: Jacques Derrida, *Writing and Difference* (Chicago: The University of Chicago Press, 1978); Gilles Deleuze, *Difference and Repetition* (New York: Columbia University Press, 1994).

інтероб'єктивність матеріальних змін, що виникають внаслідок людської руйнівної творчості. Як люди, ми народжуємося у Світі з порядками, створеними до нас, і залишаємо його дещо зміненим за нашої участі. Людина є важливою частиною безлічі сил, що беруть участь у взаємодії руйнування і відновлення порядків Світу.

Зазначені плюралістично-онтологічні положення знаходять своє втілення у багатьох практичних сферах Світу, включно з політикою та економікою, які є лише двома з багатьох вимірів, в яких проявляється руйнівно-творче існування людини. Вивчення політики та економіки, таким чином, та їхніх численних феноменів означає поглиблення розуміння того, чим є людське існування в його індивідуальній присутності та становленні, а також колективній співприсутності та співстановленні.

Панування і підпорядкування, конфлікт і злагода, війна і мир, залежність і свобода, злочин і правосуддя, рабство і громадянство, особиста вигода і спільне багатство, капітал і експлуатація, багатство і бідність — ці та багато інших політичних і економічних явищ впливають з нашої інтерсуб'єктивної співприсутності і співстановлення. У цій співприсутності та співстановленні люди змушені спілкуватися, взаємодіяти, співпрацювати, конкурувати, приймати рішення та спільно втілювати їх у життя. Ця комунікація (чи *κοινωνία*) громадян або ж конкуренція економічних суб'єктів є багатосторонніми і багатовимірними процесами, що дозволяють людським Існуванням ставати співгромадянами, членами певної політичної спільноти, або ж діяти як гравці на фінансових ринках чи учасники виробничого циклу, експлуатувати та бути експлуатованими. У співприсутності та співстановленні люди здатні приймати і змінювати частини Світу з точки зору рівності чи нерівності, займати активну чи пасивну позицію, погоджуватися чи чинити опір центральним чи маргінальним ролям у владних відносинах. Кожен такий комунікативний акт є актом творення: це рішення, які змінюють поведінку людини та матеріальні умови її життя, соціальну реальність. Соціальна реальність — це сфера сил і явищ, важливих для розуміння того, що таке людина, Історія і Світ.

4. Уява — це творча сила, яка визначає творення і розуміння Історії

Участь у комунікації та всіх відповідних соціальних практиках пов'язана з соціальною уявою, в якій мислення і практика, індивіди і групи, ідеальне і реальне є нероздільними. Уява є складним когнітивно-перформативним актом, який інтегрує різні людські здібності у досягненні стійких когнітивних та екзистенційних позицій, а саме переконань, суджень та рішень, які втілюються у поведінці та матеріальних контекстах. Створюючи образи, які спричиняють зміни у Світі, уява є ключовим елементом людської здатності до комунікації, руйнування та творення.

Понад дві тисячі років філософи розглядали уяву як когнітивну функцію, поєднуючи фантазію (Платон, Аристотель) і продуктивність (Кант) для осмислення існування інших та/або свого власного (Гайдегер, Рікер).

Поєднуючи модуси можливості, фантазії та віртуальності, уява дозволяє людині вирішувати проблеми, тобто керувати ситуаціями невизначеності, поєднуючи роботу з минулим (пам'ять), роботу з майбутнім (можливість) та

роботу з поточною ситуацією (інтелект).⁴ Але набагато важливішим аспектом уяви є її здатність поєднувати когнітивні, емоційні, соціальні, політичні, культурні та інші елементи людського існування в єдиний досвід. В уяві існує сила людського Існування створювати екзистенційні проекти — щось, що накидається у Ніщо, і стає частиною Світу завдяки тому, що людина проживає цей проект. Це накидання уявного і ще неіснуючого проекту призводить (в ідеалі) до здійснення задуманого, перетворення його на реальність.⁵ Таким чином, уява є важливою здатністю людини брати участь у зміні Світу та у співконструюванні соціальної реальності. Уява є джерелом сенсів соціального життя, що надає людським індивідам і колективам рамки для інтерпретації та практичної зміни образів Світу та їхньої соціальної реальності.

Уява є частиною людської творчості і практикується в різних сферах людського життя. З точки зору політичної теорії, наприклад, «процес уяви поширюється не лише на те, як ми передбачаємо розвиток нашого особистого життя, але й на те, як ми уявляємо майбутнє наших соціальних груп, чи то мікрогруп, таких як сім'я, чи то макрогруп, таких як нація, чи навіть долю самого людства».⁶ Уява перетворює людей на учасників і співавторів трансперсональних уявних проектів, що одночасно є соціально реальними, морально відповідальними і афективно сприйнятними.

Політична уява є одним з аспектів ширшої соціальної творчості. Така творчість складається щонайменше з чотирьох елементів. По-перше, поєднуючи когнітивні, естетичні та емоційні акти з поведінковими наслідками, ця творчість має власну — соціальну або політичну — матеріальність. Вона може втілюватися у феномен колективного життя — племінного, спільнотного чи національного. По-друге, ця матеріальність пов'язана з творчістю уяви через її здатність як вирішувати проблеми сьогодення, переробляючи особистий і колективний минулий досвід у фантазії про майбутнє, так і уможлиблювати нові Начала, що використовують минуле, аби спроектувати майбутнє. По-третє, уява виходить за межі ідеального і матеріального, а також індивідуального і колективного; вона зумовлює соціальну чи політичну дію, спрямовану на зміну поточного стану речей. І, нарешті, по-четверте, виробництво уявних соціальних або політичних проектів призводить до матеріально виражених результатів на політичній арені. Загалом, соціальну творчість можна розглядати як екзистенційну та функціональну єдність трьох аспектів уяви:

- реальний аспект, де уява втілюється в соціальну реальність і бере участь у її відтворенні;
- інтерсуб'єктивний аспект, де уява відсилає до досвіду індивідів і груп, які одночасно беруть участь у певній соціальній чи політичній дії;

⁴ Про це див: John Dewey, *The Essential Dewey: Pragmatism, Education, Democracy* (т. 1) (Блумінгтон: Видавництво Індіанського університету, 1998) 32, 87 і далі, 189 і далі; Richard Rorty, *Truth and Progress: Philosophical Papers* (т. 3) (Cambridge: Cambridge University Press, 1998) 167 і далі.

⁵ Цю силу уяви вивчають феноменологи та герменевтики, зокрема Едмунд Гуссерль, Мартін Гайдеггер, Жан-Поль Сартр, Альфред Шюц та Корнеліус Касторіадіс.

⁶ Claude De Saint-Laurent, "Thinking Through Time: From Collective Memories to Collective Futures". In: De Saint-Laurent, C., Obradovic, S., Carriere, K. R. (eds.). *Imagining Collective Futures: Perspectives from Social, Cultural and Political Psychology*, 2-13 (London: Palgrave Macmillan, 2018) 3.

– ідеальний аспект, в якому уява фокусується на альтернативах наявній ситуації, пропонуючи можливі рішення для певної спільноти чи окремої особи.

В історичних дослідженнях ми постійно стикаємося з тим, що у взаємодії соціальних процесів і групових уявлень про теперішнє, майбутнє і минуле, люди і спільноти поєднують уявне з реальними політичними наслідками. Таким чином, уява є творчою силою, яка визначає як творення, так і розуміння Історії. Історія — це не лише подія подій, де людська присутність і становлення залишили свій слід у Світі, але й оповідь, яку творить уява про теперішнє, майбутнє і минуле. Ці дві сторони — екзистенційну та наративну — варто розрізняти, але не слід розділяти, якщо ми хочемо зрозуміти Історію.

5. Історія — це поєднання тяглостей та цезур

Сила творчої уяви особливо помітна у значні історичні моменти, які зачіпають усі людські (а часто й нелюдські⁷) Існування і відбуваються у зв'язку зі спільною подією в рамках світової Історії — наприклад, у ключовий момент, який виникає в контексті якоїсь глибокої соціальної, політичної чи екологічної кризи, що покладає край певним порядкам. Ключовий момент, який зазвичай ініціює цезуру, можна розглядати у зв'язку з подією, що міститься в історії. Цей злам в уявному чи реальному стані порядку можна порівняти з повторним киданням гральних кісток і приземленням їх у певному положенні в онтологічному акті глибинних змін у Світі. Це породжує новий порядок, де нові події відповідають новим історіям минулого, теперішнього і майбутнього. Тож Історія — це нескінченна множинність подій і наративів, де різні сили, присутні у Світі, постійно накидають і пере-накидають свої проекти і розповідають та переповідають свої історії. Якщо Світ постає з Ніщо, то Історія протікає в різних часах і просторах, у тривалості порядків і в їхніх розривах, у їхніх тяглостях і цезурах.

Тяглисть — це елемент Історії, який дає людській творчості місце і час для повного проявлення. Цезура — це елемент історії, в якому тяглисть розривається, повністю або частково. У тяглості людська присутність застряє у своїх проектах і в пориві становлення має все менше доступу до власної автентичності, тоді як у цезурі людина повертається до найфундаментальніших і найтрагічніших рівнів власної присутності і зустрічається з моментом Ніщо перед тим, як її буде закинута у нову історичну ситуацію.

Цезура надає катастрофі імпульс, який пропонує людині можливість сміливо зустрітися з власною некоріненістю і безґрунтованістю, і взяти участь у творенні нового порядку, заснованого на перетворених структурах людської суб'єктивності, режиму істини і владних диспозицій. Залежно від того, чи розглядати їх з періодів тяглості, чи з моментів цезур, Світ та Історія розкривають себе по-різному. Тяглисть спрямовує людську увагу на поверхні Геї, тоді як цезури відкривають хтонічні глибини, уможливаючи зустріч із автентичним собою та з Буттями.

Важливо підкреслити, що цезури різняться за глибиною розривів. Вони можуть бути фундаментальними подіями на кшталт Великого Вибуху, що започаткував нинішній космічний порядок і відокремив його від того, що був

⁷ Так, наприклад, війни часто супроводжуються екоцидами.

раніше. Цезури можуть бути життєво важливими змінами, як ті, що перетворили один геологічний період на інший і спричинило критичну зміну умов навколишнього середовища, докорінно змінивши форми життя на планеті Земля. Цезури також можна побачити у подіях, що спричиняють війни та революції (політичні, соціальні, наукові тощо), які змінюють колективну уяву та соціальну реальність. Також можуть бути спроби цезур, коли розрив якогось історичного процесу не був достатньо глибоким, і енергія тяглості переважає над енергією цезури. В такому випадку тяглість продовжується сама по собі після завершення спроби цезури. Таким чином, цезура є переламним моментом, який з різною глибиною і з різними наслідками виявляє онтологічну, екзистенційну і соціальну структури Історії.

6. Пострадянська цезура стала кінцем радянської тяглості та початком пострадянської епохи

З приклад цезури, що проявилася на різній глибині і з різними результатами у різних пострадянських народах, може правити період 1989-91 років. Для людей і спільнот, що живуть між Чорним і Білим морем, від східних відрогів Альп до камчатських сопок, ці кілька років стали початком процесу переосмислення недавнього минулого та відмовою від соціальних практик, політичних систем і структур соціальної уяви, пов'язаних із радянським комунізмом, Східним блоком і Холодною війною, а головне — відмова від відповідних спільних та індивідуальних проєктів радянського періоду і прийняття майбутнього — нових Начал посткомуністичної епохи.

Тяглості пострадянського періоду розпочалися з цезури 1989-91 років, що перервала тяглість комуністичного ладу і дала старт новій ері. Цей період можна визначити у просторовому, часовому та соціальному вимірах. Просторово пострадянський період стосувався спільнот і суспільств, які сформувалися після (але не обов'язково внаслідок) розпаду Радянського Союзу. Він також стосується західних країн, які вийшли з Холодної війни з перемогою в руках.

Часові рамки пострадянського періоду — це приблизно тридцять років між цезурою 1989-91 років і цезурою, що почалася з російського нападу на Україну у 2022 році. Радянський лад походив із цезури, відкритої Лютневою та Жовтневою революціями 1917 року і тривалою Громадянською війною 1917-22 років, яка на кілька років продовжила *danse macabre* Першої світової війни на просторах Східної Європи та північної Євразії. Радянський лад закінчився з перебудовою, часом вивільнення емансипованої громадянської, релігійної, підприємницької та етнонаціональної творчості, яка почалася приблизно 1986 року, але стала цезурою приблизно між 1989 і 1991 роками. Ця творчий порив також відкрив західний досвід для посткомуністичних народів: у зміні своїх соціальних реальностей нові суспільства використовували чимало імпортованих моделей та ідей.

Для радянських практик, цінностей та інститутів «перестройка» стала «катастрофою», катастрофою для комуністичних соціальних реалій, політичних систем та цінностей, пов'язаних з радянським марксизмом. Для народів, що жили в СРСР, цезура 1989-91 років стала революційним моментом, який відкрив можливості для побудови нових національних держав, відкритих ринкових економік, ліберальних демократій та суспільств-співмешканців Європи-

«Спільної оселі». Ця ж цезура намагалася порвати з радянською людиною (як формою суб'єктивності), з радянським марксизмом (як формою режиму правди) і з тоталітарною державою-суспільством (як формою режиму влади).

Як показали наступні події та наративи, цезура 1989-91 років мала різну глибину і по-різному відмовлялася від радянської тяглості. Ця різниця очевидна у випадках країн Балтії, України, Білорусі чи Казахстану. І ці відмінності стали основоположними для розуміння пострадянських тяглостей у різних країнах.

7. Пострадянська творчість була приречена на обмежений успіх своєю антирадянською спрямованістю

Як історична епоха, пострадянський період — це тридцятирічний проміжок часу, в якому людські Існування вповні продемонстрували свою руйнівність і творчість, здатність уявляти і діяти, прагнути свободи чи лякатися її, а також здатність мислити і зраджувати мисленню. З кінця цезури 1989-91 років розпочався пострадянський період, пов'язаний з винайденням «пострадянської людини», форми суб'єктивності для людських Існувань та спільнот, що жили і діяли в період між 1991 і 2022 роками у Східній Європі та північній Євразії. Така суб'єктивність вироблялася через відмову від радянського історичного досвіду.

Термін «пострадянський» викликає у багатьох з нас симптоматичну огиду, особливо в останні десять років, коли третя «авторитарна хвиля» повернула до життя радянські практики та любов до ідеологічної монополії в багатьох країнах. Чим глибше суспільства нашого регіону занурювалися в режим ідеологічної монополії, тим жорсткішою ставала наша реакція на згадку про радянське, навіть з префіксом «пост». Цей симптом пов'язаний з тим, що деякі елементи радянської системи пережили цезуру: в одних країнах ці фрагменти радянської системи збереглися у вигляді локально або соціально обмежених форм, а в інших суспільствах радянські елементи були використані для побудови нового політичного ладу.

Однак важливо підкреслити, що в терміні «пострадянський» наголос припадає на першій, а не на другій частині слова. Термін «пострадянський» стосується як історичного періоду, так і соціального досвіду, заснованого на відмові від радянських практик і цінностей, на процесі самоподолання багатьох індивідів і спільнот, а також на революційних спробах створення нових соціальних світів у Східній Європі та північній Євразії. Пострадянський період був часом, коли робилися спроби подолати радянсько-комуністичну спадщину, покінчити з тоталітарним радянським досвідом і розірвати тяглість імперіалізму та колоніалізму. Але трагедія пострадянської людини і її епохи полягала в тому, що відповідна соціальна уява була надто рішуче налаштована творити майбутнє, переслідуючи минуле. Таким чином, пострадянська творчість слідувала за руйнуванням минулого і зрадила можливості посіяти життєздатні нові Начала, уможливлені цезурою 1989-91 років.

Таким чином, пострадянське означає антирадянське, спробу подолати травми двадцятого століття і знайти шляхи у майбутнє, що значною мірою визначалося запереченням минулого, а не будівництвом нового. Історичні події та наративи того періоду були різноманітними, але надто пов'язаними з приреченим

минулим, яке гальмувало соціальну уяву та пригнічувало індивідуальну творчість.

8. Погляд на світ зсередини нової цезури, започаткованої російським нападом на Україну

Хоча моя позиція онтологічного плюраліста сформувалася багато років тому, ці роздуми про ситуацію цезури, що охопила Східну Європу, було написано з початком війни — тобто зсередини цезури, в процесі її розвернення.

На епіфеноменальному рівні пострадянський період завершився неспровокованим російським нападом на Україну. Хоча військовий конфлікт в Україні розпочався ще у 2014 році, саме у лютому 2022 року було виїнято корок з піфоса Пандори, і демони історичної цезури вийшли на волю. Ця подія ознаменувала розрив пострадянської тяглості та запустила катастрофічні процеси, які змінили наше життя і змінюють весь світовий порядок.

Щойно 24 лютого 2022 року в Києві вибухнули перші ракети, пострадянський період закінчився. Відтоді його можна розглядати як цілковитий об'єкт дослідження — історичний період, що охоплює час від кінця Холодної війни до початку нової великої війни в Європі. Ця цезура почалася, а її наслідком буде новий порядок — для тих, хто переживе цю катастрофу.

Ця світоісторична ситуація має важливий український вимір: українська Вітчизняна війна розгортається у формі загальнонаціонального опору російському вторгненню. Одночасно українське суспільство втрачає свою соціальну структуру: сім'ї та громади руйнуються масовою міграцією. Владні практики і структури трансформуються на глибинному рівні. Удари по атомних електростанціях може змінити екосистему значної частини Європи на століття вперед. Політична економія незалежної України руйнується на наших очах. Мешканці українських прифронтових поселень змушені зустрічатися з Ніщо і пізнавати власну автентичність з кожним нальотом. Проте ця війна є не просто частиною української історії — це набагато, набагато більша подія. Цезура вже захопила сусідні країни.

Ми живемо в такій історичній цезурі, що стала глобальною подією. У цій цезурі кістки Долі все ще в польоті, і зустріч з Ніщо переживає дедалі більша частина наявного людства. Майбутнє відкрите для найгірших ризиків і найкращих можливостей, які може запропонувати світ. Вибір залежить як від людської творчості, так і від нашої руйнівності. Якщо наша творча сила буде домінувати над руйнівною, майбутнє може виявитися кращим — мудрішим, більш інклюзивним, більш консолідованим і більш справедливим, ніж теперішнє чи попереднє.

Тому я закінчую цей текст словами, які використав на початку: людина — це онтологічна катастрофа та екзистенційна надія. Від нас залежить, яка з наших енергій сформує спільне майбутнє — ту тяглість, що настане для нас, наших родин і наших спільнот після темряви цієї цезури.

Список посилань

1. Bod, Rens, et al. "A new field: History of humanities." *History of Humanities* 1.1 (2016): 1-8.

2. De Saint-Laurent, Claude. “Thinking Through Time: From Collective Memories to Collective Futures”. In: De Saint-Laurent, Claude et al. (eds.). *Imagining Collective Futures: Perspectives from Social, Cultural and Political Psychology*, 2-13. London: Palgrave Macmillan, 2018.
3. Deleuze, Gilles. *Difference and Repetition*. New York: Columbia University Press, 1994.
4. Derrida, Jacques. *Writing and Difference*. Chicago: The University of Chicago Press, 1978.
5. Dewey, John. *The Essential Dewey: Pragmatism, Education, Democracy* (Vol. 1). Bloomington: Indiana University Press, 1998.
6. Heidegger, Martin. *Sein und Zeit*. Tübingen: M.Niemeyer Verlag, 1967.
7. Ricoeur, Paul. “Imagination in Discourse and in Action”. In Robinson, John, and George Robinson (eds.). *Rethinking Imagination: Culture and Creativity*, 120–125. London: Routledge, 1994.
8. Rorty, Richard. *Truth and Progress: Philosophical Papers* (Vol. 3). Cambridge: Cambridge University Press, 1998.
9. Wittgenstein, Ludwig. *Tractatus logico-philosophicus*. London: Routledge, 2013.

Mannergren Selimovic Johanna

*Associate Professor, Senior Lecturer, School of Social Sciences,
Södertörn University,
Associate Senior Researcher,
The Swedish Institute of International Affairs (Stockholm, Sweden)*

TRANSITIONAL JUSTICE IN TIMES OF WAR: POSSIBILITIES AND CHALLENGES

Is it possible to establish the foundations for peace while war rages? This is a pertinent question to ask in relation to the ongoing aggression against Ukraine. What we know from other conflicts is the importance of engaging with upholding ideas of accountability, to seek to document war crimes and the full range of war experiences, and assist victims in various ways – in short what has become known over the last couple of decades as the practice of transitional justice. However, the experiences of engaging with transitional justice in the midst of conflict are limited. Below I will briefly map three key areas for transitional justice interventions that are crucial for preparing for a just society post-war, ending with some examples of the ongoing work on these topics in Ukraine that in many ways develop the paradigm of transitional justice.

To begin, it is clear that societies emerging from war and mass atrocities face huge challenges. Violence tears societies and communities apart. Survivors must deal with the loss of relatives and loved ones, infrastructure including housing are in tatters, and legal and political institutions are significantly weakened. The practice of and knowledge of transitional justice have developed as a means of addressing these challenges and possibly laying a violent and difficult past to rest.

The United Nations defines transitional justice as “the full range of processes and mechanisms associated with a society’s attempt to come to terms with a legacy of large scale past abuses, in order to ensure accountability, serve justice and achieve

reconciliation” (UN Rule of Law 2010). In other words, for societies and communities to move on to a peaceful future, the crimes of the conflict need to be accounted for, the truth about what happened must be established and shared, and victims have to be assisted in order to build sustainable peace. Developing from this definition, transitional justice has come to be structured around three key pillars that form “...the moral repertoires which carry legitimacy” (Gready and Robins 2020: 287): accountability, acknowledgement and reparation.

The first pillar, accountability, concerns justice and the need to identify and prosecute the perpetrators of war crimes through judicial mechanisms such as tribunals and courts. The punishment of perpetrators serves multiple functions. Security for survivors is increased and it is easier to make the transition to a durable peace. To see crimes punished is a first step to the reestablishment of a moral order post mass atrocity. Punishment can also serve as a powerful deterrent that makes a recurrence of violence less likely.

The second pillar, acknowledgement, is about seeking, establishing and acknowledging the truth. All parties have the right to know, but especially victims and their families. Truth commissions, for example, can achieve public recognition and gain collectively shared knowledge about the past, which is especially important in avoiding recurrence. Societal dialogue mechanisms aimed at reconciliation can also be included here.

The third pillar, reparation, builds on the idea that victims have the right to compensation, or the “provision of payment or other assistance to someone who has been wronged” (Quinn 2017:19). The purpose is to compensate victims who have experienced gross human rights abuses. Reparation measures include but are not limited to economic compensation at the individual or community level. This is sometimes in the form of monetary payments but sometimes in the form common goods such as, for example, rebuilding schools or roads in regions that have been targeted for destructive violence (ibid.). Symbolic reparation can also play an important role, such as in the form of memorialization practices and public apologies.

In practice, the three pillars intertwine and often support each other, as various mechanisms often have multiple functions and are complementary. For example, the collection of evidence for court cases is an important truth-seeking activity. Truth commissions also provide a form of accountability, where perpetrators are held morally accountable for their actions.

So are any of these measures meaningful to think about in the context of the aggressive invasion of Ukraine by Russia? In fact, we have already seen how transitional justice measures are put to work.

When it comes to *retribution*, the indictment of Russian President Putin by the International Criminal Court is a very strong message from the international community. The national trials against war crimes that are ongoing within Ukraine are even more important – it shows that accountability has not been paused even during ongoing atrocity. Ukrainian authorities have already recorded over 75,000 war crimes committed by the Russian armed forces. In addition and in cooperation, the detailed documentation by human rights organisations, media and individuals are here key in order to collect evidence and analyse publicly available data. This documentation work

paves the way for a successful *acknowledgement* of victims and a necessary weapon to combat propaganda - for sustainable peace and reconciliation, truth must be known.

Concerning *reparation* this will be an increasingly important aspect in the context of massive material destruction. In a new report by the World Bank it is stated that the war has pushed 7.1 million people into poverty and reversed 15 years of development progress (World Bank Group 2023). Yet also when it comes to reparations, we can see that these needs are addressed in the midst of conflict. For example, the Government of Ukraine has partially or fully repaired over 500 affected health care facilities (ibid). To rebuild and compensate individuals for loss of property will also be crucial so that displaced Ukrainians are able to return to their homes.

Hence we can see that the agenda of transitional justice is already put in motion in Ukraine. For this reason the Ukrainian experience is of utmost importance, not only for Ukraine itself as it in the midst of war prepares for a just future, but also for the international theory and practice of transitional justice. The challenges ahead are enormous and will last long after the guns have been silenced. It will be crucial for practitioners and researchers to closely engage with and monitor this process, so that lessons can be drawn that are of highest relevance for Ukraine's future as well as other conflict-affected societies.

References:

1. Gready, P., & Robins, S. (2020). Transitional justice and theories of change: Towards evaluation as understanding. *International Journal of Transitional Justice*, 14(2), 280-299. <https://doi.org/10.1093/ijtj/ijaa008>
2. Quinn, J. (2017). The development of transitional justice. In Lawther, C., Jacobs, D., & Moffett, L. (Eds.). *Research Handbook on Transitional Justice*. (pp. 11-33). Edward Elgar Publishing.
3. United Nations (UN) (March 2010). UN Rule of Law. Guidance Note of the Secretary-General: United Nations Approach to Transitional Justice.
4. The World Bank Group. 23 March 2023. <https://www.worldbank.org/en/news/press-release/2023/03/23/updated-ukraine-recovery-and-reconstruction-needs-assessment>

Кривошеїн Віталій

*доктор політичних наук, професор,
в.о. декана факультету суспільних наук і міжнародних відносин,
Дніпровський національний університет імені О. Гончара*

ТЕОРІЯ РЕГІОНАЛЬНИХ КОМПЛЕКСІВ БЕЗПЕКИ БАРРІ БУЗАНА ЯК АНАЛІТИЧНА СХЕМА ДОСЛІДЖЕННЯ РЕГІОНАЛІЗАЦІЇ

Російсько-українська війна, розпочата 24 лютого 2022 року, надзвичайно актуалізувала інтерес науковців до проблеми регіональної безпеки. Продуктивним у цьому ключі може бути теорія регіональних комплексів безпеки Баррі Бузана, який головним критерієм виокремлення конкретних міжнародних регіонів називає високий рівень взаємозалежності у сфері безпеки, що усвідомлюється сусідніми між собою державами.

Під комплексом безпеки Б. Бузан розуміє транснаціональний регіон, що містить держави та їхні складові частини, яких об'єднують сталі уявлення про безпеку та відносини у сфері безпеки. При цьому інтереси цих держав у сфері безпеки настільки близькі, що жодна з них не може розглядати свою національну безпеку у відриві від національної безпеки своїх сусідів.

За Б. Бузаном, основними параметрами регіональних комплексів безпеки є:

- кордони, які відокремлюють один регіон від іншого;
- анархічна структура, тобто регіон має складатися з двох або більше автономних одиниць (держав);
- полярність, яка характеризує поширення сили між основними учасниками регіону;
- соціальна складова, яка визначає сприйняття державами сусідів усередині регіону за шкалою «друг-ворог» (див.: [1]).

По суті, концепція безпекових комплексів фокусує свою увагу на існуванні в регіоні більше, ніж двох суб'єктів, полярності між ними та діалогу у форматі «друг-ворог». Полярність між регіональними державами варіюється від однополярності (уніполярності) до багатополярності (мультиполярності) та від дружби до ворожнечі. Такі варіації проходять певну еволюцію від конфліктогенності через режим безпеки до безпекової спільноти.

Регіональні комплекси безпеки розглядаються як група одиниць, у межах яких політичне співтовариство формує уяву про той чи інший фактор як про існуючу загрозу чи, навпаки, знижує значущість загрози (сек'юритизація / десек'юритизація), чи обидва ці процеси настільки пов'язані між собою, що проблеми безпеки держав не можуть бути адекватно проаналізовані або вирішені у відриві від регіону. Тобто, по суті, регіональний комплекс безпеки репрезентує собою вбудовану в політико-економічну структуру макрорегіону комплексно структуровану й змістовну підсистему безпеки та розвитку. Отже, поняття регіонального комплексу безпеки розширилось, оскільки до проблеми безпеки додано проблеми розвитку.

У контексті розгляду регіонального комплексу Б. Бузан та О. Вівер безпека визначається через сек'юритизацію, яка витлумачується як дискурсивний процес, у межах якого політичне співтовариство формує уяву про той чи інший фактор як про значущу загрозу і висловлює заклик до прийняття термінових і виняткових заходів щодо протидії цій загрозі. За своїм логічним обсягом поняття «сек'юритизація» ширше за традиційне поняття «безпека», оскільки воно – це результат взаємодії різних акторів, таких, як окрема особа, політичні еліти, недержавні гравці.

Отже, аналіз регіонального комплексу відбувається від кутом зору безпеки, яка поєднує п'ять секторів: військовий, політичний, економічний, соціальний, довкіллевий.

Б. Бузан (спільно з О. Вівером) виділяє такі типи регіональних безпекових комплексів (див.: [2]):

1. Стандартний, за яким полярність визначається регіональними державами (силами). Наприклад, Середній Схід, Південна Америка, Південно-Східна Азія, Південна Африка).

2. Центральний, який представлений декількома головними формами. Тут Б. Бузан виділяє дві форми, які характеризуються однополярністю, але різниця між ними полягає у домінуванні в регіоні або наддержави, або світової держави. Ці держави є лідерами не лише на регіональному, а й на глобальному рівні, тому інші суб'єкти регіонального угруповання не мають змоги створити полюс силової противаги попереднім двом.

Ще однією формою є інституціональна, яка характеризує першість у регіоні не як один силовий центр, а через інтеграційне об'єднання, яке досягло високої безпекової взаємодії. Прикладом цього є Європейський Союз, який виступає актором як регіональної (європейської), так і світової арен. Б. Бузан також припускає наявність перехідної форми від однополярності до інституціональної форми (хоча прикладів цієї форми він не знаходить).

3. Світова держава, обумовлена існуванням біполярного або мультиполярного центру сил у регіоні. У цьому контексті світова держава пояснюється через залучення цих акторів до діяльності на міжнародному рівні. Тобто це гібридне утворення із глобального і регіонального рівнів взаємодії в одному безпековому комплексі.

4. Суперкомплекси, у яких формується сильний міжрегіональний рівень безпеки, який динамічно зростає та на якому слабкі держави можуть заручитися допомогою наддержави або світової держави проти держави-ядра регіону.

У розумінні Б. Бузана і О. Вівера, саме регіон є тим місцем, де дві сфери безпеки (національна і глобальна) взаємодіють і де відбуваються основні події і дії. Тут важливо брати до уваги не лише військово-стратегічні питання, а й треба досліджувати внутрішньорегіональну динаміку і проблеми формування безпечних регіонів через призму військової, економічної і політичної безпеки.

Кожний регіон можна розглядати за класичними для всіх держав рівнями взаємодії в межах системи регіональної безпеки: рівень внутрішньої ситуації у тій чи іншій державі регіону, зокрема, наявність дестабілізуючих факторів усередині країни, які впливають на центральну владу та створюють сприятливе середовище для виникнення у неї страху перед загрозами безпеці; відносини у форматі «держава-держава» у регіоні, тобто двосторонні контакти; співпраця конкретного регіону із сусідніми регіональними структурами, у результаті якої відбувається процес безпекової залежності; роль світових держав у регіоні, яка визначається взаємодією між регіональним та глобальним рівнями безпеки. Тобто регіональна безпека може існувати окремо в деяких аспектах, але на неї впливає стан як національної, так і глобальної, які є основними складовими міжнародної безпеки.

На думку Баррі Бузана та Оле Вівера, ситуацію в регіонах слід аналізувати за такими критеріями:

- політико-економічна характеристика регіону;
- наявність / відсутність конфліктогенного чинника всередині держав;
- наявність / відсутність конфліктогенного чинника між державами регіону;
- актори впливу;

– наявність глобальних проблем на рівні регіону: демографічна проблема, екологічні проблеми, наявність на території регіону терористичних організацій [2, р. 62].

Б. Бузан пропонує «матрицю аналізу» комплексу регіональної безпеки, яка базується на чотирьох рівнях взаємодії:

– внутрішньополітична складова держав регіону (сильна чи слабка держава);

– міждержавні відносини у регіоні (state-to-state);

– взаємини регіонального комплексу безпеки з іншими регіонами (security interdependence);

– роль великих держав в регіоні (взаємодія між регіональною і глобальною структурами).

Ці рівні складають сузір'я безпеки (security constellation).

Б. Бузан також припускав, що можуть існувати субкомплекси, такі, як приклади «напіврівня» у межах регіонального рівня. Субкомплекси мають, по суті, ті ж характеристики, що і регіональний комплекс. Відмінність полягає у тому, що субкомплекс повинен бути частиною більш широкого регіонального комплексу.

Отже, наявна структура регіональних комплексів безпеки включає чотири змінні величини, які становлять аналітичну схему дослідження регіоналізації:

– пов'язаність (boundary) всередині регіону, яка відокремлює комплекс від сусідів;

– анархічна структура (anarchic structure), під якою розуміється, що комплекс повинен складатися з двох і більше одиниць;

– полярність (polarity), яка віддзеркалює розподіл влади між окремими одиницями;

– соціальна взаємодія (social construction), яка показує рівень взаємодії між одиницями в регіоні (наприклад, почуття дружби чи ворожості).

Список посилань

1. Buzan B. New Patterns of Global Security in the Twenty-First Century. *International Affairs*. 1991. Vol. 67 (3). P. 431-451.
2. Buzan B., Waever O. *Regions, and Powers. The Structure of International Security*. New York: Cambridge University Press, 2003. 570 p.

Скворець Володимир

доктор філософських наук, доцент,

в.о. завідувача кафедри соціології,

Запорізький національний університет

СОЦІАЛЬНЕ УПРАВЛІННЯ В ДОВОЄННІЙ ТА ПІСЛЯВОЄННІЙ УКРАЇНІ

Модель соціального управління в пострадянській Україні впродовж трьох десятиліть виявила свою неефективність, а в деяких аспектах, навіть, згубність. В умовах воєнного стану недоліки цієї моделі вдалося подолати розгортанням самоорганізації різних структур громадянського суспільства. В процесі переходу

від війни до миру буде формуватися нова модель соціального управління в Україні, від якої буде залежати подальший шлях руху нашого суспільства і доля України. Тому необхідно осмислити як сильні, так і слабкі сторони діючої моделі соціального управління.

Мета статті – аналіз моделі соціального управління, що склалася в пострадянській Україні в довоєнний період, для обґрунтування напрямів її зміни в післявоєнний період.

Соціологи розглядають соціальне управління як найбільш складний клас управлінської діяльності, в якому розрізняються такі основні сфери управління: економіка, соціальна сфера, політика та культура. Управління є складною системою, що забезпечує суспільству та його підсистемам самозбереження, мобілізацію проти природних і соціальних стихійних лих і катастроф, досягнення поставленої мети, задоволення потреб людей [4, с. 7]. Термін «управління» означає інституційне утворення в суспільстві, що сприяє його самозбереженню та розвитку. Таке його розуміння зосереджує увагу на підструктурах, які здійснюють соціальне регулювання. Другий смисловий контекст терміну полягає в тому, що управління виконує функцію організованих систем різної природи, що забезпечує їх цілісність, тобто досягнення завдань, збереження їх структур, підтримка режиму їхньої діяльності [4, с. 7]. Головним критерієм кожної моделі соціального управління є її здатність забезпечувати збереження відповідної соціальної системи. Цей критерій конкретизується категорією «безпека соціальної системи», зміст якої визначається як стан системи в межах граничних значень і здатність протидіяти загрозам чи небезпеці з метою захисту інтересів, збереження цілісності системи та сприяння її розвитку» [6, с. 13]. Отже, ефективність моделі соціального управління кожною соціальною системою визначається трьома параметрами: а) захистом її інтересів; б) збереженням цілісності системи; в) сприянням її розвитку.

Тому ефективність моделі соціального управління в пострадянській Україні в довоєнний період доцільно проаналізувати за цими показниками.

Визначальною характеристикою розвитку соціоісторичного організму України є основні показники демографічних змін. За всю історію України найбільшої чисельності її населення досягло на 01.01.1993 р., коли воно становило 52,244 млн. осіб. На 1 вересня 2018 р. загальна чисельність населення України склала 42,234 млн. осіб. Отже, офіційна статистика демографічних змін в Україні засвідчує, що протягом останніх 25 років (з 1993 р. по 2018 р.) її населення скоротилося на 10 млн. осіб, або на 19 % [3, с. 153]. За існуючої моделі соціального управління всупереч Конституції України, що проголошує людину найвищою соціальною цінністю, в реальному житті українського суспільства відбулося знецінення людини.

Діюча модель соціального управління проявила свою згубність також в управлінні економічними процесами. М. Павловський зазначає, що за роки реформ (1991-2000 рр.) Україна втратила майже 75 відсотків свого економічного потенціалу і була відкинута із десятки найрозвинутіших країн світу далеко за 100-е місце [2, с. 18]. У 2017 р. вітчизняні дослідники зазначали: «За останні 25 років відбувся спад економіки України на 60 % від рівня обсягів випуску продукції 1991 р., що змістило країну з 10 місця в Європі на останнє. Притому

що за показниками індустріального розвитку Україна посідала п'яте місце в Європі. Частка України у світовому ВВП знизилася від 1,3 % у 1991 р. до 0,17 % у 2014 р.» [5, с. 18].

Основним трендом змін економічної системи пострадянської України стала деіндустріалізація її економіки, що зумовила деградацію робочої сили. В Україні в період з 1990 р. по 2015 р. чисельність працівників скоротилася: в промисловості з 7,8 млн. осіб до 2,2 млн., тобто в 3,5 рази; у будівництві – з 2,4 млн. осіб до 0,2 млн., у 12 разів; у сільському господарстві – з 4,4 млн. осіб до 0,5 млн., у 8,8 разів; в транспорті – з 1,8 млн. осіб до 0,7 млн., у 2,5 рази; в освіті, культурі, науці та мистецтві – 3 млн. осіб до 1,7 млн., в 1,7 рази. Загальна кількість працівників названих галузей економіки зменшилася із 19,4 млн. осіб до 5,3 млн., тобто в 3,6 рази [3, с. 196]. Наслідком цих змін в економіці була соціальна проблема тих 14 млн. осіб, які були позбавлені робочих місць, пройшли через процес маргіналізації і пошуку нових джерел доходів та місця в житті.

Діюча модель соціального управління не змогла протистояти процесам соціальної деградації, що проявилася скороченні питомої ваги середнього класу як соціальної опори держави. В УРСР соціально-класова структура мала в своїй основі людей середнього достатку, тобто тих, хто на Заході позначається як «середній клас», людей, які були забезпечені роботою, гарантованим доступом до освіти, робочих місць, відпочинку, охорони здоров'я, житла, культури, пенсійного і соціального забезпечення. В незалежній Україні з 1988 до 2001 р. чисельність вищих прошарків скоротилася з 19,3% – до 2%, середніх – із 75% до 9,8%, а нижчих – зросла від 5,7% до 88% [3, с. 250-251]. Відбувся перехід від домінування в суспільстві середніх верств до переважання бідних. У 2010 р. структура розподілу національного багатства України мала такий вигляд: 5 % найбагатших і багатих людей володіють 65% багатства, 60 % бідних і найбідніших людей – 5 %, середній клас (35 % населення) володіє 30 % багатства» [3, с. 250].

Діюча в Україні модель соціального управління не була ефективною і щодо впливу на політичні процеси. Політичний процес розглядають у якості категорії, що позначає сукупність послідовно змінюючих один одного політичних станів, що об'єктивно склалася, у якій знаходить свій вираз певна спрямована зміна системи державного устрою суспільства [1, с. 88]. Політичний процес в Україні позначений суспільно-політичними кризами, які вели не до зміцнення цілісності суспільства, а до послаблення державної влади, а потім – до втрати контролю над Кримом та частиною Донбасу.

В управлінні соціокультурними процесами українська влада теж зазнала провалу. О. Шнипко зазначає: «Найбільш трагічним з провалів української влади є те, що вона, маючи потрібні для цього можливості та ресурси, **не зуміла подолати тенденції вимирання народу.** ... За активної неучасті (...неспроможності) національної політичної еліти незалежна Україна так і не спромоглася виробити **Стратегію національного розвитку України на 20-30 річну перспективу**, яка відповідала б сучасним реаліям, суспільним очікуванням та сподіванням» [7, с. 194-195]. Правлячі кола України виявилися неспроможними до розробки власної концепції управління суспільством, їм не

вдалося розробити і втілити в життя ані захоплюючу національну ідею, ані привабливий для більшості громадян суспільно-політичний ідеал, ані національну стратегію розвитку.

Отже, в довоєнний період в пострадянській Україні сформувалася система соціального управління, яка виявила свою неефективність щодо збереження цілісності суспільства і його підсистем, забезпечення їхньої безпеки та створення умов їхнього розвитку. Діюча система соціального управління засвідчила свою згубність для демографічного розвитку країни, функціонування економічної системи, соціального розвитку, політичних процесів та соціокультурних змін в українському суспільстві. В цій системі виявилися слабкі сторони: по-перше, вона не спиралася на науку; по-друге, виявилася нездатною адекватно відображати потреби різних соціальних груп, спільнот та інтегрувати їх у соціоісторичний організм України.

Всупереч руйнівним соціальним наслідкам, що проявилися в процесі трансформації пострадянського українського суспільства, державна влада в Україні спромоглася організувати опір російському вторгненню. Війна кардинально змінила суспільство, зумовивши народний характер процесу самоорганізації різних груп і верств населення, які стали на захист своєї країни. Взаємодія державної влади і самоорганізації громадян України стала вирішальним чинником збереження державності. Спираючись на всебічну допомогу партнерів, Україна не лише вистояла, але й продовжує протистояння у війні, яка рано чи пізно закінчиться встановленням миру. Недоліки довоєнної моделі соціального управління вдалося подолати завдяки розгортанню громадської самоорганізації (волонтерський рух, територіальні громади, загони територіальної самооборони, патріотичний рух тощо). Довоєнна модель соціального управління в Україні себе вичерпала, без самоорганізації громадян вона приречена.

Суспільно-політичні сили, що вже формуються в ході війни, повинні усвідомити, що в процесі переходу від війни до миру буде формуватися нова модель соціального управління в Україні. Це об'єктивна реальність і закономірний процес. Цей процес необхідно осмислювати, досліджувати, прогнозувати та проектувати. Управління цим процесом означає надання йому певного смислу, змісту та цілеспрямованого характеру.

Осмислення діючої моделі соціального управління в пострадянській Україні створює підстави для обґрунтування основних рис післявоєнної моделі соціального управління. Забезпечення ефективності нової моделі соціального управління має ґрунтуватися на таких засадах. По-перше, система соціального управління повинна обов'язково спиратися на науку. По-друге, в цій системі необхідно забезпечити збалансовану взаємодію органів державної влади та структур самоорганізації громадянського суспільства. По-третє, оптимізація управлінських впливів має ґрунтуватися на рефлексії прямих і зворотних зв'язків між керуючою із керованою системами. По-четверте, критерієм ефективності цієї системи соціального управління має стати її здатність зберігати цілісність соціальної системи та її елементів, сприяти розвитку соціальної системи, створювати умови її безпечного функціонування. По-п'яте, надання в цій системі домінуючого статусу тим науковим інститутам, що здійснюють соціальну

діагностику, аналітику та прогнозування тих явищ і процесів, що породжують загрози, небезпеки, ризики і виклики соціальної системи.

Список посилань

1. Воловик В.І. Політична філософія: Навчальний посібник. Запоріжжя: КСК-Альянс, 2011. 182 с.
2. Павловський М. Стійкість економічної системи. Від риторики до дії. Віче. 2001. № 3 (108). С. 18.
3. Скворець В.О. Трансформація соціоісторичного організму України: аналітика соціальних процесів. Запоріжжя: Запорізький національний університет, 2019. 520 с.
4. Сурмин Ю. П., Бидзюра І.П. Соціологія управління : учеб. пособие. Киев. : ДП «Издат. Дом «Персонал», 2012. 728 с.
5. Україна 2030: Доктрина збалансованого розвитку. Видання друге. Львів: Кальварія, 2017. 164 с.
6. Франчук В. І. Теорія безпеки соціальних систем: підручник. Львів: ЛьВДУВС, 2016. 216 с.
7. Шнипко О. Інноваційний дефолт України: економіко-технологічний контекст. Монографія. Київ: Генеза, 2009. 248 с.

Воронкова Валентина

*доктор філософських наук, професор,
в.о. зав. кафедри менеджменту організацій та управління проектами
Інженерного навчально-наукового інституту імені Ю.М. Потебні,
Запорізький національний університет*

Нікітенко Віталіна

*доктор філософських наук, доцент кафедри
менеджменту організації та управління проектами
Інженерного навчально-наукового інституту імені Ю.М. Потебні,
Запорізький національний університет*

«СУСПІЛЬСТВО РИЗИКУ» ЯК НАЗВА СУЧАСНОЇ ЕПОХИ

Після бурхливої епідемії COVID-19 суспільство живе в особливу епоху ризиків. Ризик пов'язаний із небезпекою та катастрофою, ризики існували з давніх часів. Протягом тисячоліть різноманітні катастрофи та ризики, такі як повені, землетруси, посухи, голод, чума та війни, завжди супроводжували людське життя, викликаючи у людей велике відчуття незахищеності. Ризик є неминучим супроводом людського суспільства, як у минулому, так і в майбутньому. «Суспільство ризику» - це характеристика однієї з основних характеристик сучасного суспільства. Ризики, з якими ми стикаємося сьогодні, безпрецедентні, серйозні та складні, тісно пов'язані з нашим життям і продовжують впливати на повсякденне життя. Бек вперше висунув концепцію «суспільства ризику» у своїй книзі «Суспільство ризику», опублікованій німецькою мовою у 1986 році, детально сформував свою теорію «суспільства ризику». Але на той час ця теорія не викликала великої уваги та резонансу. Лише

після того, як у 1992 році була опублікована англійська версія «Суспільства ризику», теорія суспільства ризику викликала великий резонанс і бурхливі дискусії у західному світі. «Суспільство ризику» як концепція і теорія стали сприйматися все більшою кількістю вчених. У сучасному суспільстві люди колись впевнено вірили, що ризики можна ефективно контролювати за допомогою науки та раціональності. Низка подій спонукала людей прокинутися та глибоко та всебічно задуматися про ризики в сучасному суспільстві. В майбутньому суспільстві ми зіткнемося з багатьма невідомими ризиками. Німецький соціолог Ульріх Бек особливо зазначив, що вивчення сучасних ризиків є важливою частиною рефлексії сучасності.

Ризик завжди існував у людському суспільстві, але його дія в сучасному суспільстві принципово відрізняється від минулого. 1) Вплив сучасних ризиків, таких як радіоактивні речовини, забруднюючі речовини у воді та повітрі, на людину та природу є потенційним та невизначеним, вони більше не є прямими ризиками, які люди можуть безпосередньо відчувати через органи чуття, тому важко повністю та науково оцінити та зрозуміти час виникнення їх небезпеки та розмір збитку. Сучасні ризики є непередбачуваними та непрорахованими. 2) Сучасні ризики є цілісними, глобальними та егалітарними. Традиційні ризики в основному стосуються певних окремих осіб і груп, тоді як сучасні ризики часто є загальною загрозою для певних регіонів і дедалі більше демонструють тенденцію до глобалізації. Наприклад, забруднення навколишнього середовища, ядерна радіація та фінансові кризи не розрізняють національних кордонів, рас чи груп людей, вони проявляються не лише всередині національних держав, але швидко поширюються на весь світ і стануть глобальними проблемами. Якщо в традиційних суспільствах багатство чи влада також можуть допомогти деяким соціальним групам уникнути деяких ризиків (таких як голод), то, зіткнувшись з катастрофічними наслідками цих сучасних ризиків, жодна група чи індивід не може бути захищений від них. 3) Сучасні ризики більш суб'єктивні та конструктивні. Сучасний ризик є як реалістичним, так і нереалістичним, як об'єктивним, так і суб'єктивним, це переважно соціально визначена «концепція» та уявна реальність. Сприйняття, емоції та дії людей щодо ризиків значною мірою залежать від їхнього уявлення про наслідки ризиків. Ризик є одночасно «реалістичним» і «конструктивним» за соціальним сприйняттям і структурою. Бейкер у роботі «Суспільство ризику: на шляху до нової сучасності» науково оцінив ризики, назвавши нашу епоху «суспільством ризику». Він зазначив, що «після індустріального суспільства люди увійшли в суспільство ризику», що «жити у сучасному суспільстві означає жити у кратері сучасної цивілізації».

Поняття «суспільство ризику» увійшло у дискурс наукових академічних кіл. Відомий німецький соціолог Ульріх Бек опублікував працю «Суспільство ризику: на шляху до нової сучасності», яка привернула увагу людей до «суспільства ризику», і таким чином було сформовано школу «Соціології ризику». З розвитком глобалізації регіональні ризики переросли в глобальні ризики і сьогодні світ перебуває у мережі суцільних ризиків (глобальних, національних). Люди все більше живуть у «кратері цивілізації», і суспільство ризику стало неминучою ситуацією для сучасних людей. Людство перебуває у процесі переходу від класичного індустріального суспільства до суспільства

ризик. Бейкер також передбачав, що ризики, які існують сьогодні, це вже не ризики ядерної війни чи ядерного використання, а ризики глобального тероризму та глобальних етнічних конфліктів. Можна виділити ряд відомих вчених, як Ніколас Луман, Ентоні Гідденс, Скотт Раш і Мері Дуррас, які сформували різноманітні результати досліджень «суспільства ризику». Відомий культурний антрополог Мері Дуглас досліджувала механізм формування культури ризику з точки зору антропології. Історія медицини 20-го століття також приділяла пильну увагу «суспільству ризику», в основі якого як- «чума і людина». Тому ризик певною мірою став домінуючою логікою сучасного суспільства. Бейкер зазначав, що «жити в сучасному суспільстві означає жити в кратері сучасної цивілізації».

Це свідчить про те, що ризики в сучасному суспільстві мають дві характеристики: 1) полягає в тому, що невідомо, коли ризики спалахнуть, і до вибуху повсякденне життя людей триває нормально; 3) як тільки ризик вибухне, жертви будуть великими. Існують три умови виникнення ризиків в індустріальному суспільстві: 1) з точки зору природних відносин, люди перейшли від використання природи до поневолення та панування над природою, що призвело до природних криз, екологічних криз; 2) з точки зору суспільних відносин, люди постійно соціалізуються, існують класові конфлікти, конфлікти між людьми, з'являється втрата суб'єктивності людини, виникає духовна криза. Бейкер і Гідденс припустили, що «суспільство ризику» є результатом рефлексивного руху сучасності. Щоб обговорити концепцію «рефлексивної сучасності», спочатку необхідно розглянути «сучасність», в основі якої «раціоналізація», яку можна розділити на: суб'єктивність, верховенство розуму та поклоніння знанню. *По-перше*, людина має суб'єктивність і є раціональним суб'єктом, діяльність якої полягає в пізнанні загальних законів і підкоренні об'єкта. *По-друге*, сучасність сама по собі є процесом раціональності, надмірна публічність якої призвела до того, що раціональність стала новим Богом, розвинутою в епоху Просвітництва та інструментальної раціональності. Вона виявилася раціональною гонитвою за технічним прогресом, соціальним контролем і навіть «науково-технічним всевладдям». Однак із прискоренням процесу модернізації індустріальна модерність принесла проблеми, які відображені у поступовій еволюції суб'єктності до крайнього антропоцентризму. Розширення суб'єктності, навпаки, руйнує гуманістичний вимір, який спочатку запропонував суб'єктивність, у результаті чого людська цивілізація потрапила під загрозу бути знищеною сама собою. *По-третє*, парадигма раціоналізму привела до гегемонії знання та науки, пізнання істини поступово стало втрачати свої гуманістичні координати, а, надмірна раціоналізація зіткнулася з ризиком «раціонального насильства».

Бейкер вважає, що рефлексія сучасності зумовлена модернізацією, яка стосується збільшення знань і науковості, рефлексивність означає усвідомити небезпеку сучасності, вийти за її рамки, вийти за межі закономірностей, досягнутих інтелектом, зіткнутися з ризиками, які інтелект не може досягнути. Можна сказати, що первинна модерність – це підхід інтелектуальної раціональності, а рефлексивна – раціоналізація розуму. Бейкер зазначив, що

«індустріальне суспільство створило величезні багатства для людства, але воно принесло людству і величезні ризики», які створені техногенним шляхом. Після індустріального суспільства людство вступило в епоху, яка характеризується ризиком, у результаті чого і сформувався «суспільство ризику». Розуміння «суспільства ризику» вимагає розуміння його основних характеристик, яке свідчить, що недосконалість механізму міжнародного управління призводить до того, що на практиці управління ризиками носить фрагментований характер і важко досягти консенсусу. З цією метою слід терміново культивувати досконалу психологію ризику, потужне усвідомлення ризику, науковий рівень усвідомлення ризику та підвищувати здатність протистояти ризикам. Важлива відмінність між сучасним ризиком і традиційним ризиком полягає в тому, що джерело ризику змінилося. Люди стали основними виробниками ризику, а засоби, які люди використовують для вирішення проблем (таких як індустріалізація та технології) спричинили нові проблеми. Швидкий розвиток індустріалізації, модернізації та науки і технологій приніс великий соціальний прогрес і значне покращення життя людей, але він також приніс різноманітні непередбачувані ризики для навколишнього середовища та самих людей. Як зазначив Бейкер, з сучасності, коли люди намагаються контролювати природу та традиції, а також намагаються контролювати непередбачувані наслідки, люди стикаються з дедалі більшими ризиками.

Гідденс назвав сучасне суспільство «світом, що вийшов з-під контролю» і зазначив, що традиційний соціальний ризик - це локальний, індивідуальний і природний зовнішній ризик, тоді як сучасний соціальний ризик - це глобальна, соціальна та створена людиною структура. Рефлексивність сучасного ризику ставить розвиток науки і технологій у дилему: з одного боку, наука і технології є засобом для визначення та вирішення сучасних ризиків, і люди повинні використовувати науку і технології для вирішення ризиків. З одного боку, наука і техніка є одним із важливих джерел сучасних ризиків. В індустріальному суспільстві люди зазвичай вірять, що, покладаючись на науку та розум, можна визначити та усунути ризики та катастрофи, з якими стикаються люди, але в наш час люди поступово втратили цю довіру до науки. Тож кому ми можемо довіряти та на кого покладатися для вирішення та вирішення сучасних проблем ризику? Мері Дуглас і Аарон Відовські зазначили в книзі «Ризик і культура», що ризики «сконструйовані», у наш час вони є культурним явищем. Барбара Адам і Йост Ван Лун припустили, що суть ризику полягає не в тому, що він відбувається, а в тому, що він може відбутися.

Ризик створюється не лише в процесі застосування технології, але й у процесі надання сенсу, через чутливість технології до потенційних небезпек і загроз. Завдяки постійному виникненню та зростанню генералізації сучасних ризиків сучасне суспільство вступило в новий етап ризиків з новими характеристиками. Бейкер стверджує, що коли негативні наслідки сучасності та індустріалізації більше не обмежуються окремими групами, а впливають на всіх, то ключове питання змінюється від розподілу класового статусу до розподілу ризикованих позицій, ми вже або вступаємо в нову еру - еру «нового суспільства ризику». Теорія «суспільства ризику» описує та аналізує особливості соціальної структури постіндустріального суспільства, в якому ми живемо, і надає нам

унікальну перспективу для розуміння сучасного суспільства. Бейкер зазначив, що в процесі модернізації експоненціальне зростання продуктивності вивільнило небезпеки та потенційні загрози до безпрецедентного рівня. Людство стало розуміти деякі специфічні механізми у суспільстві ризику та впливати на запобігання виникненню основних соціальних ризиків.

Утюж Ірина

*доктор філософських наук, професор,
завідувач кафедри суспільних дисциплін,
Запорізький державний медико-фармацевтичний університет*

Спиця Наталя

*кандидат філософських наук, доцент,
доцент кафедри суспільних дисциплін,
Запорізький медико-фармацевтичний університет*

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ НЕБЕЗПЕКИ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА ТА ШЛЯХИ ЇХ ПОДОЛАННЯ

Потрапляючи на сторінку Міністерства у справах ветеранів України, яка розкриває проблематику психологічної реабілітації, перше, що втрапляє в око – питання «хто має право на психологічну реабілітацію?» і розумієш – якщо забути про те, що ти на офіційній сторінці конкретного відомства, то питання стає риторичним, адже від початку військового вторгнення в нашу країну кожен громадянин, який отримав досвід війни матиме право на психологічну реабілітацію та, більш того, матиме необхідність її отримати. В першу чергу обов'язком всього суспільства та влади є надання психологічної допомоги та підтримки тим, хто безпосередньо приймав участь у бойових діях, тим, хто отримав інвалідність внаслідок війни та членам сімей загиблих. Це, вочевидь, найперше та найнеобхідніше. Психологічної допомоги потребують ті, хто втратив свій дім, мусив змінити місце проживання, хто втратив близьких через війну. Але крім того, проблема реабілітації буде стосуватися всього українського суспільства протягом довгого періоду. І, якщо ми плануємо відбудовувати сильну та потужну державу, то маємо звертати чималу увагу на психологічну реабілітацію дітей та молоді.

Травматизоване суспільство в якому ми жили, передаючи цю травму з покоління в покоління, в решті решт стало однією із причин трагедії українського суспільства. Пригадується фото напівзруйнованого будинку ще не окупованого Маріуполя: на розбитому балконі вивішено триколон тим, хто потерпаючи від жорстокого бомбардування російськими ракетами, радіє приходу міфічної влади, влади, яка швидко та радикально організує «втечу від свободи» про яку писав Е. Фромм.

Вже у ХХ сторіччі категорично змінилася загальна думка людства про те, що війна є нормальним явищем для людської цивілізації, а разом із тим, нормальним є страждання, травми, душевні рани, що не загоюються та унаслідуються наступними поколіннями, які також отримують досвід війни за своє життя. Психоаналіз навчав з великою повагою ставитися до страждань та

душевних травм. Але не в радянській країні, де душевні травми списувались на буржуазні вибрики та слабкодухість. Тому, в цю війну старші покоління нашого суспільства увійшли з нелікованою травмою минулого, а молодші – без будь-якої психологічної готовності. Адже, нажаль, ще до початку війни європейське суспільство активно толерувало російським загарбницьким діям, що стали для всіх більш ніж очевидними з 2014 року. Страх ввійти в більший конфлікт спричинило доволі спокійне ставлення західних суспільств до політики РФ, це, в свою чергу, сформувало хибне враження для самих українці, що можна змиритися і більш-менш спокійно жити далі. Загалом, це дуже схоже на домашнє насилля, коли сусіди вдають, що не помічають знущання над дитиною і через деякий час сама жертва сприймає насилля як щось нормальне, але від цього травма стає тільки страшнішою.

Тому так треба не мовчати. Розмова про себе в умовах війни, стає надактуальною, визначення проблемних питань екзистенційно-психологічного характеру, пошуку смислу життя, дозволяють нам активно жити, бути здоровим і наближати перемогу.

Війна та людина тісно пов'язані протягом всієї історії людства. Людина створює війну, вона є результатом діяльності, вона можлива лише завдяки людині, та й війна впливає на людину: війна змінює людину, переформатовує світогляд, народжує нові антропологічні типажі та формує інші зв'язки між людьми.

Для всієї України, сучасна ситуація стала гіперекстремальною. Внутрішні навантаження, які вона викликає, часто перевищують людські можливості, руйнують звичайну поведінку і дії, ведуть до небезпечних наслідків. І в цій непростій ситуації ми чітко повинні розуміти смисл нашого життя. Тому що, екзистенційний вакуум, в якому ми опинились, – це втрата цілей та сенсу, він веде нас до фрустрації. У класичному сенсі психології та філософії логотерапії за В. Франклом – фрустрація це феномен в якому людина досягаючи певної мети, далі не знає що робити. В умовах війни ми мети не досягли, але для багатьох попереду відчувається порожнеча, ми не знаємо до чого ми прийдемо і що залишиться значущим в нашому житті. Тому виникає особливе правило життя в умовах війни, а саме толерантність до невизначеності – «Я можу жити якісно, не знаючи, що буде завтра». Це внутрішня якість: чим більш толерантність у нас розвинена, тим більше ми адаптивні до будь-яких умов, що відбуваються в нашому житті.

Варто згадати про ще одну соціально-екзистенційну якість людини – це трансцендентність – вихід за межі «Я», коли людина прагне щось зробити, чимось поділитись не тільки з своїми ближчими людьми, а зробити це для інших, з повагою до світу. Допомога іншим, об'єднання нації, що демонструє наш народ. Консолідація! Це оздоровлюючі функції життєствердження людини і суспільства, єдина альтернатива майбутнього для всього світу!

Тож яким чином можливо допомогти людині реалізувати в собі найкраще, позбутися екзистенційного вакууму та ділитися найкращим з іншими заради розвитку та процвітання суспільства? Вирішення питання психологічної реабілітації для українського суспільства має бути комплексним та включати в себе розуміння всього спектру травм, що наші громадяни отримали через війну.

Але профінансувати надання психологічної допомоги кожному українцю навряд чи вдасться, акценти мають бути зроблені в першу чергу на найбільш вражених та найменш захищених. Тим не менш, залишатиметься доволі великий відсоток молоді, які можуть не звертатися по таку допомогу, потребуючи її. Яким чином суспільство може реалізувати психологічну підтримку та допомогти позбутися травм, заподіяних війною та переданих від попередніх поколінь? Звичайно, що реалізувати такі можливості необхідно в декількох напрямках: по-перше, надання особистого психологічного консультування в рамках закладів освіти; по-друге, багатовекторна виховна робота, спрямована на формування та затвердження базових цінностей українського суспільства, що є стратегічно важливим для українського суспільства розвитку; по-третє, переосмислення значущості в освітньому процесі потенціалу не тільки вивчення стратегічно-важливих дисциплін – «Історії України» та української мови, але й філософії, яка має потужний психологічний терапевтичний ефект. Можливо, варто переосмислити значення викладання філософії у ЗВО і вивести її з тіні теоретизуючої академічної дисципліни «для обраних» в категорію практично-важливого знання з вираженим терапевтичним ефектом та високим потенціалом перетворення суспільства ризику на суспільство розвитку.

Позднякова-Кирбят'єва Еліна
*доктор соціологічних наук, професор,
проректор з освітнього процесу та інвестиційної діяльності,
Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія*

Мосаєв Юрій
*кандидат соціологічних наук, доцент,
доцент кафедри соціальної роботи,
Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія*

КОМПЛЕКСНА РЕАБІЛІТАЦІЯ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ЯК ІНТЕГРАЛЬНИЙ ВИКЛИК УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Після відновлення української державності українському суспільству прийшлося трансформувати власні соціальні інституції, виходячи з реалій соціально-економічного розвитку країни. Саме тому в перші роки української незалежності окремі соціальні інституції пережили «стресову» трансформацію, яка негативно відбилася на осіб, що становили ключові соціальні групи, які забезпечували функціонування зазначених інституцій. Одним з таких інститутів є «Зброєні сили України» (ЗСУ).

У 80-ті роки ХХ століття за часів пізнього СРСР відбулась подія вплив якої на подальший розвиток української армії та військовослужбовців важко переоцінити. Зазначена подія це виведення радянських військ з Німеччини [1]. В рамках зазначеної події було передислоковано до України сотні тисяч елітних радянських військ з яких і почалось скорочення спочатку радянської, а згодом переросло у значне скорочення кадрового складу «Зброєних сил України». На початку 90-их років в Україні не задумувались про проблеми соціальної адаптації та реабілітації українських військових до мирного життя. Як наслідок

ми отримали десятки тисяч дезадаптованих військовослужбовців, які мали проблеми як з матеріальним забезпеченням та відсутністю житла.

І так складну ситуацію посилив вивід радянських військ з Афганістану у 1989 році [2]. Ветерани радянської військової кампанії на додаток до соціально-побутових і матеріальних проблем отримали «букет» психологічних проблем як наслідок участі у безпосередніх військових зіткненнях та боях. Зазначений стан речей був зумовлений не тільки економічною кризою та політичними трансформацією, але не в останню чергу і рівнем розвитку українського суспільства та державних органів, які просто не усвідомлювали актуальність проблеми соціальної адаптації та психологічної реабілітації діючих і колишніх військовослужбовців. Не в останню чергу це було пов'язано з тим, що українська соціальна робота та психологічна наука знаходились на початковому етапі розвитку. На нашу думку вибух злочинності, домашнього насильства, утворення нелегального ринку наркотичних речовини, поява феномену наркозалежності серед людей середнього віку, суттєве збільшення кількості залежних від алкоголю не в останню чергу можна пояснити саме тим, що значна кількість звільнених в запас без адекватної соціальної та психологічної допомоги опинились один на один зі своїми особистими проблемами на фоні кризи державності та економічної нестабільності.

На протязі багатьох років зазначені проблеми лише поглиблювались через продовження скорочення підрозділів «Зброєних сил України» і свого піку вони досягли у 2014 році з початком АТО та ООС. Вже в перші місяці українські військові пройшли горнило прямих військових зіткнень на Донбасі і це призвело до того, що ми отримали тисячі захисників України, що призвело до функціональних порушень та психологічних і психічних порушень. Як наслідок в період з 2014 по 2017 роки 560 військових вчинили суїцид [3]. Тільки вже цей факт свідчить як гостро стояла проблема реабілітації та адаптації ветеранів АТО та ООС в Україні. В цей час проблему важливості комплексної реабілітації усвідомили як державні органи так і представники громадянського суспільства. До 2022 року ми пройшли стадію актуалізації проблеми та апробації експериментальних адаптаційних і реабілітаційних програм, які здебільшого були репліками відповідних програм, що мали досвід застосування закордоном та потребували адаптації до вітчизняних умов. Все ж можна констатувати, що на момент початку повномасштабного російського військового вторгнення в Україну були створені передумови для комплексної реабілітації та соціальної адаптації діючих і колишніх військовослужбовців і ветеранів спеціальних служб.

Вже перші дні російського повномасштабного вторгнення в Україну ознаменувались великими втратами нашої держави як серед військових так і серед цивільного населення в населених пунктах на лінії фронту. Проблема комплексної реабілітації набула нового змісту. Так як сьогодні комплексної реабілітації потребують мільйони українців і це повинно стати одним з головних державних пріоритетів України в перше десятиліття повоєнного періоду.

Незважаючи на актуальність проблеми комплексної реабілітації для різних категорій українського населення, починаючи від дітей, закінчуючи людьми літнього віку, особливо актуальною ця проблема є для військовослужбовців. Невивчені уроки українського суспільства щодо реабілітації

військовослужбовців як на початку 90-их років ХХ століття та і під час АТО з ООС свідчать про те, що сьогодні ми не маємо права адекватно не відповісти на зазначений виклик. Так як від його успішності залежить майбутнє української держави. Так як військовослужбовці, що не отримують якісних послуг з реабілітації випадуть з активного життя, що призведе до їх дезадаптації та соціальної ізоляції. Зазначений процес є біполярним так як він з одного боку суттєво послаблює потенціал українського суспільства до розвитку, а з іншого загострює проблеми зі зростанням активних практик характерних для функціонування дисфункціональних соціальних інституцій.

На нашу думку комплексна реабілітація військовослужбовців повинна включати наступні компоненти: медичний, фізіотерапевтичний, соціальний, освітній та психологічний.

Захисники та захисниці України повинні отримати якісну медичну допомогу в рамках медичного компоненту. Вона повинна включати повне обстеження та диспансеризацією і оздоровленням в рамках закладів санаторно-курортної системи закладів. Зазначений компонент може передбачати протезування. Вже в рамках фізіотерапевтичного блоку військовослужбовці можуть отримати якісні послуги з фізичної реабілітації та ерготерапії, що для ефективного функціонування в рамках сучасного українського суспільства є дуже корисним та є важливим компонентом сучасної реабілітації. Соціальний блок повинен через продукування соціальних послуг надати можливість військовослужбовцям можливість адаптуватись до умов сучасного українського суспільства та мати потенціал для успішного функціонування в рамках його інституцій. Освітній компонент повинен надати можливість військовослужбовцю отримати фах, що дозволить йому реалізуватись на ринку праці з умовою можливості через механізм соціальної мобільності підвищити свій ранг в рамках суспільної ієрархії. Психологічний компонент повинен дати можливість військовослужбовцю вирішити власні психологічні проблеми та подолати психологічні травми нанесені військовими подіями на лінії зіткнення.

Здійснення повного спектру реабілітаційного комплексу військовослужбовців доцільно реалізовувати в рамках хабової системи, коли спеціалісти, що надають послуги з реабілітації знаходяться в рамках єдиного реабілітаційного простору. Моделю подібного реабілітаційного простору можна розглядати проєкт реабілітаційного хабу на базі «Хортицької національної академії».

Зважаючи на все вище перераховане вважаємо, що проблема реабілітації військовослужбовців в Україні була актуальною всі роки української незалежності. Незважаючи на історичний контекст в країні так і не було побудовано ефективною системи реабілітації військовослужбовців. Сьогодні максимально актуалізувало зазначену проблему. Тому сьогодні перед нами стоїть максимально гостро проблема розбудови системи комплексної реабілітації військовослужбовців, яку доцільно реалізовувати з використанням системи спеціалізованих реабілітаційних хабів.

Список посилань

1. Гришко О. Виведення радянських військ з Німеччини: дати початку і закінчення процесу. URL: <https://bigbro.com.ua/vivedennya-radyanskih-vijsk-z-nimechchini-dati-pochatku-i-zakinchennya-protsesu/>
2. Стожар П. Афганістан: де вхід там і вихід. URL: <https://uain.press/blogs/708856-708856>
3. Білень Я.Є., Романів О.П., Надь Б.Я. Соціально-психологічна та медична реабілітація учасників АТО. УКРАЇНА. Здоров'я нації. 2018. № 3/1 (51). С.6.

Кіндратець Олена

*доктор політичних наук, професор,
професор кафедри політології,
Запорізький національний університет*

ПОЛІТИЧНІ РЕЖИМИ ТА МІЖДЕРЖАВНІ ВІЙНИ

У 1960-і увагу західних політологів знову привернула проблема миру та війни. Після Другої світової війни пройшло майже двадцять років, стільки ж існувала ООН, яка покликана була попереджати війни та їх розростання до масштабів світових війн. Однак, загрози миру зберігалися, більш того в 1962 році світ був за крок до знищення через так звану Карибську кризу. Ця криза була свідченням того, що уроки Другої світової війни не засвоєні, міждержавні конфлікти можуть виникати будь-де та будь-коли. Карибську кризу спровокували дії СРСР та США. Про те, що відбувається та яка існує загроза світу, знали американські громадяни, але нічого на момент кризи не знали про це громадяни Радянського Союзу. Це звичайна практика авторитарної держави, яка контролює ЗМІ та визначає про що інформувати населення, а про що ні, а також час повідомлення інформації про подію – відразу, як вона сталася, через певний час чи взагалі ніколи. До інформації відносяться, як до певної зброї. У цьому проявляється відмінність між демократичними та недемократичними країнами. Відмінності політичних режимів позначаються на їх взаємодії, часом приводять до конфліктів, порушення мирного співіснування.

Концепція «демократичного миру» та теорія хвиль демократії С.Хантінгтона породили сподівання, що світ, в якому буде поступово збільшуватися кількість демократичних країн, буде більш передбачуваним та мирним.

Суть концепції демократичного миру полягає в наступному – демократичні країни не воюють між собою. Це не означає, що вони не воюють взагалі. А тільки те, що вони не воюють з собі подібними, тобто з такими ж демократичними країнами, що мають схожу систему цінностей. Про це ще в XVIII ст. писав Е.Кант в роботі «До вічного миру». Вчений вважав, що громадяни республіки не погодяться почати міждержавну війну, бо це б означало звалити на себе всі нещастя війни. Оскільки в демократичних країнах від настроїв народу залежить доля влади, то скоріш за все вона теж не буде готовою на дії, які приведуть до втрати легітимності.

С. Хантінгтон демократію називав не тільки засобом проти тиранії, що дає людям шанс вирішувати й інші соціальні проблеми, але він також вважав, що поширення демократії у світі знижує ймовірність війн [1].

Таку думку поділяє і Мітчелл. Вона відмічає, що недемократичні країни стали набагато більш схильними мирно врегулювати територіальні претензії після поширення демократії у світі. На думку Мітчелл, демократичні норми стають міжнародними нормами, оскільки частка демократичних держав у міжнародній системі збільшується. Емпіричний аналіз спроб мирного врегулювання територіальних претензій на американському континенті підтверджує цю гіпотезу. Врегулювання третьою стороною в шістнадцять разів більш імовірно для недемократичних діад, коли частка демократій у системі становить 50%, ніж коли частка дорівнює нулю [2].

Зібрані компаративістами численні емпіричні, статистичні дані доводять те, що демократичні країни не тільки не воюють одна з одною, але частіше відмовляються від воєнного вирішення суперечностей також, і з недемократичними країнами.

Не дивлячись на це, все ж «демократичний мир» не всі сприймають беззаперечно. Якщо погодитися, що демократичні країни не воюють між собою, то, очевидно, слід зразу ж уточнити, який саме демократичний режим в цих країнах. Існує консенсус щодо основних ознак демократичного, авторитарного, тоталітарного режиму, однак, варто брати до уваги, що ці ознаки не є вичерпними для режимів в конкретних країнах та змістовне наповнення їх може бути різним. Визначення «демократичності» тієї чи іншої країни на основі декількох ознак, очевидно, не дасть можливості скласти уявлення про «зони миру» у світі.

Часто вчені використовують прикметники для уточнення особливостей режимів в певних країнах чи групах країн («конкурентна автократія», «дефектна демократія», «консолідований демократичний режим» чи «консолідований авторитарний режим» тощо). У цьому випадку на важливу особливість такого типу режиму, що відрізняє його від інших, вказує саме прикметник. І саме ці особливості можуть пояснювати войовничість країни з таким режимом. Не всі демократичні країни уникають воєнних конфліктів, як і не всі авторитарні країни обов'язково є їх учасниками. На це вказує Джесіка Л. Вікс. Більш схильними до конфліктів з іншими країнами, як вона вважає, є країни з «персоналістськими» режимами. Причинами цього є: відсутність необхідності звітувати перед народом; відсутність опозиції; монополія ЗМІ [3].

Ті, країни, у яких є шанси виграти війну з іншими, мають для цього ресурси (і не тільки матеріальні). Одним з ресурсів є консолідованість режиму. Якщо він не консолідований, то міждержавна війна може привести до конфліктів всередині держави.

Поняття «консолідований» демократичний та «консолідований» авторитарний режим використовуються тоді, коли хочуть підкреслити, що він упродовж тривалого часу здатний зберігати стабільність всередині країни.

Х.Лінца та А.Степана в книзі «Проблеми демократичного переходу і консолідації: Південна Європа, Південна Америка і посткомуністична Європа» (1996) детально описали особливості консолідованої демократії: по-перше,

режим консолідований поведінково. Це означає, що ніякі значущі національні, соціальні, економічні, політичні або інституціональні актори не направляють свої ресурси на те, щоб досягти власних цілей, створюючи недемократичний режим або вдаючись до насильства або до зовнішнього вторгнення, щоб відокремитися від держави; по-друге, демократичний режим є консолідованим ціннісно, коли переважна частина громадськості дотримується думки, що демократичні процедури й інститути є найкращим способом управління колективним життям. У такому суспільстві підтримка антисистемних альтернатив вкрай незначна; по-третє, демократичний режим консолідований конституційно тоді, коли й урядові, і неурядові сили на всій території країни підкоряються законам, процедурам та інститутам, привчаються до вирішення конфліктів в цих рамках [4, с. 41]. Існує кореляція між консолідованою демократією та відсутністю внутрішнього конфлікту, але не зовнішнього.

А як же авторитарним режимам вдається забезпечити свою довговічність? Чи завжди це досягається шляхом застосування примусу, контролю ЗМІ, недопущення політичної участі? Ні, не завжди. Часом авторитарна влада демонструє гнучкість: замість примусу – переконання за допомогою застосування пропаганди; замість обмеження політичної участі – мобілізаційна участь, «негативна мобілізація» [5]; замість повного контролю за економікою – певні «лібералізовані» зони, зони вільної торгівлі тощо.

Знаючи динаміку політичних режимів можна прогнозувати збереження стабільності чи її руйнування, зменшення чи збільшення кількості конфліктів, міждержавних війн. Нині світова система вступає в період біфуркації, коли важко передбачити майбутнє. Це пов'язано не тільки з агресивною війною Росії проти України та можливістю її переростання у світову. Нині частка недемократичних режимів почала зростати, що своєю чергою посилить напруженість у світі. Виявлення цих тенденцій та пояснення їх можливих наслідків є важливим завданням вчених.

Список посилань

1. Хантингтон С. Будущее демократического процесса: от экспансии до консолидации. *Мировая экономика и международные отношения*. 1995. № 6. С. 87-88.
2. Mitchell, Sara McLaughlin (2002) A Kantian system? Democracy and third-party conflict resolution. *American Journal of Political Science* 46(4): 749–759.
3. Weeks J. L. Strongmen and Straw Men: Authoritarian Regimes and the Initiation of International Conflict URL: <http://dspace.ashoka.edu.in/bitstream/123456789/3706/1/%2822%29%20Weeks%202012.pdf>
4. Linz J. J., Stepan A. *Problems of Democratic Transition and Consolidation. Southern Europe, South America and Post-Communist Europe*. – Baltimore and London: The Johns Hopkins University Press, 1996. 479 p.
5. Кіндратець О.М. «Негативна мобілізація» населення як результат інформаційних впливів в умовах «гібридної» війни. *Вісник НЮУ імені Ярослава Мудрого. Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія*. 2018. 2(37). С.18–30.

Чайка Ірина
доктор філософських наук, доцент,
професор кафедри соціальної філософії та управління,
Запорізький національний університет

Цокур Євген
доктор політичних наук, доцент,
завідувач кафедри політології,
Запорізький національний університет

РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКА ВІЙНА 2014-2023 РОКІВ ЯК ГІБРИДНИЙ ЗБРОЙНИЙ КОНФЛІКТ

Усталеною думкою у сучасних дослідженнях є визначення російсько-української війни, як збройного конфлікту сучасного типу, що характеризується як гібридний.

Феномен гібридних конфліктів в останнє десятиліття досліджувався в роботах М. Айшервуда, Р. Аркоса, С. Бахмана та М. Джонс, Х. Сміт, Дж. Уізера, Ф. Хоффмана та ін. Вітчизняний науковий дискурс з проблематики гібридної війни представлений роботами авторського колективу монографії «Світова гібридна війна: український фронт», Ю. Даника, Т. Малярчук, Г. Почепцова, Г. Яворської та ін. Термін «гібридна війна» наразі є скоріш конвенційним, оскільки не закріплений в жодних правових документах. Втім його значення для досліджень сучасних конфліктів є надзвичайно важливим, оскільки дозволяє іноді ідентифікувати їх саме як воєнні конфлікти, визначити їхніх учасників, обґрунтувати їхні ролі і, в перспективі, покарати агресора. Не дивно, що концепція «гібридних загроз» (Hybrid Threats) увійшла в офіційні документи та стратегії безпеки багатьох держав, включаючи США і Велику Британію, про що зазначають Р. Аркос і Х. Сміт у статті «Цифровий зв'язок і гібридні загрози». А. Аббасі пише, що «підходи, які називаються гібридною, 4-м поколінням, 5-м поколінням, нетрадиційною, асиметричною та кібервійною, набувають популярності» [2]. Відмінність сучасних воєнних конфліктів від війн минулого, формування їхнього гібридного виміру вперше зазначив Ф. Хоффман у роботі «Конфлікт у XXI століття: світанок гібридних війн», стверджуючи, що «те, що раніше можна було розкласти по полицях – це тероризм, а це звичайна війна, це кримінал, а це партизанська війна, – сьогодні змішалось... Цей конструкт найчастіше називають «гібридною війною», у якій противники використовують різне, найчастіше унікальне поєднання гібридних загроз і тактик, націлених на вразливості держави... Гібридна війна – це набагато більше, ніж просто конфлікт між державами або іншими збройними групами. Це використання різних гібридних форм конфлікту» [3, с. 10]. Розвиток концепції гібридної війни проявився у акценті не лише на способах здійснення воєнних дій, але й у аналізі її суб'єктів. Зокрема, М. Айшервуд в роботі «Повітряна міць для гібридної війни» пише, що ця війна стирає розбіжності між суто конвенційною та типовою нерегулярною війною, зазначивши, що «гібридний противник» може розчинятися серед цивільного населення, діяти з позицій «електронних схованок» у глобальному телекомунікаційному просторі» [4, с. 24]. Г. Яворська,

своєю чергою, доходить висновку, що «гібридний конфлікт не обмежується медійною сферою, а виходить за її межі. Крім паперових, електронних та інтернет-медіа він охоплює широкий спектр соціальної комунікації, починаючи від приватних розмов на теми тих або інших різновидів протистояння і закінчуючи перемовинами дипломатів, які намагаються віднайти дипломатичне розв'язання конфлікту» [1, с. 44].

Д. Євстаф'єв та А. Манойло зазначають надзвичайно важливі хронотопічні характеристики гібридних війн, що визначають їхню внутрішню суперечливість: вони одночасно територіально локалізовані і територіально необмежені, а головне – можуть легко доповнюватися іншими інструментами впливу, спрямованими на підриг внутрішньої стійкості соціально-політичної системи країни [5, с. 30]. «Поza системою інформаційних маніпуляцій та інформаційного впливу на потенційного противника реалізація потенціалу гібридних війн неможлива. Гібридні війни можуть здійснюватися при мінімізації прямого силового впливу, але не можуть здійснюватися без інформаційного впливу» [5, с. 32].

Таким чином, гібридні війни, і російсько-українська війна 2014-2022 рр. в тому числі, є, по-перше, процесом з фрагментованим хронотопом (1) наразі, воєнні дії, в тому числі гібридні (наприклад, пошкодження ниток Північного потоку), відбуваються на теренах України, РФ, Європейського Союзу, 2) інформаційно-психологічні операції всіх учасників війни спрямовані на всіх представників світової спільноти, 3) ресурсна війна (зернова, газова війна) проводиться РФ проти держав майже на всіх континентах. Щодо часового виміру: незважаючи, на те, що війна розпочалася вісім років тому суб'єктивне сприйняття тривалості війни у багатьох її суб'єктів обмежується вісьмома місяцями). По-друге, складним завданням є визначення учасників воєнних дій, оскільки стирається межа між комбатантами та некомбатантами (останні можуть не воювати із зброєю в руках, проте бути організаторами чи активними учасниками інформаційно-психологічних спецоперацій), крім того підсилюється роль мережевої самоорганізації учасників війни (наприклад, диверсії, що реалізують особи, які не мають організаційних чи комунікаційних зв'язків зі стороною, на користь якої вони фактично діють, виходячи виключно з особистих етичних міркувань). По-третє, провідним фактором перемоги у війні такого типу стають суспільні настрої. Формування позитивного відношення і орієнтації на довготривалу підтримку боротьби українського народу у суспільній свідомості світової спільноти, віра у перемогу переважної частини українського соціуму, усвідомлення агресивного загарбницького характеру «спеціальної воєнної операції» в російському суспільстві може справити суттєвий вплив на перебіг воєнних дій на полі бою.

Список посилань

1. Яворська Г.М. Гібридна війна як дискурсивний конструкт. Strategic priorities. 2016. № 4. С. 41-48.
2. Abbasi A. Hybrid War Threats and Essence of Perception Management. IPRI Journal. 2020. №2. P. 1-24.

3. Hoffman F. Conflict in the 21st Century: The Rise of Hybrid Wars. Arlington : Potomac Institute for Policy Studies, 2007. 72 p.
4. Isherwood M. W. Airpower for Hybrid Warfare. Arlington : Mitchell Institute Press, 2009. 36 p.
5. Manoilo, A., Yevstafiev D. Information Wars and Psychological Operations as the Basis for New Generation Hybrid Wars. Istorija. 2021. №6. P. 24-32. URL: <https://history.jes.su/s207987840016037-9-1/> (accessed: 11.04.2023).

Палагута Вадим

*доктор філософських наук, професор,
професор кафедри філософії і педагогіки
Національний технічний університет
«Дніпровська політехніка» (м. Дніпро)*

МОЖЛИВОСТІ РОЗРОБКИ НОВОЇ ТЕОРЕТИЧНОЇ МОДЕЛІ КОНФЛІКТНОСТІ

Українська держава та суспільство зараз перебуває у жахливому стані війни та боротьби за своє існування та незалежність. Але ж увесь сучасний глобалізований світ перебуває зараз у глибокій кризі і характеризується наявністю гострих, деструктивних і руйнуючих конфліктів на всіх рівнях існування.

Тому, як ніколи дуже актуальною є проблема розробки нової теоретичної міждисциплінарної моделі прогнозування, попередження та зменшення ризиків різноманітних конфліктів, яка дозволить своєчасно передбачати їх наслідки та певні втрати та прогнозувати й попереджати у початковій стадії їх протікання в українському суспільстві. Проблемним є питання, що у соціальній і індивідуальній самосвідомості українських громадян зараз існує певна криза цінностей, їх відчуження від громадського і суспільного життя, а також певна втрата своєї суб'єктності.

Тому, актуальною зараз стає проблема розробки нової теоретичної моделі громадських конфліктів, яка дозволить чітко уявити механізми протікання конфліктів впродовж конфліктних ситуацій і взаємодій, які дозволить вивчати вплив не тільки на стан ідентичності окремої особистості, а й формування спільної колективної ідентичності, яка повинна об'єднувати різні прошарки українського суспільства.

В світлі цього завдання значна увага повинна зараз приділятися вивченню сучасних дискурсів та наративів конфліктності, які мають безпосередньо відношення до базових цінностей та інтересів людей з використанням теорії дискурсу Е. Лаклау та Ш. Муффа [4], теорії популізму Е. Лаклау [3], теорії радикальної (плюралістичної) демократії Ш. Муффа [5], теорії дискурсивного антагонізму Н. Карпент'є [1], концепції інтерпретації конфліктного діалогу П. Келлета [2] як сучасних напрямів методології прогнозування та ефективного подолання складних, гострих та динамічних конфліктів.

Уточнення, переосмислення та доповнення концептуального апарату й розробка нової теоретичної моделі конфліктів та її постійної модифікації дозволить у міждисциплінарному аналізі процесів виникнення конфліктів

прогнозування, попередження та зведення до мінімуму ризику на наслідки конфліктності. Розробка нової теоретичної моделі конфліктності дозволить ефективно управляти процесами протікання конфліктів не стільки для більш точнішого їх прогнозування та остаточного врегулювання, скільки зменшення їх негативних наслідків.

Ця теоретична модель конфліктів дозволить повністю відмовитись від прямолінійної схеми протікання процесів конфліктної взаємодії та акцентує увагу на таких характерних рисах сучасних конфліктів як неминучість, непередбачуваність та невизначеність. Розробка такої теоретичної моделі та її різновидів дозволить надати більш точну та ґрунтовну оцінку різноманітних ризиків виникнення конфліктів, їх протікання та завершення, дозволить своєчасно приймати оптимальні рішення у ситуаціях конфліктності та ефективно управляти конфліктами на особистісному, соціальному та інституціональному рівні. Особливо, що ця теоретична модель дозволить передбачати конфліктність та максимально сприятиме усуненню внутрішніх проблем конфліктів у різних прошарках українського суспільства, і буде сприяти створенню атмосфери діалогу та єдності громадян українського суспільства в умовах війни та військового стану, чіткого прояснення й усвідомлення нинішнього стану українського суспільства та, у зв'язку з цим, з'ясування та усвідомлення найважливіших особистісних цілей для кожної людини.

Важливе значення при розробці нової моделі конфліктності полягає у відведенні значної ролі прогнозуванню конфліктів, значенню комунікаційних каналів передачі, тлумаченню та остаточному розумінню дискурсів й наративів конфліктності. Ці ключові дискурси і наративи суттєво впливають на свідомість, несвідоме та поведінкові реакції і соціальні дії людей в процесі зародження та динамічного протікання конфліктів. Саме на їх дослідження і буде орієнтована розробка моделі конфліктних взаємодій у сучасному українському суспільстві. А як слідство стане прогнозування, попередження та управління конфліктами, які передбачають розробку певних методик аналізу дискурсивних і наративних «історій» інтерпретації і розуміння конфліктів з боку їх учасників з метою прояснення та осмислення їх глибинного значення та подальшого усунення передумов виникнення конфліктів усіх рівнів у майбутньому.

Отже, розробка нової теоретичної моделі конфліктності дозволить прогнозувати, попереджувати, запобігати ризики та зменшувати та подолання при їх наявності наслідки складних та динамічних конфліктів в нових складних умовах існування сучасного українського суспільства. Теоретичні розробки Е. Лаклау, Ш. Муффа, Н. Карпент'є, П. Келлета та інших дослідників суспільної та особистісної конфліктності націлюють українських науковців на побудову специфічної суто української моделі конфліктності, яка дозволить прогнозувати трансформацію конфліктів з антагоністичного дискурсу до конструювання суспільного діалогу завдяки формуванню єдиного символічного соціального простору, який утворює так звану соціальну «конфліктну єдність», і яка буде сприяти ефективному прогнозуванню, попередженню і врегулюванню громадських та частково особистісних конфліктів.

Треба зазначити, що створення такої теоретичної моделі конфліктності, яка орієнтується на подібного типу інтерпретацію і розуміння конфліктів всіх

рівнів, дозволяє відійти від дихотомічної логіки «ми-вони», «ми-інші», «ми-чужі», яка знищує символічний простір діалогу та орієнтує на взаєморозуміння, взаємодію та злагоду між громадянами. Ця нова «діалектична» логіка дозволить співіснувати багатьом особистостям в єдиному дискурсивному просторі, де кожен має можливість мати свою точку зору та вчиться поважати думку і соціальну позицію інших громадян суспільства. Ця нова теоретична модель конфліктності дозволить артикулювати поліфонію особистісних поглядів та голосів кожного громадянина у демократичному суспільстві.

Отже, важливим інноваційним завданням при розробці такої теоретичної моделі конфліктності буде не тільки теоретичне обґрунтування, а й формування єдиної колективної ідентичності, яка передбачає індивідуальну дискурсивну фіксацію кожної особистості (ця фіксація немінуча) втілювати в так зване агоністичне змагання та діалог поглядів, позицій, точок зору, яке притаманне і є суттєвою ознакою для вільного та демократичного суспільства. Ця теоретична модель конфліктності у подальшому буде сприяти розробці інших її різновидів, які будуть своєчасно враховувати динаміку змін і трансформацій у суспільстві, які в сучасному стані українського суспільства немінучі. Її розробка і використання дозволить проводити прогнозування і попередження вірогідних та зменшенню наслідків вже існуючих конфліктів всіх рівнів складності та ґрунтовному дослідженню механізмів формування колективної та громадської ідентичності в українському суспільстві.

Список посилань

1. Carpentier N. The Discursive-Material Knot: Cyprus in Conflict and Community Media Participation. Bern, Switzerland: Peter Lang, 2017. 472 p.
2. Kellett, P. Conflict Dialogue: Working With Layers of Meaning for Productive Relationships. Thousand Oaks, London, New Delhi: SAGE Publications, Inc., 2006. 304 p.
3. Laclau E. The Rhetorical Foundation of Society. New York: Verso, 2014. 229 p.
4. Laclau E., Mouffe Ch. Hegemony and Socialist Strategy. Towards a Radical Democratic Politics - London; New York: Verso, 2001. - 198 p.
5. Mouffe C. Agonistics: Thinking The World Politically. L.; New York: Verso, 2013. 228 p.

СЕСІЯ І

«МЕТОДОЛОГІЯ СОЦІАЛЬНОГО ПРОГНОЗУВАННЯ: ДОСЛІДЖЕННЯ ФАЗОВОГО ПЕРЕХОДУ ВІД ВІЙНИ ДО МИРУ, СВІТОВИЙ ДОСВІД ВІДНОВЛЕННЯ ПІСЛЯВОЄННОЇ КРАЇНИ. СУСПІЛЬСТВО РОЗВИТКУ VS СУСПІЛЬСТВО РИЗИКУ: СОЦІАЛЬНО-ДЕМОГРАФІЧНІ, ЕКОНОМІЧНІ, ПОЛІТИЧНІ ТА КРИМІНАЛЬНІ НЕБЕЗПЕКИ»

Модератори:	<i>Скворець В.О. – доктор філософських наук, доцент, завідувач кафедри соціології ЗНУ;</i> <i>Лепський М.А. – доктор філософських наук, професор, професор кафедри соціології ЗНУ;</i> <i>Кудінов І.О. – кандидат філософських наук, доцент кафедри соціології ЗНУ.</i>
Секретар секції:	<i>Кулик М.А. – кандидат соціологічних наук, доцент кафедри соціології ЗНУ.</i>

Лобанова Алла

*професор, доктор соціологічних наук,
професор кафедри соціології та масових комунікацій,
Криворізький державний педагогічний університет*

Славіна Дарія

*магістрантка факультету соціології і права,
Національний технічний університет України «КПІ імені Ігоря Сікорського»*

БОРОТЬБА З КОРУПЦІЄЮ ЯК ПРІОРИТЕТ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА У ВОЄННИЙ ТА ПІСЛЯВОЄННИЙ ЧАС

Проблема наявності корупції в українському суспільстві має свою історію давності і неефективності боротьби з нею. Іноді складається враження, що викоринити її нереально і неможливо, оскільки вона як спрут пронизала діяльність держпосадовців та представників багатьох професійних сфер. Між тим у публічній сфері увесь період розбудови української незалежності, починаючи з 1991 року, ведеться мова про необхідність боротьби з нею, на законодавчому рівні ухвалюються відповідні законодавчі акти, створюються спеціальні антикорупційні державні органи. Однак проблема залишається невирішеною навіть у період російсько-української війни, коли, здавалося б, є усі передумови і важелі для того, щоб подолати це негативне суспільне явище. У засобах масової інформації систематично з'являються журналістські розслідування, які стосуються викриття корупційних дій, зокрема хабарництва, підкупів чиновників різних рівнів, зловживань у будівельній, військовій, освітній, судовій, медичній, земельноупорядчій та інших галузях, підтверджуючи існування корупції, що і зумовлює актуальність її дослідження та пошуку шляхів подолання.

Корупція – термін, який, відповідно до Етимологічного словника української мови запозичене із західноєвропейських мов, установлюючи його походження від лат. *corruptio* «підкуп; занепад; корупція; розклад», пов'язаного

з дієсловом соггитро «псую, пошкоджую, розладную; зваблюю, розбещую» [11, с.45]. Науковцями та правниками цей термін використовується для позначення фактів підкупу і зловживань у різних сферах суспільної життєдіяльності. Корупція – явище не нове. Як зазначає Н. Яценко, вона відома зі стародавнього світу, оскільки ще «Аристотель називав тиранію неправильною, зіпсованою (корумпованою) формою монархії, а про державних чиновників того часу говорили: «Він приїхав бідним у заможну провінцію, а поїхав заможним із бідної провінції» [12, с.201]. «Корупція, як хронічна хвороба, - зазначають Є.Є.Могілевська і Д. К. Задаля, - супроводжує людство майже весь час його існування, деформуючи основні соціальні процеси, які відбуваються в державі та суспільстві, руйнуючи цивілізовані соціальні регулятори поведінки людей. Чим слабший суспільний організм, тим глибше проникає ця соціальна аномалія в усі сфери життєдіяльності держави, завдаючи шкоди її нормальному функціонуванню» [9, с.41].

Різні аспекти корупції активно досліджують українські вчені Л.М. Герасіна, Л. І.Каленіченко, С.Ж. Лазаренко, М. І. Мельник, Є. В. Невмержицький, О. Я.Прохоренко, Д. В.Слинько та інші. Однак в сучасних умовах вона потребує особливої уваги, оскільки відновлення та євроінтеграція України неможливі без антикорупційної діяльності. Тому метою наукової роботи є аналітичне осмислення корупції як суспільного явища та прогнозування ефективних методів і шляхів боротьби з корупціонерами у воєнний та післявоєнний час.

Як суспільне явище, корупцію доцільно розглядати у соціологічному, політичному, економічному, правовому, психологічному та етичному аспектах. У соціологічному контексті, корупція розглядається як «нелегітимне, латентне зрощування корисливих представників державно-управлінських, господарсько-фінансових і політичних структур між собою та криміналітетом з метою незаконного збагачення шляхом неявної підміни соціально-необхідних функцій діями, спрямованими на «задоволення взаємно погоджених, корисливих інтересів», які реалізуються у незаконний спосіб» [3, с. 189].

Як соціально-політичне явище розглядає корупцію Є. В. Невмержицький, зазначаючи, що вона являє собою «систему негативних поглядів, переконань, установок і діянь окремих громадян, посадових осіб владних інститутів, державних і недержавних організацій, політичних партій, громадських організацій, спрямованих на задоволення особистих корисливих, групових або корпоративних інтересів шляхом підкупу, хабарництва, зловживання владою, надання пільг і переваг усупереч суспільним відносинам», зміст якої зумовлений політичними, економічними і психологічними чинниками [10].

У Законі України «Про засади запобігання і протидії корупції» корупція розглядається у законодавчо-правовому полі і визначається як «використання особою наданих їй службових повноважень та пов'язаних із цим можливостей з метою одержання неправомірної вигоди або прийняття обіцянки/пропозиції такої вигоди для себе чи інших осіб» або спроб схилити певних осіб до протиправного використання наданих їм службових повноважень та пов'язаних із цим можливостей» [5]. До неправомірних вигод, відповідно до названого Закону відносяться грошові кошти або інше майно, переваги, пільги, послуги,

нематеріальні активи, які обіцяють, пропонують, надають або одержують без законних на те підстав.

Корупція – це економічне явище, адже вона ґрунтується на фінансово-економічних відносинах, а точніше обмінних операціях: «послуга-гроші», «гроші-послуга». Як стверджує І.В.Бірюков, корупція «породжується тіньовою економічною діяльністю, тіньові операції в економіці сприяють прояву корупції, проте саме корупція формує основу поширення та розвитку тіньової економіки, а від такого поєднання спотворюються фундаментальні засади функціонування інститутів в державі» [1, с. 154].

О. А. Зарічанський, аналізуючи психолого-етичну природу корупції, пише, що до «специфіки корупційних моральних вад належать такі характеристики як продажність, прагнення до особистої вигоди, користь, несправедливість, користолюбство. Ці моральні дефекти особистості властиві чималій кількості людей, однак корупція виступає специфічним середовищем негативних властивостей, де перелічені вище вади певним чином легітимізуються» [6].

Як зазначають Л. І.Каленіченко і Д. В.Слинько, «аналіз природи та сутності корупції свідчить, що це явище є об'єктивною реальністю розвитку суспільства та державності»... І повністю викоринити його у свідомості та реальному житті людей неможливо..однак такий стан речей не обумовлює «виправдання» корупції, визнання її однією з умов прийняття рішень у процесі здійснення правотворчої, правозастосовної, правотлумачної діяльності [8, с.39]. В Україні, як свідчать експерти, «масштаби корупційних діянь є критичними і набули характеру реальної загрози національній безпеці та конституційному ладу. Корумповані відносини все більше витісняють правові, моральні відносини між людьми, з аномалії поступово перетворюються на норму поведінки» [2]. Згідно з рейтингом, опублікованим Transparency International Україна за 2022 рік отримала 33 бали зі 100 можливих в Індексі сприйняття корупції (Corruption Perceptions Index — CPI) (для порівняння: Молдова – 39, Угорщина — 42, Румунія — 46, , Словаччина — 53, Польща – 55 бали) і тепер посідає 116 місце зі 180 країн у CPI [7]. І хоча за останні 10 років цей показник зріс на 8 балів, все-таки він доволі низький, порівняно з іншими країнами, що свідчить про те, що боротьба з корупцією в Україні як у воєнний, так і післявоєнний час залишається першочерговим пріоритетом. Російська агресія, з одного боку, загальмувала процес боротьби з корупцією, оскільки перед суспільством і державою постала мета вистояти проти ворога, а з іншого - прискорила, про що свідчить факт виконання українською владою саме у 2022 році низки завдань щодо антикорупційної діяльності, які були визначено для інтеграції до ЄС. Так, у минулому році було затверджено державну Антикорупційну стратегію, призначено О.В.Клименка керівником Спеціалізованої антикорупційної прокуратури (САП), що стало рушійною силою для активізації розслідувань щодо топкорупції. Також свою ефективність показав Вищий антикорупційний суд — за 2022 рік суд розглянув 49 справ, із яких 37 — із винесенням вироків [7]. Тож, незважаючи на повномасштабну російську агресію, позитивні кроки у напрямку подолання корупції в Україні зроблено, однак проблему в цілому не вирішено. Як стверджують фахівці, ефективність подальших шляхів подолання корупції в Україні пов'язана з реалізацією «системи трьох компонент: проявом

політичної волі до подолання корупції та дотримання принципу невідворотності юридичної відповідальності; ефективністю співпраці антикорупційних органів між собою; ліквідацією недоліків антикорупційного законодавства й спроб зробити його менш жорстким» [4, с.196]. Важливим елементом системної боротьби з корупцією є також моніторинг випадків корупції, суспільний запит на прозорість діяльності судової системи, органів державної влади, підготовку кваліфікованих та моральних фахівців для управлінської діяльності по відновленню країни після війни.

Таким чином, корупція є позаправовим, негативним, соціально і політично-деструктивним, економічно-дисфункціональним і морально-злоякісним явищем, яке залишається внутрішнім ворогом в українському суспільстві, боротьба з яким має бути системною та безкомпромісною. А відтак потрібна системна, цілеспрямована державна політика, яка була б спрямована на виконання усіх зобов'язань щодо антикорупційних реформ перед українським суспільством та Європейським Союзом, до якого прагне інтегруватися Україна.

Список посилань

1. Бірюков І.В. Корупційні аспекти появи та поширення прихованого підприємництва. Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2019. Вип. 26, част. 1. С.154-161. URL : http://www.visnyk-ekonom.uzhnu.uz.ua/archive/26_1_2019ua/31.pdf(дата звернення 18.04.2023).
2. Васильєва О. І., Васильєва Н. В. Корупція – одна з найактуальніших проблем сучасності. Державне управління: удосконалення та розвиток. 2019. № 6. URL: http://www.dy.nayka.com.ua/pdf/6_2019/3.pdf(дата звернення 18.04.2023).
3. Герасіна Л.М. Корупція. Соціологія політики: Енцикл.словник / авт-упоряд. В.А.Полторака, О.В.Петрова, А.В.Толстоухов. Київ, 2009. С.189-190.
4. Гулак О.В, Курило В.І., Дубчак Л.М. До питання про шляхи подолання корупції України. Право і державне управління.2021.№1 С.196-201. DOI <https://doi.org/10.32840/pdu.2021.1.29>
5. Закон України «Про засади запобігання і протидії корупції». URL : https://minjust.gov.ua/m/str_36096(дата звернення 19.04.2023).
6. Зарічанський, О. А. Етичний ракурс корупції у зарубіжних наукових студіях. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Психологія, 2023. №6. С. 28-32. URL : <https://doi.org/10.32782/psy-visnyk/2022.6.5>(дата звернення 16.04.2023).
7. Індекс сприйняття корупції - 2022. Transparency International. URL : <https://cpi.ti-ukraine.org> (дата звернення 20.04.2023).
8. Каленіченко Л. І., Слинко Д. В. Поняття, ознаки та види корупції. Права і безпека. 2022. № 1 (84). С. 39–46. DOI: <https://doi.org/10.32631/pb.2022.1.04>
9. Могілевська Є. Є., Задала Д. К. Корупція в Україні та світі. Актуальні питання розвитку правової системи у сучасній Україні : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Рівне, 23-24 груд. 2021 р.). Рівне : Видавн. дім "Гельветика", 2021. Ч. I. С. 41-43.

10. Невмержицький Є. В. Корупція як соціально-політичне явище: особливості проявів і механізми подолання в сучасній Україні : автореф. дис... канд. політолог. наук: спец. 23.00.02. Київ, 1999. 19 с.
11. Етимологічний словник української мови: в 7 т. / за ред. О. С. Мельничука. К. : Наук. думка, 1982. 2012. Т. 1.
12. Яценко Н. Корупція: термін і поняття. Культура слова. 2017. №87. С.200-208. URL : https://iul-nasu.org.ua/pdf/kulturaslova/87/19-ks_87.pdf (дата звернення 18.04.2023).

Rusetsky Alexander

*PhD, doctoral student of political sciences,
member of the International Society of Political Psychology,
Caucasus Laboratory of Geopolitical Modelling,
Caucasus International University*

SYSTEMS OF META-COGNITIVE MONITORING, EVALUATION AND MANAGEMENT OF POLITICAL CRISES THROUGH THE 4D-RAV-17 METHOD

The purpose of this report is to provide the international community with a new method for assessing political conflicts (4D-RAV-17) developed by the author on the basis of the Laboratory of Geopolitical Modeling at the Caucasus International University (Tbilisi), which is one of the main technological links of the Meta-Cognitive Theory proposed by him. management. The theory is adapted for conflict and crisis management.

In contrast to the existing assessment methods focused on the study of specific conflicts, the author considers in parallel with this three more objects:

A pseudo-conflict generated by an incorrect perception of the conflict itself (cognitive dimension) and a quasi-peacemaking process as a set of measures allegedly aimed at resolving the conflict (behaviorism).

The peacemaking process to resolve this conflict cannot be successful if there is no scientific assessment of the above - pseudo-conflicts and quasi-peacemaking processes. Without an evidence-based scientific assessment, the transition to a real settlement is extremely difficult.

At the same time, the author draws attention to the difficulty of introducing an innovative method due to the low level of culture of political administration, which does not have effective mechanisms for the perception, processing and use of scientific developments. On the other hand, criticism of the scientific community is provided, which is not able to create a quality product and find a common language with decision makers.

ОЧІКУВАННЯ ЯК ДОМІНАНТА СОЦІАЛЬНИХ ПОЧУТТІВ У ПЕРІОД ВІЙНИ

Почуттєвою формою прогнозу є очікування. Коли фахівець робить прогноз, то він на рівні почуттів очікує на прогнозований результат. Очікування може бути стимулом для життя та психологічним ресурсом виживання. У період війни в Україні предметом спільного для людей очікування є мир, перемога, відновлення, повернення додому та повернення до колишнього життя. До війни не було загального очікування. Раніше загальним очікуванням був комунізм. Ще раніше загальним очікуванням для суспільства було певне значення для всіх явище, наприклад, друге пришествя Христа.

Чи є спільне між очікуванням людей іншого пришествя Христа та закінчення війни та перемоги? В обох випадках йдеться про очікування чогось важливого та бажаного, що може змінити перебіг подій та призвести до кінцевого результату. У разі закінчення війни та перемоги, люди очікують припинення страждань, насильства та руйнувань, а також можливості розпочати нову життя у світі та стабільності. Таким чином, можна сказати, що спільним для цих очікувань віра в те, що настання нової ери може бути реальним і настати у майбутньому. Крім того, обидва типи очікувань можуть бути пов'язані з релігійними, культурними чи соціальними цінностями та переконаннями, що формуються в процесі соціальної та культурної історії народів.

Проблема очікування людей під час війни виступає як соціально-психологічне явище, що виникає в умовах невизначеності та нестабільності у суспільстві, викликаних воєнним конфліктом. Ця проблема може бути пов'язана з відчуттям безпорадності, занепокоєння, тривоги та невизначеності, які люди можуть зазнавати, чекаючи на неминучі зміни, які може принести війна. Очікування людей під час війни можуть бути пов'язані з нестачею ресурсів, послуг та матеріальних благ, а також з загрозою безпеці, зниженням якості життя та соціальної мобільності. Такі умови можуть викликати у людей різні реакції та поведінкові зміни, такі як агресія, соціальна ізоляція, боротьба за виживання та невпевненість у майбутньому.

Очікування людей під час війни можуть також впливати на їхнє ставлення до уряду, інституцій та інших соціальних груп. У таких умовах можуть виявлятися різні соціальні протести та конфлікти, які можуть призводити до подальшої дестабілізації суспільства.

Очікування миру під час війни може значно впливати на повсякденне поведіння людей. По-перше, це може викликати почуття занепокоєння та тривоги, що може призвести до погіршення фізичного та психічного здоров'я. Люди можуть відчувати безсоння, стрес, апатію та депресію. По-друге, очікування миру може призводити до зниження продуктивності та дезорганізації у повсякденній житті людей. Наприклад, люди можуть витрачати менше години на роботу, заняття спортом чи навчання, тому що вони відчують, що нічого не

має значення, доки триває війна. По-третє, очікування миру може призводити до зміни поведінки людей один до одного. Люди можуть стати милосерднішими, солідарнішими та схильнішими до співпраці, оскільки вони розуміють, що їм потрібно об'єднати зусилля, щоб протистояти ворогові. Проте, в той же час, очікування миру може призводити до посилення конкуренції та егоїзму, коли люди стають більш схильними до збереження своїх ресурсів для себе та своїх близьких.

Очікування українців під час війни можуть бути досліджені в контексті соціології як соціально-психологічні процеси, що відображають вплив війни на громадянське суспільство України. Одним із основних очікувань українців від влади та військових – це забезпечення безпеки та захисту території країни. Це може включати очікування розробки та впровадження ефективної стратегії ведення війни, забезпечення якісної військової техніки та зброї для збройних сил України, а також здійснення контролю за кордонами країни. Іншим важливим аспектом є соціально-економічні очікування. Умови життя в зоні бойових дій суттєво погіршуються, тому українці очікують на надання допомоги з боку влади, зокрема на забезпечення доступу до основних життєвих потреб, якості медичної допомоги та житла, надання соціальної підтримки для тих, хто потерпів від війни. Третім аспектом можуть бути політичні очікування. Українці можуть очікувати, що влада забезпечить свободу слова, демократію та розвиток громадської участі у прийнятті рішень, пов'язаних з війною. Нарешті, важливим аспектом є психологічні очікування. Війна може викликати стреси та почуття тривоги серед населення. Українці можуть чекати надання психологічної допомоги.

Що важливіше для українців очікування миру чи очікування перемоги? Це близькі, але не тотожні предмети очікування. Обидва аспекти, очікування миру та очікування перемоги, є важливими для українців. Проте, відповідь на цей питання залежить від конкретного контексту та індивідуальних уявлень та цінностей кожної людини. Очікування миру можуть включати бажання припинення війни та повернення до нормального життя, забезпечення безпеки та стабільності на території країни, а також створення умов для розвитку економіки та соціальних сфер.

Очікування перемоги можуть бути пов'язані з бажанням здобути перемогу військовим шляхом, відновлення територіальної цілісності країни, повернення анексованих територій та відновлення суверенітету України. У будь-якому випадку, важливим аспектом є те, що національні очікування повинні бути збалансовані з реальними можливостями та стратегією ведення війни. Крім того, важливим є те, щоби влада та суспільство працювали разом, щоб забезпечити безпеку та захист інтересів країни, а також підтримували населення, яке постраждало від війни.

Під час війни, очікування людей можуть сильно змінюватися в залежності від багатьох факторів, таких як політичні та соціальні умови, рівень поінформованості, особистий досвід та віра в уряд. Наприклад, на початку війни багато людей можуть очікувати на швидку перемогу своєї країни та можливого поліпшення економічної ситуації після війни. Однак, якщо війна затягується, думки можуть змінитись, і люди можуть почати очікувати на більш тривалий

конфлікт і погіршення економічних умов. Очікування також можуть змінюватися в залежності від соціального статусу та місця проживання. Наприклад, люди, які мешкають у прифронтових містах або на окупованих територіях, можуть очікувати більшої небезпеки та невпевненості у майбутньому, ніж люди, які мешкають у безпечних областях.

Загалом очікування людей під час війни можуть бути складним предметом прогнозування, оскільки вони залежать від багатьох факторів, які можуть змінюватися з часом. Проте уряд може використовувати інформаційні кампанії та інші заходи, щоб керувати очікуваннями людей та підтримувати їхній оптимізм та патріотизм у важкі години.

Таким чином, проблема очікування людей під час війни є складним соціологічним явищем, яке може мати широкі наслідки для суспільства в цілому. Вона потребує уважного аналізу та вивчення, а також розроблення відповідних заходів для пом'якшення її негативних наслідків.

Зубченко Олександр

*кандидат соціологічних наук,
доцент кафедри філософії та соціології,
Маріупольський державний університет (м. Київ)*

СОЦІОЛОГІЯ ОКУПАЦІЇ: ПРОБЛЕМИ СТАНОВЛЕННЯ

За вісім років після початку російської агресії проти України під російською окупацією перебувало 45 тис. квадратних кілометрів, або 7,5% території України, до яких входили Автономна Республіка Крим, м. Севастополь, окремі райони Донецької та Луганської областей. Після широкомасштабного кремлівського вторгнення у лютому 2022 року площа окупованих територій збільшилась у 2,9 рази; ворог захопив Луганщину, значну частину Донеччини та Півдня України, певний час контролював великі території на Київщині, Чернігівщині, Сумщині, Харківщині та правобережжі Херсонщини.

Окупацію можна визначити як тимчасовий стан суспільного життя, який виникає, як правило, у результаті військових дій та зайняття супротивником території іншої держави і характеризується суттєвими змінами соціальних відносин, місця представників різних соціальних груп у соціальній структурі суспільства, темпів та обсягу соціальної мобільності, дисфункціями у діяльності соціальних інститутів. Така дефініція дає українським дослідникам можливості для поглибленого аналізу окупації з точки зору різних соціально-гуманітарних наук – права (Є. Письменський, О.Іляшко, В.Грушко, П.Рекотов, І.Макаров), політології (А.Разметаєв, О.Чальцева), історії (О.Стяжкіна, В.Смолій, Я.Платмір, П.Подобєд, В.Лозивий), релігієзнавства (В.Гуржи, М. Карпицький), соціальної психології (В.Васютинський, І.Леонова), теорії комунікацій (О.Сабурова, І. Полішук, К.Котеленець, Д.Алексєєва). Повний перелік тематичних публікацій може зайняти не один десяток сторінок, проте у ньому, на жаль, недостатньо представлени соціологи.

Серйозний аналітичний огляд відповідних наукових розвідок періоду проведення Антитерористичної операції міститься у статті С.Хобти [1], а з часів початку великої війни з'являється у роботах Н.Черниш [2] та Т.Лапан [3].

Вивчення соціальних передумов, чинників та наслідків військових дій пропонується проводити у рамках соціології війни та миру. Разом з цим можна назвати кілька інших напрямів творчого пошуку українських вчених – літературно-публіцистичні есе Романа та Віри Додонових, проблеми соціалізації молоді на тимчасово окупованих територіях (С.Курило), особливості соціальної стратифікації в ОРДЛО (О. Клименко), формування соціальної ідентичності під владою чужинців (О. Єременко, С. Пахоменко, О.Дедуш). Важливо розуміти, що багато питань, які протягом восьми років порушувались у контексті Криму та окремих районів Донецької та Луганської областей, нині набувають набагато ширшого звучання. Через це настав час розпочати дискусію щодо концептуалізації соціології окупації як окремої галузевої соціологічної теорії, її предметної області та ключових тем.

Як відомо, спеціальні та галузеві соціологічні теорії мають кілька основних завдань – формувати надійний методичний та методологічний базис для емпіричних досліджень, узагальнювати їхні результати, вибудовувати сходинки від емпіричного до теоретичного, виявляти закономірності та детермінанти розвитку соціальних процесів у певній сфері і найголовніше – бути науковою базою для управлінських та політичних рішень.

Предметом соціології окупації є сукупність соціальних відносин та процесів, інституціональних та міжгрупових взаємодій, що відбуваються на території держави (або її частини), що тимчасово перейшла під силовий контроль іншої держави. Враховуючи комплексний характер та загальнолюдський контекст предмету дослідження, доцільно звернутися до методології Н.Смелзера та проаналізувати його на мего-, макро-, мезо- та макрорівнях [4].

Мегарівень – історико-соціологічні аспекти окупацій та анексій, їхнє геополітичне значення, створення маріонеткових держав та протекторатів, стадії окупації, проблеми військових злочинів, етноциду та геноциду, перспективи та інструменти деокупації.

Макрорівень – масові настрої населення в окупації, ставлення до окупантів, мета, завдання, сутність, соціальна база, форми і методи діяльності окупаційного режиму, колабораціонізм та опір окупації, методи дослідження, соціальні та етнічні конфлікти, що породжуються окупацією, соціально-економічні та екологічні проблеми.

Мезорівень – трансформація функцій основних соціальних інститутів, зміни у соціальній структурі суспільства, темпах соціальної мобільності, становищі представників різних соціальних груп, особливості фізичного та соціального простору, інформаційне поле та ворожа пропаганда.

Мікрорівень – повсякденне життя в окупації, цінності та інтереси людей, мікросоціальні практики, економічне та символічне споживання, стратегії соціальної адаптації та мережі соціальної підтримки, морально-психологічний стан населення, візуальні образи окупації.

Переходячи до проблематики російської окупації в Україні, слід розділити загарбані території на старо- (Крим, Севастополь та ОРДЛО) та новоокуповані (Північ України, Харківщина, частини Харківської, Донецької, Луганської, Миколаївської, Херсонської та Запорізької областей). При цьому другу групу варто диференціювати за періодом перебування під контролем ворога на

короткострокову (Київщина, Чернігівщина, Сумщина), середньострокову (Харківщина та правобережна Херсонщина) та довгострокову (частина Донеччини, Луганщини, південь Запорізької та лівобережжя Херсонської областей) окупації. Незважаючи на єдину мету окупації, що полягає у знищенні Української держави та нації, її характер та стратегії суттєво відрізняються.

Зокрема, на наших північних територіях фактично не було системних спроб встановлення власного інституційного порядку, а ведення пропаганди та пошук лояльних елементів серед місцевого населення мали епізодичний характер. Натомість на Київщині однією із головних стратегій ворога став масовий терор і вбивства цивільного населення.

У той же час у Маріуполі головним завданням для рашистів було знищення міста, яке за вісім років стало фактичною альтернативою Донецька, не лише через килимові бомбардування та артилерійські обстріли, але й через жорстоку систему «фільтрації», численні концтабори та масові депортації тих, хто вижив, до Росії. Ворог ставив собі за мету повністю змінити структуру та психологію, що підтверджує характер соціальних відносин, які утвердились у місті після окупації. По-іншому відбувалося становлення окупаційного режиму на півдні та в центрі Запорізької області, де не було активних бойових дій, але з перших днів росіяни зіштовхнулися з мирним спротивом.

Виходячи із сказаного вище, постає питання про те, як перероджуються та яких форм набувають соціальні інститути за нових умов. Поширення набуває феномен дисфункціональності, коли замість виконання своїх прямих, історично сформованих функцій, інститут починає працювати виключно на укріплення окупаційної влади, економічне пограбування захоплених земель та розпалювання ненависті до України.

Не меншу увагу маємо приділити колабораціонізму як складному та багатогранному соціальному явищу, визначенню його причин, джерел, форм, соціального становища людей, які зрадили Україну, використанню російського паспорту та прихильності до окупантів як каналу соціальної мобільності.

Серед соціальних технологій, що активно застосовуються рашистами на тимчасово окупованих територіях, чільне місце посідає урбіцид – цілеспрямована політика знищення міського способу життя та соціальних зв'язків, що характерні для міської спільноти. Найбільш показовим у цьому плані було місто Марії, де тисячі городян, які колись отримували одні з найвищих в Україні зарплати, змушені були працювати на розборі завалів за шматок хлібу та пляшку води. Також урбіцид проявляється у насадженні патрон-клієнтних моделей соціальних відносин (російська гуманітарка та дешевий хліб в обмін на лояльність), соціальній ізоляції людей, що відмовляються отримувати російський паспорт (заборона на управління авто, відмова у медобслуговуванні, наданні будь-яких адміністративних послуг, обмеження у пересуванні), переселенні на Південь України десятків тисяч родин із віддалених регіонів Росії, появи у міському просторі «місць небезпеки» - пунктів дислокації, катівень та комендатур загарбників, яких звичайним людям варто уникати.

Окремим пластом дослідження має стати діяльність окупантів зі знищення української ідентичності, т.зв. «денацифікації». Вона проводиться як у символічному просторі через знищення українських пам'яток, перейменування

вулиць, насаджування російських свят, назв та пам'ятних знаків, так і через окупаційну систему освіти, де спляють українські книжки, на уроках розбирають прислів'я про хохла, що хитріше за чорта, та втягують дітей до антиукраїнських організацій.

Широким простором для творчого пошуку із застосуванням методів усної історії та глибинного інтерв'ю може стати вивчення народного спротиву – як ненасильницького опору (народна оборона міст, мітинги проти окупації, рух «Жовта стрічка»), так і партизанського та підпільницького руху.

На жаль, часові рамки нової галузевої соціології не вичерпуються періодом перебування іноземних військ на певній території. Ми обов'язково виженемо ворога, але соціальні, політичні та економічні наслідки окупації можуть давати знати про себе ще довгі роки. Вже нині можна впевнено говорити, що ключовою проблемою звільнених регіонів стане подолання внутрішніх конфліктів (між тими, хто виїхав та лишався, хто пішов на службу до окупантів або сидів вдома без копійки, хто у різних формах боровся із ворогом, і тими, хто думав лише про власне виживання), а також реінтеграція до загальнонаціонального соціального та інформаційного простору. Треба розуміти, що у Донецьку, Криму та на Запоріжжі ці процеси матимуть дуже різну хронологію.

Таким чином, у соціології окупації є достатньо своя чітко виражена предметна область, ієрархічна структуризація та основні напрями наукового пошуку. На жаль, поки що спостерігаємо недостатню публікаційну та польову активність колег у цій сфері, що можна пояснити як неоднозначністю та складністю проблематики, так і вкрай ускладненою процедурою збору емпіричних даних. Разом з тим майбутній контрнаступ Української армії на Сході та Півдні нашої держави ставить чимало нових викликів перед соціологами, пов'язаних із необхідністю аналізу соціальних явищ та процесів там, де ще вчора панував морок «руського мира».

Список посилань

1. Хобта С.В. Соціологія війни як завдання української соціології. Вісник Луганського національного університету ім. Т. Шевченка. 2016. № 5. С. 126-150.
2. Черниш Н.Й. Особливості розвитку української соціології в умовах російсько-української війни. Український соціум. 2022. № 4. С. 9-27 <https://doi.org/10.15407/socium2022.04.009>
3. Лапан Т.Д., Химович О.С., Черниш Н.Й. Російсько-українська війна: теорія і практика соціологічного осмислення. Український соціум. 2022. № 3. С. 28-51 <https://doi.org/10.15407/socium2022.03.028>
4. Смелзер Н. Проблеми соціології. Георг-Зіммелівські лекції. Львів: Кальварія, 2003. 128 с

Крохмаль Наталія
кандидат філософських наук, доцент,
професор кафедри управління, системного аналізу та євроінтеграції,
Український державний університет імені Михайла Драгоманова

ТРАНСФОРМАЦІЯ КОРПОРАТИВНИХ ІСТОРИЧНИХ ФОРМ САМОРЕГУЛЯЦІЇ В УМОВАХ ЗБРОЙНОГО ПРОТИСТОЯННЯ ТА ТЕРОРИСТИЧНИХ ЗАГРОЗ

Сучасне суспільство – конгломерат різних об'єднань людей, заснованих на політичній, економічній, соціальній, релігійній, правовій, культурній тощо основі. Вони мають свою історію, підтримують свою життєдіяльність та забезпечують основну мету – своє виживання та розвиток.

Такі об'єднання можна умовно поділити на різні групи та види, зокрема можна виділити корпоративні історичні форми, як окремий вид, початок формування якого бере у період становлення перших державних утворень, а у сучасному суспільстві відбувається їх активна трансформація. В основі корпоративних історичних форм лежить розуміння корпорації як певної організації зі своїми інтересами (політичними, економічними, соціальними тощо), або ж як групового об'єднання в межах корпорації (як певної організації), або ж певного об'єднання людей, якому притаманні властивості корпорації (на кшталт, корпоративного духу, корпоративних інтересів та ін.).

В основі функціонування корпоративних історичних форм лежить функція саморегуляції, яка і забезпечує утворення таких форм, їх існування та розвиток. Завдяки саморегуляції як сукупності «впорядкованих відносно один одного в просторі та циклізованих у часі процесів стихійної або свідомої локалізації змін соціальної системи, що відтворюють здатність системи до еволюції у результаті дії зовнішніх та внутрішніх впливів» [1, с. 49], корпоративні історичні форми забезпечують інтереси своїх членів тривалий час.

Серед корпоративних історичних форм саморегуляції можна назвати традиційні – міста, комуни, цехи, гільдії в містах, рицарські ордени та ін. Протягом століть ці форми розвивалися, трансформувалися, і сьогодні вони представляють собою або ж історичну форму, або ж трансформувалися в інші форми.

З розвитком суспільства з'являються нові види корпоративних форм, на кшталт корпорацій як міжгалузевих об'єднань, різного роду рухів та організацій, що відстоюють свої «корпоративні» інтереси, використовуючи різні методи і засоби їх досягнення. У періоди суспільних потрясінь, революцій, воєнних дій чисельність таких об'єднань зростає і вони можуть перетворитися на впливові організації.

Історія свідчить, що після другої світової війни суспільство постійно перебуває у стані локальних війн, наслідки яких можуть стосуватися не лише учасників збройних протистоянь, але в інших країн та світу в цілому. До того ж постійно розширюється терористична загроза, що також вносить свої корективи у життя людей. В таких умовах корпоративні історичні форми не просто виживають, але іде активний процес формування та становлення їх нових видів.

Корпорація як одна із сучасних корпоративних форм орієнтована на досягнення в першу чергу власних економічних інтересів, проте з появою ТНК ці інтереси давно почали виходити за межі економіки. Їх структура, система управління орієнтовані на забезпечення інтересів акціонерів, корпоративних цінностей. Проте в умовах війни корпоративні інтереси зазнають перегляду, можуть коригуватися. Так, наприклад, в українсько-російській війні з 2014 року і з початком повномасштабного вторгнення росії в Україну у лютому 2022 року, корпорації, що працюють на ринку росії змушені вирішувати дилему – підтримувати санкції проти країни-агресора та іти з його ринку чи залишатися на ньому, втрачаючи свою репутацію в інших країнах.

В умовах війни та збройних протистоянь розвиваються волонтерські рухи, організації яких сьогодні перетворилися на окремі корпоративні утворення з інтересами у соціальній, гуманітарній сферах, допомозі біженцям і переселенцям, потерпілим від воєнних дій, підтримці ветеранів та ін. (наприклад, Благодійний фонд допомоги ветеранам та військовим «Повернись живим», Благодійний фонд «Крила надії», Волонтерське об'єднання «Кожен Може допомогти», Благодійний фонд Сергія Притули, UNITED 24 та ін.). Сучасні волонтерські організації, як корпоративні форми впорядковують себе завдяки функції саморегуляції та формують свій менеджмент, який можна умовно виділити як волонтерський менеджмент.

На протипагу волонтерським організаціям можна виділити терористичні організації, які також можна віднести до корпоративних форм (наприклад, «Ісламська держава» (також відома як ІДІЛ), «Талібан», ХАМАС, «Хезболла», Ірландська Республіканська Армія, Донецька народна республіка (ДНР), Луганська народна республіка (ЛНР) та ін.). Їх інтереси лежать в іншій площині – досягнення своїх політичних цілей: побудова держав на релігійній основі, визволення держав від невірних, офіційної влади, повалення існуючих політичних режимів тощо. Ці об'єднання чітко організовані, мають впорядковану структуру, розподіл функцій, програму дій, загрожують національній безпеці країн та їх громадянам, економічним інтересам, міжнародному становищу тощо. Останні кілька десятиліть саме боротьба з терористичними загрозами стала одним із пріоритетів у безпеці країн світу. До цієї боротьби долучилася і Україна у війні з найбільшим терористом – росією.

Ще одним видом корпоративних форм, що активізуються у період воєнних дій є приватні військові компанії (ПВК) – збройні формування, «приватні армії», основна діяльність яких пов'язується з консультуванням, інструктажем, охороною, захистом, наданням різного роду військових послуг, збором розвідувальної інформації, і головне – участю у військових конфліктах (наприклад, ПВК «Watchguard International», ПВК «Vinnel corporation», ПВК «Vinnel corporation» та ін.). Діяльність ПВК має контролювати держава, в якій вона зареєстрована, що створює певну ілюзію контролю з боку офіційних органів та відповідальності перед законом представників ПВК, що на практиці реалізувати буває важко. Певним регулятивним важелем для ПВК є Асоціація приватних постачальників послуг з охорони та безпеки, створена у 2013 році під контролем уряду Швейцарії. Вимоги до учасників Асоціації передбачають їх зобов'язання максимально уникати застосування сили, вогнепальної зброї

(використання для самооборони і захисту інших осіб), гуманно поводитися із затриманими тощо. Як показала практика існування Асоціації до її лав бажаючих вступити не так вже і багато.

Отже, трансформація корпоративних історичних форм в умовах збройного протистояння та терористичних загроз свідчить про розвиток традиційних корпоративних форм, а також утворення нових форм, поява яких частіше всього є реакцією на загрози та воєнні дії.

Список посилань

1. Крохмаль Н. Історичні форми саморегуляції соціального процесу. Запоріжжя: Просвіта, 2004. 144 с.

Ратушна Таїсія

кандидат соціологічних наук,

доцент кафедри соціології,

Запорізький національний університет

ДІДЖИТАЛІЗАЦІЯ У МІГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСАХ: ПЕРЕВАГИ ТА РИЗИКИ

Міграція є все більш значущим глобальним явищем, яке трансформує суспільства у всьому світі. Це багатогранний феномен, який впливає на соціальну, економічну, політичну сфери, повсякденне життя як у країнах походження мігрантів, так і у країнах прибуття. Економічні кризи та військові конфлікти сприяють активізації міграційних процесів у всьому світі. Керівництво багатьох країн часто є неготовим конструктивно та оперативно вирішувати проблеми, що виникають у зв'язку з великими, раптовими хвилями міграції. Європейські країни останні десять років були зосереджені на розробці довгострокових стратегій вирішення цих проблем та пошуку компромісів, оскільки Європа переживала міграційну кризу. В тому числі в полі зору дослідників і полісімейкерів опинились цифрові технології, які могли б сприяти регуляції цих процесів.

Варто зазначити, що діджиталізація у міграційних процесах має амбівалентний характер [1]. З одного боку вона розширює можливості мігрантів, які завдяки соціальним медіа отримують доступ до інформації про країни прибуття і можуть створювати мігрантські цифрові спільноти [2], з іншого – дає державним органам цифрові інструменти обмеження і контролю міграційних потоків, а також посилює загрози цифрового шахрайства, кібербулінгу, експлуатації тощо. Дуже яскраво такі особливості діджиталізації міграційних процесів проявились з початку повномасштабної війни Росії проти України у кінці лютого 2022 року, коли потік вимушених мігрантів та шукачів притулку з України до країн ЄС стрімко зріс [3].

Щодо наукових досліджень вивчення ролі і значення діджиталізації у процесах міграції, то їх можна об'єднати у дві групи, які фокусуються на різних аспектах впливу цифрових технологій та соціальних медіа на мігрантські спільноти чи міграційну політику. Перша група досліджень аналізує вплив доступу до Інтернету та соціальних мереж на міграційні прагнення й наміри [4]

та особливості створення віртуальних спільнот мігрантів [5; 6] і їх самопрезентації [7]. Друга група зосереджується на вивченні можливостей відстеження міграційних потоків за допомогою цифрових слідів [8], управлінні такими потоками як на рівні держав так і на рівні наднаціональних агенцій [9; 10].

Загалом оцінюючи вплив діджиталізації на міграційні процеси, можна сказати, що вона багато в чому полегшила пересування людей через кордони, надавши їм доступ до інформації про візові процедури, особливості транспортного сполучення та перетину прикордонних пунктів, а також можливості пошуку житла і працевлаштування у країнах прибуття через цифрові платформи. Крім того, цифрові технології створили можливості для мігрантів контактувати між собою, обмінюватися інформацією та формувати спільноти в соціальних мережах, які можуть надавати соціальну підтримку та допомогу у новому соціокультурному середовищі.

Наявність мобільного зв'язку та Інтернету надала українським вимушеним мігрантам з 24 лютого 2022 року можливість постійно тримати руку на пульсі подій та отримувати актуальну інформацію про те, що відбувається в країні та за кордоном через смартфон. Це дозволило великій кількості мігрантів залишатися на зв'язку зі своїми сім'ями та швидко знаходити інформацію в країнах прибуття і ділитися нею через групи в соціальних мережах. Наприклад, Telegram-канали українських мігрантів в Німеччині демонструють цікавий приклад саморганізації та взаємодопомоги всередині мігрантської спільноти [11], в них можна знайти важливу інформацію, корисні посилання, актуальні оголошення про підтримку, волонтерські та благодійні ініціативи тощо.

Використання цифрових технологій також спростило збір, обробку та обмін даними про мігрантів як між відомствами в одній державі, так і на міждержавному рівні [10]. Це дозволяє органам управління міграцією приймати більш обґрунтовані рішення про те, кому надається доступ до їхніх країн та регулювати міграційні потоки.

Однак діджиталізація міграційних процесів також несе в собі і певні ризики. Наприклад, використання цифрових інструментів для управління персональними даними мігрантів викликає занепокоєння щодо безпеки їх зберігання та можливості зловживання ними. Такі дані можуть бути вразливими до крадіжки та несанкціонованого доступу, що може призвести до фінансового шахрайства та інших форм шкоди.

Ще однією значною загрозою діджиталізації міграційних процесів є можливість використання цифрових інструментів для зловживань щодо мігрантів та їх експлуатації. Соціальні мережі можуть використовуватися для вербування, транспортування та експлуатації мігрантів, шляхом надання їм неправдивої інформації щодо способів перетину кордону, правил надання притулку чи доступу до ринку праці у приймаючих країнах.

Також є емпіричні докази того, що алгоритмізація, наприклад, у висвітленні питань міграції у цифрових ЗМІ, може призводити до відтворення і подальшого поширення расових, етнічних та гендерних упереджень щодо мігрантів [12].

Крім того існує і «цифрова нерівність» адже не усі мігранти мають доступ до цифрових інструментів і ресурсів (через брак грошей і правові обмеження щодо укладання договорів з мобільними операторами та/чи інтернет-провайдерами). Це може посилювати існуючу нерівність та ускладнювати для таких мігрантів пошук достовірної інформації про свої права і можливості, що також негативно впливатиме на їх інтеграцію у приймаючому суспільстві.

Важливими рішеннями, які можуть зменшити ризики від діджиталізації міграційних процесів є розвиток цифрової грамотності та розширення доступу до цифрових ресурсів для мігрантів, особливо тих, які мають обмежений доступ до цифрових технологій. Цього можна досягти за допомогою таких ініціатив, як надання можливостей навчання цифровій і медіаграмотності, розширення доступу до цифрових інструментів у таборах біженців та інших міграційних центрах, а також партнерство з технологічними компаніями для забезпечення безкоштовного або недорогого доступу до цифрових інструментів для мігрантів.

Крім того, важливо залучати представників мігрантських спільнот до розробки та впровадження політики управління міграційними процесами. Цього можна досягти шляхом проведення консультацій, залучення громадськості та створення організацій і адвокаційних груп за участі чи під керівництвом мігрантів, що допоможе врахувати їхній досвід та задовольнити найбільш важливі потреби.

Отже, діджиталізація міграційних процесів створює як можливості, так і виклики для мігрантів і суспільства в цілому. Хоча цифрові технології можуть сприяти безпечнішим, ефективнішим та інклюзивнішим міграційним процесам, вони також створюють значні загрози для прав, приватності та безпеки мігрантів. Таким чином, дуже важливо проявляти розсудливість і обережність при використанні цифрових інструментів у контексті міграції, а також ретельно вивчати їхні переваги та недоліки.

Список посилань

1. Nedelcu M., Soysüren I. Precarious migrants, migration regimes and digital technologies: the empowerment-control nexus. *Journal of Ethnic and Migration Studies*. 2020. P.1-17. URL: <https://doi.org/10.1080/1369183x.2020.1796263> (date of access: 14.04.2023).
2. Candidatu L., Ponzanesi S. Digital Diasporas: Staying with the Trouble. *Communication, Culture and Critique*. 2022. URL: <https://doi.org/10.1093/ccc/tcac010> (date of access: 25.03.2023).
3. УВКБ ООН. Портал оперативних даних. 2022. URL: https://www.unhcr.org/ua/46047-unhcr-updates-ukraine-refugee-data-reflecting-recent-movements_ua.html (дата звернення: 19.03.2023).
4. The impact of the Internet on migration aspirations and intentions / S. Grubanov-Boskovic et al. *Migration Studies*. 2022. URL: <https://doi.org/10.1093/migration/mnab049> (date of access: 29.03.2023).
5. Komito L. Social media and migration: Virtual community 2.0. *Journal of the American Society for Information Science and Technology*. 2011. Vol. 62, no. 6. P. 1075–1086. URL: <https://doi.org/10.1002/asi.21517> (date of access: 21.03.2023).

6. Dekker R., Engbersen G. How social media transform migrant networks and facilitate migration. *Global Networks*. 2013. Vol. 14, no. 4. P. 401–418. URL: <https://doi.org/10.1111/glob.12040> (date of access: 24.03.2023).
7. Witteborn S. Becoming (Im)Perceptible: Forced Migrants and Virtual Practice. *Journal of Refugee Studies*. 2015. Vol. 28, no. 3. P. 350–367. URL: <https://doi.org/10.1093/jrs/feu036> (date of access: 14.04.2023).
8. Jurić T. Big (Crisis) Data in Refugee and Migration Studies – Case Study of Ukrainian Refugees. *Comparative Southeast European Studies*. 2022. Vol. 70, no. 3. P. 540–553. URL: <https://doi.org/10.1515/soeu-2022-0048> (date of access: 25.03.2023).
9. Ceyhan A. Technologization of Security: Management of Uncertainty and Risk in the Age of Biometrics. *Surveillance & Society*. 2002. Vol. 5, no. 2. URL: <https://doi.org/10.24908/ss.v5i2.3430> (date of access: 14.04.2023).
10. Amelung N., Machado H. 'Bio-bordering' processes in the EU: de-bordering and re-bordering along transnational systems of biometric database technologies. *International Journal of Migration and Border Studies*. 2019. Vol. 5, no. 4. P. 392. URL: <https://doi.org/10.1504/ijmbs.2019.105813> (date of access: 15.04.2023).
11. Ratushna T. What the Telegram Channels of Ukrainian Migrants in Germany 'Talk' and 'Keep Silent' About. *TRAFO – Blog for Transregional Research*. URL: <https://trafo.hypotheses.org/45575> (date of access: 27.03.2023).
12. Urman A., Makhortykh M., Ulloa R. Auditing the representation of migrants in image web search results. *Humanities and Social Sciences Communications*. 2022. Vol. 9, no. 1. URL: <https://doi.org/10.1057/s41599-022-01144-1> (date of access: 17.04.2023).

Кулик Марія

кандидат соціологічних наук,

доцент кафедри соціології,

Запорізький національний університет

ДИНАМІКА ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Актуальний стан розвитку України, зумовлений воєнним станом російсько-української війни зумовив особливе акцентування уваги на українських територіях та державних кордонах, які були порушені і відстоювання яких є пріоритетним завданням нашої держави. Такий порядок денний актуалізує переосмислення мешканцями України загалом соціальних ідентичностей та уточнення їх територіального самовизначення зокрема. Формування соціальних ідентичностей передбачає включення особистості у соціальну систему через визначення її місця у кожній із спільнот: національної, етнічної, релігійної, статусної та багатьох інших. Територіальна ж ідентифікація особистості представляє собою більш ускладнену схему, та в значній мірі пов'язана із результатами інших соціальних ідентифікацій.

В досвіді багаторічних соціологічних пошуків європейських та вітчизняних дослідників опрацьовано достатньо велику кількість емпіричного

матеріалу та вироблено досить чітку схему диференціації територіальних ідентичностей за їх масштабом. Найбільш узагальнена та послідовно викладена класифікація форм територіальної ідентичності належить дослідникам Інституту соціології НАН України Н. Паніній та Є. Головасі [1, с. 658]. На ґрунті багаторічного досвіду проведення всеукраїнських щорічних моніторингів громадської думки з 1992 року та досліджень соціального самопочуття та суспільних настроїв громадян, цими дослідниками були виділені сім форм територіальної ідентичності, відповідно до яких мешканці України визначають свою приналежність. А саме: 1) локальна (визначають себе як мешканці села, району чи міста), 2) регіональна (визначають себе як мешканці регіону, області), 3) громадянська (визначають себе як громадяни України), 4) етнічна (визначають себе як представники певного етносу), 5) радянська (визначають себе як громадяни колишнього Радянського Союзу), 6) європейська (визначають себе як громадяни Європи), 7) глобальна (визначають себе як громадяни світу). Зазначимо, що тільки перші п'ять з семи визначених форм територіальної ідентичності відповідають актуальному адміністративно-територіальному поділу. Найширшою з них за масштабом є глобальна ідентичність, в межах якої людина територіально ідентифікує себе з усім світом, далі, європейська, громадянська, регіональна та насамкінець, локальна форма територіальної ідентичності, відповідно до якої респондент ідентифікує себе виключно з селом або містом, в якому він мешкає. Лише «радянська ідентичність», як форма територіальної ідентичності не визначається актуальним станом громадянства, території проживання. Вона визначається історичним минулим країни, а не її сьогоденням. Аналіз дослідниками Інституту соціології НАНУ динаміки територіальної ідентичності за результатами Моніторингу соціальних змін вказує на поступове збільшення частки людей, що ідентифікують себе із громадянами України. На 2021 рік відсоток тих, хто визначає себе передусім як громадянин України склала – 62.5% і це є найбільший показник з 1992 року. Напроти, частка тих, хто відносить себе до представників колишнього Радянського союзу поступово зменшувалася і найнижчий показник зафіксований в позначці 2.8% прийшовся на 2021 рік. Щодо європейської ідентичності та глобальної ідентичності – дані за останні три роки утримуються в діапазоні 1-1.5% щодо тих, хто ідентифікує себе із мешканцями Європи і 3-4.5% - щодо тих, хто відчуває себе мешканцем світу.

В продовження даної стратегії дослідження територіальної ідентичності кафедрою соціології Запорізького національного університету було проведено в 2020-2022 роках моніторингове дослідження щодо соціального самопочуття студентства ЗНУ, до якого також були включені питання щодо територіальної ідентифікації. Загалом за три роки в онлайн-опитуванні, яке проводилося в грудні-січні кожного року прийняло участь 958 студентів. Отримані результати, що представлені в Таблиці 1 загалом підтверджують динаміку всеукраїнського дослідження, зокрема щодо зростання громадянської ідентичності.

Таблиця 1

До якої територіальної спільноти Ви би віднесли себе в першу чергу?

	2020	2021	2022	Середній показник за три роки
Мешканці села чи міста, в якому живе	32%	29%	25%	29%
Мешканці регіону (області чи декількох областей)	8%	11%	10.5%	10%
Мешканці Південного регіону	2%	1.4%	1.3%	1.6%
Мешканці України	36%	41%	54%	42.5%
Представники свого етносу, нації	4%	2%	3.5%	3%
Мешканці Європи	4%	3%	2%	3%
Мешканці світу	14%	11%	3.5%	10%
Представники колишнього Радянського союзу	0.3%	0.2%	-	0.2%
Інше	0%	0.5%	0%	0.2%
Всього	100%	100%	100%	100%

Однак, звертає на себе увагу не лише сам факт росту громадянської ідентичності у студентської молоді, але і значно потужніші темпи такого росту. А саме, за останні три роки частка студентів, які визначають себе як мешканці України зросла на 18% і склала 54%. І хоча у всеукраїнському масштабі цей показник є вищим – 62.5%, однак темпи зростання за останні три роки є значно повільнішими - 1-2%. Важливим в цьому контексті також вважаємо аналіз відсоткових перерозподілів значень, за рахунок яких це зростання відбувається. Так, отримані дані, що представлені в таблиці, вказують на те, що ця динаміка росту громадянської ідентичності серед студентства забезпечується за рахунок переосмислення своєї територіальної приналежності студентів, які до цього відносили себе радше до локальної спільноти. Особливо динамічними є зміни глобальної ідентичності запорізького студентства: практично в три рази (з 11% до 3.5%) за останній рік знизився її рівень.

Таким чином, територіальна ідентичність запорізької молоді за умов воєнного стану, зокрема за останні три роки зазнала суттєвих змін. Зіставляючи отримані дані з даними всеукраїнського моніторингу фіксуємо тенденцію до зниження рівня космополітизму, який був значно більшим у студентства порівняно із загальнонаціональними даними. Натомість, було визначено зростання рівню громадянської ідентичності студентства ЗНУ, що є вагомим складовою подальшої розбудови державності України.

Список посилань

1. Українське суспільство: моніторинг соціальних змін. 30 РОКІВ НЕЗАЛЕЖНОСТІ. Випуск 8 (22) / Головні редактори д.екон.н. В.М.Ворона, д.соціол.н. М.О.Шульга. Київ: Інститут соціології НАН України, 2021. 620 с.

НОВІТНІ ТЕНДЕНЦІЇ ТА ОСНОВНІ ЦІЛІ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ ЩОДО УКРАЇНЦІВ, ЯКІ ВИЇХАЛИ З УКРАЇНИ У ЗВ'ЯЗКУ З РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЮ ВІЙНОЮ

Станом на 11 квітня 2023 року по всій Європі зафіксовано 8 167 986 осіб, які виїхали з України (включаючи країни ЄС, країни, що не входять до ЄС та Туреччину). З них 5 038 365 осіб вже зареєстровані для тимчасового захисту в Європі. [1] На початок 2023 року, за даними Міністерства освіти та науки України за кордоном перебувають понад 500 тис. українських школярів, які змушені були разом із родинами виїхати із країни у зв'язку із повномасштабним російським вторгненням. Уповноважений Верховної Ради України з прав людини говорить, що станом на початок жовтня 2022 року з України вимушено виїхали чи були депортовані на російську територію щонайменше 2,8 млн українців. [2]

Згідно з даними Служби громадянства та імміграції США станом на грудень 2022 року Сполучені Штати отримали більше 200 тис. заявок і дали дозвіл на в'їзд до країни за програмою «Єднання заради України» понад 82 тис. українців. [3] За офіційною інформацією Прикордонного агентства Канади 628 тис. українців подали заявки на участь у спеціальній програмі «Дозвіл Канади на екстрені подорожі для українців». [4] Станом на жовтень понад 312 тис. заявок були схвалені. [5]

Цілком очевидно, що значна частина українців, які змушені були виїхати за кордон у зв'язку з війною можуть залишитися там на більш тривалий період. Так, якщо у березні 2022 року про бажання залишитися в Польщі на довше заявляли 31% переміщених з України осіб, то у березні 2023 майже половина (45%) планують залишитися в Польщі на довший період – на рік або кілька років після закінчення війни. [6]

За даними соціологічного опитування проведеного у березні 2023 року в якому взяли участь близько 11 тис. українців, прийнятих на тимчасове проживання у Німеччині, понад чверть не планують повертатися в Україну. [7]

Директорка Інституту демографії та соціальних досліджень імені М.В.Птухи НАН України Елла Лібанова прогнозувала: «Якщо активні бойові дії будуть тривати до кінця року або довше..., то охочих покинути країну побільшає. Західні фахівці прогнозують, що за кордон виїдуть до 8 млн наших співгромадян... у такому випадку до 5 млн осіб можуть не повернутися». [8]

Отже, новітні тенденції, які пов'язані з масштабним переміщенням українців за межі України виявляються у:

- кардинальному збільшенні кількості громадян України, які перебувають поза її межами тривалий час, не маючи іноземного громадянства і потребують захисту їх прав і відповідної політики держави;
- чинник походження з України набуває базового характеру щодо зміни ідентичності особами, для яких раніше українство не було пріоритетним

(зокрема громадяни України, які надавали перевагу «локальній», «радянській» або іншій самоідентифікації);

- переїзд до інших країн, особливо тих, де розвинута робота українських організацій, українських шкіл, українських церков, означає зміну навколишнього середовища (особливо це стосується переселенців зі Сходу та Півдня України), що формує унікальну можливість посилення їхньої української громадянської або національної ідентичності;

- розрив спільного українського інформаційного простору та вплив російської пропаганди;

- загроза прискорення асиміляції закордонних українців і неповернення на Батьківщину.

Основними цілями державної політики можуть бути:

- забезпечення прав закордонних українців як таких, що перебувають за межами держави, зокрема, в частині задоволення їх національно-культурних і мовних потреб, що гарантовано Конституцією України (Ст.12);

- використання потенціалу закордонного українства як актора впливу на розвиток української нації та Держави Україна;

- залучення українців за кордоном для захисту суверенітету й територіальної цілісності України та її національних інтересів, для зміцнення міжнародної коаліції на протидію російській агресії;

- сприяння у формуванні потужних українських громад, входженні їх представників у місцеві, регіональні, державні органи влади з метою лобювання інтересів України, поширення правдивої інформації про процеси реформування та про зовнішнє оточення;

- забезпечення оптимального балансу між національним і громадянським у процесі запобігання асиміляції українців за кордоном та підтримання їх сталого зв'язку з Україною;

- сприяння збереженню української мови та культури серед закордонних українців;

- забезпечення повернення на Батьківщину українців для використання їх потенціалу задля відновлення країни.

Механізмом реалізації державної політики щодо закордонних українців має стати:

- ефективна координація дій Президента України, урядових інституцій, законодавчої влади, бізнесу й громадянського суспільства задля досягнення ключових цілей;

- адекватна оцінка кількісних та якісних змін у структурі закордонного українства та прогнозування таких змін на короткострокову й середньострокову перспективу;

- допомога українським школам, мистецьким, професійним спілкам та налагодження взаємодії з ними;

- сприяння отриманню освіти в Україні;

- залучення до українських державотворчих, соціальних, економічних проєктів;

- організація ефективної взаємодії з міжнародними організаціями та владами й громадянським сектором країн, де українські переміщені особи знайшли прихисток;
- використання можливостей синергії діяльності офіційних представництв України в країнах перебування з інституціями у сфері публічної, культурної дипломатії.

Список посилань

1. Operational Data portal. Ukraine refugee situation. Ел.ресурс. Режим доступу: https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine?fbclid=IwAR18CZe4xo5XVTnRMGwC1UQhGCo4L7JkS5nG_OTByLzUfB3oYMBN7l8jjio
2. Понад 2,8 млн українців депортовано або вимушено виїхали до РФ від початку повномасштабної агресії. Ел.ресурс. Режим доступу: <https://interfax.com.ua/news/general/876334.html>
3. Fiscal Year 2022 Progress Report December 2022. Ел.ресурс. Режим доступу: https://www.uscis.gov/sites/default/files/document/reports/OPA_ProgressReport.pdf
4. Canada-Ukraine Authorization for Emergency Travel (CUAET). Ел.ресурс. Режим доступу: <https://www.canada.ca/en/immigration-refugees-citizenship/news/2022/03/canada-ukraine-authorization-for-emergency-travel.html>
5. Ukraine immigration measures: Key figures. Ел.ресурс. Режим доступу: <https://www.canada.ca/en/immigration-refugees-citizenship/services/immigrate-canada/ukraine-measures/key-figures.html>
6. Raport „Uchodźcy wojenni z Ukrainy. Rok w Polsce”. Ел.ресурс. Режим доступу: <https://ewl.com.pl/raport-uchodzcy-wojenni-z-ukrainy-rok-w-polsce/>
7. Стало відомо, скільки українців не збираються повертатися з Німеччини. Ел.ресурс. Режим доступу: <https://gsminfo.com.ua/134452-stalo-vidomo-skilky-ukrayincziv-ne-zbyrayutsya-povertatysya-z-nimechchyny.html>
8. Елла Лібанова: До 90% українців планують повернутися, але плани можуть змінюватися. Ел.ресурс. Режим доступу: <https://minfin.com.ua/ua/2022/05/06/84908432/>

Мороз Олег

*кандидат економічних наук, доцент,
професор кафедри менеджменту організацій та управління проектами
Інженерного навчально-наукового інституту імені М.Ю. Потебні,
Запорізький національний університет*

ВПЛИВ МІГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ НА ПІСЛЯВОЄННЕ ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ

Відновлення економіки країни у післявоєнний час та її подальша інтеграція до світової економічної системи вимагає здійснення відбудови її як ресурсного та переробного, так і трудового потенціалу, з визначенням та подальшим закріпленням національної економіки відповідного місця та ролі у міжнародному поділі праці та світовому господарстві.

Досягнення зазначеної мети значною мірою залежить як від наявності в країні необхідних трудових ресурсів із відповідним рівнем освіти та професійно - кваліфікаційною структурою, так і від можливості забезпечити розвиток цих наявних ресурсів для забезпечення успішного функціонування економіки країни загалом, а також підвищення ефективного функціонування конкретних бізнесових структур, зокрема. При цьому необхідне створення та успішне використання дієвих механізмів для реалізації зазначених можливостей.

Кількісна сторона людських трудових ресурсів країни, що визначає її трудовий потенціал, залежить від багатьох чинників, серед яких одним з найважливіших в умовах війни та післявоєнної розбудови країни, що чому визначає стан ринку праці (як окремого регіону та країни в цілому, так і міжнародному вимірі) є міграція працездатного населення як з метою тимчасового працевлаштування, так і, що притаманно військовому стану, збереження життя та здоров'я та забезпечення можливості розвитку.

Трудова міграція, як внутрішня так і міжнародна, була притаманна для України протягом тривалого часу. Вплив цього чинника на формування та розвиток ринку праці країни збільшувався у міру того як зменшувалася як загальна чисельність населення країни в цілому, так і кількість працездатного населення, зокрема. У відповідності до даних останнього перепису населення України чисельність населення країни становила на той період понад 45млн. осіб (2001р.), що майже на 7млн. осіб менш ніж за даними попереднього перепису населення (1989р.) і ця тенденція посилюється. [1, с.114-116]. При цьому, станом на 1 січня 2022 року, за даними Державного комітету України зі статистики, в країні перебувало понад 10,8 млн. осіб не працездатного віку, які отримували пенсійне забезпечення та не були задіяні в економіці.

Проте, якщо в період, наприклад, 2015-2021 років основними причинами внутрішньої міграції в Україні були : а) неоднакові умови та можливості застосування робочої сили у різних регіонах країни, що зумовлювало різницю в рівні життя; б) відмінності у змінах змісту трудової діяльності та у трудовій сфері в цілому; в) посилення в окремих регіонах соціальної напруги, тощо. Військова криза перетворила характер міграційних процесів з індивідуального на груповий, висунувши на перший план в цих процесах безпекові аспекти збереження життя, руйнування соціальної сфери та економіки цілих регіонів, тощо. Так, за оцінкою Міжнародної організації з міграції, станом на початок червня 2022 року чисельність внутрішньо переміщених осіб в Україні становила понад 7 млн. осіб, а на тимчасово окупованих територіях може сягати не менше 1,5 млн осіб. [2].

В наслідок війни відбулися суттєві зміни і в характері та специфіці міжнародної міграції працездатного населення України. Так, наприклад, до прийняттям безвізового режиму з багатьма країнами ЄС з урахуванням "маятникової" і нерегулярної міграції кількість українських трудових мігрантів за кордоном оцінювалася близько 2,25 млн. осіб (рекордні місця серед країн, куди були спрямовані міграційні потоки з України займали Росія та Польща). [3] Станом на 2021 рік вже тільки до Польщі на заробітки виїжджали близько 3 млн. заробітчан постійно і до 7 млн на сезонні роботи, друге місце за популярністю після Польщі займала Чехія (від 140 до 180 тис заробітчан постійно), а також

стали популярні Іспанія, Італія, Португалія, Німеччина, Фінляндія, Британія та Швеція. [4]

Але з початком військових дій в наслідок агресії проти України відбулось як суттєве збільшення кількісних характеристик, так і зміна мотиваційних аспектів міжнародних міграційних потоків. Так, наприклад, станом на 19 липня 2022 року, за даними Управління Верховного комісара ООН у справах біженців, в наслідок війни з території України з України виїхало 9567033 особи. Крім того, транскордонні переміщення, які можуть носити маятниковий характер, і не можуть вважатись підтвердженням стійкого повернення, склали близько 3,8 млн. осіб. [5]

Таким чином, Україна фактично втрачає представників наступного покоління через те, що, окрім величезних втрат військових та мирного населення в зоні проведення бойових дій, виникають істотні ризики того, що не відбувається повернення довгострокових мігрантів, а також посиляться тенденції виїзду за кордон як членів сімей успішних довгострокових мігрантів з метою возз'єднання родин, так і трудових ресурсів країни з метою працевлаштування за її межами в наслідок різних причин.

З наведеного можна зробити висновок, що міграційна криза, в умовах подолання наслідків військово-політичної та економічної кризи, створює низку додаткових викликів перед державою та суспільством з точки зору відновлення та розвитку як трудових ресурсів в цілому, так і трудового потенціалу, зокрема. Тому, на наш погляд, основним пріоритетом державної політики в сфері управління соціально-економічними системами в умовах після воєнного стану має стати врахуванням, зокрема, таких викликів як:

- розв'язання низки питань пов'язаних із забезпечення безпекових аспектів життєдіяльності громадян в країні та їх повсякденних потреб (житла, їжі, води, тепла, світла, палива тощо);
- створення необхідної кількості робочих місць з привабливими для працевлаштування умовами;
- забезпечення умов для виховання та навчання прийдешнього покоління, його розвитку та вдосконалення у відповідності до існуючих вимог тощо.

В умовах великої частки невизначеності та ризиків для подальшого стану та перспектив розвитку економіки країни загалом та окремих її соціально-економічних систем, функцію основного драйвера економіки і маяка для інвестиційної політики бізнесу для вирішення першочергових проблем населення та формування трудового потенціалу має виконувати саме держава із залученням ресурсів міжнародних організацій та партнерів. Основним завданням що має стати перед органами державного управління та місцевого самоврядування має стати поліпшення в короткі терміни як показників приватного споживання, так і покращення показників щодо обсягів виробництва товарів і послуг. Для цього, на наш погляд, необхідно забезпечити функціонування певних запобіжників, які дозволять уникнути проблем з не ефективним використанням подібної допомоги, наприклад від Європейського Інвестиційного Банку та інших організацій та країн-донорів, які були в довоєнний час.

Органи державної влади (як на законодавчому рівні, так і на рівні виконавчих органів державного управління та місцевого самоврядування) мають надати сигнали бізнесу (незалежно від форм власності та видів діяльності) щодо наявності нових можливостей для його існування та розвитку, а також зменшення рівня загроз з боку чинників зовнішнього середовища. Зазначені сигнали, з урахуванням руйнування традиційних логістичних ланцюгів та суттєвого обмеження експортних можливостей бізнесу в Україні, мають важливе значення як для малого та середнього, так і для великого бізнесу з точки зору створення сприятливих умов праці на існуючих та новостворених робочих місцях.

Список посилань

1. Демографічна криза в Україні: її причини та наслідки Монографія /за заг. ред. Е. М. Лібанової. Київ : Інститут демографії та соціальних досліджень НАН України, 2019. 230 с.
2. Гайдуцький А. Трудова міграція : оцінювання стану та тенденцій трудової міграції в Україні. URL.: <https://www.hneu.edu.ua/wp-content/uploads/2021/04/45.Trudova-migratsiya.pdf>
3. Піонтківська І. Трудова міграція українців: позитив теж є. // Економічна правда. 28.02.2018. URL.: <https://www.epravda.com.ua/columns/2018/02/28/634533/>
4. Філіпенко А. Трудова міграція: скільки українців працювали за кордоном в 2019-2021 роках // Аналітичний портал «Слово і діло». 18.03.2021. URL.: <https://www.slovoidilo.ua/2021/03/18/infografika/suspilstvo/trudova-mihracziya-skilky-ukrayincziv-pracyuvaly-kordonom-2019-2021-rokax>
5. Стародубов О. Міграційна криза – масштаб, економічні наслідки і шляхи подолання. // Українська правда. 02.08.2022 URL.: <https://www.pravda.com.ua/columns/2022/08/2/7361562/>

Бондаренко Олег

*кандидат соціологічних наук,
доцент кафедри соціології,*

Запорізький національний університет

СОЦІОЛОГІЧНІ КОНТЕКСТИ СУЧАСНОЇ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Всупереч невтішним прогнозам та очікуванням багатьох аналітичних структур, Україна після повномасштабного вторгнення армії РФ, змогла зберегти державу, збройні сили, контроль української влади над більшістю території країни та підтримку з боку західних партнерів. Попри значні людські втрати, українське суспільство демонструє стійкість та здатність до активної протидії зовнішній агресії з боку РФ.

Зазначимо, що українські соціологічні дослідження напередодні повномасштабного вторгнення вказували на здатність українського суспільства щодо стійкості та готовності до боротьби. Так, за даними КМІС [1], майже половина українців в січні 2022 року усвідомлювали небезпеку повномасштабної

війни, але це не призвело до панічних настроїв в суспільстві, на які очікувало керівництво України (заява Президента Володимира Зеленського щодо очікування паніки).

Таким чином зазначимо, що прогностичний потенціал української соціології заслуговує на серйозне осмислення. Під час повномасштабної війни українські соціологи знаходять можливості для проведення досліджень та презентації їх результатів. Заслуговують на критичний аналіз результати досліджень КМІС, Центру Разумкова [2] та інших авторитетних соціологічних структур. Результати цих досліджень, з одного боку, викликають оптимізм щодо переможних настроїв в українському суспільстві, а з іншого, викликають серйозну занепокоєність у зв'язку з толеруванням системної корупції в державі Україна, яка не зникла під час повномасштабної війни.

Так, за даними Центру Разумкова [2], українці оцінили загальний рівень системної корумпованості державних структур в Україні на рівні 6,8 балів за 10 бальною шкалою, де 1 бал це майже відсутність, а 10 балів, це максимальний прояв даного явища. Навіть Президент, на думку українців, має корумпованість на рівні 4 балів.

Також серйозні занепокоєння викликають завищені очікування щодо близької Перемоги України. За результатами наших досліджень [3], проведених на весні 2022 року, учасники добровольчих формувань запорізького напрямку не мали, на той момент, чіткого уявлення щодо форми та змісту, як української Перемоги так і післявоєнної держави Україна. Міжнародні соціологічні конференції, форуми та конгреси, які відбулись за останній рік в Україні, дають можливість визначити напрями актуальних досліджень. Проблеми українських вимушених мігрантів та перспективи реальної євроінтеграції України залишаються в дослідницькому фокусі.

Щодо напрямку подальших наукових розвідок зазначимо наступне. На нашу думку потребують подальшого проведення дослідження війни як складного та небезпечного соціального явища, що має непередбачуваний характер. Актуальність цього напрямку досліджень ще більше посилюється в контексті цивілізаційного протистояння сучасного глобального світу.

Список посилань

1. Оцінка громадянами ситуації в країні та дій влади, довіра до соціальних інститутів (лютий–березень 2023р.). URL: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/otsinka-gromadianamy-sytuatsii-v-kraini-ta-dii-vlady-dovira-do-sotsialnykh-instytutiv-liutyi-berezen-2023r> (дата звернення: 24.04.2023).
2. Суспільно-політичні настрої населення України: сприйняття загрози воєнного вторгнення з боку Росії та справа проти П. Порошенка за результатами телефонного опитування, проведеного 20-21 січня 2022 року URL <https://kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1091&page=14>(дата звернення: 24.04.2023).
3. Безрукова О., Бондаренко О. Сучасне та майбутнє України очима добровольців: соціологічні дослідження в умовах війни. KELM (Knowledge,

Сорокіна Олександра
кандидат філософських наук, доцент кафедри соціології,
Запорізький національний університет

ТРАВМА СВІДКА ЯК ЕЛЕМЕНТ ПОВСЯКДЕННОГО ЖИТТЯ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ

Початок повномасштабного вторгнення російської федерації в Україну позначився не тільки численними жертвами та масовими міграціями населення, але й відбився на психологічному стані населення країни. Травматичні події торкнулись життя кожної людини та за останній рік перетворились на елемент повсякденності.

Термін «травма» у загальному значенні вживається у розумінні пошкодження та порушення цілісності. «Травма свідка» або вікарна травма (vicarious trauma) – є наслідком стресової ситуації та різновидом вторинної травми, обумовленої співчуттям до людей, які стали жертвами травматичних подій. Мова йдеться не про фізичні пошкодження, а про порушення психо-емоційного стану (стійке або тимчасове), пов'язане зі спостереженням за стражданнями інших людей та співчуттям їм. Особа сама не переживає безпосередньо травмуючого досвіду, вона зазнає непрямого, опосередкованого впливу.

Травма свідка не є абсолютно новим феноменом. Значної увагу вона отримала в контексті дослідження досвіду Другої світової війни та проблемними питаннями, пов'язаними з нею, є:

- 1) відсутність попереднього досвіду;
- 2) замовчування подій та пов'язаних з ними переживань (що у деяких випадках призводить до відмови надавати свідчення на судовому процесі);
- 3) негативна реакція та обезцінюванню з боку оточуючих;
- 4) неможливість виразити власний досвід звичними мовними та лінгвістичними конструкціями [1].

Осіб, які знаходяться у групі ризику щодо виникнення травми свідка, можна розділити на декілька груп:

- 1) особи, вікарна травма яких пов'язана з виконанням професійних обов'язків: військові, рятувальники, ветерани, юристи, психологи, соціальні працівники, лікарі;

- 2) особи, які є безпосередніми чи опосередкованими свідками травмуючих подій: цивільні, які перебували або все ще перебувають в зоні бойових дій; полонені; свідки (терактів, насильства, катувань); споживачі так званого шокуючого новинного контенту; люди, з якими постраждали діляться своїми переживаннями та досвідом;

- 3) особи, вікарна травма яких не пов'язана безпосередньо з військовими подіями: жертви кримінальних випадків; жертви/учасники ДТП; постраждалі від

нещасних випадків; люди, які перебували в зоні стихійного лиха; особи, які зазнали насилля в інституціях [2].

До травматичних подій, пов'язаних зі звичайним плином життя, додається новий фактор – військовий. Відкритість та відсутність цензурування контенту, який містить насильство, опис насильства, зображення та відео смертей і катувань, роблять його доступним для всіх верств населення, зокрема і неповнолітніх.

Серед проявів вікарної травми зазначають повторювані спогади про подію або спогади; страх повторення травматичної події; очікування травматичної події (обстрілів, застосування насильства, перебування у стані відсутності життєво необхідних засобів для існування – їжі, електрики тощо); депресія (зазвичай виникає разом із травматичним стресом); погіршення існуючого стану здоров'я, когнітивних здібностей та ін.

За попередніми оцінками фахівців впродовж та після завершення війни від 8 до 24 мільйонів осіб будуть потребувати допомоги у подоланні вікарної травми, депресії, посттравматичних стресових розладів. Навіть зважаючи на той факт, що частина травм зникають спонтанно та без наслідків, то кількість все одно є значною. До специфіки проявів, які слід враховувати, можна віднести:

- відтермінування наслідків, які можуть проявляти себе як у коротко-, так і у середньо чи довготривалій перспективах;
- маскуванню під інші стани, що ускладнює ідентифікацію даного типу травми [3].

Також в Україні достатньо специфічне ставлення до ментального здоров'я людини: особа, яка надала публічну інформацію щодо звернення до відповідного фахівця піддає стигматизації; чоловіки не розглядають даний тип проблем та заперечують їх навіть при наявності яскраво виражених симптомів; значіння у особистому спілкуванні чи інтернет-просторі особистих переживань свідків у порівнянні зі стражданнями інших людей.

Щодо шляхів допомоги фахівці виділяють: об'єктивація своїх переживань (ведення щоденника, ведення постів у соціальних мережах, розмови з близькими людьми); використання засобів саморегуляції (виконання вправ, медитація, акцент на позитивних враженнях); трансформація емоційного стану на дію: участь у волонтерській діяльності; створення приємних подій для найближчих людей; дотримання режиму дня та звичаних дій – режим, прибирання, фізичні вправи та ін.). Зазначені заходи та інші методики допомагають подолати травму свідка та повернути людину до звичайного життя.

Список посилань

1. Yenigul A. Witnessing and Testimony of Traumatic Events and the Function of Cultural and Collective Memory in Harold Pinter's Ashes to Ashes. URL: <https://diposit.ub.edu/dspace/bitstream/2445/28894/1/M.A.%20Dissertation.%20An%C2%BF1%20Yenig%C3%BC1.pdf> (access mode: 15.02.2023).
2. Donohue M. Traumatic Events. URL: <https://www.healthline.com/health/traumatic-events#seeking-help> (access mode: 15.02.2023).

3. Сергій Коваленко. Травму свідка провокує не безпосередня участь, а емоційна залученість до подій через новини, соцмережі, обговорення. URL: <https://greenpost.ua/news/travma-svidka-psyholog-rozpovidaye-yak-pryjty-do-tyamy-pislya-shokuyuchyh-novyn-i51048> (дата звернення: 15.02.2023).

Мирошниченко Сергій

*старший викладач кафедри управління,
системного аналізу та євроінтеграції,*

Український державний університет імені Михайла Драгоманова

ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА БІЗНЕСУ В УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

З початком зовнішньої агресії проти України у 2014 році відбулося погіршення динаміки соціально-економічного розвитку. Широкомасштабне вторгнення у 2022 році, не тільки критично вплинуло на неї, практично загальмувавши економічне зростання, а й посилює макроекономічні дисбаланси. Шок від нападу країни-агресора пережив практично весь світ. Поступово, крок за кроком, завдяки гуманітарній, фінансовій та економічній підтримці країн цивілізованого світу, національна економіка виходить з «коми».

Основою економіки є підприємницький сектор, який сприяє наповненню доходної частини бюджету і тому важливим для держави завданням є формування ефективної політики захисту і підтримки бізнесу, особливо зараз, в умовах російсько-української війни. І певні кроки у цьому напрямку зроблені. Тут ми і виходимо на поняття «економічної безпеки», актуальність якого в теперішніх умовах не викликає сумнівів.

Відповідно до [3] існує чотири підходи до вивчення проблеми економічної безпеки підприємництва [3, с. 8-10]:

1. Дослідження економічної безпеки у контексті формування добробуту суспільства з метою стійкого економічного зростання та значної ролі держави у цьому процесі.

2. Підхід, в рамках якого основним об'єктом дослідження є наявний економічний потенціал держави та найбільші загрози його зниження, що включають:

– методологічні засади та практичний інструментарій формування стратегії забезпечення економічної безпеки України;

– методологію моделювання економічної безпеки для економічних систем різного рівня (держави, регіону, підприємства);

– напрями дерегулювання економіки України як чинника зміцнення її економічної безпеки;

– проблематику формування системи економічної безпеки на основі вивчення світового досвіду;

– визначення передумов формування економічної безпеки та її впливу на економічне зростання регіонів;

– аналітику економічної безпеки та рекомендації для урядів країн (наприклад, напрями нейтралізації найбільших загроз для економічної безпеки

країни або пропозиції щодо методики оцінювання рівня економічної безпеки країни).

3. Напрямок щодо дослідження методології та практичних інструментів забезпечення економічної безпеки на рівні підприємства.

4. Напрямок дослідження економічної безпеки за її основними функціональними напрямками (наприклад, фінансова безпека).

Наведені підходи говорять про досить значну увагу до питання економічної безпеки, а також про багатогранність поняття. Так, наприклад, щонайменше три складові – стійкість, живучість та потенціал – містяться у визначенні, наведеному у «Методичних рекомендаціях щодо розрахунку рівня економічної безпеки України», затверджених Міністерством економічного розвитку і торгівлі №1277 від 29.10.2013. Відповідно до них, економічна безпека розуміється як «стан національної економіки, який дає змогу зберігати стійкість до внутрішніх та зовнішніх загроз, забезпечувати високу конкурентоспроможність у світовому економічному середовищі і характеризує здатність національної економіки до сталого та збалансованого зростання» [4].

Важливим питанням для розуміння економічної безпеки є аналіз її складових:

- виробничої – характеризує становище виробничої сфери держави;
- демографічної, що передбачає аналіз демографічних загроз та стану захищеності країни, українського суспільства, ринку праці;
- енергетичної – передбачає ефективне використання енергетичних ресурсів у державі;
- зовнішньоекономічної, що характеризує відповідальність національним інтересам зовнішньоекономічної діяльності;
- інвестиційно-інноваційної – характеризується бажаннями та можливостями вітчизняних та іноземних інвесторів інвестувати в розвиток промисловості у державі;
- макроекономічної, що забезпечує досягнення збалансованості макроекономічних відтворювальних пропорцій;
- продовольчої – визначає становище та розвиток виробництва продуктів харчування;
- соціальної, що гарантує гідний і якісний рівень життя населення, який здатна забезпечити країна;
- фінансової, забезпечує аналіз фінансової системи, яка в свою чергу поділяється на: бюджетну безпеку, валютну безпеку, безпеку небанківського фінансового сектору, банківську безпеку, боргову безпеку та грошово-кредитну безпеку.

Отже, визначивши сутність та складові економічної безпеки, спробуємо окреслити у загальних рисах стан та настрої бізнесу під час війни. Так, за результатами досліджень Європейської Бізнес Асоціації, станом на червень 2022 року в повному обсязі працювало вже 47% компаній, у порівнянні з квітнем 2022 року (28%). Ще певна частина компаній працювали з певними обмеженнями: 37% обмежили географію присутності, 17% працювали онлайн, а 16% були вимушені закрити частину офісів, торгових точок чи відділень [2]. Безпосередньо внаслідок бойових дій підприємці (42% компаній-членів

Асоціації) втрати майно чи інші активи [2]. Проте навіть в таких умовах як великий, так і малий бізнес намагалися підтримувати персонал і допомагати країні. Так, до 47% компаній продовжували постачати продукцію та підтримувати своїх працівників, що долучились до лав ЗСУ чи тероборони; біля 44% допомагали фінансово; 25% – послугами; 18% – медикаментами чи засобами захисту/оборони; лише 8% компаній повідомили, що вже вичерпали свої ресурси на допомогу [2].

Друге дослідження Європейської Бізнес Асоціації (проводилося з 8 грудня 2022 року по 20 січня 2023 року, взяли участь 325 фізичних осіб-підприємців) дає можливість подивитися на динаміку стану бізнесу. Так, серед опитаних підприємців: 58% наразі незадоволені станом справ у їхньому бізнесі; 24% – станом справ задоволені (частка задоволених зменшилася). Найгірше учасники опитування оцінили економічну ситуацію в країні – 42% вважають її несприятливою, а 29% – катастрофічною. Погіршились не тільки настрої, але й очікування змін підприємців – частка тих, хто прогнозує, що стан справ у бізнесу й надалі погіршуватиметься (38%) переважає кількість тих, хто очікує покращення ситуації (33%) у наступні пів року [5]. За даними дослідження найбільший негативний вплив на розвиток бізнесу мають такі фактори, як руйнування, обстріли, близькість до фронту, активні бойові дії, ускладнення логістики, зменшення платоспроможності населення, падіння споживчого попиту, інфляція, податковий тиск, перебої з електропостачанням та зв'язком, блекаути, а також недоступність кредитних коштів [5]. Проте є і певні позитивні тенденції: «більшість підприємців, а саме 76% планують розширення бізнесу у 2023 році. З них 28% планують розширювати географію присутності, 26% – відкриття нових напрямків, 25% – вихід на зовнішні ринки, 21% – зміну кількості співробітників» [5].

Результати досліджень свідчать, що підприємці змогли адаптуватись та продовжити працювати у нових умовах. Велику роль у цьому, на нашу думку, відіграла політика уряду в умовах воєнного стану, а також правова підтримка бізнесу. Так, наприклад, компанія «LIGA ZAKON» запустила і підтримує веб-сторінку «Бізнес під час війни (доповнюється)», завданням якої є інформаційна підтримка бізнесу задля його збереження та його підтримки держави. Веб-сторінка містить «перелік нормативних документів, аналітичних статей, рекомендацій, роз'яснень, які стосуються бізнесу країни у стані війни. Це і кадрові питання, питання форс-мажору, рекомендації юристів і багато іншого» [1].

Отже, економічна безпека бізнесу в умовах війни є підґрунтям для збереження економіки нашої держави та її відновлення у післявоєнний період.

Список посилань

1. Бізнес під час війни (доповнюється). Платформа Ліга : Закон. URL : https://biz.ligazakon.net/aktualno/11677_bznes-pd-chas-vyni-dopovnyutsya (дата звернення: 17.04.2023).
2. Дерев'янка А. Головна задача – вистояти. Що турбує бізнес в Україні під час війни. РБК-Україна. URL: <https://www.rbc.ua/ukr/news/glavnaya-zadacha-vystoyat-bespoit-biznes-1655831867.html> (дата звернення: 17.04.2023).

3. Економічна безпека підприємництва в Україні : монографія / Г. В.Ситник, Г. В. Блакита, Н. М. Гуляєва та ін. Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2020. 284 с.
4. Методичні рекомендації щодо розрахунку рівня економічної безпеки України. Верховна Рада України. Веб-сайт. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1277731-13#n9> (дата звернення: 17.04.2023).
5. Попри війну 3 з 4 МСБ планують розширення бізнесу у 2023 році. Європейська Бізнес Асоціація: Дослідження. Веб-сайт. URL: <https://eba.com.ua/popry-vijnu-3-z-4-msb-planuyut-rozshyrennya-biznesu-u-2023-rotsi/> (дата звернення: 17.04.2023).

Гончарова Валерія

*аспірантка кафедри соціології,
Запорізький національний університет*

СПЕЦИФІКА ВІДНОВЛЕННЯ АЕРОПОРТІВ ПІСЛЯ ВІЙНИ В УКРАЇНІ

Російсько-українська війна несе руйнівні людські та матеріальні втрати. З руйнуваннями перед українською спільнотою постали нові виклики та з'явилася можливість модернізувати економіку України шляхом побудови сучасної інфраструктури. Відбудова лікарень, шкіл і житла має вирішальне значення для повернення біженців, тоді як відбудова старих і будівництво нових доріг, залізниць, портів і аеропортів може прискорити економічну відбудову та повернути країну на глобальну арену з ланцюгами поставок і ринками. Інвестиції в інфраструктуру можуть досягти рідкісного поєднання політичних та економічних цілей.

Україна має велику промислову базу з добре освіченим і кваліфікованим населенням, має потенціал створити високо конкурентоспроможний виробничий сектор. Однак, щоб розкрити цей потенціал, Україні необхідно побудувати якісну інфраструктуру, одними з яких є цивільні аеропорти та їх логістична система. Сьогодні наявність аеропорту є одним із чинників державного, регіонального та місцевого розвитку, адже сьогодні літаки перевозять не тільки вантажі, пошту, але, куди важливіше, людей, що володіють знаннями, що є головною валютою постіндустріальної економіки.

Національна рада з відновлення України від наслідків війни працює над Проектом «Плану відновлення України» метою якого є «...забезпечення гармонізації нормативно-правових актів та організаційної діяльності транспортної галузі України... для задоволення потреб населення у перевезеннях та забезпечення розвитку економіки країни шляхом зміни підходів до формування транспортно-логістичних рішень та розвитку сучасної транспортної інфраструктури відповідно до стандартів ЄС...»[1, с. 3].

Загальні збитки нанесені цивільній авіації та аеронавігаційному обладнанню складає близько 200 млрд. грн і з кожним новим ракетним обстрілом з боку російської федерації дана цифра може зростати. З 19 діючих цивільних аеропортів України 12 мають значні руйнування злітно-посадкових смуг, терміналів, будівель іншого призначення. Важливо зазначити стан авіаційного персоналу, який залишився без роботи і вимушений бути у простої. Через

відсутність практики втрачаються практичні навички, кваліфікація, а також добігають до завершення строку придатності сертифікати, тому відповідні служби мають забезпечити авіаційний персонал тренувальними заходами. Також важливо розробити план заходів щодо підготовки та навчання нових кадрів авіаційного персоналу, адже війна принесла з собою великі втрати людських життів.

Специфіка відновлення аеропортів після війни в Україні потребує розробки чітких планів та стратегій, які будуть розглянуті під всіма кутами інститутів держави та суспільства. Кожен аеропорт має бути оснащений сучасними системами безпеки та перевірки мандрівників. Не виключається також встановлення військової захисної техніки такі, як протиповітряна оборона(ПВО) та протиракетна оборона(ПРО). Особливу увагу треба звернути на практики інших країн світу. Наприклад, Ізраїль, який вже багато років знаходиться у стані постійної загрози. Перевірка мандрівників має включати в себе сучасні SMART технології ідентифікації людей та навчання служби авіаційної безпеки технологіям профайлінгу задля проведення більш якісних заходів з безпеки.

Триваюча широкомасштабна військова агресія російської федерації проти України ставить все більше викликів і постійний моніторинг ситуації має вносити свої коригування у плани та стратегії відновлення аеропортів після війни в Україні. Кожен інститут держави має працювати, як цілісний організм задля якісного та ефективного управління відновлення України.

Список посилань

1. Національна рада з відновлення України від наслідків війни. Проект Плану відновлення України URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/recoveryrada/ua/restoration-and-development-of-infrastructure.pdf>

Куліков Богдан

*аспірант кафедри соціології,
Запорізький національний університет*

Кузьміна Анастасія

*бакалавр кафедри соціології,
Запорізький національний університет*

ІНТЕРНЕТ-ШАХРАЙСТВО

В останні роки розвиток Інтернету надав людям новий та зручний спосіб здійснення операцій і спілкування з іншими. Однак із цією новою зручністю з'являється ризик онлайн-шахрайства, який стає все більш поширеним. Онлайн-шахрайство може набувати багатьох форм, включаючи фішинг, крадіжку особистих даних і підроблені веб-сайти онлайн-магазинів тощо [3].

Відповідно до Федерального бюро розслідувань США (ФБР), інтернет-шахрайство стосується будь-якої шахрайської діяльності, яка використовує Інтернет як основний засіб зв'язку, наприклад фішинг, шахрайські онлайн-

аукціони та інвестиційне шахрайство [1]. Відповідно до Кеннета Лодона та Керол Тревер, інтернет-шахрайство визначається як використання Інтернету для здійснення шахрайства шляхом обману або спотворення інформації з метою отримання чогось цінного. Це може включати крадіжку особистих даних, шахрайство на онлайн-аукціоні та шахрайство з кредитними картками тощо [2].

Отже, у нашому дослідженні інтернет-шахрайство або онлайн-шахрайство визначається як шахрайська діяльність, яка використовує Інтернет як засіб зв'язку або обману з метою отримати щось цінне, наприклад гроші, особисту інформацію або товари та послуги.

Однією з основних причин онлайн-шахрайства є анонімність Інтернету. Шахраї можуть створювати підроблені особи в Інтернеті та використовувати їх, щоб обманом змусити людей надати особисту та фінансову інформацію. Крім того, багато людей не усвідомлюють ризики, пов'язані з онлайн-транзакціями, і часто недбало ставляться до своєї особистої інформації. Ця недостатня обізнаність і неухважність дає шахраям можливість вчинити шахрайство.

Наслідки онлайн-шахрайства можуть бути руйнівними. Жертви можуть втратити свої заощадження або їх кредит може бути знищений. Ба більше, емоційний вплив обману може бути значним, спричиняючи стрес, тривогу та депресію. До того ж, онлайн-шахрайство може мати ширші економічні наслідки, завдаючи шкоди репутації онлайн-бізнесу та знижуючи довіру споживачів до Інтернету в цілому.

Щоб запобігти шахрайству в Інтернеті, особи можуть вжити кількох заходів. По-перше, люди повинні знати про ризики, пов'язані з онлайн-транзакціями, і вживати заходів для захисту своєї особистої інформації. Це може включати використання надійних паролів, уникнення публічних мереж Wi-Fi і регулярний моніторинг банківських рахунків і кредитних звітів. По-друге, компанії, які працюють онлайн, повинні інвестувати в надійні засоби безпеки, включаючи шифрування та брандмауери, щоб захистити дані клієнтів від кіберзлочинців.

Уряди також можуть зіграти певну роль у запобіганні онлайн-шахрайству. Треба прийняти законодавство, яке б змушувало онлайн-бізнес брати відповідальність за захист даних своїх клієнтів. Крім того, уряди повинні інвестувати в підготовку правоохоронних органів для розслідування та судового переслідування випадків онлайн-шахрайства.

Співпраця між особами, компаніями та державними органами має вирішальне значення для боротьби з онлайн-шахрайством. Державно-приватні партнерства можуть бути встановлені для розробки та впровадження ефективних стратегій запобігання та виявлення онлайн-шахрайства. Наприклад, компанії можуть співпрацювати з правоохоронними органами, щоб обмінюватися інформацією про кіберзагрози та розробляти стратегії боротьби з ними. До того ж, особи можуть повідомляти про підозри у шахрайстві відповідним органам, які можуть допомогти виявити та притягнути шахраїв до відповідальності.

Підсумовуючи, Інтернет- (онлайн-) шахрайство є зростаючою проблемою, яка може мати руйнівні наслідки для окремих людей і суспільства в цілому. Однак завдяки підвищенню обізнаності, освіти та інвестиціям у заходи безпеки

ми можемо запобігти шахрайству в Інтернеті та бути переконаними, що Інтернет залишається безпечним і зручним інструментом для спілкування та торгівлі.

Список посилань

1. Internet Crime Report 2022. (2022). Retrieved from https://www.ic3.gov/Media/PDF/AnnualReport/2022_IC3Report.pdf
2. Laudon, K. C., & Traver, C. G. (2021). E-commerce 2020–2021: Business. Technology. Society. London: Pearson Education Limited.
3. Liu, C., Gao, Y., Sun, L., Feng, J., Yang, H., & Ao, X. (2022). User Behavior Pre-training for Online Fraud Detection. Paper presented at the Proceedings of the 28th ACM SIGKDD Conference on Knowledge Discovery and Data Mining.

Альошин Валентин

*магістрант кафедри соціології,
Запорізький національний університет*

Лепський Максим

*доктор філософських наук, професор,
академік Української академії наук,
професор кафедри соціології,
Запорізький національний університет*

МИРОТВОРЧІ ТЕХНОЛОГІЇ В ПІСЛЯВОЄННОМУ ІНФОРМАЦІЙНОМУ ПРОСТОРИ УКРАЇНИ

Різне сприйняття війни та її наслідків формує нові зони напруженості в українському суспільстві. Люди, які постраждали під час війни, перебуваючи в різних локаціях нашої країни, будь то фронтові, прифронтові чи тилкові зони, у міграції за кордоном або знаходження у зоні окупації – формують різний досвід переживання війни та набувають посттравматичних синдромів різного ступеня тяжкості. Все це є латентними процесами зростання конфліктів усередині воєнного суспільства. Внаслідок цього зростає роль миротворчих та медіаторних практик саме у післявоєнній відбудові нашої держави та зцілення суспільства.

Актуалізує дослідження те, що позначена проблема має прояви як на рівні індивідуума, соціальних груп та інститутів, так і на рівні цілісності поствоєнного суспільства.

Головною метою нашої невеличкої розвідки є осмислення миротворчих технологій у післявоєнному інформаційному просторі України. Тому розпочнемо дослідження з визначення миротворчих технологій, як додання наслідків війни, а тому маємо оцінити ступінь охоплення військовими наративами в інформаційному, соціо-культурному та повсякденному полях.

Війна — це серйозний виклик для будь-якого суспільства, який фрагментує, стратифікує суспільство, викликає стагнацію економіки, переформатує громадські інститути, підвищує зростання конфліктних ситуацій, змінюючи навіть інформаційні потоки, підлаштовуючи їх під найактуальніші військові події.

Українське суспільство живе у стані війни з сусідньою державою з 2014 року, але повномасштабне вторгнення почалося 24 лютого 2022 року. Якщо у фазі першої військової кампанії та замороженого гібридного конфлікту суспільство в цілому функціонувало та адаптувалося до нових міжнародних реалій, то під час повномасштабної війни відбулася суттєва перебудова життєдіяльності суспільства. На наш погляд, слід чітко розмежовувати та відокремлювати гібридну війну та війну повномасштабну.

З початку гібридної війни почався активний процес застосування аксіології війни, а тому і аксіології світу в інформаційно-медійному полях, вперше війна супроводжувалася в режимі реального часу у соціальних мережах.

Аксіологія війни, визначає руйнування морально-вольової складової, якщо просуває антилюдські, антигуманні, провоєнні наративи у світі, та часто дискримінує будь які миротворчі процеси.

Так само формування таких наративів (військових) метафізично, суперечить вирішення конфлікту, особливо якщо реваншизм має характеристики військових, протилюдності та геноцидальних злочинів.

Агітація війни займається заповненням і витісненням інших субстратів та елементів миротворчості з інформаційного поля. Або замість миротворчості відбувається квазімиротворчість (підміна миротворчості іншими політичними процесами) та псевдомиротворчі ініціативи та дії, в останньому миротворчість є прикриттям якихось приватних чи державних інтересів війни [1; 2].

Військові наративи мають інвазивний характер, що визначається її структурою, тому коли відбувається інвазія в інформаційне поле, це завжди помітно. Військові наративи, на мій погляд, можуть мати крипто-характер, але тоді процес інвазії в інформаційний простір втрачає динаміку поширення та поглинання цього інформаційного простору.

Аксіологія миру - як система цінностей, несе в собі не тільки систему ціннісних орієнтирів і правил, вона так само несе в собі практичну значимість, таку як врахування проблем людей, гуманітарну, економічну, медичну, а також миротворчу допомогу у зціленні суспільства.

Інформаційна війна та сучасний медіасвіт робить акцент на шокування та максимальне емоційне збудження людини, що пов'язано з тиском на міру життя та руйнує миротворення та створює ілюзію війни всіх проти всіх. Це є фактором підвищення емоційного напруження, його мобілізації, при використанні сили таких емоцій як страх, ненависть та інших. Що особливо небезпечно під час скупчення великих мас, піднесення натовпу в агресії – це геніально довів Конрад Лоренц [3, с. 4]

Також інформаційне місце має спиратися на миротворчі технології.

Державі слід задавати миротворчі технології, які включають реабілітацію та інтеграцію людей у мирно-суспільне життя, у складі яких є широкий спектр дій створення і підтримування реєстрів постраждалих від війни, що є основою для створення центрів реабілітації, також мають створюватися умови для задоволення людських потреб, держава та її інститутів, підтримки громадянського суспільства в розвитку інклюзивних та відновлювальних людей та соціальні зв'язки процесів.

Важливим є медійна складова миротворчих технологій, що має за мету поступове зниження воєнної напруги в інформаційному просторі, при збереженні процесів розвитку оборони та безпеки країни, її суверенітету.

Таким чином, ефективність миротворчих технологій залежить від витіснення або лаконічної заміни від контексту воєнної пропаганди та риторики на користь миротворчого світогляду та світогляду розвитку оборони та безпеки України, відновлення та розвитку якості життя українців у післявоєнному етапі розвитку нашої країни.

Миротворчі технології та їх реалізація залежить від консолідації та солідаризації громадянського суспільства, так і основних соціальних інститутів, з головним центральним інститутом держави, що забезпечує цілісність та суверенітет країни.

Список посилань

1. Проект 7D – «7 шагов» – основные принципы эффективной трансформации миротворческого процесса по урегулированию Абхазского и Цхинвальского конфликтов. Псевдоконфликты и квазимиротворчество на Кавказе (на примере Цхинвальского конфликта) / ред. Русецкий А. В., Дорохина О. Н. Тбилиси, 2009. С. 278.
2. Русецкий О., Дорохина О. Абхазька криза: від Концепції усвідомлення спільних загроз до побудови «Абхазької спільноти безпеки». Науково-теоретичний альманах «Грані». 2020. Т. 23, № 3. С. 118–134. URL: DOI: 10.15421/172032
3. Лепський М. А. Миротворення як об'єкт агресії інформаційних війн в медіапросторі / М. А. Лепський. Запоріжжя: Інтер-М., 2018. С. 57–65.

Герасимова Олександра

*студентка 4 курсу спеціальності «Соціологія»,
Запорізький національний університет*

Приймак Юлія

*кандидат соціологічних наук,
доцент кафедри соціології,
Запорізький національний університет*

СПОЖИВЧА ПОВЕДІНКА УКРАЇНСЬКОЇ МОЛОДІ НА РИНКУ ОДЯГУ ТА ПОБУТОВИХ ТОВАРІВ

Споживчий ринок – це окремі особи та домашні господарства, які купують товари та користуються послугами для особистого або сімейного споживання чи використання [3. с. 20].

Індивідуальні споживачі відрізняються один від одного переважно за уподобаннями, рівнем освіти та доходу, віком та статтю. Перш за все, люди намагаються задовольнити свої «первинні» потреби (фізіологічні та потреби самозбереження). Після того, як вони задоволені, у них з'являється мотивація зосередитися на наступних за важливістю «вторинних» потребах (соціальні потреби, бажання поваги та самоствердження).

Клієнти з однаковою мотивацією в одній і тій самій ситуації часто поведуться по-різному, оскільки по-різному отримують і засвоюють інформацію. Існують також індивідуальні відмінності у переконаннях і ставленні покупців до певних продуктів. Вони ґрунтуються на попередніх знаннях і досвіді покупця [1. с. 118].

Особистісні фактори мають значний вплив на поведінку споживачів. Уподобання людей можуть змінюватися протягом життя. Тому важливо враховувати середній вік і сімейний стан цільової групи споживачів. Сім'ї мають специфічні потреби на кожному етапі життя. Наприклад, молоді сім'ї зазвичай купують пральні машини, телевізори, дитяче харчування та іграшки. На потреби споживачів також впливають їхній рід занять та рівень освіти. Люди з однаковою роботою, рівнем доходу та віком можуть вести дуже різний спосіб життя [2. с. 235].

Дослідження процесу прийняття рішення про придбання певного товару не зупиняється на аналізі етапу купівлі останнього. Після придбання товару споживачі можуть бути задоволені, а можуть і не бути. Це залежить від того, наскільки придбаний продукт відповідає очікуванням покупця. Задоволені споживачі захочуть продовжувати купувати товар. Задоволений споживач – це також чудова реклама для продукту та компанії в цілому [5. с. 98].

То хто ж обирає екологічно чисті продукти? Чи замислюються люди про це?

Питанням еко-товарів в Україні майже не замаються, мало соціологів береться досліджувати це питання, але ті хто обрав таку тему, підійшли до проблеми досить серйозно, ось деякі з них. Олександр Стегній видав монографію, яка є продовженням соціологічного дослідження феномена екологічного руху в Україні, розпочатого автором шість років тому. Також дуже цікаве дослідження під назвою «Дослідження готовності споживачів до сплати цінової надбавки за екологічність товарів (на прикладі мешканців м. Херсона)» провела Віннік Аліна Юріївна. Дослідження є з одного боку чому саме молодь України надає перевагу, ціні чи якості товарів, а з іншого, яке відношення має молодь до еко-продукції [6. с. 218].

Для розв'язання окресленої проблеми було використане анкетне опитування яке здійснювалось в мережі інтернет шляхом виконання заповнення Google форми серед молоді 18-35 років. Анкета технічно була виконана у класичній формі мала 12 запитань і складалась 4 блоків, використовувала метричні та інтегральні шкали.

Доволі часто однаково мотивовані покупці у схожій ситуації діють по-різному, оскільки не однаково відбувається сприйняття та засвоєння ними інформації. Також індивідуальними є переконання та ставлення покупця до тих чи інших товарів. Вони ґрунтуються на отриманих раніше знаннях та попередньому досвіді покупця. Суттєво впливають на поведінку покупця особистісні фактори. Результати дослідження дозволяють зробити висновок про те, що про споживання екологічно чистих продуктів заговорили не так давно, і ми лише нещодавно почали замислюватися про екологічний спосіб життя для майбутніх поколінь, але це питання швидко набуває актуальності. Це питання вивчається великими компаніями.

Результати опитування свідчать про те, що молодь дуже зацікавлена у споживанні екологічно чистих продуктів, але за певних умов. Так, 61,6% респондентів цікавляться складом продуктів, які вони споживають, 48,5% вважають, що в рекламі недостатньо уваги приділяється поясненню екологічності продукту і 61% вважають важливою низьку ціну на «зелені» продукти.

Результати соціологічного дослідження показують, що питання екологічності продукції можна сприймати як актуальну проблему сьогодення. Основними проблемами, які потребують покращення, є низький рівень популяризації екологічного способу життя у ЗМІ, недостатнє пояснення походження продуктів у рекламі та висока ціна на екологічно чисті продукти. Ці недоліки призводять до низьких показників споживання екологічних продуктів на ринку. Проблема байдужості є фатальною для планети, а тому проблему несвідомого способу життя потрібно вирішувати вже зараз.

Список посилань

1. Коваль Л.А., Романчук С.А. Основні аспекти поведінки споживачів і чинників, що зумовлюють вибір певного типу споживацької поведінки. *Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. Економічні науки.* № 18. Київ. 2016. С. 117 – 122.
2. Марушевська О.Г. Основні елементи статусної моделі індивідуального споживання. *Мультиверсум. Філософський альманах.* № 69. Київ. 2016. С. 232 – 238.
3. Вплив знижок, кредитування та безконтактної оплати на рішення щодо придбання товарів / «Споживацькі настрої українців у 2020 році» Компанія «Делойт» // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www2.deloitte.com/content/dam/Deloitte/ua/Documents/Press-release/RWD%202020%20UA.pdf>
4. Розподіл постійного населення України за статтю та віком на 1 січня / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://database.ukrcensus.gov.ua/PXWEB2007/ukr/publ_new1/2021/zb_rpn21_u_e.pdf
5. Підлісний М.М., Шубін В.І. Молодь як об'єкт соціологічного аналізу. Дніпропетровськ: ДДФА, 2011, 270 с.
6. Соціологія молоді. Навчальний посібник. /К. Ю. Богомаз, І.І. Мачуліна, Л.М. Сорокіна. Дніпродзержинськ: ДДТУ, 2011 355 с.

Юренко Анна
студентка спеціальності соціальна робота,
Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія

Мосаєв Юрій
кандидат соціологічних наук, доцент,
доцент кафедри соціальної роботи,
Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія

ВПЛИВ ГЕНДЕРНИХ СТЕРЕОТИПІВ НА СОЦІАЛІЗАЦІЮ ОСОБИСТОСТІ

Особливість гендерних стереотипів полягає в тому що, особа стикається з ними ще в дитинстві. Гендерний стереотип базується на повсякденному функціонуванні суспільства, під стереотипом розуміють спрощене, найчастіше помилкове твердження характерне для соціального об'єкта. Відповідно, що вплив гендерних стереотипів на суспільство не завжди можна однозначно визначити, оскільки вони можуть бути як позитивні, так і негативні за своїми наслідками, проте найчастіше гендерний стереотип призводить до дискримінації, підривають можливості людини та проблематизують допустимість поведінки.

«Гендерні стереотипи – це стійкі, стереотипні уявлення суспільства щодо того, якими мають, або, навпаки, не мають бути представники того або іншого гендеру – жінки та чоловіки» [1]. Формування гендерних стереотипів, опирається на знання які люди отримали від людей старшого віку. Проте світ змінюється і не всі стереотипи минулого переходять в майбутнє.

Гендерні стереотипи є актуальною темою в сучасному світі, оскільки вони підтримуються в багатьох сферах нашого життя. Один із основних впливів гендерних стереотипів на соціалізацію особистості – це формування ролей, пов'язаних з чоловіками або жінками. Наприклад в «класичному» розумінні роль чоловіка- пов'язана з роботою та кар'єрою, тоді як жінки повинні бути матерями та домогосподарками, ці приклади ролей породжують гендерну нерівність у суспільстві та провокують до дискримінації відповідно до певної групи.

«Жінки, які нині є визнаними та успішними, аби досягти свою ціль, мали працювати більше за колег-чоловіків, доводити родині, керівництву та собі, що вони мають право на високі посади та високу заробітну платню. Гендерна рівність – це найперше про справедливість, однаковий доступ до ресурсів і влади» [2]. Гендерна нерівність як однією з поширених соціальних практик так і одночасно гендерний стереотип, що впливає вже на кілька поколінь чоловіків та жінок. Чоловіки прагнуть його використати у якості аргументу подальшої експлуатації жінок, а дівчата та жінки як аргумент власної соціальної неуспішності та маркер соціальної нерівності.

Так склалося, що сьогодні гендерні стереотипи продовжують впливати на суспільні інституції та особливо вони впливають соціалізаційні процеси. Розглянемо кілька подібних прикладів:

Гендерний стереотип диктує, які ролі повинні бути виконані хлопцями та дівчатами в майбутній робочій сфері. Деякі соціальні вимоги, пов'язані із статтю, можуть призвести до того, що діти будуть належать до різних соціальних груп,

це може сприйматися дітьми як нерівність між собою. Гендерний стереотип може впливати на навчальний процес, наприклад, іграшки розділяються за статтю, це впливає на типи якостей, які суспільство та сім'я приписують дітям по відношенню до певної групи.

Гендерні стереотипи мають значний вплив на дітей групи підліткового віку, оскільки на цьому етапі життя формується особистість, людина визначає своє місце в суспільстві. Гендерний стереотип має вплив на розвиток особистості підлітків, на їх інтерес, кар'єрний вибір, ставлення до протилежної статі, самооцінку та самосприйняття.

Гендерний стереотип впливає на соціальну взаємодію між людьми та їх стосунки. За стереотипом вважається, що чоловіки є кращими управлінцями і більшість з них займає керівні посади. В сучасному світі, це є помилковим твердженням, тому що зараз багато жінок займає керівні посади, проте такий гендерний стереотип може викликати конфлікти.

Гендерний стереотип впливає на роль партнерства та батьківства. Вважається, що чоловіча роль- мати основний дохід в родині, будувати кар'єру, тоді як жіноча роль- бути матір'ю, виховувати дітей. Сучасний світ вже відійшов від такої тенденції, і ми все більше можемо бачити такі випадки, коли чоловік сидить у декретній відпустці, а жінка працює. Проте це може викликати неабиякий інтерес, а навіть і осуд у суспільства.

Гендерний стереотип зменшує можливість розвитку особи. Бо як ми вже визначили, ще з дитинства на людей проектується стереотипи у вигляді соціальних функцій, ототожнення себе, виборі професії. Тому це може впливати на вибір соціальних ролей індивіда, з'являється зменшення варіативності вибору життєвого шляху людини, виникнення конфлікту особистості та дискримінації суспільством.

Гендерні стереотипи можуть вплинути на те, як людина ставиться до себе, якщо вона не відповідає стереотипам що присвоєні їй, це може викликати вину, відчуття неповноцінності, зниження самооцінки. Це впливає на взаємодію в суспільстві, міжособистісних стосунках зокрема на дружбу, кохання, стосунки з родиною та колегами в роботі.

Гендерний стереотип сприяє негативному ставленню до людей, до вибору соціальної ролі іншої людини, до вибору життєвої стратегії, до самореалізації та розвитку особистості. Це може спричинити дискримінацію людей залежно від статі, а також загострення конфлікту в суспільстві.

Гендерний стереотип впливає на визначені комунікативні норми та очікувальну поведінку в суспільстві. Жінок та чоловіків можуть або засудити за прояв своєї поведінки, або давати поради на розвиток рис, які повинні відповідати «стандарту». Це може призвести до обмеження вираження своїх думок, почуттів, емоцій.

Гендерний стереотип створює бар'єри у спілкуванні з протилежною статтю. Ще починаючи з дитинства суспільство ставить перешкоди у спілкуванні між дітьми різної статі, починаючи з різного типу гуртків, ігор, дозвілля, навчання. У період підліткового віку, у дітей вже є сформовані очікування до протилежної статі і найчастіше воно являється помилковим. Тоді у людей

з'являється не відповідність своїм стереотипним переконанням, і це може створювати кордони у розумінні та спілкуванні людей в суспільстві.

Виходячи з вищесказаного можемо зробити наступні висновки, що Гендерний стереотип досі відіграють важливу роль у розвитку суспільства та стосунках між людьми. Гендерні стереотипи створюють бар'єри для людей, заважаючи їм виражати себе та розвиватися. Гендерні стереотипи можуть призвести до різних форм дискримінації, соціальної нерівності, затримку суспільному прогресу. Наразі світ потроху відходить від гендерних переконань, тому що збільшилась освіченість людей, суспільство почало розуміти наслідки впливу гендерних стереотипів. Для подолання гендерних стереотипів треба обмежити себе у використанні стереотипних переконань в спілкуванні, та надати можливість для розвитку незалежно від статі.

Зменшивши вплив гендерних стереотипів, ми зможемо стати більш гуманним суспільством. В такому суспільстві соціальні інститути будуть функціонувати продуктивніше через відсутність додаткових бар'єрів для інтенсифікації взаємодії між елементами соціальної структури суспільства.

Список посилань

1. Що таке гендерні стереотипи та як із ними боротися. URL: <https://nv.ua/ukr/spec/gender-shcho-take-genderni-rol-i-genderni-stereotipi-i-seksizm-50098152.html>
2. Меренкова В. Гендерна дискримінація жінок, і чи могло все бути навпаки. Думки 4-х експертів. URL: <https://life.pravda.com.ua/society/2021/09/19/245949/>

Yatsyna Yuliia

head, Union of Social Engineers of Ukraine

Kudinov Igor

*PhD, associate professor, associate professor of Sociology department,
Zaporizhzhia National University*

CORRUPTION AS A TYPE OF FRAUD

According to M. Kikalishvili, there are three main preventive measures capable of assisting in the fight against corruption, namely – journalistic investigations, compliance policies, and unconventional methods. We are interested in the latter, as they are directly related to fundamental scientific studies of the corrupt environment, corruption schemes, or active use of the achievements of scientific and technological progress [1, p. 372-373]. Unconventional methods begin their history from the moment disciplines such as sociology and criminology combine – the studies of E.H. Sutherland, D.R. Cressey, S. Albrecht, R. Hollinger, J.T. Wells [2; 10], within which corruption is understood as one type of fraud.

Fraud, according to the Association of Certified Fraud Examiners (ACFE), is “the use of one's occupation for personal enrichment through the deliberate misuse or abuse of the resources and assets of an employer organization” [7]. Existing forms and types of fraud are conventionally divided into acts of illegal appropriation of

organization's assets, fraud in financial reporting, and, accordingly, corruption [11, p. 9]. Therefore, tools and corresponding measures to counteract the phenomenon of fraud can be successfully used to combat corruption.

Modern tools to counteract fraud, primarily corporate fraud, are presented in the form of multilevel software complexes that provide operations for data processing (transformation and cleansing), data analysis (analytics) and data visualization (reporting). Such software solutions use the most modern machine learning technologies, artificial intelligence based on the data accumulated in companies, as well as predictive analytics methods, the analysis of “fraudulent networks and investigation management and reporting systems that optimize the work of security services” [4, p. 153]. The entire list of measures to prevent corruption as a type of fraud can be conventionally divided into 4 categories of measures: organizational, educational, regulatory, and technological [9].

Speaking in the language of ACFE professionals, countering corruption as a type of fraud is linked to the procedure of detecting such cases, as detecting the corresponding offenses means the possibility of determining possible countermeasures. According to the latest ACFE report [7, p. 9], the most common category of occupational fraud is asset misappropriation – 86%, implying theft or misuse of an employer's resources. However, these schemes usually have the least average loss value – \$100,000 per case. In contrast, financial statement fraud schemes, where the offender deliberately distorts an organization's financial reporting, are the least common (9%), but the costliest category – the average loss value per case is \$593,000. The third category – corruption, which includes crimes such as bribery, conflicts of interest, and extortion – is in the middle in terms of both frequency and volume of losses. These schemes occur in 50% of cases and cause, on average, losses of \$150,000 per case.

At the same time, fraudsters do not necessarily limit themselves to one category of offense. Of the cases studied in the report, 40% perpetrated more than one of the three main categories of fraud. 32% of fraudsters committed both asset misappropriation and corruption schemes in their crime, 2% of illegally appropriated assets were committed along with financial report falsification, 1% were involved in both corruption and financial reporting fraud, and 5% managed to include all three categories into their schemes [7, p. 11].

As the authors of the report note, the number of fraud cases classified as corruption has increased from 33% to 50% over the last 10 years, further evidenced by conspiracy statistics: the number of frauds committed by one person decreased from 58% in 2012 to 42% in 2022; and increased from 42% in 2012 to 58% in 2022 for cases committed by two or more people [7, p. 19]. The report also mentions the growing use of blockchain technology by fraudsters along with a larger number of organizations incorporating cryptocurrency usage into their regular operations, creating yet another opportunity for individuals to conduct fraudulent/corruption schemes. Among the cases, the most common ways of using cryptocurrency were receiving bribes and “kickbacks” in cryptocurrency (48%) [7, p. 20].

As a conclusion, we can state that modern and future corruption schemes are oriented towards the active implementation of innovative information technologies. It should be noted that the interest in digital technologies is driven not only by their

capabilities (data protection, high level of anonymity), but also by the fact that the environment (state) is gradually transitioning to a digital format of functioning – “state in a smartphone”. The main idea of this concept is to achieve citizens' well-being and facilitate economic growth based on the implementation of innovative information technologies [3]. At the center of this platform is the citizen in digital reality. The state, in this matter, must create conditions that will help an individual unlock their potential, create a comfortable and safe environment for the everyday existence of citizens by implementing all innovative technologies, which up to this point were mostly used for business purposes.

Among the positive aspects of this transformation, a number of researchers highlight [5; 6; 8], among other things, reduced general state expenditures, automation of the decision-making process and reengineering of all business processes, while preserving the ability to control the situation and monitor. In addition, among the positive consequences of the digitalization of the state, a reduction in administrative costs and the burden of providing various kinds of reporting is mentioned. In this case, businesses get the opportunity to participate directly in the development and maintenance of this system. In turn, citizens get the opportunity to receive all services, both from the state and partially from business, in digital form - in a new quality and in a short time. And most importantly, it is the digital format of providing/receiving services that minimizes contact with government officials, which is one of the factors in minimizing corruption, or rather petty corruption.

References

1. Кікалішвілі М. В. Теоретико-прикладні засади формування та реалізації стратегії й тактики протидії корупційній злочинності; Університет митної служби та фінансів; Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ. Дніпро, 2021. 474 с.
2. Лепський М. А. Соціологія агресії : монографія. Запоріжжя: КСК-Альянс, 2022.
3. Про нас. 2023. URL: <https://thedigital.gov.ua/ministry> (Access date: 02.02.2023).
4. Хамига Ю. Я. Фінансове шахрайство: критерії ідентифікації та напрями мінімізації: дисертація; Західноукраїнський національний університет. Тернопіль, 2020. 308 с.
5. Gottschalk P. Fraud Investigation Reports in Practice: Convenience and Corporate Crime. New York: Routledge, 2022. 229 p. <https://doi.org/10.4324/9781003305071>
6. Mansour E., Taha R., Taha N. The Impact of Internet of Things on the Quality of Financial Reporting. From the Internet of Things to the Internet of Ideas: The Role of Artificial Intelligence: Proceedings of EAMMIS 2022 / Al-Sartawi A. M. A. M. и др. Cham, Switzerland: Springer Nature Switzerland AG, 2023. PP. 367-374. https://doi.org/10.1007/978-3-031-17746-0_30
7. Occupational Fraud 2022: A Report to the Nations / Association of Certified Fraud Examiners, 2022. 96 p. URL: <https://acfepublic.s3.us-west-2.amazonaws.com/2022+Report+to+the+Nations.pdf> (Access date: 02.02.2023).

8. Odilla F. Bots Against Corruption: Exploring the Benefits and Limitations of AI-based Anti-corruption Technology. *Crime, Law and Social Change*. 2023. <https://doi.org/10.1007/s10611-023-10091-0>
9. Wells J. T. *Principles of Fraud Examination*. Hoboken: Wiley, 2014. 544 p.
10. Wells J. T. *Corporate Fraud Handbook. Prevention and Detection*. Hoboken: Wiley, 2017. 423 p.
11. Wells J. T. *International Fraud Handbook*. Hoboken: Wiley, 2018. 399 p.

СЕСІЯ II
«МІЖНАРОДНА ПОЛІТИКА У ФОРМУВАННІ БЕЗПЕКОВИХ
ГАРАНТІЙ: ПЕРЕГОВОРИ, МЕДІАЦІЯ ТА ТРАНСФОРМАЦІЯ
МІЖНАРОДНИХ ІНСТИТУТІВ»

Модератори: *Цокур Є.Г. – доктор політичних наук, доцент, завідувач кафедри політології ЗНУ;*
Кіндратець О.М. – доктор політичних наук, професор, професор кафедри політології ЗНУ.

Секретар секції: *Мальована Ю.Г. – кандидат політичних наук, доцент кафедри політології ЗНУ.*

Хорішко Лілія
доктор політичних наук, доцент,
професор кафедри політології,
Запорізький національний університет

ПУБЛІЧНА ДИПЛОМАТІЯ В РЕАЛІЗАЦІЇ МИРНОГО ПЛАНУ
УКРАЇНИ

В умовах сучасної політичної дійсності ресурсний потенціал публічної дипломатії розширює можливості політичних суб'єктів у формуванні стійкої комунікативної взаємодії з стейкхолдерами, спрямованої на задоволення ключових інтересів. Можна погодитися з думкою американського дипломата Г. Туча, що публічна дипломатія сприяє структуруванню взаємодії між урядом та, передусім, зовнішньою громадськістю з метою активізації діалогу та співробітництва у контексті реалізації ключових напрямків державного розвитку [6, с. 3]. Публічна дипломатія є дієвим інструментом сучасних держав у презентуванні та роз'ясненні зовнішній громадськості своїх цінностей, ідеалів з метою пошуку спільних інтересів та заохочення до поглиблення співпраці [3]. Одним із ключових інструментів публічної дипломатії є участь у спеціальних подіях, що сприяє включенню актуальних питань і проблем до порядку денного стейкхолдерів, активізує політичний діалог щодо ресурсів та механізмів їх розв'язання.

Перед політичним керівництвом України постає питання активізації політико-комунікативної взаємодії, спрямованої на пошук можливих механізмів завершення активних бойових дій та післявоєнного відновлення держави. У цьому контексті Президентом України було запропоновано 10 пунктів мирного плану, орієнтованого на визначення ключових принципів формування нової системи як національної, так колективної світової безпеки в цілому. Він особисто презентував план під час онлайн-виступу на саміті G-20. Було акцентовано увагу на потребі публічних дискусій відносно пошуку можливих рішень щодо припинення російської агресії в Україні та залучення ініціативи партнерів до вирішення ключових аспектів ядерної, енергетичної, продовольчої безпеки, що наразі є актуальними для всієї світової спільноти.

За результатами саміту опублікована спільна заява держав-учасниць, у якій озвучено позицію щодо України [5]. По-перше, переважна більшість учасників

засудили російську агресію та підтримали потребу виведення російських військ з території України. По-друге, констатовано факт негативного впливу наслідків активних бойових дій не тільки на Україну, але й на ключові аспекти світової енергетичної та продовольчої безпеки, що формує нові фінансові ризики для економічної стабільності світової спільноти. Водночас, у заяві констатовано наявність різних точок зору стосовно цього питання, можливих механізмів його розв'язання та потребу подальших дискусій у рамках тематичних безпекових самітів.

У ході роботи 24-го саміту Україна-ЄС питання воєнно-політичної підтримки України у протидії російській агресії та мирного плану було ключовим у порядку денному. Зокрема, у спільній заяві У. фон дер Ляєн, Ш. Мішеля, В. Зеленського зазначено, що ЄС повністю підтримує мирні ініціативи України, які, передусім, спрямовані на досягнення справедливого миру у контексті відновлення територіальної цілісності та суверенітету держави [2]. Очільники ЄС наголосили, що активно сприятимуть включенню мирного плану до міжнародного порядку денного з метою координації зусиль світової спільноти в реалізації, запропонованих пунктів.

Генеральна Асамблея ООН під час проведення екстреної спеціальної сесії ухвалила резолюцію, в якій вкотре засудила російську агресію та наголосила на потребі встановлення справедливого миру в контексті мирного плану, запропонованого Україною [4]. У ході роботи сесії відбулася активна дискусія відносно змісту мирного плану та можливих механізмів його імплементації. Зокрема, міністр закордонних справ Чехії висловився за повну підтримку та солідарність з Україною у контексті реалізації, представлених мирних ініціатив. Міністр закордонних справ Бельгії констатував, що його країна буде надавати всю необхідну допомогу Україні у досягненні миру, сприяючи колективній світовій безпеці в цілому.

Певні аспекти реалізації мирного плану були обговорені у ході першого Бучанського саміту, участь у якому взяли представники понад 50 країн та організацій [1]. Зокрема, В. Зеленський акцентував увагу учасників саміту на потребі активізації юридичної співпраці заради розробки механізмів притягнення до відповідальності держави-агресора за злочини проти України та досягнення справедливості як ключового пункту мирного плану.

Отже, Україна активно використовує ресурсний потенціал публічної дипломатії для презентації світовій спільноті ключових аспектів мирного плану. Участь керівництва та представників держави у спеціальних подіях сприяє включеності українських мирних ініціатив у міжнародний політичний порядок денний, активізації політичного діалогу та співробітництва світової спільноти відносно механізмів їх імплементації.

Список посилань

1. Повна відповідальність – це те, що привчає агресора до миру – Володимир Зеленський під час участі в Бучанському саміті. URL: <https://www.president.gov.ua/news/povna-vidpovidalnist-ce-te-sho-privchaye-agresora-do-miru-vo-82009> (дата звернення: 19.04.2023).

2. Спільна заява за підсумками 24-го саміту Україна-ЄС. URL: <https://www.president.gov.ua/news/spilna-zayava-za-pidsumkami-24-go-samitu-ukrayina-yes-80765> (дата звернення: 19.04.2023).
3. Хорішко Л. С. Публічна дипломатія України в умовах сучасної політичної дійсності. Політикус. 2022. № 3. С 60-64.
4. Hours Before Ukraine Conflict Enters Second Year, General Assembly Adopts Resolution Demanding Russian Federation Withdraw Military Forces, Adjourning Emergency Session. URL: <https://press.un.org/en/2023/ga12492.doc.htm> (last accessed: 19.04.2023).
5. G20 Bali Leader's Declaration. URL: https://www.g20.org/content/dam/gtwenty/gtwenty_new/document/G20%20Bali%20Leaders'%20Declaration.pdf (last accessed: 19.04.2023).
6. Tuch H. Communicating with the world: US public diplomacy overseas. New York : St. Martin's Press, 1990. 224 p.

Rusetsky A.

*PhD, doctoral student of political sciences,
member of the International Society of Political Psychology,
Caucasus Laboratory of Geopolitical Modelling,
Caucasus International University*

Kirakosian S.

*doctoral student of political sciences,
Caucasus International University*

POST-SOVIET CONFLICTS: THE OPPORTUNITIES OF ENERGY META-DIPLOMACY OF METACOGNITIVE MANAGEMENT THEORY

In several independent countries that emerged as a result of the collapse of the Soviet Union, various types of political crises have emerged both at the domestic and regional levels, which cannot be resolved because, in response to their complex nature, appropriate counter-complex approaches are not used.

The Theory of Metacognitive Management, its concepts, approaches and methods created in the Laboratory of Geopolitical Modeling at the Caucasus International University are one of the innovative theoretical frameworks within which it is possible to effectively analyze post-Soviet conflicts and synthesize their results from a scientific and practical point of view. The research of the mentioned theory is being carried out within the framework of the project "Metacognitive Theory of Political Crisis Management and the Laswell-Flywell Metacognitive Scientific Monitoring System of Political Behaviors", the winner of the Scientific Grants Competition of the Caucasus International University.

Within the framework of the Metacognitive Management Theory, the approach of Meta-diplomacy is considered, which is distinguished by its comprehensive character and provides for the use of wide tools of diplomacy. The Meta-diplomacy approach offers an effective role in the management of post-Soviet conflicts because due to its complex nature, it accurately responds to the complexity of the mentioned conflicts and offers an individual solution for each constituent part of the conflict.

One of the relevant directions of meta-diplomacy is the energy direction. Energy diplomacy is one of the challenges of the twenty-first century, as political conflicts prevent adequate management, distribution, and transportation of energy resources. The conflictual nature of political processes complicates the implementation of energy diplomacy. It uses metacognitive monitoring of the energy sector as a method of meta-diplomacy and explores ways to turn energy into a guarantee of security and peace.

In international economic relations, particularly in energy policy, states have historically pursued a competitive policy. The Energy Meta-diplomacy approach transforms competition into cooperation and engages conflicting states in energy cooperation formats.

In the bilateral and multilateral formats of energy cooperation, a great role is played by the formation of the Concept of Common Threats, which may clearly present to the parties involved in political or other types of conflict the common threats that result from their carelessness caused by their involvement in the conflict. The Concept of Common Threats formed within the framework of Energy Meta-diplomacy is aimed at reducing risks by the conflicting parties through participation.

One of the models of the aforementioned participation is the internationalization of energy facilities. In some cases, the energy facilities existing between the parties to the conflict and under their control are extremely dangerous for both sides (for example, Metsamor NPP in Armenia), and in some cases, ensuring the security of the energy infrastructure is a challenge (for example, the Baku-Tbilisi-Ceyhan oil pipeline). In order to prevent the aforementioned common threats, the full or partial internationalization of energy facilities takes place. The involvement of the states in this kind of cooperation format increases transparency, and in turn, transparency increases the degree of credibility. It is confidence building that is the first step for the effective management of post-Soviet conflicts and their subsequent resolution. An example of a positive case in this direction is the Enguri HPP located in Abkhazia and the rest of the territory of Georgia.

The Black-Caspian Seas Energy Diplomacy Forum is just such an event, which will bring together the main players in the region and create a relevant platform for energy solutions. The mentioned forum is planned to be held in Tbilisi, on the basis of Caucasus International University.

Горло Наталія

*доктор політичних наук, доцент,
професор кафедри політології,*

Запорізький національний університет

ПОЛІТИКА ІДЕНТИЧНОСТІ В ДЕОКУПОВАНИХ ОБ'ЄДНАНИХ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАДАХ

Реформа децентралізації влади в Україні обумовила формування нових локальних ідентичностей на рівні об'єднаних територіальних громад і, відповідно, об'єктивувала потребу в реалізації політики ідентичності в новоутворених громадах. Питання проведення політики ідентичності на локальному рівні актуалізувалося в умовах повномасштабної війни російської федерації проти України. Великою мірою це стосується деокупованих

територіальних громад, жителі яких певний час перебували під контролем окупаційної влади і зазнали інформаційного впливу з боку ворога.

З позицій конструктивізму ідентичність розглядається як динамічне явище, оскільки є результатом постійної взаємодії між певною спільнотою та навколишнім простором. Як зазначає К. Терлов, «ідентичність – це історія, яку створюють, розповідають, переглядають і переказують протягом життя» [5, р. 3]. Як динамічне утворення, ідентичність піддається конструюванню і таким чином виступає об'єктом політики ідентичності, яку доцільно розглядати як комплекс цілеспрямованих заходів, здійснюваних державними і недержавними суб'єктами з метою формування у індивідів установок і переконань, які сприяють консолідації спільноти навколо запропонованих цінностей та ідеалів.

В умовах децентралізації влади в Україні відбулося укрупнення адміністративних одиниць, утворено об'єднані територіальні громади (ОТГ), тому постало завдання згуртувати жителів ОТГ навколо спільних цінностей. Політика ідентичності на локальному рівні по суті є дворівневою, тому що реалізується як у містах, селах чи селищах, так і в ОТГ. Закономірно виникає проблема узгодження локальних наративів на цих рівнях. Процес формування спільного простору ОТГ є інтегральним творенням нової спільноти, базованої на взаємній довірі, спільних цінностях та інтересах. Цей процес відбувається на основі нової ідентичності громади, яка не повинна бути антагоністом до місцевих ідентичностей людей, що проживають у різних поселеннях цієї громад [2, с. 14]. Політика локальної ідентичності повинна проводитися системно, адже, на думку С. Махми, вона є соціальним проектом, що реалізується органами місцевої влади, політичними елітами, політичними партіями, громадськістю, ЗМІ і передбачає розробку моделі локальної ідентичності; вироблення стратегії її реалізації, загальних напрямків, визначення суб'єктів і механізмів здійснення; складання конкретного плану дій та заходів щодо формування, зміцнення та розвитку локальної ідентичності [3, с. 43, 44]. Власне, за таким планом має реалізовуватися політика ідентичності і в об'єднаних територіальних громадах після деокупації.

Після відновлення української державності на деокупованих територіях постає чимало нагальних завдань, серед них першочергове – забезпечення життєдіяльності громад. Але, на нашу думку, питання проведення політики ідентичності з метою подолання стереотипів і установок, нав'язаних окупаційною владою, теж повинне перебувати в центрі уваги. На цьому шляху велика роль відводиться суб'єктам політики ідентичності – представникам влади, освітянам, журналістам. З огляду на непоодинокі факти колаборації з ворогом необхідна люстрація як представників місцевої влади, так і педагогічна люстрація, аби з'ясувати, чи мали місце факти колаборації.

Центр близькосхідних досліджень (AMES) розробив дорожню карту для деокупованих громад, зосередившись на конфліктологічній складовій та відновленні соціального капіталу. Зазначено, що громади відрізняються за рівнем розвитку, рівнем руйнувань та іншими параметрами, тому єдиного алгоритму відновлення життя не може бути. Виокремлено три етапи: 1) відновлення фізичної безпеки; 2) відновлення людської безпеки; 3) відновлення гідності та соціальних зв'язків / соціальної згуртованості.

Докладніше зупинимося на третьому етапі, який передбачає «роботу з майбутнім». На думку розробників Дорожньої карти, «нормалізацією життя громади стане розмова про п'яти-десятирічне майбутнє». На цьому етапі основна роль відводиться середньому класу як найбільш спроможному створювати та посилювати соціальний капітал в громаді шляхом отримання грантів, програм сприяння тощо, «а історії успіху мають демонструватися як історії успіху самої громади». Серед запропонованих AMES заходів культурного плану відзначимо: 1) робота з колективною пам'яттю, яка передбачає: вивчення досвіду окупації, героїзація опору, героїзація місцевих військових та активістів; робота з впізнаваністю, збереження бренду громад, якого вони набули в період окупації або активних військових дій; залучення іноземних партнерів задля репрезентації досвіду боротьби громад за демократичні цінності на локальному рівні. Зазначено, що відчуття локальної ідентичності посилюється за рахунок різного досвіду переживання трагедії; 2) підтримка локальних лідерів та розвиток демократичних процедур, у першу чергу повноцінне функціонування місцевого самоврядування, адже «прозорість та підзвітність процесів збільшать довіру всередині деокупованих громад та сприятимуть їх розбудові»; 3) робота з відновлення людського капіталу (наприклад, скорочені курси отримання певної кваліфікації/професії, затребуваної в громаді) [1]. Додамо, що у безпечних локаціях доцільно запроваджувати культурно-просвітницькі ініціативи і запланувати видання культурно-просвітницьких матеріалів. S

У перспективі формуванню локальної ідентичності сприятиме відновлення повноцінного освітнього процесу на деокупованих територіях; запровадження безпечних освітніх ініціатив для дітей з культури, історії, питань української ідентичності, що має відбуватися в рамках національно-патріотичного виховання; виважена культурна та інформаційна політика. Необхідне продовження декомунізації і подальше позбавлення символів російсько-імперського та радянського минулого, розвінчання політичних міфів, шкідливих для українського націотворення.

Заходи соціально-економічного характеру, які засвідчують формування безпечного життєвого середовища для людини, відграють не менш важливу роль у формуванні локальної ідентичності, адже ефективно раннє відновлення на звільнених територіях формує довіру до держави як інституту і виборних органів місцевого самоврядування. Наприклад, навесні 2023 року в Україні стартували пілотні проєкти з відновлення населених пунктів. Було обрано по одному населеному пункту в Київській, Сумській, Харківській, Херсонській, Чернігівській областях, у яких заплановане масштабне відновлення за принципом *build back better*, що включає комплексні заходи: відбудову житла, лікарень, шкіл, садочків, ЦНАПів, об'єктів культури. Усе відновлюватиметься з урахуванням вимог безпеки та сучасних практик [4].

Безумовно, провідна роль у процесі консолідації суспільства належить політиці ідентичності, яка формує національну/громадянську ідентичність. Вектор, заданий державою, повинен орієнтувати регіональну та місцеву владу на прищеплення громадянам загальнонаціональних цінностей. Разом з тим регіональна і місцева влади генерують почуття приналежності до відповідних територіальних спільнот, тож важливо, щоб дискурси національної, регіональної

і локальної ідентичностей не дисонували один з одним. Для цього, на нашу думку, необхідна розробка державного курсу реалізації політик просторово-територіальних ідентичностей задля пошуку механізмів їх узгодження.

Таким чином, політика ідентичності в деокупованих територіальних громадах включає комплекс заходів як соціально-економічного, так і освітнього та культурно-інформаційного характеру. Сукупно вони повинні сформувати у жителів громади почуття довіри до органів державної влади та місцевого самоврядування, сприяти як зміцненню національно-патріотичних почуттів, так і згуртованості мешканців об'єднаної територіальної громади навколо спільних цінностей та інтересів.

Список посилань

1. Дорожня мапа для деокупованих громад. AMES. 07.03.2023. URL: <https://uames.org.ua/dorozhnia-mapa-dlia-deokupovanykh-hromad/> (дата звернення: 20.04.2023)
2. Котенко Я. В., Ткачук А. Ф. Локальна ідентичність і об'єднані територіальні громади (видання друге, виправлене та доповнене). Київ : ТОВ Видавництво «ЮСТОН», 2018. 56 с.
3. Махсма С.Г. Політика локальної ідентичності: соціально-політичний аспект. Політикус. 2022. Вип. 3. С. 42-45.
4. Шварц Д. В Україні стартують пілотні проекти з відновлення деокупованих територій. УНІАН. 29.03.2023. URL: <https://www.unian.ua/society/v-ukrajini-startuyut-pilotni-proekti-z-vidnovlennya-deokupovanih-teritoriy-12197778.html> (дата звернення: 20.04.2023)
5. Terlouw K. Regional identities: quested and questioned (In: Anssi Paasi, John Harrison, Martin Jones (Eds.), Handbook on the Geographies of Regions and Territories. Cheltenham : Edward Elgar, 2018. URL: <https://home.kpn.nl/c.terlouw5/Terlouw%20regional%20identities%20quested%20and%20questioned%20author%20version.pdf> (дата звернення: 18.03.2023)

Кондратенко Олег

*доктор політичних наук, доцент, провідний науковий співробітник
відділу проблем світового політичного розвитку,
Інститут політичних і етнонаціональних досліджень
імені І.Ф. Кураса НАН України*

ВНУТРІШНІ ТА ЗОВНІШНІ ЗАГРОЗИ НАЦБЕЗПЕЦІ УКРАЇНИ: СТАН ТА ПРОГНОЗУВАННЯ

Загрози нацбезпеці України мають як об'єктивну (зовнішню), так і суб'єктивну (внутрішню) сутність. У разі якщо говорити про суб'єктивність національних безпекових загроз то варто відзначити, що упродовж 30 років – політична корупція, низький рівень динаміки реформування політичних інститутів, засилля фінансово-промислових груп (ФПГ) та зрощення їх з владними структурами не сприяло побудові держави з усталеною демократією та зближенню України з ЄС та НАТО.

Згідно рейтингів Україну віднесено до категорії країн з частково-вільною демократією або з гібридним (транзитивним) політичним режимом.

Відсоток демократії в Україні згідно з дослідженнями компанії «Freedom House» у 2005–2022 рр.

Рік моніторингу	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Відсоток демократії	42*	46	46	46	43	43	40	36	36	35	38	39	40	39	39	40	39	39

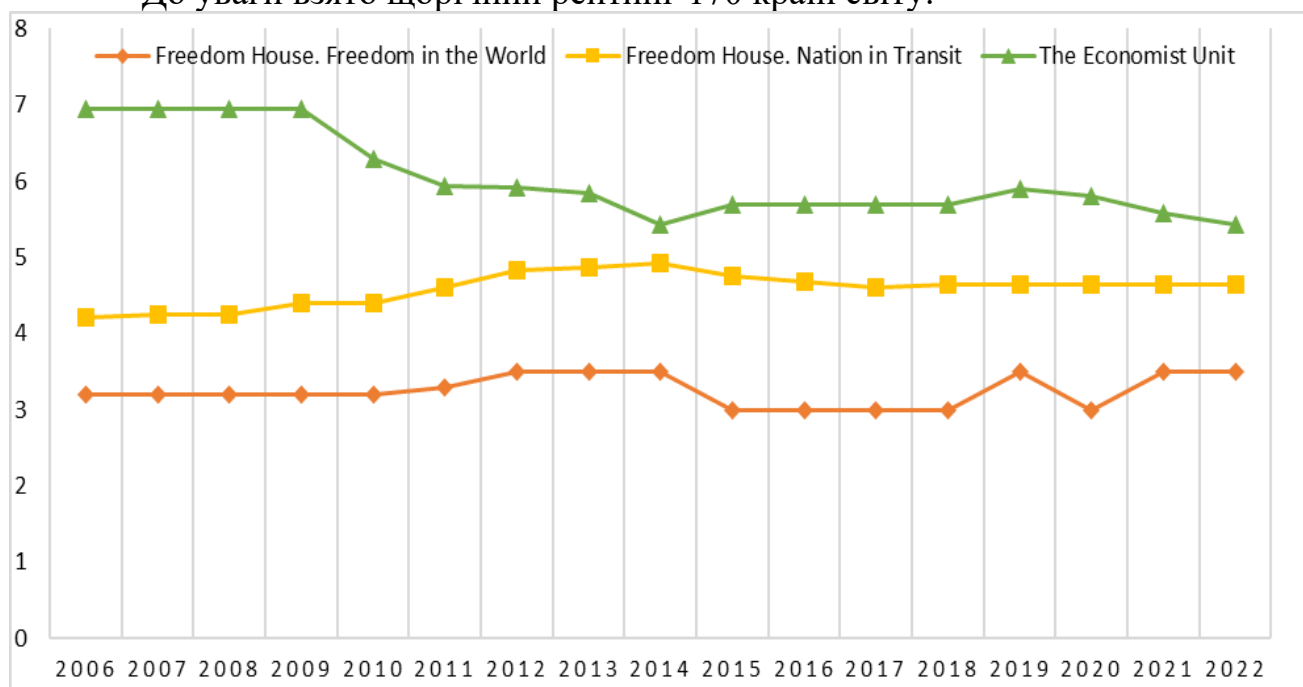
*Оцінювання відсотку демократії здійснюється компанією «Freedom House» в діапазоні – від 0% до 100%.

Україна в оцінці індексу та світовому рейтингу демократії компанії «The Economist Intelligence Unit» у 2006–2022 рр.

Рік моніторингу	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Індекс демократії	6,94*	–	6,94	–	6,30	5,94	5,91	5,84	5,42	5,70	5,70	5,69	5,69	5,90	5,81	5,57	5,42
Місце в світовому рейтингу демократії	52**	–	53	–	67	79	80	85	92	88	86	83	84	78	79	86	87

*Оцінювання індексу демократії компанією «The Economist Intelligence Unit» здійснюється за десятибальною шкалою – в зростаючому діапазоні від 1 до 10 балів.

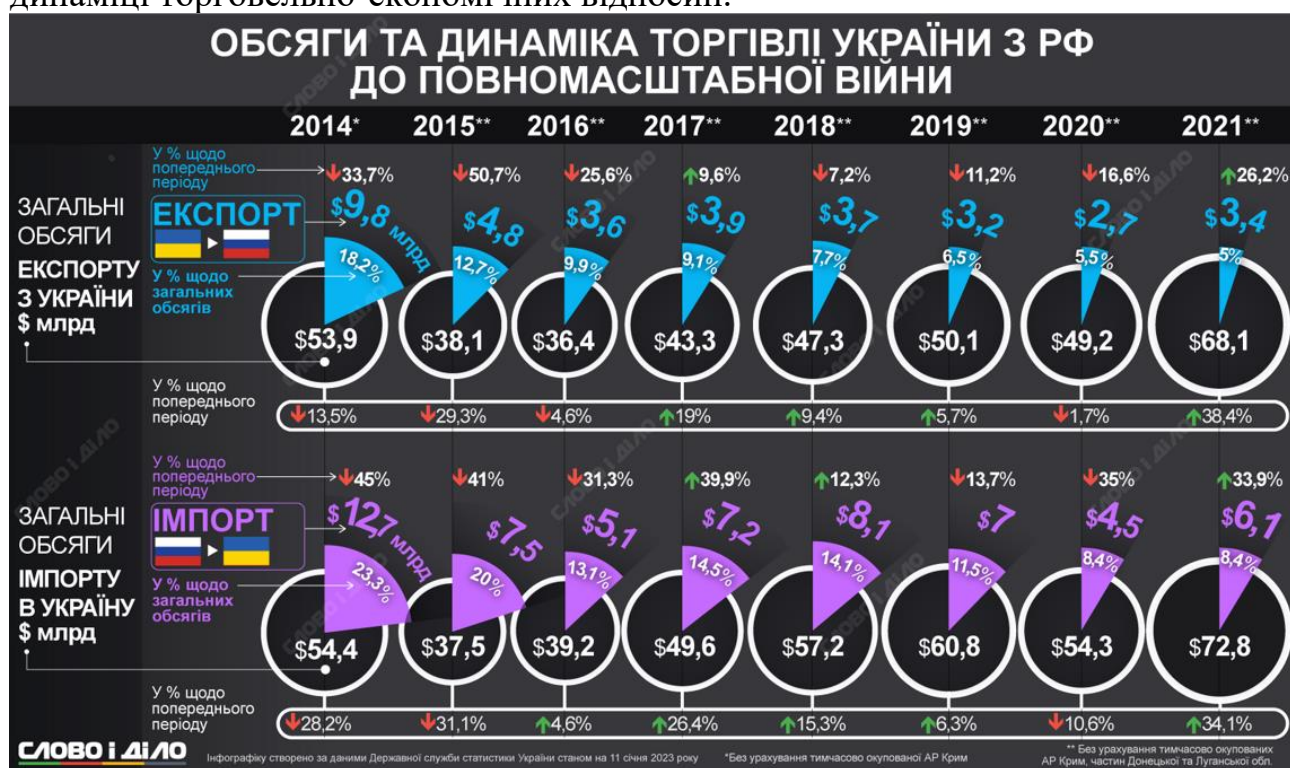
**До уваги взято щорічний рейтинг 170 країн світу.

Динаміка зміни індексу демократії в Україні згідно щорічних доповідей «Freedom in the World» та «Nation in Transit» компанії «Freedom House», а також динаміка зміни індексу демократії в Україні згідно з оцінюванням компанії «The Economist Intelligence Unit».

В той же час з розпадом СРСР у 1991 р. міжнародна правосуб'єктність України у світі не була сприйнята належним чином. Росія ж відмовилася від своїх домовленостей щодо визнання України як суверенної держави порушивши Будапештський меморандум (1996), Договір про дружбу співпрацю і партнерство між Україною та РФ (1997), Угоду між Україною й РФ про демаркація українсько-російського державного кордону (2010), а також низку інших договорів розпочавши гібридну у 2014 р., а врешті й повномасштабну агресію у лютому 2022 р. Загалом Росія порушила сотні міжнародних договорів порушивши суверенітет та територіальну цілісність України.

Ситуація об'єктивних викликів і загроз зумовлена зовнішніми факторами політика щодо маневрування між Росією й Заходом не могла слугувати реалізації Україною чіткої стратегії, спрямованої на входження в клуб цивілізованих держав. Тривалий час простежувалося превалювання російської складової в зовнішньополітичній стратегії України. Найбільше цей фактор проявлявся в динаміці торговельно-економічних відносин.

За даними Нацбанку, Росія врешті тільки у 2013–2021 рр. втратила для України роль головного торговельного партнера, оскільки її частка у зовнішній торгівлі України становила біля 7% від загального обсягу з товарообігом у 6,5 млрд дол., тоді як до 2013 р. обсяг торгівлі між Україною та РФ складав понад 40 млрд дол.

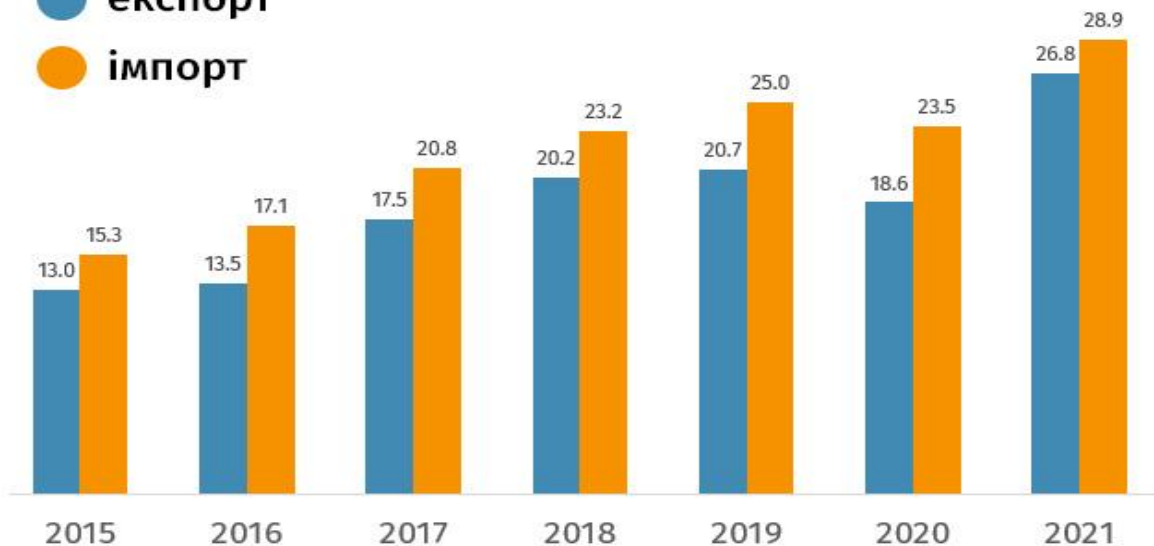
І лише з початком гібридної війни РФ та підписанням угоди про асоціацію між Україною та ЄС у 2014 р. Європейський Союз став пріоритетом у зовнішній торгівлі України.

Як з 2015 року змінювалася торгівля між Україною та ЄС?

млрд USD

● експорт

● імпорт

Лише 27 вересня 2022 р. – в часи повномасштабної війни Кабмін прийняв постанову «Про заборону вивезення товарів з України на митну територію Російської Федерації».

Ще одним об'єктивним фактором кризи зовнішньої політики України стало засилля російського бізнесу. За актуальними даними, до 2022 р. в Україні було 17050 компаній з російським слідом. Відтак 3 березня 2022 р. Верховна Рада прийняла закон «Про основні засади примусового вилучення в Україні об'єктів права власності Російської Федерації та її резидентів».

Перебування України на межі впливу двох потужних геополітичних центрів спричинило відцентрові тенденції в низці суспільно-політичних та економічних сферах, що не сприяло консолідації українського суспільства та формуванню політичної нації.

Таким чином, прагнення України вийти з геополітичного фарватеру Росії стали тригером – спочатку гібридної війни (окупація Криму та збройна агресія Росії проти України на Донеччині і Луганщині), а згодом і відкритої російської агресії 24 лютого 2022 р. Саме у зв'язку з повномасштабною війною Росії виклики нацбезпеці України зросли в рази. Адже наразі немає мінських домовленостей, які давали Україні деякий простір для дипломатичного та безпекового маневру.

Донедавна мотиви Росії полягали у збереженні/поверненні України в сферу свого геополітичного впливу та недопуск її зближення з НАТО та ЄС. Після 24 лютого 2022 р. РФ кардинально змінила свою стратегію, яка полягає у ліквідації української державності й суверенітету з подальшим її інкорпораційним поглинанням. Однак, Україні через свій воєнний опір вдалося зламати стратегію імперського реваншизму Москви.

Щодо прогнозів на середньо- й довготривалу перспективу то Україна й надалі буде залежати як від об'єктивних, так і суб'єктивних факторів. Ситуація багато в чому буде залежати від позиції провідних геополітичних гравців – передусім США та Китаю. Поки незрозумілою залишається роль Пекіну щодо російсько-української війни, адже він демонструє двояку позицію – намагаючись відігравати роль як миротворця, так і обережно займає сторону Росії, котра дедалі відіграє роль інструмента протистояння із Заходом. Найімовірнішим сценарієм буде обережна двояка позиція Китаю, якому вигідна роль Росії як демографічно ослабленого васала з масштабними природними ресурсами. За таких умов загрози для України, принаймні не будуть зростати.

Однак коли Китай прийме рішення щодо підтримки Росії через надання їй військової допомоги це надто посилить загрози й спричинить подальше затягування війни. Ще одним негативним сценарієм для України є зростання ймовірності агресії КНР проти Тайваню за якого США будуть підтримувати останній. За таких умов ресурси колективного Заходу, а передовсім США будуть розпорошені між двома масштабними конфліктами, що значно ослабить військову допомогу Україні. Слід наголосити, що залежність України від США у плані постачання озброєнь є надто критичною. До всього слід додати, що результати президентських виборів у США 2024 р. можуть змінити позицію Вашингтону у плані військової підтримки України, адже дедалі частіше лунають голоси так званого трампістського крила в Республіканській партії про недоцільність надання Україні військової допомоги та зосередження внутрішніх проблемах США.

Зауважимо, що прихід у президентське крісло одного з представників трампістів-республіканців залишається досить високим. Не менш вагомий вплив матиме для України політична позиція ЄС, особливо ключових його країн – Німеччини та Франції. Найімовірнішим сценарієм є те, що Франція займе по відношенню до України відверто двояку позицію, що асоціюється здебільшого з політикою уряду Е. Макрона, котрий намагається відігравати роль посередника в російсько-українському конфлікті часто обстоюючи дипломатичний варіант розв'язання конфлікту, що лише посилює загрози українській нацбезпеці. Слід нагадати, що саме Франція до останнього блокувала закупівлю для України Євросоюзом мільйону снарядів. Німеччина ж і надалі буде несамотійним партнером у плані постачання озброєння Україні весь час звертаючись до тези прийняття колективного рішення НАТО з цього приводу. Важливими також є вибори 2023 р. в Польщі, Греції, Естонії, Фінляндії, Іспанії та інших країнах можуть вивести на перший план євроскептиків і політиків, які симпатизують Росії. Тому здобуття місць такими політичними силами в парламентах зазначених країн, а тим паче можливий їх прихід до влади може стати тригером тиску на Україну щодо поступок у разі подальшого затягування конфлікту та на фоні можливого прояву втоми Заходу від російсько-українського конфлікту.

Серед внутрішніх суб'єктивних факторів слід виділити кризу вертикалі виконавчої інституційної моделі. Адже попри конституційне визначення парламентсько-президентської форми правління в Україні виконавча інституційна модель досі залишається де-факто президентською з креном у бік персоніфікації глави держави, що формує/форматує корупцією, не забезпечує

балансування діяльності ключових владних інститутів та прискорення демократичних перетворень. По закінченню війни знову активно постануть питання стосовно ефективності боротьби з корупцією, розслідування офшорних схем президента та його оточення, нехтування законами, неспроможність переведення країни на військовий стан попри попередження розвідки Заходу щодо високої ймовірності вторгнення Росії тощо. В експертному середовищі дедалі лунають думки про загрозу демократії й можливий крен в бік авторитаризму та надмірної персоніфікації президента. Тим паче наразі спостерігаємо вакуум та відсутність політичної опозиції. Все це не виключає соціального збурення після війни та провокування нових майданів і революцій.

Відтак Траєкторія України до інтеграції в євроатлантичні структури та групи країн з усталеною формою демократії конвертується через війну й перемогу у війні з Росією, шляхом прискорення політичних і економічних реформ, а також збереження консолідації суспільства вже після війни, що забезпечить їй інтеграцію до європейських та євроатлантичних структур як безальтернативного механізму забезпечення нацбезпеки в умовах збереження воєнних загроз з боку Росії.

Корновенко Сергій

*доктор історичних наук, професор, директор
Науково-дослідного інституту селянства та вивчення аграрної історії
Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького*

Пасічна Юлія

*кандидат історичних наук, начальник Науково-дослідної частини
Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького*

ІНФРАСТРУКТУРА ПЕРЕМОЖНОЇ УКРАЇНИ (ТЕОРЕТИЧНИЙ ВИМІР)

Враховуючи накопичений науковий досвід в інтерпретації поняття «інфраструктура», новітні тенденції якісного переформатування ключових смислів соціально-економічного, суспільно-політичного та духовно-культурного життя, висловимо власне розуміння інфраструктури та запропонуємо її модель, яка, на нашу думку, є оптимальною для післявоєнної України.

Застосувавши соціокультурний підхід та теорію комплементарності, зокрема методологію інституційної комплементарності соціально-економічних систем [1; 2], нами значно розширено розуміння сутності, функцій та призначення інфраструктури. Ми вийшли за межі суто економічного трактування цього явища і бачимо його принципово іншу природу. У нашому розумінні інфраструктура – соціокультурний феномен інституційно-комплементарного змісту. За своїм змістом інфраструктура антропоцентрична та антропоорієнтована комплементарно-інституційна організованість. У випадку з повоєнною Україною за доцільніше вважаємо говорити не про відновлення інфраструктури, а формування нової як соціокультурного феномену, що функціонує та розвивається на засадах інституційної комплементарності, її

творцями є активні суб'єкти соціокультурного простору – носії ідеології комплементарності.

Ілюстрацією комплементарних інфраструктур є економічні моделі США, Великобританії, ФРН, Японії.

Вважаємо, що основою інфраструктури як соціокультурного феномену, що функціонує і розвивається на засадах інституційної комплементарності, є цінності/ціннісна система/ціннісні орієнтації. Тобто, мова йде про стабільне, об'єктивоване, суб'єктно-психологічне, регулятивне ставлення особистості/соціуму, що є творцем відповідної моделі інфраструктури, визначає світогляд, спрямованість та характер активності. Остання є різноплановою: соціальною, економічною, культурною тощо.

Цінності/ціннісна система/ціннісні орієнтації – фундамент ідеологічних інститутів інфраструктури як соціокультурного феномену. Ідеологічні інститути визначають форму, зміст, характер тощо політичних, правових, економічних, соціальних тощо інституцій.

Зважаючи на таке значення ідеологічних інституцій, інфраструктура повоєнної України насамперед має ґрунтуватися на новій ідеології, формуватися носіями нової комплементарної ідеології – активними суб'єктами соціокультурного простору. Її квінтесенцією є інституційна комплементарність тріади: громадянин, громадянське суспільство, держава. Предметнішою її ідеологемою є така: «Держава, в якій комфортно її громадянам; держава, в якій громадяни успішні; успішна держава успішних громадян; держава – суб'єкт внутрішньої та зовнішньої політики». Відповідно до цього, інфраструктура – невід'ємний компонент суверенності держави, національної безпеки, її суб'єктності у внутрішній та зовнішній політиці.

Основними модулями інфраструктури як соціокультурного феномену є такі (перелік не є вичерпним): культурні; соціальні; політичні; економічні; господарські; політичні; духовні; інформаційні; безпекові; екологічні тощо.

Основними призначеннями інфраструктури як соціокультурного феномену, що функціонує і розвивається на засадах інституційної комплементарності є такі: 1) забезпечення почуття щастя громадянину, громадянському суспільству, державі; 2) сталий соціокультурний розвиток громадянина, громадянського суспільства, держави; 3) екологічна перспективність громадянина, громадянського суспільства, держави; 4) комплементарна інтеграція до загальносвітової інфраструктури як соціокультурного явища.

Така модель інфраструктури як соціокультурного феномену, що функціонує на засадах інституційної комплементарності, є результатом комплементарної співпраці суб'єктів тріади: громадянин, громадянське суспільство, держава. Насамперед йдеться про комплементарну ідеологію, що виконує багатогранну роль, не лише цементуючи ці елементи тріади у спільноту, а і дозволяє кожному з них безкризово еволюціонувати у власному соціокультурному просторі, об'єднаному в єдиний соціокультурний простір.

На засадах комплементарної ідеології формуються інші інституції інфраструктури як соціокультурного феномену. Їхня сукупність не є еkleктичною. Вона носить інституційно-комплементарний зміст. У такий спосіб

формується почуття причетності частини до цілого і цілого до частини у тріаді громадянин, громадянське суспільство, держава.

Інституційна комплементарність стосується і фінансових аспектів формування нової інфраструктури в Україні, всі інституції якої мають відповідати останнім світовим стандартам. За природної гегемонії держави (51%) не повинна сковуватися приватна та колективно-приватна фінансова ініціативи. На засадах комплементарності має ґрунтуватися і участь міжнародних суб'єктів у формуванні інфраструктури повоєнної України, яка стане інститутом світової інфраструктури як соціокультурного феномену.

Список посилань

1. Дет. дивись Липов В.В. Институциональная комплементарность и дуализм методологии исследования социально-экономических систем / Липов В.В. // Теоретическая экономика, 2013 №2, С. 69-83.
2. Дет. дивись Бородіна О.С. Принцип компліментарності в міждисциплінарних дослідженнях економіки / О. С. Бородіна // Економіка і прогнозування, 2015, № 2, С. 47 – 58.

Тодоров Ігор

*доктор історичних наук, професор,
професор кафедри міжнародних студій та суспільних комунікацій,
Ужгородський національний університет*

ГАРАНТІЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ ДО ПЕРЕМОГИ І ПІСЛЯ

Міжнародні гарантії безпеки мають принципове значення для усіх країн, і України, зокрема. Формально безпекові питання в світі мала б вирішувати Організація Об'єднаних Націй. Проте діяльність ООН у протидії порушенням власного Статуту через російську агресію виявилася недостатньою. Головні органи ООН доводять свою неспроможність вплинути на агресора (Росія блокує відповідні резолюції Ради Безпеки та ігнорує вердикти Міжнародного суду). Резолюції Генеральної Асамблеї з 2014 року підтримують українську боротьбу та засуджують РФ. Втім вони мають рекомендаційний характер. Абсолютна меншість країн відверто ставала на бік Росії, але доволі багато країн утримувалися, або взагалі не голосували.

Отже, сподівання на безпекові гарантії Україні з боку ООН безпідставні та позбавлені будь якого сенсу. Фактично єдиною гарантією безпеки України є її повноцінне членство в Організації Північноатлантичного договору. Саме членство в Альянсі безпосередньо відповідає національним інтересам України, оскільки політична вага і військова міць НАТО можуть забезпечити її незалежність і територіальну цілісність краще, ніж непевний статус так званої «позаблокової» чи «гарантій» безпеки нахшталт Будапештського меморандуму чи новітнього Київського безпекового компакту.

На початку повномасштабної російської агресії навесні 2022 р. завдяки непродуманим і некомпетентним крокам деяких представників української влади виникла загроза сприйняттю НАТО в українському суспільстві. Розповсюджувалися наративи про те, що НАТО не може зробити (запровадити

заборонену для польотів зону, відправити військові контингенти). Такі безпідставні очікування були обумовлені незнанням організаційних, політичних та військових меж Альянсу [1]. 30 вересня 2022 р. було оголошено про подачу Україною заявки на вступ до НАТО [2]. Втім «заявка» про вступ до НАТО не має юридичного значення. Процедура вступу до НАТО (на відміну від ЄС) взагалі не передбачає потреби подавати заявку.

Принципово важливо, що в заявці йдеться про перспективу членства без ПДЧ. Україна тепер активно боронить спільні засадничі цінності Альянсу. І країни-союзники можуть ухвалити консенсусне рішення щодо України. Проте, на жаль, членство України в НАТО як безпекова гарантія в умовах війни що триває, не стоїть в практичній площині, втім до нього треба бути готовим в будь який момент. Тому поки що єдиною безпековою гарантією для нас є збільшення постачання сучасної зброї задля перемоги над Росією.

Список посилань

1. Чому Україна може залишитись без підтримки та допомоги партнерів по НАТО. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2022/04/16/7137928/> ; НАТО спотикання. Чи можна Україні поступитися Росії вступом в Альянс. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-60814680>
2. Заявка на вступ до НАТО і відмова від переговорів із Путіним. Повний текст історичного звернення Зеленського. URL: <https://nv.ua/ukr/ukraine/politics/ukrajina-podala-zayavku-na-vstup-do-nato-povniy-tekst-i-video-zvernennya-zelenskogo-30-veresnya-50273690.html>

Гордієнко Михайло

*кандидат політичних наук, доцент,
доцент кафедри соціальної роботи та соціології,
Яготинський інститут МАУП*

ПОЛІТИЧНА ОСВІТА МОЛОДІ ЯК ФАКТОР СУБ'ЄКТНОСТІ ДЕРЖАВИ

Процес новітнього українського державотворення проходить етап біфуркації. Сьогодні суб'єктність нашої держави виборюється на полі бою з путінською ордою. В авангарді цієї боротьби стоїть молоде покоління українських патріотів, у яких немає втоми, немає відчаю, є тільки велетенська віра в те, що добро повинно перемогти зло, світло має взяти гору над темрявою. Українська молодь чітко усвідомлює небезпеку азійської деспотії, яку несе московія, і тому відчайдушно бореться за нові стандарти життя, що базуються на демократичних цінностях, засадах свободи, ідейного плюралізму. Маючи достатньо енергії, емоцій і драйву молодь є унікальним контингентом людей, націленим на перманентні зміни. Вона репрезентує рушійну силу розвитку суспільства. Динамічний потенціал й мобільність молоді тісно пов'язані з освітньою та пізнавальною діяльністю, освоєнням нових видів та сфер життя. Соціальні проблеми молоді вивчаються у таких вимірах, як демографічному, сімейному, оздоровчому, освітньому, культурному, духовному, економічному тощо. У цьому дослідженні акцентується увага на політичній освіті молоді, як

пріоритетному чиннику державотворення. Ми переконані, що соціальну зрілість людини потрібно плекати в молодому віці шляхом засвоєння політичних знань, історичних фактів, культурних цінностей і традицій власного народу. Синхронно з біологічною зрілістю людини має формуватися й політична зрілість та ідейна свідомість індивіда.

У системі політичних знань важливим є твердження про те, що ніхто не народжується хорошим громадянином. Громадянську позицію треба формувати цілеспрямовано з використанням раціональних аргументів політичної науки. Наукова рефлексія політики потрібна для усунення дилетантського розуміння соціальних феноменів, формування демократичної свідомості, культури і зрілої громадянської позиції. За допомогою політичної освіти здійснюється вірне налаштування соціальної і ціннісної оптики людини. Великою проблемою нашої системи освіти є те, що вона не виховує у молоді патріотичної свідомості. Тому в молодіжному середовищі домінує світоглядний хаос, ідеологічний вакуум, де комфортно проростає російський шовінізм чи псевдоліберальний космополітизм. Особливо гостро ця проблема постає у пострадянському суспільстві, яке прагне подолати тоталітарні практики й утвердити правову державу. Для цього стереотип «підданого» треба трансформувати в поняття «громадянина». Сьогодні висловлюються багато популістських гасел негайного добробуту людей, але мало створюється правових і політичних можливостей для їх реалізації. Практика показує, що на зміну одним соціальним проблемам приходять інші. Відсутність життєвого досвіду, ґрунтовних знань, налагоджених механізмів соціалізації робить українську молодь соціально вразливою й політично дезорієнтованою. Щоб уникнути тотальної залежності суспільства від влади необхідні ґрунтовні знання про політику, які формують політичну культуру, ціннісні орієнтації та національну свідомість громадян.

Політично компетентні й соціально активні індивіди є джерелом реформування соціуму, поширення інноваційних технологій, що забезпечують соціальну мобільність і розвиток. Нівелюючі трансформації людського буття змушують молодь перманентно адаптуватися до нових реалій, вести пошук адекватних форм ідентичності, виробляти свою життєву позицію. Сфера політичної освіти здатна сфокусувати ментальну енергію суспільства на координатах утвердження суб'єктності держави. Треба наголосити, що саме молодь відіграє вирішальну роль у побудові громадянського суспільства в країні. Це пояснюється тим, що молоді люди мають критичні погляди і настрої стосовно реального буття, пропонують свої, часто екзальтовані ідеї та проекти для проведення радикальних трансформацій соціуму. Отже, ресурс молоді, як «цензора» соціальних реалій, є неодмінним компонентом розбудови громадянського суспільства й утвердження правової держави.

Для нас війна проти московитів має екзистенційний характер. Це епоха великих потрясінь і нових можливостей. Лише цілковита утилізація російського агресора відкриває простір для реалізації самодостатніх проектів українського державотворення. Важливо, щоб сучасні події національно-визвольної війни не затьмарювали проблеми у молодіжному середовищі. Зокрема, ми звертаємо увагу на те, що наразі відсутні структури (на кшталт комсомолу чи компартії), які б наповнювали ідеологічним змістом свідомість молодого покоління і

здійснювали його політичний супровід. Сучасна українська молодь характеризується такою амбівалентністю: з одного боку вона швидко набуває самостійності й мобільності, має зацікавленість в отриманні якісної освіти та професійної підготовки, відчутне прагнення молоді до інтеграції в міжнародне співтовариство. З іншого боку, сучасна молодь політично байдужа, спостерігається збільшення криміналізації молодіжного середовища, вплив у ньому таких деструктивних елементів, як наркоманії, алкоголізму, безробіття, соціального сирітства, моральної розбещеності. Сучасне молодіжне середовище заангажоване розвагами й протестними настроями. Молодіжна енергія зорієнтована переважно на руйнівну стихію, ніж на конструктивне творення. Також відчутним є вплив маргінальних пріоритетів і способу життя західного світу, а саме, споживацькі настрої, егоїстичний індивідуалізм, аморальні вчинки тощо. Гостро стоїть проблема соціальної інтеграції молодих людей з обмеженими можливостями, дітей сиріт, підлітків з неблагополучних сімей.

Нейтралізувати й вирішувати зазначені проблеми має ефективна молодіжна політика держави. Українська держава не повинна миритися з перманентним накопиченням соціальних проблем й очікувати нового вибуху молодіжної активності, а створювати умови і можливості для успішної соціалізації і ефективної самореалізації молоді, сприяти розвитку її потенціалу в інтересах нації. «Головними функціями молодіжної політики держави в Україні є: створення гарантованих соціально-економічних, політичних та інших необхідних стартових умов для соціалізації молоді; реалізація проблем, запитів, інтересів молоді не за рахунок інших соціальних груп суспільства; координація зусиль усіх державних органів, партій, організацій, об'єднань, рухів соціальних інститутів суспільства щодо забезпечення умов для розвитку і самореалізації молоді; соціальний захист груп молоді, які неспроможні самостійно розв'язувати власні проблеми чи полегшувати своє життя. Молодіжна політика держави в Україні спрямована на: створення умов для реалізації потенційних можливостей молоді у навчанні, праці, громадській діяльності; розвиток основних політичних, економічних, правових і соціальних гарантій для реалізації молоддю своїх прав і свобод; надання молоді певних соціальних гарантій щодо здобуття освіти, професії, розвитку самостійності, активності та підприємництва; розвиток молодіжної ініціативи, молодіжного руху, широке залучення молоді до участі у громадському житті. Молодіжна політика держави в Україні здійснюється головним чином у двох напрямках: соціально-економічному і політичному. Перший охоплює основні сфери життєдіяльності молодої людини: навчання, професійну підготовку і працю, побут, дозвілля – все, що сприяє її соціалізації. Другий пов'язаний із формуванням громадянської позиції, розвитком активності молодих людей, їх ціннісних орієнтацій, стійких норм моралі. Отже, молодіжна політика держави спрямована, з одного боку, на відтворення робочої сили, а з іншого – на громадянську соціалізацію особи, її розвиток і самореалізацію» [1, с. 254]. Зазначені теоретичні постулати треба реалізовувати в практичній площині для покращення якості життя молодіжної популяції, як креативного драйвера українського державотворення.

Пасіонарну енергію молоді, після перемоги над москалями, треба спрямовувати на соціально-економічний і культурний розвиток країни,

забезпечення її конкурентоздатності та зміцнення національної безпеки. Радикальні трансформації обумовлюють величезний соціальний запит на ґрунтовну освіту, об'єктивну інформацію для формування політичних пріоритетів української молоді, яка своєю діяльністю визначає майбутнє держави. Ключовим завданням політичної освіти є деколонізація мислення і формування почуття відповідальності за державу в молодого покоління. Особа стає громадянином не з часу отримання паспорту чи права здійснювати електоральну процедуру, а з моменту набуття стійкого імунітету до новочасних спокус неоімперських проектів, псевдосвобод чи лжедемократій. Політично освічена людина бачить більше ніж популістські гасла. У глобалізовану добу засобів поширення інформації не бракує – паперові, електронні, аудіо. Всього прочитати фізично неможливо. Треба навчитися здійснювати селекцію інформації. І найперше потрібно читати те, що дає розуміння соціальних координат та свого місця в них. Система політичних знань упорядковує хаос в думках й свідомості молоді, формує алгоритми життя та діяльності. У кінцевому підсумку влада робить з людьми те, що вони їй дозволяють. І, відповідно, кожен народ має таких правителів, яких заслуговує. Динаміка розвитку тотального спротиву українського народу кремлівській деспотії не просто актуалізує соціальну потребу в політичних знаннях, а підносить їх на рівень національно-державних інтересів.

Дієвої альтернативи радянському патерналізму в незалежній Україні не створено. Тому в молоді відсутні ідеологічні цінності й політичні пріоритети, натомість зростають протестні настрої, які часто проявляються у радикальній формі. Це обумовлює хаотичне включення молоді в політичний процес, яка часто керується психологією натовпу, а ніж свідомими діями. З іншого боку, українська молодь відчужена від політики, байдужа до політичного життя, бо зневірилася в офіційній політиці чинної влади. Категорію інертних і байдужих громадян часто мобілізують фальшивою пропагандою чи фінансовими чинниками. У цьому контексті слушною є сентенція К. Мангайма про те, що «молодь ані прогресивна, ані консервативна за своєю природою, вона потенція готова до будь-якого починання» [2, с. 445]. Прагнення молоді до рішучих дій робить її авангардною силою суспільства. Енергетичні потенції молоді часто використовують різні суб'єкти політики в своїх меркантильних інтересах. Тому молодь потребує захисту в аспекті політичних маніпуляцій нею.

Опанувати політичну науку необхідно для того, щоб не бути лише пасивним об'єктом управління з боку владних структур, а впливати на здійснення влади. Особливо роль і значення наукових знань про політику зростають у переломні історичні періоди, коли зазнають докорінних перетворень самі основи суспільного життя, ідеали, цінності, світоглядні орієнтації людей. В умовах гібридної війни дефіцит політичних знань робить нас дуже вразливими, а інколи й агентами колективної українофобії. Подолати підступну агресію путінського неоімперіалізму спроможні лише сміливі, політично обізнані та національно свідомі громадяни. Необхідність політологічних знань в сучасних умовах актуалізується стрімким розвитком новітніх політичних технологій, особливо тих, що пов'язані з проведенням виборчих кампаній і формуванням іміджу політичних лідерів. Зрештою, політичні знання потрібні кожній освіченій

людині, яка здатна на підставі відповідних наукових категорій свідомо, а не спонтанно, визначити своє місце в суспільстві. Політика і наука про неї в Україні все ще існують нарізно. Вітчизняний процес державного управління здійснюється без відповідних фахівців, відсутністю у них політичних знань, нерідко методом спроб і помилок. І як наслідок – не завжди ефективна законотворча та управлінська їх діяльність. Нам критично бракує інтелектуальних й матеріальних інвестицій в освіту. Політична освіта дає можливість бачити нові формати, самостійно аналізувати й цілеспрямовано впливати на соціальне буття. Отже, оволодіння базовими політичними знаннями є головним чинником забезпечення суспільного прогресу.

Навряд чи підлягає запереченню теза про те, що держава, яка ігнорує інтереси молоді приречена на маргінес. Кожне суспільство, що дбає про свою перспективу мусить сприяти самоорганізації й самовираженню молоді, яка локалізує прихований ресурс суспільства. Конвертувати в практичну площину енергетику та ініціативність молоді необхідно шляхом формування адекватної політики у цій сфері. Зміцнення політичної суб'єктності України, забезпечення її конкурентоздатності, підвищення якості життя наших громадян напрямую корелюється із залученням потенціалу розвитку, носієм якого є молодь. Ступінь залучення молоді в державотворчі процеси визначається тим, настільки молодь поділяє ідеологію й політичний курс чинної влади, пов'язує з ними свої життєві перспективи. При цьому важливим є те, чи володіє молодь необхідними освітніми й професійними якостями, які мають конвертуватися в соціально-політичній практиці. Рівень політичної освіти є базовим фактором, який впливає на соціалізацію молоді. Якщо молодь не стане активним суб'єктом політики, то суспільство приречене на стагнацію і занепад.

Список посилань

1. Головатий М. Ф. Соціальна політика і соціальна робота: Термінол.-понятійн. слов. / М. Ф. Головатий, М. Б. Панасюк. К.: МАУП, 2005. 560 с.
2. Манхейм К. Диагноз нашего времени. М.: Юрист, 1994. С. 445

Лепська Наталія

*кандидат політичних наук, доцент,
доцент кафедри політології,
Запорізький національний університет*

СПН-ТЕХНОЛОГІЇ В ІНФОРМАЦІЙНОМУ ПРОТИБОРСТВІ АВТОКРАТІЙ ТА ДЕМОКРАТІЙ

Динамічний розвиток інформаційного простору, що відчутно прискорився з кінця ХХ ст., актуалізував і нові формати комунікації в різних сферах життєдіяльності суспільства. З одного боку, виникає безліч можливостей для взаємовигідних партнерських стосунків. А, з іншого боку, створюється новий комунікаційний інструментарій для конкурентної боротьби, що здатний значно підсилювати її агресивний зміст та результати для суб'єктів протистояння. Часто навіть складно розпізнати застосування таких осучаснених технологій

комунікації. Серед найбільш витончених серед них часто виокремлюють спін-технології (спін-докторінг, спін-майстеринг, спінінг).

Зазвичай спін-докторінг розуміють процес керування інформацією, її представлення в бажаному контексті та вигляді. Спеціалісти з такими навичками – «спін-доктори» – мають найбільший попит у сфері суспільно-політичних відносин. Вперше поняття «спін-доктор» було вжито у жовтні 1984 році у *New York Times*. У статті «The debates and the spin doctors» її автор Джек Розенталь писав в контексті теледебатів між кандидатами у президенти США Р. Рейганом та У. Мондейлом про особливий талант спеціалістів з PR, які будуть не просто агентами преси, а будуть «спін-докторами», старшими радниками кандидатів, і будуть грати на дуже високих ставках [1]. Термін «спін-доктор» вживався як синонім експерта з оманливої інформації, який змінює факти та здатний максимізувати позитив і мінімізувати негатив. До речі, тодішнього очільника штабу Білого Дому Дональда Рігана дійсно неофіційно назвали «Director of Spin Control» [2]. Він подав журналістам свою заздалегідь підготовану інтерпретацію результатів теледебатів таким чином, що сумнівів у перемозі Рейгана вже не залишалося.

Пізніше така унікальна фаховість керувати інформаційним контентом зі сленгу перейшла фактично у категорію доволі престижної професії, і не тільки у Сполучених Штатах, а й в інших західних країнах. Як пише Ф. Ессер, десь в середині 90-х рр. обґрунтуванням спін-докторінгу стали вже займатися і науковці-комунікологи, розглядаючи спін як політтехнологію в системі політичних комунікацій [1]. У 1997 р. вийшла у світ наукова праця американського соціолога Д. Уоттса «Political Communication Today», де він запропонував свою класифікацію різновидів спін-докторінгу. Поява практики спін-докторінгу у пострадянському просторі багато в чому має «завдячувати» Г. Почепцову, який у 90-х рр. обіймав посаду президента Української асоціації PR. Ймовірно, саме на основі його перекладів публікацій іноземних авторів з публік рілейшенз було поширено таке трактування сутності спін-технологій, яке й до сьогодні є майже безальтернативним як у теоретичному доробку дослідників спін-докторінгу, так і у його практичному впровадженні.

На наш погляд є необхідність представити інше розуміння, яке базується на іншому значенні слова «spin» як базового в операціоналізації спін-технологій (-докторінгу). Адже це надає можливість інакшої оптики на їх використання у сфері інформаційного протистояння будь-яких суб'єктів політики, зокрема й сучасних держав-автократій і демократій.

Традиційно слово «спін-докторінг» ведуть від перекладу з англійської двох слів: «spin» – «крутіння», «обертання», «кружляння», та «doctor» – лікар. На думку Н. Гофа «спін» тут – це інтерпретація, упередженість або нахил інформації, коли вона представляється громадськості; уся інформація може мати позитивний чи негативний «спін»; це спортивна метафора (наприклад, це крутіння м'яча у бейсболі або крикеті) [2]. Слово «доктор» вказує на те, що цей спеціаліст дуже високої фаховості ніби «лікує» інформаційні новини, перетворюючи їх негативний або несприятливий зміст на бажаний, тим самим «оздоровлюючи» їх. Здебільшого саме таке розуміння спін-технологій і закріпилося в теорії й практиці PR, де воно і набуло впровадження. Однак від

такої апології спіну дедалі більше відходять у провідних країнах Заходу. В цьому аспекті варто зазначити, що часто скористуються термінами «спін-технології» та «спін-докторінг», говорячи про їх маніпулятивний характер, вибіркове подання та фабрикацію інформації, приховування та маскуванню її, якщо вона не відповідає інтересам та запитам замовника. Так, Л. Фолл вказує на те, що спін не є соціально відповідальною поведінкою, натомість є неетичною поведінкою, оскільки викривляє правду; це форма пропаганди, яка при обманному та маніпулятивному використанні не забезпечує правдивого подання інформації. Дослідниця взагалі вказує, що «фахівці з комунікацій повинні прагнути обмежити використання цього терміна як загальноживаного у засобах масової інформації та надалі дотримуватися етичного спілкування. До того ж вони ніколи не повинні маніпулювати повідомленням, щоб повідомляти напівправду. І поведінка тих, хто стверджує, що спін є їхнім «обов'язком» як професіоналів у галузі комунікації, не повинна заохочуватись» [3, р. 4789]. Тож, спін-технології з колись впливових, елітарних та поважних поступово маргіналізуються у західних демократіях, набуваючи осуду з боку не тільки наукової спільноти у сфері політики та комунікацій, але й журналістського загалу. Спін як «крутіння» інформацією та «обертання» новин не корелюється з демократичними цінностями західних країн.

Натомість в автократичних країнах саме такі спін-технології «успішно» впроваджуються. Щобільше, вони застосовуються не просто окремими спінерами, а й масштабуються на загальнодержавному рівні інформаційного простору. Перекручування інформації, її реінтерпретація, спрощення, фальсифікація, культивування певних наративів як інструкцій до побудови необхідної картини світу і т. ін. – все це складає арсенал життєздатності сучасних автократій. С. Гурієв та Д. Трейсман емпірично концептуалізують новий феномен – «спін-диктатура». Автори, порівнюючи її у протиставленні з диктатурою страху, наполягають на тому, що спін-диктатори не просто жорсткі тирані старої школи, які навчилися нових трюків, вони опанували нові підходи управління суспільством [4, с. 30].

Спін-диктатури не є новим явищем для політичного світу, однак вони більш притаманні сучасності через особливу роль ЗМІ у їх підживленні та підтриманні. Так, через інформаційні механізми проводиться витончена пропаганда для формування образу компетентного лідера (очільника автократії), забезпечується нібито відкритість до міжнародних потоків інформації, усіляко демонструється відданість демократичним принципам, але в реальності це є удаваням. Для сучасного світу найбільшу загрозу представляє путінська спін-диктатура, де не просто відбувається відвертий наступ на громадянські права населення країни (яке навіть не розуміє цього), а й застосовуються спін-технології щодо світової спільноти, яку намагаються через різні спінові техніки позитивно налаштувати до політики російського диктатора. Росія намагається й досі вибудувати інформаційний простір за лекалами того спін-докторінгу, який дискредитував себе в західних демократіях, і, як йшлося вище, вони вже не «ловляться» на подібні гачки. Спін-технології у форматі «крутіння інформацією» відходять там у минуле (принаймні цей процес вже триває).

Утім, існує думка, що термін «спін-доктор» походить зі сленгу 1950-х років «to spin/крутити», що є скороченою версією «to spin a yarn/крутити пряжу/прясти» [2]. На наш погляд, є необхідність «реанімувати» саме таке розуміння спін-технологій та спін-докторінгу. У своїй фундаментальній роботі «Strategic intelligence production: Basic principles» (1957) В. Плетт, який багато років працював у сфері стратегічної розвідки та займався дослідженнями, що пов'язані з інформаційною роботою, якраз і говорить про «тканину» розвідувальної інформації. Він проводить аналогію між отриманням «продукту» на завершальній стадії інформаційної роботи стратегічної розвідки та зітканою тканиною. У результаті прядіння як переплетення або скручування двох ниток (основи та утку) отримується тканина. Так само і в стратегічній інформаційній роботі комбінуються – переплітаються або скручуються – два основних методи: «правильні» дослідницькі методи («основа») та методи інформаційної роботи («уток»). І у підсумку отримуємо міцну «тканину» – надійну інформацію [5, р. 11]. Таке розуміння «спіну» кардинально змінює сутність процесу спін-технологій. Адже, виходячи з такого значення слова, «спін-докторінг» тоді є цілісною системою інформаційної роботи, яка включає здобуття інформації, своєчасне і якісне її опрацювання, і у підсумку соціально відповідальне доведення до отримувача. Дезінформація та обман тут навіть не розглядаються як такі, що можливі.

Спін-докторінг як технологія стратегічної інформаційної діяльності є доцільною задля підтримки та подальшого поступу демократій у відмежуванні від спін-докторінгу як технології маніпулятивного обертання інформації в автократіях. Таке тлумачення спіну цілком відповідає демократичній моделі політичної комунікації, і саме стратегічність має бути в основі спін-докторінгових технологій. Від спіну як такого наразі неможливо кардинально відмовитися (можливо й непотрібно, попри те, що в традиційному розумінні він себе скомпрометував), адже цей термін досить глибоко пустив своє коріння у сучасну політико-інформаційну дійсність. А от змінити акцент інтерпретації цього феномену доречно й необхідно.

Список посилань

1. Frank Esser. Spin Doctor // The international encyclopedia of communication / edited by Wolfgang Donsbach. Volume X. Malden, Oxford, Carlton. Blackwell Publishing Ltd. 2008. P.4783 – 4787.
2. When, where and who the first 'spin doctor'? Who coined the term? [Електр. ресурс]. URL: <https://www.theguardian.com/notesandqueries/query/0,5753,-1124,00.html>
3. Lisa T. Fall Spin and Double-Speak // The international encyclopedia of communication / edited by Wolfgang Donsbach. Volume X. Malden, Oxford, Carlton. Blackwell Publishing Ltd. 2008. P.4787 – 4790.
4. Гурієв С., Трейсман Д. Спін-диктатори. Як змінюється обличчя тиранії в XXI столітті / Сергій Гурієв, Деніел Трейсман; пер. О. Бершадської. К.: Видавництво Букшеф. 2023. 432 с.
5. Platt, Washington. Strategic Intelligence Production: Basic Principles. By Washington Platt. New York: Frederick A. Praeger. 1957. Pp. xviii, 302.

РОЛЬ БРЕНД-КОМУНІКАЦІЙ У ФОРМУВАННІ СИСТЕМИ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Повномасштабне вторгнення РФ на територію України, порушення суверенітету незалежної держави, нехтування міжнародним правом та гарантіями міжнародної безпеки актуалізували питання пошуку українською владою союзників у протистоянні агресору, консолідації суспільства та вибудовування сучасної системи національної безпеки із урахуванням таких викликів. Непересічну роль у зазначених процесах відіграють бренд-комунікації як чинник впливу на сприйняття України світовою спільнотою та власним населенням всередині країни, забезпечуючи сприятливі умови для розвитку країни у цілому.

Сучасний підхід до формування комунікативної стратегії включає в себе взаємодію на міжособистісному, груповому, масовому рівнях та має інтегрований характер. Інтегровані комунікації поєднують у собі можливості різних типів комунікацій (реклами, паблік рілейшнз, директ маркетингу та ін.) у межах єдиної комунікаційної стратегії [1; с. 54].

Бренд-комунікації здатні створити позитивний імідж України в міжнародній спільноті в умовах війни з росією, сприяти зміцненню міжнародного статусу України та позицій у міжнародній спільноті. На наш погляд, вдалою є стратегія просування національного бренду України у світі, що асоціюється з героїзмом, силою та відданістю своїм ідеалам, цінностям, відстоюванням свободи та демократії, демонстрацією своїх перемог та досягнень у боротьбі з агресором, оскільки це сприяє зміцненню позиції країни у міжнародному співтоваристві. У цьому процесі активну роль відіграють сучасні інформаційні технології. Ідея діджиталізації як складової державного брендингу активно презентується зовнішній громадськості у контексті двосторонніх зустрічей [2; с. 68]. Популяризація Україною свого бренду забезпечує відкритість та прозорість держави перед світом, допомагає спростувати негативні стереотипи та показати Україну з іншого ракурсу, збільшує довіру до неї та сприяє розвитку економіки, залученню іноземних інвестицій та технологій, вдосконаленню політичних й дипломатичних відносин та інших сфер життя.

Важливим аспектом розвитку бренд-комунікацій виступає вплив на зміцнення національної ідентичності та національної свідомості населення України, що є важливою передумовою захисту національних інтересів. Якщо країна вмiло просуває свій бренд, то це посилює почуття солідарності та підтримки, гордості за країну серед її громадян та сприяє формуванню єдиної нації. Бренд-комунікації позитивно впливають на процеси консолідації українського суспільства в умовах війни, що є запорукою реформатування системи національної безпеки, адже єдність та підтримка - це важливі складові успішної боротьби.

Бренд-комунікації можуть впливати на підвищення легітимності влади, довіри до власної держави та її лідерів в очах суспільства, скеровується у конструктивному руслі сприйняття внутрішньої політики та дій влади серед населення України в умовах війни з РФ.

Таким чином, бренд-комунікації відіграють важливу роль у формуванні системи національної безпеки наступним за наступними напрямками:

1. Формування позитивного іміджу країни: ефективна бренд-комунікація допомагає посилити імідж країни у світі, що сприяє покращенню її міжнародної репутації та створенню сприятливих умов для економічного та політичного розвитку. В перспективі подібні заходи здатні зменшити ризик зовнішніх загроз, таких як економічний тиск, санкції або військова агресія.

2. Стимулювання інновацій та розвитку: розгалужені бренд-комунікації можуть стимулювати інновації та розвиток країни, що допомагає їй зберігати конкурентну перевагу на міжнародній арені. Це може сприяти розвитку нових технологій, галузей економіки та політики, що зменшує загрозу соціально-економічних криз.

3. Популяризація національних цінностей: в процесі бренд-комунікації реалізовується стратегія збереження національних цінностей та культурної спадщини країни, що знижує вплив загроз соціальної та культурної стабільності, а також зберегає національну ідентичність та єдність.

4. Формування свідомості та самосвідомості громадян: сучасні бренд-комунікації допомагають підвищити свідомість громадян стосовно важливих питань державотворення й національної безпеки та сприяють самоусвідомленню своєї ролі у зазначених процесах.

Список посилань

1. Поплавський М. Бренд-комунікація як соціальне явище. *Український інформаційний простір*. 2018. № (2). С. 35-58.
2. Хорішко Л. Бренд-комунікації як інструмент державного брендингу / *Імідж і репутація: сучасні тенденції і виклики*. Міжнар. наук.-практ. конф., Київ, 23 вересня. 2022 р. / М-во освіти і науки України, Київ. нац. ун-т культури і мистецтв. Київ: Вид. центр КНУКіМ, 2022. С. 67-70.

Руднєва Анна

кандидат політичних наук,

доцент кафедри політології,

Запорізький національний університет

СТРАТЕГІЧНІ КОМУНІКАЦІЇ У ФОРМУВАННІ СИСТЕМИ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ З РФ

Сьогоднішня реальність, в якій перебуває Україна починаючи з 22 лютого 2022 року, характеризується не лише політичними та військовими загрозами, а й надзвичайними викликами, що постають перед системою національної безпеки. В умовах російської агресії, які диктують необхідність підвищення рівня захисту на всіх рівнях та у всіх просторах, зважаючи на складні політичні та геополітичні

виклики, з якими стикається Україна, стратегічні комунікації стають одним з ключових елементів національної безпеки держави.

Стратегічні комунікації – це системний інструмент, що включає в себе планування, розробку та впровадження комунікаційної стратегії з метою досягнення поставлених цілей. У контексті національної безпеки, стратегічні комунікації спрямовані на забезпечення безпеки держави шляхом використання комунікаційних інструментів для досягнення певних стратегічних цілей.

Стратегічні комунікації – це не лише тренд у сфері забезпечення безпеки як держав, так і глобалізованого світу, а й виклик: необхідно впроваджувати стратегії комунікацій, сприймати позицію іншого й відповідно координувати сумісні дії, протидіяти деструктивним впливам і виробляти позитивні сенси тощо. Сьогодні цей процес отримує інституціоналізацію на рівні держави – створюються підрозділи й центри зі стратегічних комунікацій безпекових і державних інституцій, впроваджуються керівні документи: Україна однієї з перших у світі ввела поняття стратегічних комунікацій у державні доктрини – Воєнну доктрину (Указ Президента України № 555/2015 від 24.09.2015) та Доктрину інформаційної безпеки України (Указ Президента України № 47/2017 від 25.02.2017) [1, с. 9-10].

Стратегічні комунікації – це система засобів та методів, що застосовуються з метою підвищення рівня ефективності комунікації між владою та суспільством, формування позитивного іміджу держави, зміцнення її авторитету в міжнародному співтоваристві, популяризації її культури та ідентичності. Умови війни з РФ потребують не тільки забезпечення військової безпеки, підвищення рівня інформаційної безпеки, але й створення механізмів стратегічних комунікацій, що забезпечать швидке та ефективно реагування на виклики та загрози національній безпеці України.

Однією з найважливіших складових стратегічних комунікацій є створення унікального іміджу держави, як в очах власного населення, так і на міжнародній арені. Російська пропаганда поширює брехливу інформацію, що сприяє упередженням та зниженню рівня довіри до вищого керівництва, державних інституцій України, до ЗСУ, до українців загалом, щоб зменшити підтримку з боку міжнародної спільноти та налаштувати проти нашої держави інші країни. Наприклад, влада РФ та російські медіа постійно звинувачують українців у фашизмі та нацизмі, використовують нарративи накшталт «росія – переможниця німецького нацизму і визволителька Європи»; дезінформацію для розпалювання міжнаціональних конфліктів, нарративи про «українців-нацистів, які ненавидять чужі релігії», зокрема мусульманство, фейки про спалення військовими ЗСУ Корану, нарізання сала на священній книзі мусульман, обстріл українськими військовими машини, в якій знаходилася мусульманська жінка з дитиною тощо [2].

Російські ЗМІ використовують фейкові новини про Україну, які мають на меті порушення національної безпеки України. Наприклад, були поширені новини про те, що українські націоналісти планують напад на російських громадян, або що українські військові використовують заборонені бойові речовини. Російські ЗМІ активно використовують соціальні мережі для поширення дезінформації та пропаганди, російські «боти» активно коментують

новини про Україну, поширюють фейкові новини та закликають до насильства. Пропаганда рф базується на формуванні стереотипів та підриві довіри до влади, тому державні інституції України повинні активно відповідати на ці виклики.

У такій ситуації, стратегічні комунікації є засобом контролю та знищення дезінформації. Умови війни з рф диктують необхідність активної пропаганди власних цінностей, патріотизму та національної гідності, що відобразатиметься в різних сферах життєдіяльності – культурі, науці, спорті, освіті та інших. Крім того, створення позитивного іміджу держави залежить від успішно побудованої комунікативної кампанії, яка допомагає впливати на думку громадськості та формувати її світогляд, забезпечуючи захист від агресії ворога та підтримку союзників.

Одним із ключових елементів стратегічних комунікацій є відкритість та прозорість влади перед громадськістю. Це важливо не лише для підтримки довіри громадян до влади, але й для ефективної протидії ворожій пропаганді та дезінформації. У цьому контексті важливо забезпечувати доступність та оперативність інформації про реальну ситуацію на передовій, а також про дії владних органів щодо захисту національної безпеки. Важливо, щоб громадяни України мали правдиву інформацію про те, що відбувається в зоні бойових дій. Це допоможе уникнути паніки та дезінформації, яка може породити соціальні та політичні напруження.

Крім того, стратегічні комунікації можуть допомогти у формуванні національної єдності та підтримці морального духу військовослужбовців та громадян. Важливо показати, що Україна є єдиною та нерозривною, що українська армія має підтримку народу та держави. Успішним прикладом є комунікаційна кампанія Bravery (Сміливість) або Be Brave Like Ukraine (Будь сміливим, як Україна), яка стала однією із найбільш впізнаваних інформаційних кампаній України під час повномасштабного вторгнення рф у 2022 році, вплив цього брендингу на світовий імідж України є дуже значним, враховуючи те, що багато людей дізналися про існування України лише з початку війни. Одна гілка інформаційної кампанії була спрямована на громадян України, щоб допомогти людям не розгубити сміливість перших тижнів війни, друга – на світовий простір, через символічне зображення України «як сучасного Давида, який бореться з варварським Голіафом» [3]. «Сміливість як національний ресурс» – основний меседж комунікативної стратегії, крізь призму якого світ у новому світлі побачив Україну в умовах російської агресії.

Ще одним важливим елементом є активна пропаганда національної ідеї та збереження національної ідентичності. Це важливо для забезпечення єдності громадянства та формування колективної свідомості нації. У цьому контексті, важливо розвивати державну політику щодо підтримки української культури, мови та традицій, забезпечення їх захисту та популяризації серед молоді.

Крім того, важливо проводити роботу з міжнародними партнерами щодо відстоювання інтересів держави та її суверенітету. Це може включати активну дипломатичну діяльність, ведення переговорів, бренд-комунікації. Уміла бренд-комунікація може допомогти Україні залучити більше підтримки та допомоги від міжнародної спільноти. З 22 лютого 2022 року ми є свідками того, як ефективно просування бренду України допомагає залучити увагу міжнародної

громадськості до конфлікту та сприяє наданню вагової допомоги у формі фінансових, гуманітарних та військових ресурсів.

Список посилань

1. Стратегічні комунікації для безпекових і державних інституцій : практичний посібник / Л. Компанцева, О. Заруба, С. Череватий, О. Акульшин; за заг. ред. О. Давліканової, Л. Компанцевої. Київ: ТОВ «ВІСТКА», 2022. 278 с.
2. ЦПД аналізує: «Священна війна» розпропаганди руками мусульман / Центр протидії дезінформації при РНБО. URL: <https://cpd.gov.ua/main/svyashhenna-vijna-rospropagandy-rukamy-musulman/> (дата звернення: 12.04.2023).
3. Як бути сміливими, мов Україна? / Brave.ua. URL: <https://howtobe.brave.ua/> (дата звернення: 13.04.2023).

Міщенко Анастасія

*аспірантка кафедри політології,
Запорізький національний університет*

ПЕРСПЕКТИВИ РЕФОРМИ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ ВЛАДИ В УКРАЇНІ В ПЕРІОД ПОВОЄННОЇ ВІДБУДОВИ

Не зважаючи на той факт, що великий шлях у становленні та розвитку реформи децентралізації пройдено, реформа продовжує трансформувати та оптимізувати регіональну політику та місцеве самоврядування.

Післявоєнний період в аспекті продовження функціонування та реалізації реформи децентралізації можна розглядати з декількох сторін. Базовий вектор – це зміна законодавчої площини функціонування децентралізації та вдосконалення служби в ОМС і її гармонізації з положеннями державної служби. Стосовно наслідків війни, наступним перспективним вектором є повоєнна відбудова тих територій, котрі вже було трансформовано відповідно до засад та принципів реформи децентралізації (Запорізька, Харківська, Херсонська та не окуповані території до 2022 року Донецької та Луганської областей). Ще одним повоєнним завданням для децентралізації буде її впровадження на тих територіях, які були окуповані в 2014 році (Крим та ОРДЛО).

Розглянемо кожен напрям окремо, щоб зрозуміти масштаб роботи як для відповідних органів державної влади, так і для громадського сектору.

Від базового вектору в принципі залежить, як децентралізація буде реалізовуватися надалі в цілому по країні та як органи місцевого самоврядування будуть готові до перспективної євроінтеграції вже на ділі. Так, згідно до плану відновлення, розробленого Національною радою з відновлення України від наслідків війни, перед Україною в контексті продовження ефективної діяльності реформи місцевого самоврядування повинні бути досягнуті наступні цілі, а саме: 1. оновлення адміністративно-територіального устрою; 2. закріплення розподілу повноважень між органами місцевого самоврядування на всіх рівнях; 3. запровадження дієвої та гнучкої системи підготовки та просування працівників/-ць органів місцевого самоврядування; 4. удосконалити виборчу систему місцевих виборів [6]. Вказані цілі потребують комплексної законодавчої роботи. В першу чергу це стосується розробки дієвого та незалежного механізму нагляду

за конституційністю та законністю рішень органів місцевого самоврядування. Не менш важливим є створення інструментів захисту інтересів працівників на рівні місцевого самоврядування [4].

Окрім покращення роботи органів місцевого самоврядування, більш комплексною, відповідно до сучасних викликів, повинна стати і регіональна політика. Хоч Україна і відрізняється регіональною диспропорцією, головним же ресурсом країни є її населення. Так як на сьогодні рівень згуртованості досяг максимально можливого за часи Незалежності України, для всіх рівнів влади основним завданням є збереження цієї єдності, а також впровадження раціональної регіональної політики, котра сприяла би як швидкому повоєнному відновленню, так і помірній та рівномірній євроінтеграції усіх регіонів України, що як результат спричинило б вихід України на новий рівень якості життя. Експерти в сфері децентралізації пропонують будувати нову регіональну політику на таких засадах: 1. розробка стратегії регіонального розвитку (на рівні держави і кожного регіону), з врахуванням широкого спектру прямих і непрямих факторів; 2. розкриття потенціалу унікальних для регіону активів; 3. постійна робота над виявленням можливостей для розвитку регіону; 4. скоординована система багаторівневого врядування регіональним розвитком за участі центральної, регіональної і місцевої влади та всіх заінтересованих сторін [1].

Звісно, такі ідеї та засади в перспективі можуть сприяти ефективній повоєнній відбудові України. Але варто розглянути, з якими вже проблемами стикаються громади і регіони, котрі вже деокуповані та планують розпочати хоча б часткову відбудову. Якщо розглядати Закон України щодо компенсацій за зруйноване чи пошкоджене внаслідок агресії Росії проти України майно, то вагому роль у відбудові відіграють саме громади. Відповідно до даного закону ОМС повинні утворювати комісії з розгляду питань щодо надання компенсацій [2]. Вони будуть приймати рішення про надання компенсацій чи відмову, а виконавчі органи місцевих рад їх затверджуватимуть. Такий порядок справ є неефективним, окрім того, що ОТГ і так постраждали від війни, відповідно, наявні проблеми з наповненням бюджету, то ще згідно з даним Законом джерелом фінансування компенсацій будуть місцеві бюджети. ОТГ зможуть затверджувати місцеві програми та створювати фонди з метою надання компенсацій. На сьогодні ще невідомо, як будуть залучати ці кошти – добровільно чи примусово, але це також може стати викликом для місцевої влади [3].

Стосовно тих територій, котрі нещодавно були деокуповані та в найближчій перспективі можуть повернутися під контроль України. У жителів цих громад виникає питання, хто та як буде ними керувати відповідно до засад децентралізації. На сьогодні в більшості таких ОТГ утворені військові адміністрації. Основним завданням військової адміністрації є оборона території, дотримання громадського порядку, захисту прав і свобод осіб у період воєнного стану. Вони є цілісними та універсальними структурами, адже поєднують у своєму штаті працівників військової, правоохоронної сфери, служби цивільного захисту. Військові адміністрації утворені там, де органи місцевого самоврядування не спроможні виконувати покладені на них функції (вирішувати проблеми громади, управління майном, контроль та управління бюджетом) [5].

В перспективі військові адміністрації будуть функціонувати до перевиборів до органів місцевого самоврядування. Вважаємо, це вкрай важливо, бо в більшості випадків певна частина представників ОМС ОТГ перейшли працювати на сторону ворога і, відповідно, даних персон не повинно бути в органах влади. А так як вибори можуть відбутися лише після скасування воєнного стану і ухвалення відповідного законодавчого рішення про дату проведення виборів, то проходить ще певний період, під час якого хтось повинен вирішувати справи громади, у тому числі і її відбудови. Вважаємо, що повоєнна відбудова вже розпочалася на деокупованих територіях. В перспективі, якщо не будуть проводитися систематичні обстріли потенційно деокупованих територій, то повоєнна відбудова може і там розпочатися і без скасування воєнного стану. На основі цього, вагому роль у тимчасовій післявоєнній відбудові будуть відігравати роль воєнні адміністрації, до того часу, поки не будуть проведені вибори до місцевих органів влади.

Стосовно Криму та ОРДЛО. На сьогодні відомо, що є перспективні плани з формування ОТГ на цих територіях. Окрім цього, вважаємо, що актуальною буде підготовка професійних кадрів з проукраїнською позицією, які повинні представляти дані регіони. Звісно, за ці 9 років, через систематичний пропагандистський вплив російської влади на думки людей, що мешкають на тих територіях, думки кардинально різняться, і люди будуть досить скептично ставитися до адміністративно-територіальних змін, котрі буде впроваджувати Україна на повернутих територіях. Тому в даному напрямку основне завдання полягає у поєднанні ефективного впровадження засад децентралізації, демократизації та українізації населення.

На основі розглянутого можемо зробити висновок, що в галузі децентралізації та усього того комплексу, який вона представляє (економічний, політичний, адміністративно-територіальний), стосовно повоєнного становлення та відбудови України стоїть низка завдань, починаючи від розробки більш ефективних засобів відбудови ОТГ до розвитку ефективної регіональної політики країни.

Список посилань

1. Державна регіональна політика. Бути чи не бути URL: <https://zn.ua/ukr/internal/derzhavna-rehionalna-politika-2023-buti-chi-ne-buti.html> (дата звернення: 12.04.2023).
2. Закон України. Про компенсацію за пошкодження та знищення окремих категорій об'єктів нерухомого майна внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України, та Державний реєстр майна, пошкодженого та знищеного внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України. URL: https://ips.ligazakon.net/document/view/t232923?an=1&ed=2023_02_23 (дата звернення: 12.04.2023).
3. Повоєнна відбудова громад і компенсації: як це працюватиме та чому місцева влада мовчатиме. URL:

https://lb.ua/news/2023/03/29/550219_povoienna_vidbudova_gromad_i.html
(дата звернення: 12.04.2023).

4. Продовження децентралізації: фокус на підвищенні стандартів прозорості, захищеності та підзвітності місцевого самоврядування URL: <https://decentralization.gov.ua/news/16136> (дата звернення: 12.04.2023).
5. Хто керуватиме громадами на деокупованих територіях? URL: <https://parlament.org.ua/2023/01/12/hto-keruvatime-gromadami-na-deokupovanih-teritoriyah/> (дата звернення: 12.04.2023).
6. Як відновити місцеве самоврядування від наслідків війни? URL: <https://www.pravda.com.ua/columns/2022/08/5/7362004/> (дата звернення: 12.04.2023).

Надобко Олеся

*аспірантка кафедри політології,
Запорізький національний університет*

ПРОБЛЕМИ МІЖНАРОДНОЇ БЕЗПЕКИ В КОНТЕКСТІ ВІЙНИ В УКРАЇНІ

Сучасний глобалізований світ доволі нестабільний, стоїть перед рядом труднощів, викликів та завдань. На перший план виходить глобальна безпека, яка на сьогоднішній день має багато проблем. Їх можна розділити на об'єктивні та суб'єктивні. На об'єктивні ризики не можливо вплинути та їх запобігти, але можна виробити сценарії ефективного вирішення цих задач. Серед них такі проблеми як:

– екологічні загрози (глобальне потепління та зміна клімату, які можуть призвести до екологічних катастроф, природних катаклізмів, біженців та інших загроз безпеці);

– пандемічні загрози (розповсюдження епідемій та пандемій може призвести до загострення ситуації у світі, загроз для громадського здоров'я та економічного розвитку, як сталося у випадку з COVID-19).

Суб'єктивні ризики залежать від діяльності людства та цивілізаційного розвитку, до них можна віднести:

– тероризм та радикалізацію;

– кібербезпеку (наприклад, збільшення кількості кібератак може призвести до зламу критично важливих інформаційних систем, відключення важливих послуг та загроз для національної безпеки);

– поширення ядерної зброї (може призвести до зростання загрози для міжнародної безпеки та ризику виникнення ядерної війни);

– конфлікти в різних частинах світу (війна в Сирії, в Україні, конфлікти в Афганістані та Іраку, можуть призвести до загострення ситуації та переходу від локальних воєнних конфліктів то глобальної війни);

– наростання націоналістичних та популістських настроїв (що в свою чергу веде до загострення міжнаціональних та релігійних конфліктів, зростання популізму та ізоляціонізму, націоналістичного екстремізму, загроз демократії та прав людини).

Значна кількість локальних воєн та збройних конфліктів ведуть до того, що першочерговим завданням міжнародної безпеки стає саме воєнний компонент. Найбільшим ударом для глобальної безпеки стала війна в Україні – державі, яка є частиною європейської демократичної спільноти, розвивається і прагне до формування безпечного ефективного громадянського суспільства.

Світові політичні лідери та аналітики підкреслюють важливість подій, що відбуваються в Україні. Вони стверджують, що російська агресія є явним порушенням Статуту ООН, який забороняє застосування сили. В результаті вторгнення архітектура європейської безпеки стала розбитою на шматки. Європа і демократії тепер зіткнулися з явним ворогом, якому не можна довіряти і який прагне підірвати існуючий ліберальний світовий порядок. Отже, нації і люди повинні приділяти значну увагу і зусилля саме національній безпеці. Відтепер військова сила знову стала необхідною для підтримання безпеки. Це відчуття фатальності вилилося на початок війни у реакцію такого масштабу та інтенсивності з глобальними наслідками, яких не було десятиліттями, або, як дехто стверджує, не було з часів Другої світової війни.

Слід зазначити, що західні держави об'єдналися і рішуче засудили дії росії. НАТО активно включилося в співпрацю, і навіть ЄС оголосив про посилення оборонної та військової співпраці між своїми членами. Такий розвиток подій змусив спостерігачів замислитися над тим, чи не стала світова політика не лише більш конфронтаційною, але й схильною до формування геополітичних блоків. Збільшуються шанси на виникнення нового світового порядку у результаті цієї війни.

Дії міжнародної спільноти у відповідь на вторгнення були досить масштабними. Сполучені Штати, ЄС та інші держави запровадили широкі санкції проти росії. Величезна кількість зброї була надана Україні, в той час як багато держав оголосили, що вони значно збільшать свої витрати на оборону. Росію виключили з Ради Європи і відкрито обговорюється її виключення з ООН. Проте сама війна має більш прямий вплив на глобальну безпеку і стабільність. Стратегічне використання державами історичних наративів, дискурсу та інформації маніпулює розумінням громадянами подій, створює відчуття невизначеності і незахищеності. Це також породило сильні емоції серед політичних лідерів і громадян, включно зі страхом ядерної війни.

На військовому рівні кібернетична діяльність, зокрема, хакерів, призвела до зростання труднощів. Також стало зрозуміло, що цивільні суб'єкти в космічному просторі, такі як SpaceX або цивільні супутникові знімки, можуть відігравати важливу роль як для держав, що ведуть війну, так і для тих, що офіційно перебувають у стані миру.

На невійськовому рівні війна також призвела до великих потоків біженців і збільшення можливостей для транснаціональної організованої злочинності. На дипломатичному рівні політична напруженість підірвала діалог з питань, не пов'язаних безпосередньо з війною. Відповідно, багато політичних лідерів, політиків та аналітиків описали війну між росією та Україною як переломний момент. Інші називають війну переломним моментом у світовій політиці, подібно до закінчення холодної війни або атак на Всесвітній торговий центр і

Пентагон у вересні 2001 року, які призвели до глобальної війни з тероризмом. Також йде мова про появу нової ери у світовій політиці та безпеці [1, с. 7-8].

Як вже переконався увесь світ, локальні війни гостро відображаються на економічному розвитку навіть у віддалених його частинах. Наприклад, «війна в Україні ставить під загрозу економічне відновлення Європи. Російське вторгнення спричинило масову гуманітарну кризу – майже сім мільйонів українців покинули країну. Конфлікт і пов'язані з ним санкції зірвали експорт товарів з країни, як-от металів, харчових продуктів, нафти й газу, піднявши інфляцію до рівня, небаченого протягом останніх десятиліть» [2].

Так само і глобалізація не обмежується лише світовим рівнем, але призводить до регіональної інтеграції, створює новий контекст для застосування національної сили. Комбінація нових технологій, міжнародних інститутів, органів місцевого самоврядування й недержавних акторів послаблює монополію національних держав на здійснення владних повноважень і створює нові форми управління. Змінюється здатність держав забезпечувати власну безпеку. Таким чином, стабільність міжнародної безпеки можлива лише в умовах сталого розвитку, за якого задоволення нинішніх потреб людства не приноситься в жертву здатності до цього майбутніх поколінь. Для досягнення цієї мети необхідно міжнародне співробітництво [3, с. 108].

Отже, можна сказати, що війна в Україні має вагомий вплив на глобальну безпеку та економічний розвиток світової спільноти. Події, які зараз відбуваються у світі показують неефективність діючої системи міжнародної безпеки, та ведуть до зміни існуючого світового порядку та виникнення нових політичних та оборонних блоків.

Список посилань

1. Greminger T., Vestner T. The Russia-Ukraine War's Implications for Global Security: A First Multi-issue Analysis. 2022. 55 p. URL: https://dam.gcsp.ch/files/doc/gcsp-analysis-russia-ukraine-war-implications?_gl=1*17zzzja*_ga*MTA2NjEyNTA2MS4xNjgyMDgzNTgx*_ga_Z66DSTVXTJ*MTY4MjA4MzU4MC4xLjEuMTY4MjA4NTQ4NC4wLjAuMA. (date of access: 17.04.2023).
2. Економічний шок від війни в Україні. Новини бізнесу, економіки, фінансів, ринків і компаній – НВ Бізнес. URL: <https://biz.nv.ua/ukr/experts/yak-vplivaye-viyna-v-ukrajini-na-svit-shcho-vidbuvayetsya-z-yevropeyskimi-bankami-ostanni-novini-50255566.html> (дата звернення: 18.04.2023).
3. Загурська-Антонюк В. Міжнародна безпека у контексті глобалізації сучасного світу. Інвестиції: практика та досвід. 2020. № 13. С. 103–109. URL: http://www.investplan.com.ua/pdf/13-14_2020.pdf (дата звернення: 19.04.2023).

Синенко Антон
аспірант кафедри соціології,
Запорізький національний університет

Клименко Анастасія
бакалавр кафедри соціології,
Запорізький національний університет

ФЕНОМЕН ЦИФРОВОЇ НЕРІВНОСТІ

Розквіт цифрової ери змінив світ багатьма способами, створивши нові можливості та виклики для окремих людей і суспільства. Однією з найактуальніших проблем, яка виникла, є цифрова нерівність або цифровий розрив [3]. Цифрова нерівність стосується нерівності в доступі та використанні цифрових технологій та Інтернету [1].

Однією з основних причин цифрової нерівності є економічна нерівність [2]. Особи з домогосподарств із низьким рівнем доходу та країн, що розвиваються, можуть не мати фінансових ресурсів, щоб дозволити собі цифрові технології та доступ до Інтернету. Крім того, люди, які живуть у сільській місцевості, можуть не мати доступу до необхідної інфраструктури, такої як широкопasmовий Інтернет, який необхідний для надійного та швидкого доступу до Інтернету. У результаті цифрова нерівність може посилити існуючу економічну нерівність і загострити маргіналізацію певних груп людей.

Наслідки цифрової нерівності можуть бути значними. Люди, які не мають доступу до цифрових технологій та Інтернету, перебувають у не вигідному становищі з точки зору освіти, можливостей працевлаштування та громадянської активності. Наприклад, учні, які не мають доступу до цифрових технологій, можуть не мати змоги виконати домашнє завдання або отримати доступ до освітніх ресурсів онлайн, що ставить їх у не вигідне становище порівняно з однолітками. Подібним чином люди, які не мають доступу до Інтернету, можуть бути не в змозі шукати роботу чи брати участь у онлайн-програмах навчання, що ускладнює для них працевлаштування чи просування по службі.

Щоб подолати цифрову нерівність, можна вжити кілька заходів. По-перше, уряди можуть інвестувати в інфраструктуру, щоб забезпечити людям у всіх регіонах доступ до високошвидкісного Інтернету. Це може включати надання субсидій інтернет-провайдерам для розширення покриття на сільську місцевість або встановлення громадських мереж Wi-Fi у містах. По-друге, уряди можуть надавати субсидії або податкові пільги домогосподарствам з низькими доходами, щоб допомогти їм придбати цифрові технології та доступ до Інтернету. Крім того, підприємства та неурядові організації можуть працювати над розширенням доступу до цифрових технологій і надавати навчання та підтримку особам, які не мають цифрових навичок.

По-друге, важливо визнати, що цифрова нерівність є складною проблемою, яка вимагає багатогранного підходу. Окрім покращення доступу до цифрових технологій, слід також докладати зусиль для усунення основної економічної та соціальної нерівності, яка сприяє цифровій нерівності. Це може включати

ініціативи щодо зменшення бідності, покращення освіти та сприяння соціальній інтеграції.

Крім того, важливо визнати, що цифрова нерівність — це не лише проблема, яка вражає країни, що розвиваються, або домогосподарства з низькими доходами. Фактично, навіть у розвинених країнах існують значні розбіжності в доступі до цифрових технологій і їх використанні. Наприклад, люди похилого віку, люди з обмеженими можливостями та ті, хто проживає в сільській місцевості, можуть зіткнутися зі значними перешкодами в доступі до цифрових технологій та Інтернету.

Щоб усунути ці відмінності, необхідно докласти зусиль, щоб цифрові технології були доступними та зручними для всіх. Це може включати розробку продуктів і послуг, доступних для людей з обмеженими можливостями, забезпечення навчання та підтримки для людей похилого віку та людей, які проживають у сільській місцевості, а також просування програм цифрової грамотності, щоб гарантувати, що кожен має навички та знання, необхідні для ефективного використання цифрових технологій.

Підсумовуючи, цифрова нерівність є багатогранною проблемою, для вирішення якої потрібен комплексний і спільний підхід. Інвестуючи в інфраструктуру, надаючи субсидії та податкові пільги, а також сприяючи цифровій грамотності та доступності, ми можемо працювати над зменшенням цифрової нерівності та гарантувати кожному рівний доступ до можливостей і переваг цифрової ери.

Список посилань

1. Eubanks, V. (2018). *Automating Inequality: How High-Tech Tools Profile, Police, and Punish the Poor*. New York: St. Martin's Press.
2. Heller, M., & McElhinny, B. (2017). *Language, Colonialism, Capitalism: Toward a Critical History*. Toronto: University of Toronto Press.
3. Heeks, R. (2022). Digital inequality beyond the digital divide: conceptualizing adverse digital incorporation in the global South. *Information Technology for Development*, 28(4), 688-704. doi:10.1080/02681102.2022.2068492

Denys Sumbaiev

*PhD-student of Sociology department,
Zaporizhzhia National University*

Kateryna Serheieva

*data analyst,
Center for Independent Social Research*

E-DEMOCRACY IN THE MODERN WORLD

In recent years, there has been growing interest in the concept of e-democracy or electronic democracy. E-democracy refers to the use of digital technologies to enhance democratic processes, such as voting, public deliberation, and civic engagement [2].

The essence of e-democracy lies in the potential for digital technologies to enhance democratic processes and promote greater participation and engagement in civic life. E-democracy can take many forms, including online voting, digital forums for public deliberation, and social media platforms for citizen engagement. By leveraging the power of digital technologies, e-democracy has the potential to make democratic processes more accessible, transparent, and inclusive [1].

One of the primary benefits of e-democracy is increased participation and engagement in civic life. Digital technologies can make it easier for people to participate in democratic processes by removing barriers to entry, such as physical distance or time constraints. Additionally, digital technologies can facilitate greater transparency and accountability in democratic processes by providing access to information and allowing for greater scrutiny of decision-making processes.

However, e-democracy also presents significant challenges. One of the primary challenges is ensuring that the use of digital technologies does not exacerbate existing social and economic inequalities. For example, people from low-income households or developing countries may not have access to the necessary infrastructure or digital literacy skills required to participate effectively in e-democracy. Additionally, there are concerns around the potential for digital technologies to be manipulated or hacked, which could undermine the integrity of democratic processes.

To promote the implementation of e-democracy, there are several measures that can be taken. Firstly, governments can invest in infrastructure to ensure that everyone has access to high-speed internet and digital technologies. Additionally, governments can provide training and support to individuals who lack digital literacy skills, and provide subsidies or tax incentives to low-income households to help them afford digital technologies.

Furthermore, businesses and non-governmental organizations can work to develop digital platforms and tools that are accessible and user-friendly for everyone. This can include designing digital tools that are compatible with different devices, languages, and disabilities. Additionally, these organizations can promote digital literacy and e-democracy initiatives to ensure that everyone has the skills and knowledge necessary to participate effectively in democratic processes.

In conclusion, e-democracy is an important concept that has the potential to transform democratic processes and promote greater participation and engagement in civic life. By investing in infrastructure, providing training and support, and promoting digital literacy and accessibility, we can work to ensure that everyone has equal access to the benefits of e-democracy. However, it is important to acknowledge the challenges associated with e-democracy and take steps to address them to ensure that e-democracy is truly inclusive and accessible for everyone.

References:

1. Responsible Artificial Intelligence: Challenges for Sustainable Management. (2023).
2. Russell, S. J., & Norvig, P. (2022). Artificial Intelligence: A Modern Approach: Pearson Education Limited.

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ЦИФРОВОЇ КУЛЬТУРИ У ПІСЛЯВОЄННІЙ УКРАЇНІ

Сьогодні цифрові технології назавжди змінили переважну більшість напрямів життєдіяльності людини. Суттєвих змін зазнала сфера економіки, політики, культури, науки та освіти. Сучасні комунікаційні технології трансформували процес світосприйняття, детермінувавши феномен «цифрової культури», який став об'єктом багатьох наукових досліджень. Переважна більшість з яких висвітлює окремі складові процесу такі як: комунікаційні технології, ефективність їх застосування у різних галузях, обсяг доступної інформації для споживача. Без належної уваги залишаються питання фундаментальних змін культурної сфери, як легітимної системи виробництва смислів та формування цінностей. Недостатньо наукової уваги приділяється сучасним механізмам здобуття культурного досвіду.

Поняття «цифрової культури» є відносно новим та було запроваджене до наукового обігу у 2004р. Т. О'Рейлі американським публіцистом та ідеологом мережевих сервісів Інтернету з якісно новим підходом до організації, реалізації та підтримки Web-ресурсів. Цифрова культура – складова частина загальної культури, спрямована на забезпечення інформаційних потреб суспільства. Новий етап розвитку котрий передбачає формування абсолютно нового соціально-технологічного середовища [1].

Періодизація еволюційного розвитку цифрової культури поділяється на три основні етапи. Перший етап 60-70-ті рр. ХХ ст. передбачав створення технологічної інфраструктури для здійснення проєкту інформаційного суспільства, розповсюдження персональних комп'ютерів та розвиток глобальної мережі Інтернет. Історична еволюція інформаційної сфери суспільства обумовила значні соціально-технічні зміни й призвела к збільшенню обсягу загальнодоступної інформації, а також нових знань і навичок. На другому етапі у період 80-90-ті рр. ХХ ст. спостерігається розвиток цифрових технологій які характеризують диджиталізацію як основний напрямок розвитку. Даний процес супроводжувався появою та розвитком певних історично обумовлених технологічних систем, визначаючи способи формування, зберігання, захисту, та передачі інформації. На третьому етапі який розпочався з 2000-го р. і триває до сьогодні відбулася антропологічна революція яка суттєво змінила «природи культурного споживання» та природу людини взагалі. У зв'язку з розвитком інформаційної сфери та технологій обміну інформацією виник ряд нових для суспільства інформаційних небезпек та викликів. Котрі на сьогоднішній час намагаються розв'язати у науковому середовищі [2]. Зазначимо що така періодизація розвитку «цифрової культури» більшою мірою справедлива для США і Західноєвропейських країн які були лідерами становлення інформаційного суспільства. Для українського суспільства ці процеси розпочались лише з набуттям незалежності, але зазначимо що вони мали більш стрімкий характер.

Суть цифровізації схарактеризувала у 2004 р. генеральний директор компанії Hewlett Packard К. Фіоріна, виокремивши три ключові її характеристики: всі види контенту трансформуються з фізичних, і статичних у цифрові, мобільні, віртуальні й, зрештою, персональні (тобто аналогових контрольовані людиною - споживачем інформації) формати; здійснюється перехід від складних технологій до простих і керованих, через те, що технології – це всього лише інструмент для здійснення міжкультурної комунікації; перехід від вертикальної, ієрархічної організації комунікації до горизонтальної, мережевої структури й гетерогенної світової спільноти [3].

Сьогодні в Україні спостерігається стрімкий розвиток інформаційних технологій, як на побутовому, так і на державному рівні, що якісно відрізняє нас від західних партнерів. Застосунок «Дія» є безпрецедентним державним цифровим продуктом, досвід впровадження якого буде цікавий багатьом іншим країнам. Проте стрімке поширення цифрових технологій у державну діяльність було обумовлене об'єктивними чинниками. Пандемія COVID-19 призвела до зміни традиційної системи комунікації як, наприклад, у сфері освіти чи у сфері державного управління. А початок повномасштабної військової агресії надзвичайно збільшив попит на цифрові технології, як чинник збереження функціонування держави в цілому. Суттєві структурні зрушення котрі відбулись в суспільстві за останні декілька років демонструють нам появу нової системи цінностей пов'язану з розвитком технічного прогресу. Так чи інакше ми можемо назвати переваги та недоліки впровадження інформаційно-комп'ютерних технологій, здавалось би в традиційні сфери діяльності суспільства, проте відмовитись від них ми вже точно не зможемо.

Для України актуалізується питання післявоєнного розвитку цифрової інфраструктури та моделі «цифрової культури» як системи нових цінностей та нових можливостей. Для окреслення основних напрямів становлення «цифрової культури» в Україні ми вважаємо за потрібне звернутись до концепції групової культури яку запропонував американський вчений Деніел Койл. Ідея автора полягає у трьох ключових навичках які забезпечують високий рівень ефективності будь-якої групи. Звернемо увагу що дана концепція належить до категорії маркетингових досліджень, і для адаптації її для державного управління доречно говорити про три ключові функції культури які необхідно реалізувати. Перша функція забезпечення, формування високого рівня безпеки для носіїв певної культури. Сукупність інструментарію сучасних технологій у післявоєнній Україні мають бути спрямовані на виконання функції збереження культурної спадщини. У культурному аспекті це можна реалізувати формуванням «цифрових артефактів» такі як тривимірні моделі пам'яток культури чи архітектури, інтерактивні мапи, онлайн театри, реалізація таких проєктів забезпечить збереження культурних артефактів, та зробить їх більш доступними для загальної аудиторії. Наступну функцію можна назвати як делегування уразливості. Ця функція передбачає визнання недосконалості певних складових процесу диджиталізації культурної сфери. Наприклад що VR-туризм не тотожний традиційному туризму, а проходження освітнього курсу онлайн передбачає певний ряд недоліків які пов'язані з відсутністю традиційної комунікації та забезпечені усіх необхідних складових освітнього процесу.

Завершальна функція цілепокладання, передбачає наявність бажаного образу сфери культури. Тобто впровадження цифрових технологій у сферу політики, культури, освіти мають відповідати чітко поставленій миті для чого реалізуються ті чи інші проекти, або запроваджуються певні інновації.

У висновку відзначимо що «цифрова культура» є невід’ємною складовою сучасної культури. Стрімкість технологічного процесу та мінливість пріоритетів призводять до зростання динаміки суспільно-політичних процесів. Україна, як і більшість розвинутих країн перебуває лише на початку процесу диджиталізації. Потребує більш фундаментального наукового аналізу технологізації процесів життєдіяльності людини. Феномен «цифрової культури» має амбівалентний характер, на ряду з незаперечними перевагами для сучасного громадянина він приховує певні небезпеки пов’язані з функціонуванням соціальної системи.

Список посилань

1. Гаврілова Л. Г. Цифрова культура, цифрова грамотність, цифрова компетентність як сучасні освітні феномени.
2. Трушкіна Н. Цифрова культура компаній: уточнення термінології / Н. Трушкіна, Д. Чернух. // International Science Journal of Management, Economics & Finance. 2023. №1. С. 19–33.
3. Кобижча Н. І. Проблеми формування цифрової культури в Україні: теоретичні та прикладні аспекти [Електронний ресурс]. Режим доступу до ресурсу: https://shron1.chtyvo.org.ua/Kobyzhcha_Nataliia/Problemy_formuvannia_tsyfrovoy_kultury_v_Ukraini_teoretychni_ta_praktychni_aspekty.pdf?PHPSESSID=ddpqmq0qp050k7a7felm444e5. (дата звернення: 18. 04. 2023).
4. Койл Д. Культурний код секрети успішної взаємодії в команді. Київ: Наш Формат, 2023. – 208 с.

Чупіс Анастасія

*аспірантка кафедри політології,
Запорізький національний університет*

ВІЙНИ ХХІ СТОЛІТТЯ: ПІДХОДИ ДО ВИВЧЕННЯ

Поточне століття характеризується суттєвим зростанням кількості військових конфліктів у світі. За даними статистики, що збирається та аналізується дослідниками Максом Розером, Джо Хаселлом, Бастіаном Ерре та Боббі Макдональдом у межах проекту Оксфордського університету “Our World in Data” кількість військових конфліктів що включають іноземну інтервенцію в порівнянні між 1946 та 2020 роком збільшилась у 12,5 раза [4]. За оцінкою Женевського університету на початок 2023 року у світі нараховується 110 активних військових конфліктів [3]. Та чи є природа війни ХХІ століття такою ж самою як і конфлікти минулих століть, чи цей термін під впливом технологічного прогресу видозмінюється у відповідь до викликів часу. Вивчення війни та її дослідження завжди було і залишається актуальним, через постійні виклики, що постають перед дослідниками у розрізі превенції конфліктів та намаганнях подолати їх наслідки, часто більш руйнівні для цивільного населення.

Війну як феномен вивчають багато століть дослідники, що представляють різні дисципліни, тому можливо вважати війну, як об'єкт наукового дослідження явищем мультидисциплінарним. На сучасному етапі можна виокремити 4 головних підходи для вивчення війни, а саме: військова наука (практичні знання, що використовуються військовими при організації військових кампаній, безпосередньо в межах театру бойових дій); економіко-політичний (обґрунтування ресурсів ведення війни, мети, потреб та можливостей сторін, дипломатичні та політичні ресурси, що залучені сторонами під час військових дій), міжнародне право (корпус міжнародних документів, що регулюють юридичний бік прав, обов'язків та можливостей суб'єктів військових дій, захист цивільного населення) та технологічний (інноваційні технології, що застосовуються для ведення війни і є набуттям науково-технологічного прогресу).

Одним з перших комплексних вчень про стратегію ведення війни було викладено Сунь Цзи широко відомим китайським мислителем (IV ст.) у трактаті «Мистецтво війни», який вважається класикою стратегічної думки та є популярним і в XXI ст. Технологічний перехід від лінійної до маневрової війни потребував нових стратегічних осмислень, основою для яких стали вчення Карла фон Клаузевіца. Його праця «Про природу війни» стала підґрунтям для подальшого розвитку та вдосконалення стратегії ведення війни у XIX-XX століттях та є догматичною для більшої частини військової літератури й по сьогодення.

Більш сучасні дослідження теорії та стратегії війни можна знайти в працях американського історика та військового теоретика Едварда Люттвака, який у своїй книзі «Стратегія та логіка війни», що вперше вийшла друком наприкінці XX ст., дав комплексний аналіз сучасних підходів до ведення війни з урахуванням нових технологічних підходів та можливостей, що були задіяні у війнах на Балканах, де автор був присутнім безпосередньо та долучений як військовий аналітик. Усі ці праці є класикою військової стратегії та підвалинами для розвитку військової науки сьогодення.

Вищезгадані дослідження стали важливим підґрунтям для розвитку наукових розвідок у сфері конфліктології, проте погляд на війну крізь призму військово-технологічного підходу не дає нам повної картини для аналізів конфліктів, адже здебільшого не бере до уваги аналіз причин та наслідків конфліктів, а сфокусований головним чином на самому процесі ведення військових дій. Саме тому, такий підхід є недостатніми для політичної науки, яка у своїх дослідженнях якраз фокусується на питаннях вивчення руйнівної сили військових конфліктів, захисту прав цивільного населення, превенції конфліктів та подолання їх наслідків, але і не виключає аналіз військово-технічних ресурсів, технологій та процесів, які природним чином є взаємопов'язаними та необхідними для формування цілісної картини наукової розвідки. Означені питання знаходяться на перетині відразу декількох гуманітарних наук: політології, міжнародних відносин та міжнародного права, соціології, демографії, культурології, історії, а також низки технічних наук, адже війни та післявоєнні процеси неодноразово ставали беззаперечним каталізатором розвитку науково-технічного прогресу.

Ці резонні для постконфліктних соціумів питання та потреба у більш комплексному їх осмисленні дуже часто призводили до зростання популярності конфліктологічних досліджень у політологічній науці після завершення чергового міжнаціонального або міжрегіонального конфлікту, особливо тих, до вирішення яких були залучені міжнародні інституції такі як Ліга Націй та її правонаступниця ООН, пізніше ОБСЄ, НАТО, ЄС та інші. Паралельно з цим у відповідь на кризи, спричинені глобальними війнами, формувався та розвивався і корпус міжнародного права у сфері військових конфліктів. Ґрунтуючись на роздумах мислителів-філософів середніх віків про природу та справедливість війни, відбувся розвиток та становлення юридичного обґрунтування правомірності війн. Результатом якого стало закріплення в міжнародному праві норм, що регламентують можливості ведення війни (*jus ad bellum*) та норми допустимих дій та правила поведінки сторін, що воюють (*jus in bello*) [5].

Фундаментальним нормативним актом у сфері міжнародного військового права є Женевська конвенція, яка є кодифікованими нормами щодо захисту цивільного населення та жертв війни та додаткові протоколи до них, які зокрема регламентують правила ведення війни та зброю, що є допустимою для використання.

Після Другої світової війни відбувається активний розвиток досліджень у галузі конфліктології, політології та соціології війни. Гастон Бутуль (Gaston Boutoule), французький соціолог, запропонував виокремити новий міждисциплінарний напрямок дослідження війни – полемологію. Головною ціллю та гаслом вивчення війни у контексті нового напрямку було забезпечення миру шляхом вивчення війни [1, с. 104]. У своїй статті, що вийшла у 1968 році, Г. Бутуль обґрунтовує потребу у виокремленні нової пацифістськи-орієнтованої дисципліни, як протиставлення наявним вже напрямкам військових наук, що безпосередньо вчать методам та стратегіям ведення війни. У своєму дослідженні він спирається на центральне місце війни в ньому, в той час, як мир сприймається їм як похідний феномен – стан відсутності війни. Згодом на противагу полемології виокремлюється напрямок дослідження з фокусом на мирі та мирних процесах – іренологія. У ХХ столітті в університетах Європи та Америки з'являються перші кафедри та дослідницькі інститути з вивчення війни, військових конфліктів та миру, медіації конфліктів та процесів міжнародної миротворчості.

У статті «Обличчя війни, що змінюється: четверте покоління», що вийшла у 1989 році військовими аналітиками США було запропоновано класифікацію війн з розбивкою на 4 покоління. Ця класифікація також часто використовується та по-новому осмислюється і в дослідженнях політичної науки, адже є зручною та допомагає наочно зобразити етапи розвитку військової науки та техніки. Так, дослідники виокремили: перше покоління війн, характеризується лінійною тактикою, часів застосування холодної зброї та мушкетів. Друге покоління впровадженням тактики «вогню і маневру», часів Першої світової війни й безпосередньо перед нею. Третє покоління, яке характеризується тактикою широких маневрів, оточень супротивника і прориву його ліній оборони на велику глибину з використанням великих танкових з'єднань та авіації. Та найцікавішою частиною дослідження став прогноз щодо наступного четвертого покоління, яке

за думкою дослідників має б мати такі характерні риси: використання терору та терористичних дій, здебільшого направлених не лише проти військових, але й цивільних об'єктів, підкорення населення та придушення будь-яких спроб громадського опору. Цілеспрямовані агресивні атаки на традиційні культурно-історичні цінності населення. Використання інформаційних технологій задля психологічного тиску та дезорієнтації цивільного населення. Спонсорування екстремістських організацій, партизанських рухів, громадянських війн та революцій.

Саме ці характерні риси ми можемо бачити у війнах кінця ХХ початку ХХІ століття, тому перед науковцями постав виклик щодо вивчення війни та миру в парадигмі превентивного попередження нових глобальних військових зіткнень та пошук шляхів пропорційних відповідей на терористичні акти, які за своєю природою не є війною, але все частіше почали використовуватись у військово-політичних цілях. Так, аналізуючи всі ці фактори, британська дослідниця Мері Келдор запропонувала концепцію «нової війни». За Келдор «нова війна» це не лише військовий конфлікт, а щось середнє між війною (політичне насильство) і злочином (насильство ради приватних інтересів), де битви є рідкістю і насильство здебільшого спрямоване проти цивільного населення. Також дослідниця наголошує, що методи ведення «нових війн» суттєво порушують міжнародне право, міжнародне гуманітарне право, закони про права людини або Конвенцію про геноцид. «По суті, усе те, що раніше вважалося небажаними та незаконними побічними ефектами старої війни, зайняло центральне становище у тому образі бойових дій, яким характеризуються нові війни», – зазначає Келдор та додає, що нові війни важко закінчити та що вони мають тенденцію неконтрольовано поширюватись [2, с. 2]. Як ми можемо бачити, певні аспекти «нової війни» характерні й для агресії РФ проти України, що розпочалась у 2014 році та триває до сьогодні.

У 2018 році у відповідь на російську агресію проти України за редакцією В. Горбуліна колективом українських дослідників було видано дослідження «Світова гібридна війна. Український фронт», в якому науковці аналізують основні риси та головні відмінності війни проти України від стандартного конвенційного тлумачення війни, а саме виокремлюють гібридні методи ведення війни проти нашої держави, що базуються на використанні не лише суто військового потенціалу держави-агресора, а цілого комплексу ресурсів, таких як інформаційні: ІІСО, що поширюються за допомогою контрольованих медіа та соціальних мереж; терористичних актів з метою тиску на цивільне населення; дій, спрямованих на ослаблення економіки та виснаження ресурсів держави, та інших. Тобто це війна не лише на військовому фронті, а й дипломатичне, політичне, економічне, інформаційне протистояння, в якому ресурси держави, проти якої спричинена агресія, можуть стати зброєю в руках агресора.

Дистанційне ведення війни, активне використання БПЛА та іншої безпілотної техніки, призводить до певної гейміфікації процесів ведення війни, що своєю чергою ставить виклик перед науковцями у сфері військової, політичної, юридичної науки перед потребою вивчення впливу цих нових технологій на традиції ведення війни, можливого перегляду міжнародного права, виокремлення нових міжнародних норм ведення війни та їх кодифікації.

Можемо зробити висновок, що наявні наукові підходи не є взаємозаперечними та мають як спільні, так і деякі відмінні риси, проте можливо крос-секторальне дослідження війн отримає новий етап розвитку крізь призму ідеї розбудови миру як орієнтиру у пошуку планів для подолання наслідків війни. Головним підходом розбудови миру є базова ідея «Роззброєння, демобілізація та реінтеграція». Задля досягнення цієї мети використовуються мультидисциплінарні інструменти, такі як медіація та фасилітація конфліктів, превенція ескалації нових фаз конфліктів, розбудова та повоєнний розвиток постраждалих громад, робота з колективною травмою-війни, застосування ідей перехідного правосуддя. Потреба у наукових дослідженнях та активній співпраці дослідників з питань миру, миробудівництва та конфліктології з представниками-практиками з недержавних організацій, міжнародних гуманітарних організацій та аналітичних центрів є безумовною складовою задля створення практичних засад для реалізації політик розвитку постконфліктних держав. Ці дослідження та співпраця є запорукою швидкого та ефективного відновлення України у світлі нової повномасштабної фази агресії РФ проти України, що розпочалась у 2022 році та потребує вже зараз нових комплексних досліджень української та іноземної наукової спільноти.

Список посилань

1. Bouthoul G. Polemology and the solution of conflicts / Impact of science on society, XVIII, 2, p. 103-109. URL: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000012842> (дата звернення: 27.04.2023).
2. Kaldor M. New and Old Wars / Polity Press, Cambridge, 2012, P. 268.
3. RULAC: Rule of Law in Armed Conflicts. URL: <https://www.rulac.org/> (дата звернення: 27.04.2023).
4. War and Peace / M. Roser, J. Hasell, B. Herre and B. Macdonald. URL: <https://ourworldindata.org/war-and-peace> (дата звернення: 27.04.2023).
5. What are jus ad bellum and jus in bello? URL: <https://www.icrc.org/en/document/what-are-jus-ad-bellum-and-jus-bello-0> (дата звернення: 27.04.2023).

Ясьмо Ольга

*бакалавр кафедри політології,
Запорізький національний університет*

Лепська Наталія

*кандидат політичних наук, доцент,
доцент кафедри політології,
Запорізький національний університет*

ОСОБЛИВОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

Розв'язана Росією війна проти України дестабілізувала абсолютно всі сфери життєдіяльності і змусила вносити термінові корективи в роботу органів

влади та державно-управлінських структур. Центри прийняття рішень як національного, так і регіонального рівнів, відчувають відповідальність за кожну свою дію і розуміють ціну помилки за кожне необачне розпорядження.

Цілком очевидно, що одним з першочергових завдань було врегулювання діяльності органів місцевого самоврядування під час воєнного стану. Згідно Указу Президента України від 24 лютого 2022 р. органи місцевого самоврядування мали утворити ради оборони та забезпечити сприяння військовому командуванню у запровадженні та здійсненні заходів правового режиму воєнного стану. Однак, законопроект про внесення змін до Закону України «Про правовий режим воєнного стану» щодо функціонування місцевого самоврядування у період дії воєнного стану був прийнятий лише 12 травня 2022 р. Проект передбачає врегулювання здійснення повноважень місцевої влади, спрощення процедури прийняття кадрових рішень щодо посад в органах місцевого самоврядування, посад керівників суб'єктів комунального сектору економіки [1].

Від початку дії режиму воєнного стану було утворено 24 обласних військових адміністрацій – державні органи влади, які забезпечують запровадження та здійснення заходів правового режиму воєнного стану, оборони, цивільного захисту, громадського порядку та безпеки, охорони прав, свобод і законних інтересів громадян [2]. Необхідно зауважити, що органи місцевого самоврядування не позбавляються своїх повноважень, а працюють паралельно з військовими адміністраціями. Однак, відповідно до статті 4 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» військові адміністрації утворюються в тих населених пунктах, де виконавчі органи не здійснюють покладені на них Конституцією та законами України повноваження, у тому числі внаслідок фактичного саморозпуску або самоусунення від виконання своїх повноважень, або їх фактичного невиконання, або припинення їх повноважень згідно із законом [1].

Апелюючи до вищезазначеного, обов'язково слід наголосити, що наразі опрацьовується законопроект, згідно якого розмежовуються повноваження тих військових адміністрацій, які діють на території спільно з місцевим самоврядуванням в обмеженому режимі, а також тих військових адміністрацій, яким Верховна Рада за поданням Президента надала усю повноту влади на території [3]. На нашу думку, ухвалення даного проекту є невідкладним, адже не може бути єдиної системи функціонування двох названих структур на територіях, які перебувають під окупацією або в прифронтовій зоні, та тих, де бойові дії не ведуться. Така необхідність обумовлена різним рівнем безпеки в регіонах, умовами життєдіяльності населення та ієрархією його потреб, а також здатністю місцевого самоврядування повноцінно виконувати свої функції.

В якості продовження до попередньої тези, варто зупинитись на змінах в роботі місцевого самоврядування. Під час дії воєнного стану вносяться корективи щодо виконання бюджетів, а саме: органи місцевого самоврядування мають повноваження збільшувати резервний фонд до необхідного обсягу; за потреби виконавчий комітет місцевої ради має право пришвидшити розгляд звернення, підготовки та прийняття рішення про виділення коштів з резервного

фонду бюджету; допускається проведення засідань місцевих рад, виконавчих комітетів та депутатських комісій онлайн.

Що стосується соціальної сфери, виконавчі органи сільських, селищних, міських рад уповноважені самостійно формувати процедуру надання соціальних послуг на відповідних територіях. Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо надання соціальних послуг у разі введення надзвичайного або воєнного стану в Україні або окремих її місцевостях» надає право місцевим структурним підрозділам з питань соціального захисту населення самостійно приймати рішення щодо невідкладного надання соціальних послуг у разі існування загрози життю чи здоров'ю в умовах воєнного стану [4].

Окремої уваги заслуговує участь органів місцевої влади на окупованих територіях та тих, що знаходяться в оточенні або в зоні активних бойових дій. Відповідно до наказу Міністерства з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України від 25 квітня 2022 р. був визначений перелік територіальних громад, які підпадають під названі категорії. Затвердження цього переліку фактично означає чітке визначення територій, де наразі не є можливим здійснення функцій держави чи місцевого самоврядування. Невтішним наслідками цього є:

- майже повна відсутність комунікації населення, що не евакуювалось, з представниками місцевої влади;
- колабораціонізм місцевих жителів і перехід на бік окупанта владних осіб;
- відсутність чіткої картини про реалії життя на окупованих територіях у голів громад та мерів міст;
- неможливість повноцінно виконувати свої обов'язки очільникам міст\громад\селищ.

Крім названих проблем, існує ще низка викликів, про які активно висловлювались голови громад Запорізької області в ході глибинного інтерв'ю, що було нами проведено в лютому 2023 р. Серед респондентів були голови окупованих та прифронтових громад, які були вимушені покинути свої території і нині знаходяться в Запоріжжі. Найпоширенішими відповідями на питання проблем у своїй діяльності, очільники громад відзначили такі:

- труднощі в роботі з людьми, адже більша частина знаходяться в важкому психологічному стані;
- пошук роботи для ВПО;
- дефіцит обладнання та техніки для роботи органів місцевого самоврядування;
- велика нестача кадрів [5].

У підсумку можна наголосити, що з початку введення воєнного стану на всій території України органи місцевого самоврядування здобули значно ширші повноваження задля оперативного прийняття рішень, від яких безпосередньо залежить життєздатність і обороноздатність територіальної громади, а також безпека держави на тлі повномасштабної агресії російської федерації. Нововведенням було створення обласних військових адміністрацій, які працюють паралельно з місцевим самоврядуванням або повністю переймають його функції на себе в тих областях, де особливо небезпечна ситуація. Обмежені можливості

повної реалізації своїх повноважень, складнощі в комунікації з населенням та відсутність розуміння реальної обстановки в окупованих\прифронтових областях стали викликами для українського місцевого самоврядування.

Список посилань

1. Про внесення змін до деяких законів України щодо функціонування державної служби та місцевого самоврядування у період дії воєнного стану: Закон України від 12.05.2022 р. № 2259-IX. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2259-20#n19> (дата звернення: 19.04.2023).
2. Про військово-цивільні адміністрації : Закон України від 03.02.2015 р. № 141-VIII. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2015. № 13. ст.8. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/141-19#Text> (дата звернення: 19.04.2023).
3. Про внесення змін до деяких законів України щодо вдосконалення повноважень органів місцевого самоврядування та їх посадових осіб у період дії воєнного стану : проект Закону від 19.09.2022 р. № 2911-IX. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. URL : <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/40503> (дата звернення: 19.04.2023).
4. Про внесення змін до деяких законів України щодо надання соціальних послуг у разі введення надзвичайного або воєнного стану в Україні або окремих її місцевостях : Закон України від 14.04.2022. № 2193-IX. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2193-20#Text> (дата звернення: 19.04.2023).
5. Результати дослідження актуальних гуманітарних потреб мешканців прифронтових громад Запорізької області та ВПО, що проживають в м. Запоріжжя : звіт. URL : <https://ngoyes.org/> (дата звернення: 19.04.2023).

СЕСІЯ ІІІ

«ПІСЛЯВОЄННЕ ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ ТА РОЗВИТОК МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В УКРАЇНІ»

Модератори: *Краснокутський О.В. – доктор філософських наук, доцент, професор кафедри соціальної філософії та управління ЗНУ;
Глазунов В.В. – доктор філософських наук, доцент, професор кафедри соціальної філософії та управління ЗНУ;
Масюк О.П. – доктор філософських наук, доцент, професор кафедри соціальної філософії та управління ЗНУ.*

Секретар секції: *Приймак Ю.О. – кандидат соціологічних наук, доцент кафедри соціології ЗНУ.*

***Краснокутський Олександр**
доктор філософських наук, доцент,
професор кафедри соціальної філософії та управління,
Запорізький національний університет*

ВИЩА ОСВІТА В КОНТЕКСТІ ДЕРЖАВОТВОРЧИХ ПРОЦЕСІВ УКРАЇНИ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Військова агресія Російської Федерації, військовий стан в Україні визначають перебіг сучасних державотворчих процесів нашої країни, у тому числі на освітянській ниві, у вищій школі.

Перед багатьма вітчизняними закладами вищої освіти стало нагальне питання-вимога: вижити аби навчати: як бути непереміщеним (переміщеним) університетам?

Вашій увазі пропонується декілька тез, які в своїй цілісності дають уявлення про сучасний стан інституцій вищої школи країни – закладів вищої освіти (ЗВО).

Перше. У пошуку смислового поля «виживання та навчання» в університетах:

А) Вижити – ради кого (чого)?

Б) Навчати – кого? чому? як?

Без відповіді на ці та багато інших засадничих смислових питань – не має смислу обговорювати всі інші питання виживання ЗВО та майбутнього навчання в них. Тобто ми повинні ставити питання так: «Ідейна модель вищої школи України».

Це питання на сьогодні відкрите (запрошуємо до дискусії).

Друге. Перше питання не можливо вирішити без іншого питання: «Якою бути Україні далі?»

Тобто ми повинні ставити питання так: «Ідейна (ідеальна) модель майбутньої України».

Ставлячи це питання та працюючи над його вирішенням, ми не повинні забувати, що система освіти (вищої освіти зокрема) зазвичай обслуговує певну суспільну політико-економічну систему, готує для неї кадри, доповнює її та є її своєрідним інтелектуальним продовженням.

А отже, якщо замислюватися над питаннями виживання ЗВО, то виникає риторичне зауваження: «Для якої системи будуть готуватися кадри, яку систему будуть обслуговувати університети?».

Друге питання – «Ідейна (ідеальна) модель майбутньої України» – на сьогодні теж відкрито. Є над чим працювати небайдужим представникам ЗВО.

Третє. Кількість університетів, які зможуть вижити аби в майбутньому навчати. Болюче питання. Але його ми змушені ставити: яка кількість ЗВО необхідна сучасній Україні?

Очевидно, що на сьогодні мережа ЗВО структурно перенавантажена: маємо надлишкову кількість закладів вищої школи (декілька сотень). Неминуче виникає питання оптимізації кількості ЗВО для оновленої України. Алгоритмів оптимізації може бути декілька. Проте, що теж досить очевидно, на далі може бути такий засадничий критерій: один регіон (область) – один потужний державний ЗВО. За світовими параметрами: на один мільйон населення – один університет.

Третє питання, як відомо, на сьогодні теж відкрито.

Четверте. Питання регулювання професії викладача ЗВО. Вища школа України працює у лещатах норм праці 30-літньої давнини, коли були інші умови праці викладачів та навчання студентів. Із приходом ери інтернету та комп'ютерної техніки змінився сам характер викладацької праці та навчання, проте практично не змінилися самі підходи до оплати праці науково-педагогічним працівникам. «Хто і за що отримує гроші в ЗВО?» – таким повинен бути лейтмотив оновленої технологічної карти праці викладача, закріпленої законодавчо.

Як бачимо, і четверте питання на сьогодні відкрито.

П'яте. Ще одне актуальне питання: якість людського матеріалу тих, хто навчає, і тих, хто навчається, в сучасних ЗВО України.

Лише якісно-сформований, вільний, духовно обдарований викладач може забезпечити народження й зростання якісно нового покоління студентства України.

А отже, на порядку денному стоїть своєрідна «ревізія» у викладацьких лавах країни.

Як бачимо, освітянське поле вищої школи перезавантажено купою старих-нових проблем.

Вирішити їх можна за допомогою активності всіх зацікавлених сторін: самих ЗВО, влади, широкої громадськості.

Перспективними напрямками активності української громадськості щодо проблем вищої освіти можуть бути (на прикладі діяльності ГО «ПРОГРЕСИЛЬНІ») [1]:

1. Реалізація, захист прав. Реалізація, захист прав, свобод, законних інтересів усіх учасників освітнього процесу.

2. Конкурентоспроможність, престиж освіти й науки. Підвищення конкурентоспроможності й престижу вітчизняної системи освіти та науки.

3. Підвищення престижу праці освітян і науковців, її регулювання та справедлива оплата на рівні кращих європейських (світових) стандартів. Соціальний захист працівників цієї галузі.

4. Увага держави до питань освіти та науки. Стимулювання державної підтримки поступального розвитку освіти і науки, визначення сучасних пріоритетів і цілей, збільшення бюджетного фінансування і розширення бюджетного кредитування здобуття освіти й наукових розробок.

5. Новітні методичні та дидактичні форми. Перманентний пошук, розробка й впровадження новітніх методів, інтерактивних форм в освіті, що відповідають сучасним трансформаціям в Україні та світі.

6. Сучасні компетентності. Формування модерних компетентностей у науковців, освітян, здобувачів освітніх і освітньо-наукових рівнів.

7. Прогресивна Стратегія розвитку освіти та науки. Розробка, лобювання та реалізація прогресивної Стратегії розвитку вітчизняної освіти і науки в умовах повоєнної відбудови України.

8. Конкурентоспроможність випускників. Підвищення конкурентоспроможності випускників вітчизняних закладів вищої освіти, сприяння їхньому працевлаштуванню.

9. Поступальний розвиток усіх рівнів освіти. Активізація роботи по формуванню оновленої системи професійно-технічної, фахової передвищої та вищої освіти, що здатна задовольнити потреби в кадрах для відбудови України.

10. Стратегія прогресивних змін в Україні. Розробка, експертна підтримка та реалізація науково-обґрунтованої Стратегії прогресивних змін в Україні як національного орієнтиру повоєнної відбудови країни.

11. Міждержавний освітній діалог. Активізація міждержавного освітнього діалогу, міжнародної підтримки вітчизняної освіти та науки.

12. Співпраця науки, влади і бізнесу. Налагодження соціального партнерства, діалогу науки, влади і бізнесу задля творення оновленої системи освіти і оновленої України; оптимізація зв'язків між державою, стейкхолдерами, закладами освіти та науки.

Системна й повноцінна реалізація цих напрямків, як нам уявляється, може вирішити нагальні питання інституцій вищої школи, модернізувати саму систему вищої освіти і створити підґрунтя для поступального розвитку вітчизняних державотворчих процесів, державного поступу України.

Список посилань

1. ПРОГРЕСИЛЬНІ: офіційний сайт ГО «ПРОГРЕСИЛЬНІ». URL: <https://progresylni.org/>

Глазунов Володимир

*доктор філософських наук, доцент,
доцент кафедри соціальної філософії та управління,
Запорізький національний університет*

«НЕЗАЛЕЖНА УКРАЇНА»: ПРОЕКТНИЙ ПІДХІД, ПОМИЛКИ ТА ВІДХИЛЕННЯ

Війна України проти Росії докорінним чином змінила світогляд українців. Разом із вірою у невідворотність перемоги України вже зараз приходить усвідомлення необхідності вирішення проблем найскорішого повернення

системи до мирного життя. При цьому гостро постає питання, чи варто відновлювати у повному обсязі та саме у довоєнних формах систему, яка знаходилася у стані перманентної кризи, що призвело до черги майданів та послуговувало ілюзорним приводом для зовнішньої агресії.

В останній час у соціально управлінську практику України, на правах загального тренду, широко впроваджується проектний підхід. При цьому, декларується, що з позицій зазначеного підходу можна розглядати будь-яку діяльність, не залежно від видів та масштабів. Зазначеному проектному підходу та технології його застосування притаманна певна відносно усталена структура, що має окремі специфічні ознаки та позиції, характеристики. При цьому методика включає не тільки розробку проекту майбутнього системи, але й передбачає обов'язковий аналіз минулих, попередніх станів системи, в тому числі, розгляд ефективності його впровадження, визначення помилок та недоліків задля подальшого їхнього усунення.

Пропонується розглянути проект «Незалежна Україна» через призму основних позицій типового проектного підходу в цілому, та на основі моделі РСМ – управління проектом циклом, зокрема, що розглядає проект як послідовність фаз, подій та етапів, кожна з яких має свою назву та часові межі: Програмування – Визначення – Формування – Фінансування – Виконання – Оцінка [1,14] Вже поверхневий аналіз при такому підході показує, що на практиці мали місце об'єктивні та суб'єктивні порушення з боку умовного менеджера проекту, в ролі якого виступала управлінська еліта перехідного періоду.

Слід зазначити, що комплексного SWOT-аналізу, який є найбільш поширеною методикою що передує будь-якому проектуванню, стосовно попереднього проекту «Радянська Україна не відбулося, що стало та залишається підставою для чисельних спекуляцій як на побутовому, так і на теоретичному рівні.

Перелік проектних позицій та фіксація порушень, відхилень, зауважень:

1. Фаза «Програмування» Проектна позиція: встановлює зв'язок між окремим проектом та загальною стратегією організації. Фіксує, яким чином суб'єкт розвитку хоче реалізувати головне призначення організації (як це висловлено в її баченні та місії, приміром). Зауваження: 1.1 Суб'єктом розвитку виступає влада перехідного періоду, а потім – олігархат, як домінуючий суб'єкт глибокої держави. 1.2 Місією можна назвати Конституцію. Проте місія України у геополітичному просторі не визначена. Проектна Позиція: ініціюється ідея проекту, і організація перевіряє, чи дійсно ця ідея відповідає потребам (майбутніх) бенефіціарів. Іншими словами, перевіряється доречність проекту. Зауваження: 1.3 За наслідком реалізації проекту виявилось, що місія владної еліти виявилася «вузько корпоративною», що не співпадає із інтересами «бенефіціара», українського народу. Реальним бенефіціаром проекту виявилися олігархат та владна квазі-еліта, тобто «проектні менеджери»! Зауваження: 1.4 В політичному ідеалі, «Україна є демократичною, правовою, соціальною державою», саме соціальність системи вказує на український народ як на бенефіціара проекту. При цьому слід зазначити, що «демократична та правова» - це формальна ознака системи, форма, що дозволяє утримати зазначений

соціальний зміст. При впровадженні проекту акцент робився на формуванні «демократії» та «правовому» супроводі, на фоні чого було втрачено соціальний зміст системи.

2. Фаза «Ідентифікації». Проектна позиція: на цьому етапі ініціюється ідея проекту, і організація перевіряє, чи дійсно ця ідея відповідає потребам бенефіціарів. Іншими словами перевіряється доречність проекту. Зауваження: 2.1 Відбувся пропагандистсько-популістський на масову свідомість за допомогою ЗМІ. Певну ідеальну модель народ сприйняв «мозаїчно», відбулася її легітимізація (доречність). При цьому чітко «зафіксовано», формалізовано цю модель не було. 2.2 Аналогічно не було чітко зафіксовано цього на рівні закону, не відбулося легалізації цієї моделі у вигляді Стратегії, Програми, Концепції. 2.3 Відсутність чіткої формалізованої Проектної Візії визначило формування розбіжностей між легітимною та легальною моделями, між «соціальними сподіваннями» та «політичними реаліями», що призвело до черги українських майданів. Відсутній ідеальний, гіпотетичний «кінцевий продукт» проекту.

3. Фаза «Формулювання». Проектна позиція: надається пропозиція у формі оповіді, яка представляє огляд проекту та детально пояснює, зокрема: яка ціль, які дії будуть виконуватись, на вирішення яких завдань, які є ризики, та як вони будуть подолані. Зауваження: 3.1 Формалізованої програми як переліку проектних завдань із відповідними етапними гіпотетичними результатами не існувало. 3.2 Відповідно не було «організаційного плану впровадження проекту», як певного алгоритму управлінських рішень і дій. 3.3 Етапні проектні рішення приймалися збірною політичною командою з розмитою відповідальністю, яка змінюється на кожному етапі. 3.4 Альтернативні варіанти та ризики системно не розглядалися, взагалі.

4. Фаза «Фінансування». Проектна позиція: передбачається залучення необхідних для виконання проекту певних, перш за все фінансових, ресурсів. Зауваження: 4.1 Здійснювалось фінансування із бюджету окремих видів проектної діяльності, без відкритої, усталеної і зрозумілої системи планування та контролю за витратою ресурсів, що протирічить основним засадам проектного планування.

5. Фаза «Впровадження»: Проектна позиція: набір додаткового персоналу; організація проектно-управлінської групи на різних рівнях та у різних місцях; налаштування логістики та придбання нового обладнання; представлення себе та проекту людям, ЗМІ, органам місцевої влади, представникам міжнародних організацій тощо. Планування та діяльність за напрямками. Зауваження: 5.1 Формування владно-управлінських пірамід відбувалося на основі «зрощування» з наявними кланово-олігархічними управлінськими бізнес-структурами. 5.2 На особливу увагу заслуговує інститут проектних наглядачів від олігархату – «Смотрящих». 5.3 Основним підрядником проекту виступає олігархічний бізнес. 5.4 Відсутня система поетапної звітності.

6. Фаза «Моніторинг». Проектна позиція: полягає у тому, щоб перевіряти, чи проект відбувається так, як заплановано, тобто, за планом; отримуються потрібні результати; за планом відбувається бюджетування проекту на кожному етапі. Зауваження: 6.1 Здійснити якісний моніторинг не можливо, через брак комплексної системи показників, критеріїв та індикаторів. 6.2 Відсутність

гіпотетичних етапних результатів, у відповідності до SMART-підходу, що унеможливило визначення рівня результативності та ефективності.

7. Фаза «Оцінка». Проектна позиція: перевірка того, чи результати проекту належним чином ведуть до бажаної зміни в житті бенефіціарів; чи стратегія втручання була ефективною; які очікувані та несподівані ефекти та вплив проекту; який урок можна взяти з того, як було організовано діяльність; що можна використати у наступних проектах та діях? Зауваження: сучасна система може бути оцінена як:

7.1. Імітаційно-демократична: більшість політичних процесів імітують демократичну форму, проте мають антидемократичний зміст. Імітаційна партійна, імітаційно-змагальна партійна система, імітаційна система виборів олігархічних політико-бізнесових проектів тощо.

7.2. Неправова система: Система Законів Сформовано та впроваджується з позицій та інтересів олігархату. Олігархат стоїть над Законом. Системна корумпованість як системна ознака. Переважна більшість населення знаходиться «під Законом».

7.3. Антисоціальна сутність системи. Практична відсутність українського середнього класу в його європейському розумінні. Переважна більшість українців існують за європейською межею бідності. Питома частка українців – безробітні та маргіналізовані. Ліва частина працюючих українців – умовні «найманці».

7.4. Відбулася деіндустріалізація економіки.

7.8. Формування культурно-духовних цінностей відбувається з позицій олігархату.

7.9. Діяльність українського олігархату має компраторський антидержавницький характер.

Системна безвідповідальність українських «проектних менеджерів» дозволила їм застосувати проектні технології, що призвели до переродження системи відносно проектної Візії на її системну протилежність. Це ставить під сумнів доцільність його відтворення після перемоги. Разом з тим, майбутня перемога України надає унікальний шанс переглянути проект «Незалежна Україна», врахувати всі системні недоліки та помилки проектного впровадження та не допустити їх у новому проектному циклі.

Список посилань

1. Чемерис А. Розроблення та управління проектами у публічній сфері: європейський вимір для України. Практичний посібник / [Чемерис А.]; Швейцарсько-український проект «Підтримка децентралізації в Україні – DESPRO». – К. : ТОВ «Софія-А». – 2012. – 80 с // http://despro.org.ua/media/articles/10_book_chemeric_17_12_do_druku.pdf

ЯКІСТЬ ЖИТТЯ ЯК ПОКАЗНИК СОЦІАЛЬНОГО РОЗВИТКУ СУСПІЛЬСТВА

Розвиток та стан суспільства залежать від багатьох факторів, включаючи склад та кількість населення, трудові можливості та рівень життя. Індикатори, такі як динаміка та склад населення, рівень життя, дозволяють оцінити можливості соціально-економічного розвитку країни, її тенденції та вказують на необхідні заходи, які держава має вжити для розвитку свого народонаселення. Оскільки населення країни є джерелом ресурсів для праці та носієм економічних відносин, воно має вирішальне значення для економічного розвитку країни. Підвищення якості життя населення є ключовим фактором, що впливає на конкурентоспроможність країни, оскільки це допомагає залучати інвестиції та трудові ресурси, інтелектуальний капітал і зменшує відтік людського та фінансового капіталу за кордон. Особливо це актуально в умовах сьогодення в умовах повномасштабного вторгнення на територію України. Покращення якості життя виступає як передумова розвитку людського капіталу та як засіб і мета зміцнення національної конкурентоспроможності. Стан і розвиток суспільства визначається кількістю та складом його населення, його трудовими можливостями, рівнем та якістю життя. Показники кількості, складу, динаміки населення, рівня його життя дають змогу судити про можливості соціально-економічного розвитку країни, його тенденціях, визначають державні заходи, які необхідно вжити для розвитку народонаселення. Оскільки населення країни є джерелом ресурсів для праці та носієм економічних відносин, воно має вирішальне значення для економічного розвитку країни.

У наш час людина, яка є основним джерелом праці та носієм економічних відносин, має право на належний рівень доходу, професійний розвиток, адекватні умови проживання, культурне самовдосконалення та соціальні гарантії. Тому головною метою соціальної політики уряду України на сьогодні та у післявоєнний період є забезпечення належної та підвищення наявної якості життя населення країни. Оцінювання якості життя є надзвичайно актуальним питанням у світовій громадській політиці, оскільки воно дозволяє зорієнтуватися як суспільству, так і владі на досягненні цілей розвитку та благополуччя. Україна не є винятком, оскільки зі зростанням чисельності похилого населення та зменшенням народжуваності людський ресурс стає найбільш дефіцитним, що робить питання якості життя населення ще більш важливим. В умовах боротьби України за свою незалежність та протистояння країні-агресору станом на липень 2022 року з України виїхало 9 567033 осіб. На початку 2023 року спостерігаємо тенденцію перевищення кількості тих, хто повернувся додому (приблизно 1,7 млн осіб повернулися до України). Сучасний світ вважає високу якість життя населення показником благополуччя держави, а провідні країни світу доводять,

що стратегічне планування розвитку держави має базуватися на концепції поліпшення якості життя людини.

Українські науковці тривалий період досліджують широкий спектр проблем, пов'язаних з добробутом, але не дивлячись на велику кількість наукових публікацій на цю тему, проблема підвищення якості життя залишається важливою і потребує подальшої розробки в контексті післявоєнної відбудови держави.

Проблема якості життя включає в себе умови життя, результати та характер роботи, рівень добробуту сімей, демографічні, етнографічні та екологічні аспекти існування людей. Ця проблема також має юридичні та політичні аспекти, пов'язані з правами та свободами, поведінкові та психологічні аспекти, а також загальний ідеологічний та культурний контекст.

Першим кроком до покращення якості життя є її оцінка. Хоча не всі аспекти якості життя можна змінити через державну політику, такі як географічне розташування, клімат та природні ресурси, ті складові якості життя, які можна змінити за допомогою політичних інструментів, є важливими для оцінки якості життя та розробки державної політики для її покращення.

Вважаємо, що сучасна модель достойного рівня життя населення має пріоритетною метою безпеку, здоров'я людини, освіти та боротьбу з бідністю.

Шейко Ольга

*кандидат філософських наук, доцент, викладач вищої категорії,
Запорізький будівельний фаховий коледж*

Яворська Катерина

*студентка 4 курсу,
Запорізький будівельний фаховий коледж*

ВПЛИВ НАЦІОНАЛЬНОГО МЕНТАЛІТЕТУ НА МОДЕЛЬ УПРАВЛІННЯМ СУСПІЛЬСТВОМ

Актуальність досліджуваної теми. Соціальний менеджмент відіграє вирішальну роль у прогресивному розвитку сучасного суспільства. Для України вельми важливо впроваджувати найефективніші моделі управління соціумом, однією з найперспективніших є японська. Японський менеджмент є головним чинником стрімкого економічного розвитку цієї країни. Займаючи 0,2% світової території та налічуючи 2,5% населення Землі, Японія забезпечує 14% світового валового національного продукту, є найпотужнішим світовим виробником легкових автомобілів, домінує у виробництві масових напівпровідникових мікросхем, робототехніки, визнана найбільш конкурентоспроможною країною у світі, посідає провідні позиції щодо забезпечення освіти, соціальної політики та гідного рівня життя.

Зауважимо, що ідеологічна розробка стратегії управлінської моделі будь-якої країни базується у тому числі і на ефективному застосуванні особливостей національного менталітету, зокрема його позитивних рис.

Менталітет – це комплекс типових позитивних та негативних рис характеру, притаманних у більшій чи меншій мірі для всіх представників окремої

національності, які сформовані історично за певних умов життєдіяльності та системи виховання - соціалізації. Сюди додаються соціальні патерни – зразки: очікувані типові поведінкові реакції та стереотипи (норми поведінки, система соціальних цінностей та заборон - табу).

Коли рівень суспільної психології ефективно використовується державною ідеологією для перспективи розвитку країни, досягається максимальний результат, наприклад, «японське економічне диво» (а ми на основі досвіду Японії будемо будувати українське).

Розвиток і специфіка японської системи менеджменту обумовлені впливом національних норм, традицій, домінуючих релігій (синтоїзм та буддизм), особливостями ментальності громадян, впливом американської окупації після Другої світової війни, необхідністю відбудови держави у повоєнний період тощо.

Японія першою у світі визнала пріоритетність трудових ресурсів. У країні активно розвивається менеджмент із «людським обличчям», який передбачає активне залучення працівників до діяльності підприємства, прийняття рішень, формування корпоративного духу.

У бідній на природні ресурси країні традиційно культивується принцип «Наше багатство - людські ресурси», який забезпечує створення найоптимальніших умов для ефективного їх використання. Це надало підставу такій авторитетній організації, як Світовий економічний форум, визнати Японію лідером за рівнем розвитку менеджменту.

Засновниками японської системи управління організаціями вважаються Масару Ібука (1908-1997), Курата, Коносукі Мацусіта (1894-1989), Акіо Моріта (1921 р.н.), Хонда, Нонака Ікудзіро (1935 р.н.), Юкіті Фукудзава (1835-1905), Ятаро Івасакі (1834-1885), Каору Ісікава (1915-1989).

Японський менеджмент постійно використовує найефективніші управлінські концепції, методи, технології інших країн, пристосовуючи їх до національних особливостей, водночас зберігаючи та зміцнюючи власні цінності, сприяючи формуванню особливого стилю мислення, властивого лише японським менеджерам.

На цій основі сформувалась японська теорія та практика управління, яка охоплює пов'язані між собою соціально-економічний та соціально-психологічний аспекти.

Японський менталітет - це максимально продуктивне поєднання надзвичайної працьовитості-працелюбності та терпіння з високою духовною та соціальною потребою прагнення до краси, гармонії, порядку, досконалості та ідеалу.

Для японців притаманні такі позитивні риси національного характеру для ідеально злагодженої роботи в команді, як: дисциплінованість працівника, відданість кодексу честі компанії, фірми, почуття відповідальності перед колективом (групою) – взаємопідтримка, чіткий розподіл функцій праці згідно посадових обов'язків, визнання безумовного авторитету керівника, субординація та соціальна дистанція, здатність відмовитися від своїх особистих інтересів, амбіцій та прагнень задля досягнення колективної мети.

Життєві риси японської нації - ввічливість і делікатність, акуратність і порядність високо цінуються у партнерах, а також абсолютний контроль над власною поведінкою й емоціями.

Японці - цілеспрямовані люди, які прагнуть удосконалюватися до безкінечності. Вони готові завзято працювати заради своєї мети – це на 101% працеголіки.

Стисло проаналізуємо найважливіші особливості організації управління в японських фірмах та корпораціях.

У японському менеджменті керуюча та керована системи тісно взаємопов'язані, згідно з ідеями корпоративної філософії керівники та підлеглі працівники є рівноправними членами підприємства, стосунки між якими будуються, як у сім'ї, це так званий «менталітет рівності».

Керівники інституційного (найвищого) рівня, як правило, не мають окремих приміщень. Місця їх роботи розміщені у виробничих цехах за скляними перегородками. Це дає змогу оперативно розв'язувати проблеми, постійно контролювати ситуацію. Керівникам не передбачено жодних привілеїв: вони, як і прості робітники, одягнені в уніформу, а в несприятливі періоди насамперед їм знижують заробітну плату.

Кандидатів до управлінського складу добирають з працівників компанії, організовуючи їхнє навчання без відриву від виробництва. На процес службового росту суттєво впливає рівень освіти працівників. Посади у вищій адміністрації корпорацій можуть посідати особи лише з вищою освітою, які досягнули певного віку (як правило, понад 50 років), та у процесі горизонтальної та вертикальної ротації на підприємстві оволоділи 5-6 спеціальностями.

Працівники з вищою освітою віком до 30 років можуть претендувати на посади завідувачів підсекціями, у віці 40 років - обіймати посади завідувачів секторів, у 50 років - посади завідувачів відділів, а далі - й посади директорів.

Японський стиль управління базується на принципах переконання, а не примусу. Завдання кожного керівника сприяти взаємодії працівників, надавати їм необхідну підтримку і допомогу, формувати гармонійні міжособистісні стосунки.

Японський менеджмент приділяє значну увагу принципу колективізму. На багатьох японських підприємствах функціонують робочі групи з невеликою кількістю працівників 4-6 і більше. Оптимальною вважається група до 20 осіб, тому що це забезпечує безпосередній контакт та ефективну взаємодію всіх її учасників під час виконання трудових операцій. Кожна група складається зі старших і молодших за статусом та віком осіб.

У колективі найважливіші соціальні регулятори поведінки – це моральні норми «гірі» та «он». Норми принципу «он»: старших він зобов'язує бути з підлеглими люб'язними і уважними, а молодших - стримувати своє незадоволення і частіше виказувати вдячність старшим. Норми принципу «гірі» ґрунтуються на віковичних традиціях, самурайських нормах поведінки, зобов'язують поважати наставників, які навчають життєвої та професійної мудрості.

Домінуючою особливістю японської кадрової політики є система довічного найма, яка охоплює приблизно 35% робочої сили країни. Сутність її

полягає в тому, що фірма наймає працівників один раз на рік, навесні, коли молодь закінчує середні та вищі навчальні заклади. Молоді фахівці проходять стажування шість місяців у різних підрозділах компанії під керівництвом менеджерів середнього та вищого рівнів управління. Що цікаво: наставник повинен викликати у них підвищений інтерес до духовних цінностей фірми, які спрямовані проти егоїзму та егоцентризму, до жертвування своїми особистими інтересами, якщо вони суперечать груповій меті.

Із урахуванням цих принципів у 1933 році був розроблений так званий Духовний Кодекс японської компанії, який передбачає наступні принципи та ідеали: служіння народу, справедливість і чесність, узгодженість інтересів та співробітництво, ввічливість і скромність, узгодженість із законами природи, вдячність. Всі ці принципи ефективно використовується японським менеджментом і сьогодні.

Система мотивації трудової активності працівників на японських підприємствах складається із матеріального (заробітна плата) та нематеріального (корпоративні заходи, цінні подарунки) стимулювання. Керівництво японських фірм переконане, що витрачені кошти та увага до особистості кожного працівника компенсується високою трудовою активністю та лояльністю. Водночас, це найефективніша реклама іміджу, репутації та потенціалу компанії, яка приваблює талановиту молодь й [1,2].

Висновки. Такі риси менталітету японців як працелюбність, жертвність заради колективної мети, чіткі норми субординації, повага до старшого покоління, ініціативність, прагнення до ідеалу, порядку, гармонії, Кодекс честі та кредо закономірно зумовили появу, процвітання та майбутню перспективу японського економічного дива.

Зауважимо, що окрім економічно доцільної моделі японського менеджменту саме особливості менталітету а пріорі впливають на життя людини у будь-якому суспільстві.

Розумно використовуючи знання про механізми функціонування менталітету, кожна держава може досягти високих результатів у розробці стратегії планування перспективного розвитку країни та успішно впроваджувати її у всіх галузях життєдіяльності суспільства.

Список посилань

1. Особливості японської системи менеджменту [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://studfile.net/preview/7153610/page:37/>
2. Японська модель менеджменту. [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://pidru4niki.com/20080215/menedzhment/yaponska_model_menedzhmentu

Заїка Валерія

*аспірантка кафедри соціальної філософії та управління,
Запорізький національний університет*

ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ «МОЛОДІЖНА ПОЛІТИКА»

Молодіжна політика – напрям державної політики, який почав формуватися у другій половині ХХ століття, і який має на меті забезпечити

гідний рівень життя, можливості саморозвитку та самореалізації молоді. Розвиток державної молодіжної політики став необхідним у зв'язку з ускладненням суспільного життя, переходом до ринкової економіки, лібералізацією політичного режиму в країнах Західної Європи та США та руйнуванням усталених світоглядів. Ці фактори призвели до зростання інтересу до проблем молоді та активного дослідження її становлення та виховання.

У науковій літературі дослідження молодіжної політики здійснюється з різних позицій. Так, питанням соціальної мобільності та самовизначення молоді присвячені роботи Г. Спенсера, Е. Дюркгейма, П.А. Сорокіна, В. Парето, Б. Беккер, А. Боскова, Г.І. Кліматової, Т.К. Ростовській та ін. [3, с. 16-17]. Над дослідженням соціально-управлінського та правового аспектів проблеми реалізації молодіжної політики працювали зарубіжні вчені Д. Галлі, Д. Еберлі, І. Ільїнський, М. Карват, П. Кваккестейн, К. Лазос, П. Лаурітцен [3, с. 16-17]. Публічно-управлінський вимір молодіжної політики аналізували фахівці в галузі науки державного управління О. Амосов, А. Баранова, А. Васильєв, М. Головатий, М. Канавець, Г. Коваль, Л. Кривачук, О. Кулик, О. Кулініч, Ю. Куц, О. Лиска, Н. Метьолкіна, В. Омельчук, К. Плоский, Р. Сторожук, Т. Тарасенко, В. Шарий, О. Штанська та ін. [3, с. 16-17].

Разом із цим аналіз наукової літератури та офіційних документів наочно демонструє, що єдиного визначення поняття «молодіжна політика» на сьогоднішній день не існує, що пов'язано з різним розумінням самої молоді, її місця та ролі у суспільстві. Мета цієї доповіді – проаналізувати підходи до визначення поняття «молодіжна політика».

Відзначимо, що поняття «молодіжна політика активно вживається на міжнародному рівні. У документах ООН виділені такі напрями молодіжної політики як «забезпечення участі молоді у процесі прийняття рішень, які здатні вплинути на їхнє життя; надання молодим людям доступу до основних послуг та можливостей для їх розвитку; створення сприятливих та безпечних умов для їх проживання; забезпечення повного розвитку здібностей та талантів молоді» [3, с. 140]. Така увага напевно є закономірною. На думку фахівців, молодь у результаті глобалізації опинилася на першому положенні соціальних та економічних змін. Так чи інакше, багато західних авторів сходяться на тому, що глобалізація має прямий і сильний вплив на життя молоді, оскільки вона веде до прискореного соціального поділу, жертвами якого насамперед стають молоді люди. В результаті статус молоді докорінно змінюється, а отже, повинна змінюватися і молодіжна політика, що проводиться державою.

Складність соціально-економічних проблем молоді та визнання глобального значення потреби їх вирішення зумовлює появу підходів до визначення молодіжної політики як складного комплексу різних політик, що має здійснювати на всіх рівнях публічного управління. Так, представники американської організації USAID визначають молодіжну політику як «широку галузь політики, що охоплює усі аспекти життя молодих людей, включаючи їх соціальну, економічну, освітню та політичну участь, здоров'я та благополуччя, культуру та дозвілля» [7].

В Україні згідно постанови КМУ від 02.06.2021 р. № 579 «Про затвердження Державної цільової соціальної програми «Молодь України» на

2021 – 2025 рр. та внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України» молодіжна політика – це «напрям державної політики, спрямований на створення соціально-економічних, політичних, організаційних, правових умов і гарантій для соціалізації та інтеграції дітей та молоді в суспільні процеси, що здійснюються в інтересах молоді та за участю молоді» [5].

О. Радченко та О. Крюков визначають молодіжну політику як складне явище, що складається з дій держави, політичних партій, громадських, релігійних організацій та інших соціальних інституцій, що спрямовані на молодь. Молодіжна політика є інтегральною функцією багатьох змінних, таких як науково-теоретична, практична, ідеологічна та інші діяльності, пов'язані з молодіжними питаннями [6, с. 142–147].

Перепелиця М. визначає молодіжну політику як комплексну діяльність органів державної влади та інших інституцій, що спрямована на розвиток молоді. Ця політика включає в себе ідеї та теорії про місце та роль молодого покоління в суспільстві. Перепелиця також підкреслює, що молодь є об'єктом впливу, а суб'єктами молодіжної політики є всі суспільно-політичні інститути, які взаємодіють з молоддю. Важливо зазначити, що низка наукових досліджень з даної тематики проводиться фахівцями з державного управління [4, с. 50].

І. Ільїнський дає таке визначення молодіжної політики: «система ідей, теоретичних положень про місце і роль молодого покоління в суспільстві; практична діяльність суб'єктів такої політики щодо реалізації цих ідей, положень і директив з метою формування і розвитку молоді; реалізації творчих потенцій в інтересах будівництва нового суспільства» [7].

Так, М. Головатий, як і багато інших дослідників, розглядає молодіжну політику як комплексний підхід до розвитку молоді і визначає її як систему ідей, теоретичних положень та практичної діяльності. Він також наголошує на тому, що молодіжна політика є частиною загальної політики держави, спрямованої на соціалізацію молодих громадян та забезпечення відтворення трудових ресурсів. У цьому контексті молодіжна політика має на меті забезпечення розвитку особистості молодої людини, її соціальної адаптації, підготовки до життя в суспільстві та роботи в глобальному економічному середовищі [1].

На думку В. Мотречка, суспільна молодіжна політика, спрямована на молодь, є відображенням настроїв, які склалися у суспільстві щодо зв'язку між поколіннями та здатності суспільства сприяти соціалізації молоді. Ці настрої виявляються в діяльності як формальних, так і неформальних інститутів громадянського суспільства [3].

Для визначення молодіжної політики рекомендуємо використовувати груповий підхід, який базується на широкому залученні молодіжних груп і організацій до процесу прийняття рішень.

Це означає, що при визначенні молодіжної політики потрібно враховувати думки, потреби та проблеми молоді. Для цього можна провести консультації з молоддю, створити спеціальні комісії або робочі групи, у яких будуть представлені різні молодіжні організації, а також фахівці з молодіжної роботи.

Крім того, важливо враховувати різноманітність молоді, зокрема її різний вік, соціальний статус, національність, релігійні переконання та інші

характеристики. Також варто враховувати гендерні аспекти молодіжної політики та дотримуватися принципу рівності та недискримінації.

Загалом, молодіжна політика повинна бути створена на основі широких консультацій з молоддю та її представниками, враховувати їхні потреби та проблеми, а також бути спрямованою на підтримку розвитку та самореалізації молоді.

Основні характеристики молодіжної політики включають:

1. Спрямованість на підтримку та розвиток молодіжного потенціалу;
2. Розуміння потреб та проблем молоді;
3. Залучення молоді до прийняття рішень та розроблення політики;
4. Рівність, недискримінація та гендерна рівність;
5. Збереження культурної та мовної спадщини;
6. Підтримка створення молодіжних ініціатив та проектів.

Усі ці характеристики можна об'єднати у поняття "молодіжна політика", що відображає систему дій та заходів, спрямованих на розвиток та підтримку молоді, залучення її до прийняття рішень та формування національної та глобальної молодіжної політики, що враховує потреби, проблеми та інтереси молоді.

Список посилань

1. Головатий М. Ф. Молодіжна державна політика. Політологічний енциклопедичний словник / упоряд. В. П. Горбатенко; за ред. Ю. С. Шемшученка, В. Д. Бабкіна, В. П. Горбатенка. 2-ге вид., доп. і перероб. Київ: Генеза, 2004. 736 с.
2. Закон України «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні» від від 4 лютого 1994 року N 3928-XII. URL - https://ips.ligazakon.net/document/view/t299800?an=825341&ed=2021_04_27
3. Мотречко В.В. Організація діяльності суб'єктів місцевого самоврядування щодо реалізації молодіжної політики: дис. ... канд. наук з держ. управл.: 25.00.04 / Національна академія державного управління при Президентові України. Одеса, 2018. 241 с.
4. Перепелиця М. П. Державна молодіжна політика в Україні: (регіональний аспект): монографія. Київ: Укр. ін-т соц. дослідж., Укр. центр політолог. менеджменту, 2001. 242 с.
5. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Державної цільової соціальної програми “Молодь України” на 2021—2025 роки та внесення змін до деяких актів Кабінету Міністрів України» від 02 червня 2021 р. № 579. URL - <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennya-derzhavnoyi-cilovoyi-socialnoyi-programi-molod-ukrayini-na-20212025-roki-ta-vnesennya-zmin-do-deyakih-aktiv-kabinetu-ministriv-ukrayini-579-020621>
6. Радченко О., Крюков О. Державна молодіжна політика: основні поняття та принципи як архетипи формування та реалізації в публічному просторі. Публічне управління: теорія та практика. 2014. Вип. 2 (спецвип.) (18). С. 142—147.

7. USAID Youth in Development Policy document. URL - https://www.usaid.gov/sites/default/files/documents/1865/Youth_in_Development_Policy.pdf

Прокопенко Ірина

*аспірантка кафедри соціальної філософії та управління,
Запорізький національний університет*

Приймак Юлія

*кандидат соціологічних наук, доцент кафедри соціології,
Запорізький національний університет*

ПРОБЛЕМНЕ ПОЛЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ЯКОСТІ СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ З ДОГЛЯДУ НА НЕПРОФЕСІЙНІЙ ОСНОВІ

Актуальність дослідження якості соціальних послуг безпосередньо пов'язана з роллю, яку вони відіграють у сучасному суспільстві. Вона зростає в руслі розбудови визначених Конституцією України принципів соціальної держави. Хоча важливе місце в реалізації базисних засад останніх в нашій країні належить саме закладам сфери соціальної роботи, в умовах децентралізації держави та трансформації українського суспільства все більшої ваги набувають соціальні послуги з догляду, що надаються на непрофесійній основі. Мета державної соціальної політики, насамперед, полягає у підтримці найбільш незахищених верств населення, а саме тих громадян країни, які найбільше зазнають негативного впливу ринкових трансформаційних перетворень та епідемії COVID-19, війни, які не в змозі самотійно обслуговувати себе і вирішувати питання свого матеріального забезпечення.

Особливе місце серед цієї великої соціальної групи належить громадянам похилого віку. Держава виступає для них гарантом надання необхідного прожиткового мінімуму. Втім, в умовах децентралізації, значна частина соціальних зобов'язань перекладається на органи місцевого самоврядування. Оскільки підпорядкована їм реалізація реформи сфери соціального обслуговування передбачає забезпечення умов інваріантності та розвитку недержавного сектору допомоги громадянам, то ефективність їх діяльності екстраполюється населенням об'єднаних територіальних громад не лише на місцеву владу, а й державу загалом [1. с. 264].

Надання соціальних послуг з догляду на непрофесійній основі є важливим елементом задоволення вітальних потреб громадян похилого віку на дому і вимагають як кількісної, так і якісної оцінки. Функція контролю, таким чином, здійснюється у менеджменті та маркетингу соціальної роботи через діагностику діяльності суб'єкта її реалізації. Тому формування та вдосконалення дієвого, життєздатного комплексу критеріїв такої оцінки є одним з першочергових завдань на шляху розбудови концепції соціально-сервісної держави. Системність, неупередженість, об'єктивність критеріїв оцінки соціальних послуг з догляду на непрофесійній основі мають стати ключовим моментом в окресленні якості діяльності пересічних громадян, які заключили відповідні

угоди з соціально спрямованими установами об'єднаних територіальних громад [4].

Соціальні послуги є невід'ємним атрибутом сучасної соціально сервісної держави. Об'єктом впливу соціальних послуг є якість життя населення країни, корисний ефект якої виражається в поліпшенні фізичного; духовного стану людини, або підвищення його освітнього рівня.

В Законі України «Про соціальні послуги» надається наступне визначення. Соціальні послуги – це комплекс заходів з надання допомоги особам, окремим соціальним групам, які перебувають у складних життєвих обставинах і не можуть самостійно їх подолати, з метою розв'язання їхніх життєвих проблем [3].

Соціальне обслуговування з догляду на непрофесійній основі – це непрофесійна діяльність надавачів соціальних послуг, спрямована на організацію з надання соціальних послуг особам похилого віку, працездатним громадянам або людям, що потребують сторонньої допомоги [4. с. 2]. Це також може бути розглянуто як спосіб публічно-управлінської організації соціальної роботи; як систему послідовних і координованих прийомів, методів і дій, що використовуються соціально спрямованими підрозділами виконавчої структури місцевого самоврядування для досягнення мети і завдань соціальної роботи в умовах трансформації українського суспільства.

Сутність соціального обслуговування громадян на дому на непрофесійній основі полягає у забезпеченні якості життя останнім у звичних домашніх умовах, за адресою проживання, без переїзду до геріатричної установи. Відправним моментом, на нашу думку, тут є розуміння того, що якість послуг витікає із змісту інтегральних індикаторів рівня життя; показників матеріальної забезпеченості; показників особистого споживання та харчування; майнових умов; показників освіти; охорони здоров'я, соціального захисту, допомоги та обслуговування окремих представників цієї групи населення. Задоволення потреб громадян шляхом надання соціальних послуг з догляду на непрофесійній основі визначається показниками фізичного, соціального, психічного та інтелектуального характеру кожного з них як клієнта. Кожен з цих індикаторів та показників віддзеркалений в певних групах потреб клієнтів, задоволення яких може відбутися шляхом соціального обслуговування. Це робить поняття якості життя та якості соціального обслуговування на непрофесійній основі взаємопов'язаними [6. с. 74]..

Сукупність критеріїв діагностики соціальних послуг з догляду на непрофесійній основі можна поділити на три групи.

До першої з них, що визначають організаційний спектр ефективності можемо віднести відповідність попиту на тип послуг серед мешканців об'єднаної територіальної громади, а також економічна ефективність та доцільність обслуговування. Аналіз літератури дозволив сформулювати бачення про те, що другу групу складають критерії оцінки компетентності фізичної особи, яка надає соціальні послуги на непрофесійній основі. Остання повинна володіти чималим арсеналом умінь, навичок, володіти знаннями в області наук про людину: психології, соціології, педагогіки, права, щоб виступати гідним реалізатором цілей соціальної роботи. До переліку цих критеріїв ми попередньо внесли особисту і соціальну відповідальність, відчуття добра й справедливості, власну

гідність і повагу гідності іншої людини, терпеливість, ввічливість, порядність, емпатичність, готовність зрозуміти громадянина похилого віку й прийти йому на допомогу, стриманість, адекватність самооцінки, щирість, соціальну адаптованість [5. с. 90]. Третя група критеріїв спрямована на виявлення рівня задоволення потреб клієнтів, що отримують соціальні послуги з догляду на непрофесійній основі. До неї слід віднести доступність, періодичність, своєчасність надання, відповідність потребі. Саме вони акцентують увагу на гарантії якості соціальних послуг [7. с. 34].

Список посилань

1. Белєвцова Я. С. Якісні соціальні послуги на трансформаційному етапі становлення українського суспільства. Теорія та практика державного управління. 2008. вип. 4. С. 261-265.
2. Державний стандарт догляду вдома <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1990-13/print1382879643696867#Text>
3. Закон України «Про соціальні послуги» від 17 січня 2019 року <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text>
4. Постанова Кабінету Міністрів України від 23.09.2020 р. № 859 «Деякі питання призначення і виплати компенсації фізичним особам, які надають соціальні послуги з догляду на непрофесійній основі» <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/859-2020-%D0%BF#T>
5. Приймак О.М., Приймак Ю.О. Роль соціологічних досліджень у діагностиці якості соціальних послуг вдома у Запорізькому регіоні Надання соціальних послуг в умовах децентралізації: проблеми та перспективи: Матеріали доповідей та повідомлень Міжнародної науково-практичної конференції (м. Ужгород, 25 вересня 2020 р.) Ужгород: ФОП Роман О.І., 2020. С. 89-90.
6. Приймак Ю.О. Алгоритм соціального проекту з моніторингу якості соціальних послуг Соціальні технології. Запоріжжя. : Класичний приватний університет, 2015. Вип. 67-68. С. 72-80.
7. Соціальні послуги в Україні: сьогодення та перспективи / Т. В. Семигіна, К. С. Міщенко, Т. Г. Кіча. К. : Вид-во ВК «Зірка», Проект Тасіс «Посилення регіональних соціальних служб», 2007. 52 с.
8. Шахрай В.М. Технології соціальної роботи. К.: Центр навчальної літератури, 2006. 464 с.

Пшенична Тетяна

*аспірантка кафедри соціальної філософії та управління,
Запорізький національний університет*

ПЕРСПЕКТИВИ ІНСТИТУТУ МІСЦЕВОГО РЕФЕРЕНДУМУ ЯК ДІЄВОГО ДІАЛОГУ МІЖ ГРОМАДОЮ ТА ВЛАДОЮ

Дорадчий потенціал та простір для народовладдя в Україні через місцевий референдум як форми вирішення територіальною громадою питань місцевого значення шляхом прямого волевиявлення [8, ст. 7] може набути своєї ефективності для творення територіальних громад нашої держави у післявоєнний період.

Теоретичний аналіз поняття «місцевий референдум» викладено в працях українських учених-правників О. Батанова, В. Погорілка, О. Прієшкіної, В. Федоренка, А. Янчука, фахівців з державного управління Олега та Оксани Лазор тощо.

Погоджуємось з узагальненим визначенням поняття «місцевий референдум» С. Дерев'янка, який запропонував наступне формулювання: «Місцевий референдум (від лат. referendum – те, що має бути повідомлене) - конституційний політико-правовий інститут, одна із пріоритетних форм безпосереднього здійснення місцевої демократії, котра полягає у прийнятті громадянами України, які мають право голосу і є членами відповідної територіальної громади, шляхом таємного голосування рішень із найважливіших питань, що віднесені Конституцією України і Законами України до відання місцевого самоврядування, мають вищу юридичну силу відносно актів органів місцевого самоврядування та їх посадових осіб і є обов'язковими для виконання на відповідній території» [2, с. 131].

Таблиця 1

Сильні та слабкі сторони інституту місцевого референдуму

Сильні сторони	Слабкі сторони
<p>S 1. Дотримання гарантій щодо прав, свобод та законних інтересів громадян України</p> <p>S 2. Предметом місцевого референдуму може бути будь-яке питання, віднесене Конституцією України, Законом України «Про місцеве самоврядування в Україні» та іншими законами до відання місцевого самоврядування</p> <p>S 3. Зацікавленість свідомих громадян в участі розв'язання питань місцевого значення шляхом прямого голосування</p> <p>S 4. Стимулювання діяльності соціально-активних жителів територіальної громади</p> <p>S 5. Зниження рівня політичної напруги на рівні територіальної громади</p> <p>S 6. Місцевий референдум виступає фактором становлення та розвитку місцевого самоврядування</p> <p>S 7. Територіальні громади села, селища, міста безпосередньо або через утворені ними органи місцевого самоврядування забезпечують проведення місцевих референдумів та реалізацію їх результатів</p> <p>S 8. Рішення, прийняті місцевим референдумом, є обов'язковими до виконання на території відповідної громади</p> <p>S 9. Наявний позитивний досвід проведення місцевих референдумів протягом періоду з 1991 по 2012 роки</p> <p>S 10. Вплив на процес прийняття рішень на місцевому рівні, який при цьому не замінює чи дублює собою представницькі органи місцевого самоврядування</p>	<p>W 1. Неузгодженість у чинному законодавстві України: відсутність спеціального закону про місцевий референдум та відповідно - механізму його реалізації, що не дає використовувати такий інструмент безпосередньої демократії повною мірою</p> <p>W 2. Невизначеність Конституцією України проведення місцевих референдумів на районному та обласному рівнях</p> <p>W 3. Можливість маніпуляції громадською думкою, у т.ч. задля суспільного резонансу чи спроби легітимізувати протизаконні рішення або рішення, що суперечать інтересам громади</p> <p>W 4. Інертність мешканців територіальних громад у захисті своїх інтересів, недостатність знань законодавчої бази щодо цього</p> <p>W 5. Витрати з місцевого бюджету на проведення референдуму</p> <p>W 6. Залежність проведення місцевого референдуму виключно від рішення сільської, селищної, міської ради, а від рішення районних та обласних рад – щодо проведення консультативного опитування з питань, які стосуються їх спільних інтересів</p> <p>W 7. Можливість затягування ініціювання проведення місцевого референдуму через довготривалі дискусії його ініціаторів</p>

Проаналізувавши чинне законодавство України [4], [8], Закон України «Про всеукраїнський та місцевий референдуми», який діяв до 2012 року [6], думку експертів Національного інституту стратегічних досліджень [5], попередню версію законопроекту про місцевий референдум, який зареєстровано у Верховній раді України (реєстр. № 5512) [7], а також терміновий висновок (CDL-PI(2022)001-e) Європейської комісії «За демократію через право»

(Венеційська комісія) [9], [1], зроблено SWOT-аналіз перспектив інституту місцевого референдуму як дієвого діалогу між громадою та владою. Під час проведення аналізу визначені сильні та слабкі сторони інституту місцевого референдуму (Табл. 1), можливості та загрози для його перспектив впровадження в Україні (Табл. 2).

Таблиця 2

Можливості та загрози перспектив інституту місцевого референдуму як дієвого діалогу між громадою та владою

Можливості	Загрози
<p>О 1. Розробка проекту закону про місцевий референдум та його реєстрація у Верховній раді України для подальшого прийняття</p> <p>О 2. Ріст політичної культури мешканців територіальної громади</p> <p>О 3. Наявність великої кількості питань, які потребують розв'язання саме шляхом проведення місцевих референдумів</p> <p>О 4. Децентралізація влади, розширення повноважень територіальних громад</p> <p>О 5. Можливість набуття достатніх підстав зупиняти незаконні рішення місцевих рад</p> <p>О 6. Продовження процесів інтеграції з Європейським Союзом, можливість імплементації кращих європейських практик</p> <p>О 7. Динамічний розвиток інформаційних технологій, які надають можливість великим верствам населення обговорювати суспільно-економічні проблеми своєї громади</p>	<p>Т 1. Війна в Україні</p> <p>Т 2. Виїзд понад 6 мільйонів українців за межі України та 5 мільйонів є внутрішньо переміщеними особами</p> <p>Т 3. Фактична недієздатність місцевих рад тимчасово окупованих територій, а також територій, на яких ведуться активні бойові дії</p> <p>Т 4. Наявність законодавчого вакууму щодо визначення ініціаторів місцевого референдуму, механізму його проведення та чіткого переліку питань, які можуть бути винесені на його розгляд</p> <p>Т 5. Нестабільна виборча система</p> <p>Т 6. Ризик чинення адміністративного тиску на суб'єктів процесу місцевого референдуму, а також незацікавленість певних ОМС у залученні мешканців громади до процесу прийняття рішень на місцевому рівні</p> <p>Т 7. Наявність скептиків щодо значущості місцевого референдуму та його можливого «юридичного безсилля»</p>

Таким чином, сформульовано порівняльні переваги в результаті аналізу сильних сторін і можливостей. Найсильнішими сторонами інституту місцевого референдуму є: стимулювання діяльності соціально-активних жителів територіальної громади, дотримання гарантій щодо прав, свобод та законних інтересів громадян України; зниження рівня політичної напруги на рівні територіальної громади, а також те, що територіальні громади села, селища, міста безпосередньо або через утворені ними органи місцевого самоврядування забезпечують проведення місцевих референдумів та реалізацію їх результатів, і фактор впливу на процес прийняття рішень на місцевому рівні, який при цьому не замінює чи дублює собою представницькі органи місцевого самоврядування. Ці сильні сторони підтримуються такою можливістю як розробка проекту закону про місцевий референдум та його реєстрація у Верховній раді України для подальшого прийняття.

Загалом найвпливовішими факторами на перспективи впровадження інституту місцевого референдуму як дієвого діалогу між громадою та владою є такі можливості: динамічний розвиток інформаційних технологій, які надають можливість великим верствам населення обговорювати суспільно-економічні проблеми своєї громади; розробка проекту закону про місцевий референдум та його реєстрація у Верховній раді України для подальшого прийняття; ріст політичної культури мешканців територіальної громади; наявність великої кількості питань, які потребують розв'язання саме шляхом проведення місцевих

референдумів; децентралізація влади, розширення повноважень територіальних громад.

При цьому визначені можливі виклики в результаті аналізу слабких сторін і можливостей інституту місцевого референдуму. Допоможуть подолати інертність мешканців територіальних громад у захисті своїх інтересів, недостатність знань законодавчої бази щодо цього такі можливості: розробка проєкту закону про місцевий референдум та його реєстрація у Верховній раді України для подальшого прийняття; ріст політичної культури мешканців територіальної громади; можливість набуття достатніх підстав зупиняти незаконні рішення місцевих рад; динамічний розвиток інформаційних технологій, які надають можливість великим верствам населення обговорювати суспільно-економічні проблеми своєї громади.

Нівелювати на даному етапі можливість маніпуляції громадською думкою, у т.ч. задля суспільного резонансу чи спроби легітимізувати протизаконні рішення або рішення, що суперечать інтересам громади допоможуть: ріст політичної культури мешканців територіальної громади; наявність великої кількості питань, які потребують розв'язання саме шляхом проведення місцевих референдумів; динамічний розвиток інформаційних технологій, які надають можливість великим верствам населення обговорювати суспільно-економічні проблеми своєї громади. Подоланню залежності проведення місцевого референдуму виключно від рішення сільської, селищної, міської ради, а від рішення районних та обласних рад – щодо проведення консультативного опитування з питань, які стосуються їх спільних інтересів, зможуть: розробка проєкту закону про місцевий референдум та його реєстрація у Верховній раді України для подальшого прийняття; можливість набуття достатніх підстав зупиняти незаконні рішення місцевих рад; продовження процесів інтеграції з Європейським Союзом, можливість імплементації кращих європейських практик.

Можливість затягування ініціювання проведення місцевого референдуму через довготривалі дискусії його ініціаторів допоможуть подолати: ріст політичної культури мешканців територіальної громади; наявність великої кількості питань, які потребують розв'язання саме шляхом проведення місцевих референдумів, а також динамічний розвиток інформаційних технологій, які надають можливість великим верствам населення обговорювати суспільно-економічні проблеми своєї громади.

Таким чином, визначено, що найвпливовішим позитивним фактором впливу на слабкі сторони інституту місцевого референдуму як дієвого діалогу між громадою та владою є: розробка проєкту закону про місцевий референдум та його реєстрація у Верховній раді України для подальшого прийняття, а отже й його запровадження у майбутньому.

У результаті аналізу слабких сторін і загроз для інституту місцевого референдуму як дієвого діалогу між громадою та владою вбачаються наступні ризики. Погіршують ситуацію з інертністю мешканців територіальних громад у захисті своїх інтересів, недостатність знань законодавчої бази щодо цього: війна в Україні; виїзд понад 6 мільйонів українців за межі України та 5 мільйонів є внутрішньо переміщеними особами; нестабільна виборча система; ризик

чинення адміністративного тиску на суб'єктів процесу місцевого референдуму, а також незацікавленість певних ОМС у залученні мешканців громади до процесу прийняття рішень на місцевому рівні; наявність скептиків щодо значущості місцевого референдуму та його можливого «юридичного безсилля». Ситуацію з залежністю проведення місцевого референдуму виключно від рішення сільської, селищної, міської ради, а від рішення районних та обласних рад – щодо проведення консультативного опитування з питань, які стосуються їх спільних інтересів погіршують такі загрози: війна в Україні; виїзд понад 6 мільйонів українців за межі України та 5 мільйонів є внутрішньо переміщеними особами; фактична недієздатність місцевих рад тимчасово окупованих територій, а також територій, на яких ведуться активні бойові дії; ризик чинення адміністративного тиску на суб'єктів процесу місцевого референдуму, а також незацікавленість певних ОМС у залученні мешканців громади до процесу прийняття рішень на місцевому рівні.

Найвпливовішими загрозами, які пливають на слабкі сторони інституту місцевого референдуму як дієвого діалогу між громадою та владою, є: наявність законодавчого вакууму щодо визначення ініціаторів місцевого референдуму, механізму його проведення та чіткого переліку питань, які можуть бути винесені на його розгляд; війна в Україні; виїзд понад 6 мільйонів українців за межі України та 5 мільйонів є внутрішньо переміщеними особами; фактична недієздатність місцевих рад тимчасово окупованих територій, а також територій, на яких ведуться активні бойові дії; ризик чинення адміністративного тиску на суб'єктів процесу місцевого референдуму, а також незацікавленість певних ОМС у залученні мешканців громади до процесу прийняття рішень на місцевому рівні; наявність скептиків щодо значущості місцевого референдуму та його можливого «юридичного безсилля». Проблему з неузгодженістю у чинному законодавстві України: відсутність спеціального закону про місцевий референдум та відповідно - механізму його реалізації, що не дає використовувати такий інструмент безпосередньої демократії повною мірою, загострює: війна в Україні; виїзд понад 6 мільйонів українців за межі України та 5 мільйонів є внутрішньо переміщеними особами та загалом наявність законодавчого вакууму щодо визначення ініціаторів місцевого референдуму, механізму його проведення та чіткого переліку питань, які можуть бути винесені на його розгляд.

На підставі вищезазначеного, побудовано SWOT-матрицю взаємовпливу сильних та слабких сторін інституту місцевого референдуму з впливом на них можливостей та загроз зовнішніх факторів (Табл. 3).

За результатами побудованої SWOT-матриці можна зробити такі прогнози щодо перспектив впровадження інституту місцевого референдуму як дієвого діалогу між громадою та владою на 1-2 роки:

1. Стратегія WT (Mini-Min). Попередження. Метою стратегії є мінімізація як слабких сторін, так і зовнішніх загроз. У цьому випадку прогноз передбачає, що у разі чинення адміністративного тиску на суб'єктів процесу місцевого референдуму, а також незацікавленості певних ОМС у залученні мешканців громади до процесу прийняття рішень на місцевому рівні подовжуватиметься погіршення ситуації щодо інертності мешканців територіальних громад у захисті своїх інтересів, недостатності їх знань законодавчої бази щодо цього. При цьому

триватиме залежність проведення місцевого референдуму виключно від рішення сільської, селищної, міської ради, а від рішення районних та обласних рад – щодо проведення консультативного опитування з питань, які стосуються їх спільних інтересів. Під час воєнного стану негативно впливатиме й той факт, що місцеві ради тимчасово окупованих територій, а також територій, на яких ведуться активні бойові дії, фактично є недієздатними. Прогноз є невтішним для перспектив інституту місцевого референдуму як дієвого діалогу між громадою та владою. Важливо зазначити, що при цьому вплив наявності скептиків щодо значущості місцевого референдуму та його можливого «юридичного безсилля» не тільки знівельовано, а й навпаки – загроза може стати можливістю для впровадження інституту місцевого референдуму.

Таблиця 3

SWOT-матриця

Сучасне	Взаємовплив															Майбутнє	
	Можливості								Загрози								
Сильні сторони	O1	O2	O3	O4	O5	O6	O7		T1	T2	T3	T4	T5	T6	T7		Можливості
S1	++	+	+	+	+	++	0	8	++	+	+	++	+	+	0	8	O1
S2	++	0	+	++	0	0	0	5	+	+	++	++	+	++	0	9	O2
S3	+	++	+	0	0	0	0	4	+	++	++	++	+	+	+	10	O3
S4	++	+	++	+	+	+	++	10	+	++	+	+	0	+	+	7	O4
S5	++	+	+	+	+	0	+	7	+	+	++	++	+	++	+	10	O5
S6	++	0	+	+	+	+	0	6	+	+	+	++	+	++	0	8	O6
S7	++	+	0	++	+	0	+	7	++	++	++	++	+	++	0	11	O7
S8	+	0	+	0	+	0	0	3	+	+	++	+	+	++	0	8	
S9	0	+	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	+	1	
S10	++	+	0	+	+	+	0	6	+	+	++	+	0	++	0	7	
	16	8	8	9	7	5	4	57	11	12	15	15	7	15	4	79	
Слабкі сторони																	Загрози
W1	--	0	0	0	0	--	0	-4	--	-	0	-	0	0	--	-6	T1
W2	--	0	0	0	0	0	0	-2	0	0	0	--	0	0	0	-2	T2
W3	-	--	-	0	0	0	--	-6	0	0	--	-	-	0	0	-4	T3
W4	--	-	0	0	-	0	--	-6	--	--	0	--	-	--	-	-10	T4
W5	0	0	0	--	0	0	0	-2	0	0	--	0	0	0	0	-2	T5
W6	--	0	0	0	--	-	0	-5	--	--	--	--	0	--	0	-10	T6
W7	0	--	-	0	0	0	--	-5	0	0	0	0	0	0	--	-2	T7
	-9	-5	-2	-2	-3	-3	-6	-30	-6	-5	-6	-8	-2	-4	5	-36	
	7	3	6	7	4	2	-2		5	7	9	7	5	11	-1		

2. Стратегія WO (Mini-Max). Поліпшення. Зазначена стратегія намагається мінімізувати слабкі сторони та максимізувати колонку можливостей. При цьому сценарії слабкі сторони інституту місцевого референдуму: невизначеність Конституцією України проведення місцевих референдумів на районному та обласному рівнях, а також витрати з місцевого бюджету на проведення референдуму можна подолати можливістю – вже наявною розробкою проєкту закону про місцевий референдум та його реєстрація у Верховній раді України для подальшого прийняття, а також динамічним розвитком інформаційних технологій, які надають можливість великим верствам населення обговорювати суспільно-економічні проблеми своєї громади.

3. Стратегія ST (Maxi-Min). Захист. Стратегія базується на сильних сторонах інституту місцевого референдуму як дієвого діалогу між громадою та владою, які борються із загрозами в навколишньому середовищі. Метою стратегії є максимізація сильних сторін та мінімізація зовнішніх загроз. Тобто навколишні загрози (фактична недієздатність місцевих рад тимчасово окупованих територій, а також територій, на яких ведуться активні бойові дії; наявність законодавчого вакууму щодо визначення ініціаторів місцевого референдуму, механізму його проведення та чіткого переліку питань, які можуть бути винесені на його розгляд; ризик чинення адміністративного тиску на суб'єктів процесу місцевого референдуму, а також незацікавленість певних ОМС у залученні мешканців громади до процесу прийняття рішень на місцевому рівні) долаються наявними сильними сторонами, а саме: забезпеченням проведення місцевих референдумів та реалізацією їх результатів територіальними громадами села, селища, міста безпосередньо або через утворені ними органи місцевого самоврядування; зниженням рівня політичної напруги на рівні територіальної громади, а також зацікавленістю свідомих громадян в участі розв'язання питань місцевого значення шляхом прямого голосування.

4. Стратегія SO (Maxi-Max). Сила. Найсильніша та очікувана стратегія, адже під час її реалізації розширяться перспективи інституту місцевого референдуму як дієвого діалогу між громадою та владою, а також, можливо, й з'являться нові (це є мета), тобто максимально використовуються як сильні сторони, так і можливості. Тим самим перспективи запровадження в Україні інституту місцевого референдуму наблизяться до ідеальної моделі їх ефективності та дієвості.

Тож, дотримуючись законодавчо передбачених гарантій щодо прав, свобод та законних інтересів громадян України та стимулюючи діяльність соціально-активних жителів територіальної громади, збільшуються можливості інституту місцевого референдуму, які забезпечуються: продовженням процесів інтеграції з Європейським Союзом та можливістю імплементації кращих європейських практик, а також динамічним розвитком інформаційних технологій, які надають можливість великим верствам населення обговорювати суспільно-економічні проблеми своєї громади. Можна з впевненістю прогнозувати, що саме стратегія Maxi-Max «Сила» якнайкраще та найефективніше реалізує побудову позитивного вектору впровадження в Україні інституту місцевого референдуму як дієвого діалогу між громадою та владою.

З огляду на вищевикладене, доходимо висновку, що інститут місцевого референдуму наразі має позитивні перспективи запровадження та імплементації до законодавчого поля України, усунувши при цьому багаторічну правову невизначеність форми здійснення місцевої демократії. Повноцінне запровадження механізму місцевого референдуму, який ґрунтується на європейських засадах місцевого самоврядування, надасть громаді зважені засоби впливу на процес прийняття рішень на місцевому рівні, при цьому не замінюючи чи дублюючи собою представницькі органи місцевого самоврядування. Місцевий референдум, як особлива форма народовладдя та громадського діалогу, у разі свого успішного запровадження, матиме можливість допомогти демократії на місцевому рівні, забезпечуючи органи місцевого самоврядування

знаннями щодо поточної ситуації в територіальній громаді, посилюючи участь місцевого населення та пом'якшуючи можливу напругу в територіальній громаді та загалом в регіоні.

Список посилань

1. Венеційська комісія оприлюднила висновок щодо законопроекту про місцевий референдум – Центр політико правових реформ. Центр політико правових реформ. URL: <https://pravo.org.ua/venetsijska-komisiya-oprylyudnyla-vysnovok-shhodo-zakonoprojektu-pro-mistsevyy-referendum/?fbclid=IwAR2DMeGIIVJVEcKE51X3wYU0SLJy-9W0co20qrtRmKm7UiLufk10K3Gcm6s> (дата звернення: 11.04.2023).
2. Дерев'яно С. М. Поняття «місцевий референдум» у новітній українській політико-правовій думці. Наукові праці. Політологія. 2012. Т. 182, № 170. С. 128–132.
3. Досвід застосування місцевого референдуму в Україні як складова місцевої демократії : громадська експертна доповідь у форматі Shadow Report / Лабораторія законодавчих ініціатив. Київ. 2016. 23 с. URL: <https://parlament.org.ua/wp-content/uploads/2017/10/pdfjoiner.pdf> (дата звернення: 09.04.2023)
4. Конституція України : від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР : станом на 1 січ. 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 11.04.2023).
5. Правове регулювання участі громадськості у формуванні місцевої політики: проблеми та напрями реформування. Аналітична записка. niss.gov.ua. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/gromadyanske-suspilstvo/pravove-regulyuvannya-uchasti-gromadskosti-u-formuvanni> (дата звернення: 10.04.2023).
6. Про всеукраїнський та місцеві референдуми : Закон України від 03.07.1991 р. № 1286-ХІІ : станом на 28 листоп. 2012 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1286-12#Text> (дата звернення: 11.04.2023).
7. Проект Закону про місцевий референдум. Номер, дата реєстрації: 5512 від 19.05.2021. Сесія реєстрації: 5 сесія ІХ скликання. Включено до порядку денного: 2911-ІХ від 07.02.2023.
8. Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України від 21.05.1997 р. № 280/97-ВР : станом на 31 берез. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-вр#Text> (дата звернення: 11.04.2023).
9. CDL-PI(2022)001-e Ukraine - Urgent Joint Opinion of the Venice Commission and the OSCE/ODIHR on the draft law on local referendum. Strasbourg, 10 February 2022. URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-PI\(2022\)001-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-PI(2022)001-e) (дата звернення: 11.04.2023)
10. Pshyvora B., Pnytskyi O., Ilkiv N. Local referendums in Ukraine and the Republic of Poland: issues of legal regulation. Ukrainian journal of constitutional law. 2020.

Троцький Владислав
магістрант кафедри соціальної філософії та управління,
Запорізький національний університет

ОСОБЛИВОСТІ КАДРОВОЇ ПОЛІТИКИ В ОРГАНАХ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ ТА МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В УМОВАХ ПІСЛЯВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ

Наразі є дуже актуальним питання післявоєнної відбудови України та заходи, які будуть запроваджені після деокупації Запорізької, Херсонської, Донецької, Луганської областей та АР Крим. Відбудова будинків, шляхів, інфраструктури є першочерговим завданням - але постає питання, хто буде виконувати завдання місцевого самоврядування. Колишні державні службовці та посадові особи місцевого самоврядування, які залишилися на окупованих територіях та працюють на російську окупаційну владу, є колаборантами, мають бути покарані і назавжди усунені від виконання функцій держави. Також зараз в Україні проходить повна реструктуризація органів місцевого самоврядування та деяких державних органів влади. Ми живемо в важкий час змін та потрясінь, багато хто виїхав з України, на фронті проходять активні бойові дії, повний хаос відбувається у всіх сферах життя – і на державних службовців покладений обов'язок перед державою, щоб упорядкувати все, що зараз відбувається і буде відбуватися в майбутньому.

Метою дослідження є проаналізувати основні можливі напрямки розвитку кадрової політики в органах державної влади та місцевого самоврядування в умовах післявоєнного відновлення України.

Постає безліч питань, щодо того, що робити з державними службовцями та службовцями органів місцевого самоврядування, які почали та продовжують працювати на окупованій території під керівництвом російської окупаційної влади. Олексій Данилов, Секретар РНБО України, висловився стосовно державних службовців, суддів, прокурорів, працівників правоохоронних органів та інших категорій осіб, які станом на 2014 рік працювали у штаті органів влади України (МВС, СБУ, МОУ тощо), а після лютого 2014 року почали працювати в російських окупаційних структурах, що українські суди визначають, чи підлягають вони кримінальній відповідальності [2]. До того ж вони отримують так званий «вовчий квиток», який не дозволятиме їм займати посади державної служби, назавжди. Звісно ж дуже прикро, що є деякі державні службовці, які замість того, щоб виїхати з окупованих територій продовжили працювати на російську владу. За це вони отримують покарання, якого вони заслуговують. Також потрібно враховувати, що дані та інформація, яка проходить через державних службовців та службовців місцевого самоврядування є доволі конфіденційною, може мати державну таємницю та витік цієї інформації може нашкодити, як певному громадянину, так і державі загалом. Тому неприпустимо дозволяти людям, які є зрадниками, продовжувати працювати на посадах такої значимості. Незважаючи ні на що, постає питання, хто буде замість них

працювати? Кадровий потенціал органів державної влади та місцевого самоврядування і у кількісному, і у якісному вимірі в Україні є недостатнім. Його потрібно формувати вже зараз, щоб в майбутньому не було колапсу управління.

Цінні думки висловила, представниця президента в АР Крим, Таміла Ташева, яка стверджує, що після деокупації Криму Україні знадобиться 50 тис. держслужбовців і силовиків. До того ж штат не набиратимуть з місцевих мешканців, які майже дев'ять років жили в окупації [1]. Це означає, що державних службовців будуть брати з інших областей. Своєю чергу, не кожна людина спроможна переїхати на інше місце. Де брати ці 50 тисяч людей, які будуть працювати в державній службі, які є професіоналами своєї справи, або швидко адаптуються до нових реалій життя та роботи? Це все дуже важливі питання, які потребують вирішення. Ще вислів цього експерта дає нам можливість зрозуміти весь масштаб кадрової недостачі державних службовців та службовців місцевого самоврядування. Звісно ж, ці цифри можуть бути більшими за зазначені.

Ще дуже цікавою новиною сьогодення, яка має вплив на майбутнє післявоєнного відновлення, є те що зараз в Україні йде реструктуризація деяких державних органів та органів місцевого самоврядування. Як стверджує Прем'єр-міністр України Денис Шмигаль, загальну кількість українських держслужбовців скоротять на 30% [3]. Можливо ці 30% потім перейдуть в деокуповані райони. Постає питання принципово зберегти кадровий потенціал, оскільки державна служба забезпечує функціонування самої держави.

Державним службовцям та посадовим особам місцевого самоврядування зараз потрібно володіти цілою низкою навичок та знань, які дозволять їм ефективно виконувати свої обов'язки. До цих навичок та знань можна віднести:

- знання законів України. Щоб бути професіоналом своєї справи потрібно знати закони, відповідно яких будується вся діяльність державних службовців. Звісно є різні напрямки державної служби і служби в органах місцевого самоврядування і в кожному із цих напрямків є свої закони та особливості. Але спільним для усіх є Конституція України;

- знання української мови. Питання мови завжди було нагальним в Україні: щоб виконувати функції державної служби потрібно вільно володіти державною мовою, підтверджуючи це відповідним сертифікатом;

- вміння користуватися програмним забезпеченням Microsoft, електронною скринькою, базами даних клієнтів соціальних послуг та іншим. Зараз 80% роботи державного службовця та посадової особи органів місцевого самоврядування передбачає використання комп'ютера. Звісно, новітні технології, нові бази даних, електронні скриньки, комп'ютерна техніка робить життя державних службовців та службовців місцевого самоврядування простішим, а послуги якіснішими, але потрібно вміти їх використовувати. Світ не стоїть на місці, він весь час розвивається, йде цифровізація суспільства, цифровізація буденного життя. Кожен день виникають нові програми, в тому числі і програми для роботи, щоб в них розбиратися, або вміти працювати, потрібен час та підготовка. Для цього персонал має постійно проходити курси підвищення кваліфікації, додатково вивчати використання новітніх технологій на робочому місці.

Можна припустити, що у майбутньому у державній службі та в органах місцевого самоврядування, буде великий кадровий голод, будуть задіяні всі резерви для забезпечення стабільності в деокупованих районах, будуть поставати управлінські виклики та питання, які потребуватимуть негайного вирішення, потрібно буде враховувати багато факторів, які будуть впливати на кадровий потенціал в державній службі та органах місцевого самоврядування. Але в той же час це буде можливістю для молодого покоління державних службовців, це буде час, коли відбуватиметься відновлення та покращення життя українського народу, та майбутнього, яке буде будуватися після перемоги України. Можна підготувати потенційно новий склад службовців, які будуть вірні державі, гарно знатимуть закони України, державну мову, які не задіяні в корупційних схемах та є якісно новими професіоналами своєї справи.

Список посилань

1. Після деокупації Криму Україні знадобиться 50 тис. держслужбовців і силовиків. URL: <https://chas.news/news/pislya-deokupatsii-krimu-ukraini-znadobitsya-50-tis-derzhsluzhbovtsiv-i-silovikiv> (дата звернення 09.04.2023).
2. 12 кроків для деокупації Криму від Олексія Данілова: дохідливе пояснення для гауляйтерів та колаборантів. URL: <https://vikna.tv/dlia-tebe/vijna-v-ukrayini/12-krokov-dlya-deokupacziyi-krimu-vid-oleksiya-danilova-usi-punkty/> (дата звернення 09.04.2023).
3. Якщо змінюється структура держоргану, посада може бути скорочена – голова Нацагентства з питань держслужби про зміни щодо кількості держслужбовців. URL: <http://www.nrcu.gov.ua/news.html?newsID=99691> (дата звернення 09.04.2023).

Ведмедєв Євген

*магістрант кафедри соціальної філософії та управління,
Запорізький національний університет*

АНАЛІЗ МЕДИЧНОЇ СИСТЕМИ В УКРАЇНІ І ПОРІВНЯННЯ З ДОСВІДОМ ІНШИХ КРАЇН

Медичні реформи в Україні стали результатом незадовільної ситуації у медичній сфері. Медична система України була хронічно недофінансованою та недосяжною для багатьох людей, особливо для мешканців сільських районів. Більшість медичних закладів є застарілими і не відповідають сучасним вимогам, а заробітна плата медичних працівників була дуже низькою, що призводило до витоку медичних кадрів у приватний сектор або за кордон.

Медичні реформи мали змінити ситуацію шляхом введення нових принципів фінансування медичної системи, покращення інфраструктури медичних закладів, модернізації медичної освіти та забезпечення високої якості медичних послуг населенню. Реформи також повинні зменшити корупцію в медичній галузі та забезпечити більш ефективне використання бюджетних коштів на здоров'я нації. Крім цього, реформи мають на меті збільшення доступності медичних послуг для більш широкого кола населення, зокрема для людей з низьким доходом та тих, хто живе в сільських районах.

З початку свого існування Україна мала радянський підхід у медичній системі, що ґрунтується на принципі безкоштовної і доступної медицини. До переваг цієї системи можна віднести:

Доступність: будь-який громадянин Радянського Союзу мав право на безкоштовну медичну допомогу, незалежно від свого доходу.

Рівність: у Радянському Союзі не було розбіжностей у рівні доступності медичної допомоги. Всі громадяни мали рівні права на безкоштовне лікування.

Відсутність фінансових ризиків: громадяни Радянського Союзу не мали ризику стати банкрутами через високі медичні рахунки.

Однак, також були і недоліки:

1. Низький рівень медичних послуг: на фоні відсутності приватного сектору, конкуренції та інновацій, медична допомога в Радянському Союзі мала досить низький рівень.

2. Обмежена можливість вибору: у Радянському Союзі громадяни не мали можливості вибрати лікарів, лікувальні заклади або методи лікування.

3. Бюрократія та недостатність ресурсів: система охорони здоров'я у Радянському Союзі була дуже бюрократичною, з обмеженим доступом до нових технологій та лікарських засобів.

Отже, безкоштовна медична допомога має свої плюси та мінуси, і доцільність такого підходу залежить від культурних, економічних та політичних особливостей кожної країни. Наприклад, у малорозвинених країнах Африки, тощо. Але розвинені країни використовують страховий підхід до медицини.

Страховий підхід до медицини передбачає, що громадяни мають страхові поліси, які покривають витрати на медичні послуги. Ці страхові поліси можуть бути куплені приватними страховими компаніями або державними організаціями. У такій системі пацієнти можуть обирати між різними страховими планами залежно від своїх потреб і можливостей. Крім того, медичні заклади та лікарі можуть мати контракти з різними страховими компаніями, що дає пацієнтам більш широкий вибір лікарів та медичних послуг. Страховий підхід до медицини передбачає, що кожен громадянин повинен мати доступ до медичної допомоги, незалежно від свого соціального статусу чи доходу. Ця система забезпечує більшу гнучкість у виборі медичних послуг та розширює доступність до медичної допомоги.

Як і будь-яка система, страхова медицина має переваги і недоліки.

До переваг можна віднести:

1. Доступність медичної допомоги: страхові компанії зазвичай мають великий список лікарів та медичних закладів, до яких можна звернутися за медичною допомогою. Це дозволяє пацієнтам мати доступ до якісної медичної допомоги без необхідності очікувати довго в чергах.

2. Менше витрат: у страхових компаній є велика кількість клієнтів, які платять страхові внески. Це дозволяє страховим компаніям зменшити вартість медичних послуг за рахунок масштабу, і у пацієнтів є можливість зекономити гроші на медичних послугах.

3. Вибір лікарів: вільний вибір лікаря та закладу, до якого можна звернутися за медичною допомогою, дозволяє пацієнтам знайти того лікаря, який найбільше відповідає їхнім потребам. Також це дозволяє їм отримати більш

індивідуалізовану медичну допомогу. Також вона може стимулювати пацієнтів до збереження свого здоров'я та запобігання хворобам.

4. Конкуренція: страхова медицина може сприяти більшій конкуренції серед медичних установ та забезпечувати більшу якість медичних послуг. Страхові компанії можуть стежити за якістю надання медичних послуг та встановлювати вимоги щодо сертифікації медичних працівників та використання новітніх технологій.

5. Доступ до дорогих послуг: за наявності медичного страхування пацієнти можуть отримати доступ до складних операцій, дорогих процедур та інших видів лікування, які можуть врятувати їх життя та поліпшити їхнє здоров'я.

Недоліки:

1. Висока вартість страхування: більшість страхових планів досить дорогі, особливо для тих, у кого низький дохід або немає доступу до страхового покриття через роботу. Це може змусити людей відмовлятися від страхування або обмежувати свої медичні витрати, що може стати причиною того, що люди не отримують необхідну медичну допомогу, що призводить до погіршення їхнього стану здоров'я.

2. Надмірна бюрократія: страхові компанії можуть затримувати оплату за медичні послуги або відхиляти запити на медичне покриття, що може призвести до втрати часу та енергії пацієнтів.

3. Обмежений вибір лікарів: у деяких страхових планах пацієнти можуть бути обмежені у виборі лікарів

4. Орієнтація на прибуток: страхова медицина може зумовлювати більшу увагу до прибутковості медичних установ та компаній, а не до самого пацієнта та його потреб. Це може призвести до випадків, коли пацієнтам рекомендують проводити додаткові процедури та тестування, які можуть бути необґрунтованими, але приносять більше прибутку медичній установі.

Але при всіх недоліках страхової медицини, вона успішно застосовується в розвинених країнах. Наприклад, медицина в Ізраїлі є однією з найкращих в світі та є важливим елементом соціальної політики країни. Ізраїль має досить високий рівень забезпечення медичних послуг, і здоров'я населення є однією з головних пріоритетів держави.

Так, в Ізраїлі існує державна система медичного страхування, що забезпечує базові медичні послуги для всіх громадян, а також приватні медичні страховки, які дозволяють пацієнтам отримувати більш широкий спектр послуг за додаткову плату. Система базується на принципах солідарності та рівного доступу до медичних послуг. Громадяни Ізраїлю мають право на безкоштовну медичну допомогу від державних лікарів та в лікарнях, які знаходяться під управлінням держави. Багато людей в Ізраїлі володіють обома видами страховок, щоб забезпечити собі більш високий рівень медичної допомоги, ніж той, що забезпечує державна система. Однак, навіть з державною медичною страховкою, громадяни Ізраїлю мають доступ до високоякісної медичної допомоги.

Ізраїль має надзвичайно розвинену медичну інфраструктуру, з багатьма високотехнологічними лікарнями та науковими центрами. Такі заклади працюють з міжнародними партнерами, що дозволяє забезпечити медичну

допомогу навіть в тих випадках, коли в країні відсутня відповідна кваліфікація та обладнання.

Такий підхід можна застосувати в Україні, і на даний момент в Україні існує комбінована система, де і державний, і приватний сектори працюють паралельно.

Проте для успішної реалізації такої системи потрібно вирішити кілька ключових питань, зокрема:

1. Реформування державної медицини, щоб забезпечити якісне та доступне медичне обслуговування населенню.

2. Розвиток регульовального середовища для приватного сектора, зокрема, створення системи ліцензування та сертифікації медичних установ та фахівців.

3. Вирішення питань фінансування медицини, зокрема, забезпечення державної фінансової підтримки основних напрямів медичної допомоги та стимулювання розвитку приватного сектору.

4. Розвиток системи моніторингу та оцінки якості медичних послуг, щоб забезпечити високу якість медичної допомоги для населення.

Якщо такі питання будуть вирішені в комплексі, то Україна може забезпечити якісне та доступне медичне обслуговування для свого населення.

Ведмедєв Володимир
*магістрант кафедри соціальної філософії та управління,
Запорізький національний університет*

ПРОФЕСІЙНЕ НАВЧАННЯ ДЕРЖАВНИХ СЛУЖБОВЦІВ ТА ПОСАДОВИХ ОСІБ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ: АНАЛІЗ ТА ОПТИМІЗАЦІЯ

В сучасному світі висока кваліфікація державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування є ключовим фактором успіху ефективного державного управління та розвитку країни в цілому. Професійне навчання і розвиток компетенцій є невід'ємною частиною підвищення якості виконання службових обов'язків, а також розвитку та підвищення конкурентоспроможності країни.

За останні роки, питання професійного навчання державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування стало дуже актуальним. Основні проблеми полягають в відсутності якісних та структурованих програм навчання, відсутності системи оцінки якості професійних знань та навичок, а також недостатньому фінансуванні цієї сфери.

Аналізуючи сучасний стан професійного навчання в Україні, можна зазначити, що існують певні проблеми, які ставлять під загрозу ефективність роботи цих категорій працівників.

По-перше, не забезпечується належний рівень професійної підготовки державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування, особливо в регіонах. Часто підготовка обмежується короткотерміновими тренінгами та

семінарами, які не дають достатньої кількості знань та навичок для ефективної роботи.

По-друге, відсутність системного підходу до професійної підготовки державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування є ще однією проблемою. Зазвичай навчання не враховує індивідуальних потреб та рівня знань працівників, не дає можливості відповідати на актуальні потреби та виклики.

По-третє, низький рівень професійної культури в державному управлінні та місцевому самоврядуванні є ще однією проблемою, яка виникає з недостатньої уваги до професійного навчання.

Зокрема, в Україні відбулися зміни в законодавстві щодо професійної підготовки державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування, які передбачають перехід до нової моделі підготовки, орієнтованої на відповідність конкретним вимогам посади та кваліфікаційним характеристикам. Однак, не зважаючи на ці зміни, існують певні проблеми у забезпеченні ефективної підготовки державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування [1, с. 114-122].

Зокрема, проблемою є відсутність єдиних стандартів та критеріїв професійної підготовки, які б дозволяли об'єктивно оцінювати рівень знань та навичок службовців. Також існують проблеми у забезпеченні фінансування професійної підготовки, а також у розробці та впровадженні програм підготовки, які б відповідали сучасним вимогам та викликам.

Наступним кроком у вирішенні цих проблем може стати розробка та впровадження національних стандартів професійної підготовки державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування, а також створення єдиного центру професійної підготовки, який би забезпечував якісну та ефективну підготовку службовців на різних рівнях.

Одним зі способів покращення професійного навчання державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування є вивчення досвіду провідних країн світу. Розглянемо підходи до професійної підготовки державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування в таких країнах, як США, Велика Британія, Німеччина, Швеція та Фінляндія.

У США професійна підготовка державних службовців здійснюється через Federal Executive Institute та National Defense University. Federal Executive Institute пропонує різноманітні курси навчання, включаючи курси лідерства, управління, комунікації та стратегії. National Defense University забезпечує професійне навчання для військових державних службовців [2, с. 113-118].

У Великій Британії професійна підготовка державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування здійснюється через Civil Service Learning. Цей орган пропонує різноманітні курси та тренінги, які сприяють розвитку навичок та компетенцій, необхідних для успішного виконання службових обов'язків. [2, с. 113-118].

У Німеччині професійна підготовка державних службовців здійснюється через Federal Academy of Public Administration. Організація пропонує різноманітні курси навчання з управління державними справами, комунікації, менеджменту та ефективності [3, с. 71-73].

У Швеції фахівці з різних сфер державної служби проходять єдину програму професійної підготовки, що передбачає навчання на спільних засадах та розвиток універсальних навичок [3, с. 153-155].

У Фінляндії професійна підготовка державних службовців відбувається в умовах реальних ситуацій, де курсанти мають можливість застосувати свої знання та навички у практиці. Крім того, в Фінляндії великий акцент робиться на розвиток комунікативних навичок, співпрацю та лідерства [3, с. 157-158].

Такі підходи до професійної підготовки державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування можуть бути використані як приклади для оптимізації процесу в Україні. Оптимальна система навчання повинна передбачати не лише передачу теоретичних знань, але й відповідність сучасним реаліям та розвиток практичних навичок, що дозволить державним службовцям ефективно виконувати свої обов'язки та розвивати сферу публічного управління.

Також важливим елементом є забезпечення доступності професійної підготовки для всіх категорій державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування, що може забезпечити їм однакові можливості для розвитку та кар'єрного зростання. Це може бути досягнуто шляхом створення різних форм і методів професійного навчання, таких як онлайн-курси, семінари, тренінги, майстер-класи тощо [4, с. 89-91].

Додатковою важливою складовою оптимізації професійної підготовки є впровадження моніторингу та оцінки якості знань, що здобувають державні службовці та посадові особи місцевого самоврядування. Це дозволить не лише виявити проблемні моменти в навчанні, але й забезпечити стале покращення якості професійної підготовки, що є ключовим елементом для розвитку ефективної та компетентної державної служби.

Оптимізація професійного навчання державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування є необхідною умовою для розвитку держави в цілому та її окремих галузей, і має включати в себе використання передового досвіду провідних країн світу, забезпечення доступності та різноманітності форм навчання, а також моніторинг та оцінку якості знань.

Важливо також забезпечити належний рівень фінансування професійної підготовки державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування, що дозволить забезпечити їм доступ до якісного навчання та підвищення кваліфікації.

Рекомендації щодо покращення професійного навчання в Україні повинні базуватися на найкращих світових практиках та враховувати специфіку української системи державного управління. З метою досягнення мети розвитку професійного навчання необхідно здійснити наступні кроки.

По-перше, потрібно встановити обов'язковий мінімальний рівень професійної підготовки для державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування. Цей рівень повинен відповідати вимогам сучасного ринку праці та включати в себе необхідні знання та навички, які допоможуть ефективно виконувати службові обов'язки.

По-друге, важливо створити національну систему оцінювання та сертифікації професійної підготовки державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування. Ця система повинна бути прозорою та об'єктивною,

забезпечувати якість підготовки та дозволяти виявляти потребу у підвищенні кваліфікації.

По-третє, необхідно забезпечити належні умови для професійної підготовки. До таких умов можуть відноситися створення сучасних навчальних центрів, забезпечення доступності навчальних матеріалів, участь у спеціалізованих семінарах та конференціях, а також можливість отримати досвід від провідних експертів у відповідній галузі.

По-четверте, необхідно сприяти розвитку науково-дослідницької діяльності з питань професійної підготовки.

Для досягнення цих цілей, пропонується розвивати та розширювати співпрацю між університетами та органами державного управління на різних рівнях, забезпечувати постійний моніторинг потреб у професійній підготовці державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування, активно залучати викладачів з практичним досвідом у сфері державного управління, створювати нові та модернізувати існуючі освітні програми, що відповідають вимогам сучасного ринку праці.

Таким чином, покращення професійної підготовки державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування є невід'ємною складовою ефективною державної влади та підвищення рівня життя громадян. Реалізація запропонованих рекомендацій дозволить вирішити проблемні питання в цій сфері та забезпечить успішну інтеграцію України в європейське та світове співтовариство.

Список посилань

1. Горошко Л.М. Професійне навчання державних службовців в Україні: проблеми та перспективи. *Публічне управління та адміністрування*. 2019. №2. С. 114-122.
2. Корнута Л.М., Неугодніков А. О. Окремі аспекти професійної підготовки публічних службовців: зарубіжний досвід Великобританії та США. № 5 (2021): Прикарпатський юридичний вісник. С. 113-118. URL : <https://doi.org/10.32837/руув.v0i5.947>
3. Сучасні моделі професійної освіти і навчання в країнах Європейського Союзу: порівняльний досвід: монографія / В.О. Радкевич, Л.П. Пуховська, О.В. Бородієнко, О.П. Радкевич, Н.В. Базелюк, Н.М. Корчинська, С.О. Леу, В.В. Артемчук ; за заг. ред. В.О. Радкевич. Київ: ІІТО НАПН України, 2018. 223 с.
4. Якубовський В.А. Модернізація системи навчання державних службовців в Україні. Науковий вісник Національної академії державного управління при Президентіві України. 2019. №1. С. 89-98.

Коробка Олена
магістрантка кафедри соціальної філософії та управління,
Запорізький національний університет,

Приймак Олег
доктор історичних наук, професор,
професор кафедри соціальної філософії та управління,
Запорізький національний університет

МЕХАНІЗМИ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИМ РОЗВИТКОМ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД МОНОПРОФІЛЬНИХ МІСТ

Соціально-економічний розвиток та стратегічне планування територій є об'єктивною необхідністю і зумовлений наявністю загальнодержавних та місцевих тенденцій. Стратегічне планування територій сприяє виникненню істотних переваг, як для органів державної влади і місцевого самоврядування, так і для територіальної громади в цілому.

У сучасних умовах стратегічне планування соціально-економічного розвитку територій стає необхідною передумовою підвищення їх конкурентоспроможності. Розвиток стратегічного планування територій пов'язаний з такими тенденціями: загальносвітовими – вплив глобалізації, посилення територіальної конкуренції між територіями за інвестиції тощо [2. с. 16]. Загальнодержавними – адміністративні (здійснення децентралізації державної влади та адміністративної реформи; формування системи регулювання та управління розвитком територій в умовах децентралізації; розвиток нормативно-правової бази стратегічного планування); економічні (наявність економічних диспропорцій у розвитку територій на регіональному та місцевому рівнях); соціальні (посилення диференціації за територіями відповідно до рівня доходів населення, оплати праці, отримання соціальних, адміністративних, комунальних послуг, розвитку соціальної інфраструктури); екологічних (диференціація в екологічному стані територій; наявність територій з високим рівнем забруднення навколишнього природного середовища, надмірним техногенним навантаженням на довкілля, недостатнім розвитком екологічної інфраструктури) [1. с. 215]. екологічних (диференціація в екологічному стані територій; наявність територій з високим рівнем забруднення навколишнього природного середовища, недостатнім розвитком екологічної інфраструктури, надмірним техногенним навантаженням на довкілля) [1. с. 223]. Місцевих – передання більшості ресурсів та повноважень територіальним громадам; зростання ролі рішень ухвалених на регіональному та місцевому рівнях; посилення відповідальності місцевих органів влади за якість надання публічних послуг; підвищення громадської активності в процесі вирішення актуальних проблем місцевого розвитку, у розробці та реалізації стратегічних планів [3. с. 84].

У науковій літературі можна зустріти декілька підходів щодо визначення поняття «монопрофільне місто». Використання низки критеріїв дозволяє виокремити їх концептуальні засади. За сутністю монопрофільне місто – це

населений пункт, де один вид економічної діяльності є основним джерелом доходів його мешканців. За критерієм змістовності його можна визначити як населений пункт, в якому не менш як 50% валової продукції створює одна галузь промисловості. За характером діяльності в ньому більш як 30% місцевої робочої сили безпосередньо залучено до роботи в одній галузі промисловості або в одній місцевій компанії [7. с. 11].

Партнерський підхід є найбільш оптимальним в реалізації стратегії соціально-економічного розвитку монопрофільних міст. Він передбачає рівноправну участь у робочій групі представників всіх трьох секторів громади, а саме місцевої влади, ділових кіл та громадськості, тим самим враховуючи їхні інтереси у загальній стратегії розвитку. Використання його дозволяє виявити такі особливості соціально-економічного розвитку монопрофільних міст як недостатній приріст інвестицій та інновацій, низька інвестиційна привабливість територій; наявність соціальних проблем, значна диференціація заробітної плати працівників, рівня життя населення; розвиток депопуляційних тенденцій; низький рівень конкурентоспроможності показників «освіта» і «охорона здоров'я»; наявність значних екологічних проблем. При цьому, в стратегічних планах розвитку монопрофільних міст серед напрямів не зазначається необхідність диверсифікації економічної діяльності на їх території, забезпечення пріоритетності у виділенні фінансових і інших видів ресурсів для міст, які мають низьку рейтингову оцінку, що свідчить про ознаки проблемності та репресивності [5. с. 9].

У монофункціональних містах необхідно стабілізувати соціально-економічний розвиток і здійснити структурну перебудову виробничої бази. У таких містах невідкладного розв'язання потребують як екологічні проблеми, пов'язані з нераціональною господарською діяльністю людини, так і проблеми покращання їх виробничої і соціальної інфраструктури [4]. З цією метою слід забезпечити інвестиційну привабливість та розміщення високотехнологічних виробництв шляхом кооперації з підприємствами великих міст, використовуючи при цьому місцеві природні й матеріальні ресурси, розвиток малого підприємництва, створити умови для самостійної зайнятості населення. Основними пріоритетними напрями щодо розвитку міст та подолання їх монопрофільності є: розвиток малого та середнього підприємництва; залучення бізнесу та інвестицій; розвиток інвестиційної привабливості міста.

Список посилань

1. Варналій З.С. Державна регіональна політика України: особливості та стратегічні пріоритети. К.: НІСД, 2007. 820 с. URL: <http://shron1.chtyvo.org.ua>
2. Дерун Т.М., Проблеми розвитку малих міст в умовах соціально-економічної трансформації українського суспільства. URL: cademy.gov.ua/ej/ej10/doc_pdf/Derun.pdf
3. Дикань В.Л. Стратегічне управління. К.: «Центр учбової літератури», 2013. 272с.
4. Ємельянцева Д.І., Пашкова Д.Д. Брендінг міста як метод покращання інвестиційної привабливості територій та регіонального розвитку - URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vodt_2014_2_24

5. Качний О.С. Стратегічне планування як один із найсучасніших методів державного управління регіональним соціально-економічним розвитком. *Державне управління: удосконалення та розвиток* 2018. №2 URL: http://www.dy.nayka.com.ua/pdf/2_2018/23.pdf
6. Колонтаєвський О.П. Основні проблеми розвитку міст України URL: <http://eprints.kname.edu.ua/32551/1/86111.pdf>
7. Кононенко О.В. Містоутворюючі фактори монопрофільних міст. URL: <http://www.stationline.org.ua/ekonom/64/9167-mistoutvoryuyuchi-faktori-monofunkcionalnix-mist.html>

Штибін Ернест

*магістр соціальної роботи,
вихователь Комунального закладу
«Запорізька загальноосвітня санаторна школа-інтернат №7 I-II ступенів»*

Приймак Олег

*доктор історичних наук, професор,
професор кафедри соціальної філософії та управління,
Запорізький національний університет*

ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ В ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ САНАТОРНИХ ШКОЛАХ-ІНТЕРНАТАХ I-II СТУПЕНІВ

Разом із рівнем здоров'я та доброту, громадським спокоєм та культурним розвитком, якісна освіта складає перелік параметрів оцінки якості життя сучасної людини. Первинний старт, що дається в загальноосвітній школі виступає основою для формування потягу до знань, до визнання значущості праці, до потреби раціонального мислення. Школа закладає перші базові засади світоглядної картини світу та самосвідомості особистості. Тому якість навчального процесу виступає системоутворюючим чинником подальшої соціалізації та світосприйняття.

В загальноосвітніх санаторних школах-інтернатах невід'ємною складовою повсякдення учнів є не лише навчання, а й оздоровлення, виховання та соціалізація. Виходячи з цього, постійне цілодобове перебування дітей та підлітків з відхиленнями здоров'я має відбуватись в ореолі соціальної та соціально-педагогічної роботи. Хоча останній часто відводиться допоміжне супутнє місце, вона має на меті забезпечити сталість соціальних норм та цінностей, позитивність внутрішньо групового емоційно-психологічного мікроклімату, синергію у відносинах між учнями, вчителями, вихователями та батьками. Від рівня якості соціальної роботи в загальноосвітній санаторній школі-інтернаті залежить не лише ефективність навчального та виховного процесів, а й загальна атмосфера в соціальному просторі закладу [3].

На соціальну роботу в інтернаті санаторного типу покладено комплекс функціональних завдань, реалізація яких спрямована на забезпечення необхідного рівня соціального здоров'я, психологічного комфорту як школярської спільноти, так і вчительсько-педагогічного колективу. Поряд із соціальною діагностикою, профілактикою, реабілітацією, адаптацією,

супроводом вона покликана виступати у ролі об'єднувача вимог, інтересів, зобов'язань вчителів, вихователів, школярів, батьків щодо забезпечення умов для інституціалізації в дитячій та підлітковій свідомості загальнолюдських морально-етичних та поведінських норм, цінності наукового та соціального знання, принципів підтримки відносин у буденному житті. Саме такий підхід виводить на перше місце перелік питань, серед яких ефективності соціальної роботи з учнями санаторних шкіл-інтернатів, якості її технологій, компетентності соціального працівника та педагога належить першочергове місце [1.с. 115].

Загальноосвітня санаторна школа-інтернат – це загальноосвітній навчальний заклад I-II, I-III ступенів з відповідним медичним профілем, що забезпечує реалізацію права дітей, які потребують тривалого лікування та реабілітації, на загальну середню освіту. В діяльності цього закладу можна виокремити навчальну, медичну, реабілітаційну та виховну складові, єдність яких забезпечується функціонуванням організаційно-управлінської структури дивізіонального типу, також проникненням і реалізацією в них технологій соціальної роботи [3. с. 2].

Особливість соціалізації та формування ціннісних орієнтирів у вихованців загальноосвітніх санаторних шкіл-інтернатів полягає у тому, що один із основних інститутів соціалізації – сім'я – замінюється інтернатним закладом. Такий стан речей деформує процес соціалізації. Тому в соціальній роботі з ними необхідно здійснювати диференційований підхід до вибору методів діяльності в залежності від категорії учнів [2.с. 74]. Крім того, соціальний простір загальноосвітніх санаторних шкіл-інтернатів – це дуже складний об'єкт, як з точки зору емоційного клімату, так і з точки зору функціональної організації. Виходячи з цього, роль соціального працівника в інтернатних закладах санаторного типу полягає в тому, щоб допомогти дитині знайти себе і своє місце в житті, щоб через форми і методи роботи соціального працівника підготувати особистість до подолання численних проблем, труднощів і невдач в житті, створити умови для адаптації, розвитку та реалізації творчого потенціалу, здібностей і задатків дитини [4.с. 85].

Інтегративний підхід виступає основою соціальної роботи з учнями загальноосвітньої санаторної школи-інтернату. Суть цього підходу заключається в тому, що діти з обмеженими можливостями не є соціально відокремленими та ізольованими членами суспільства, вони потребують ціленаправленої та системної роботи з педагогами, психологами та соціальними працівниками. Принципам цього підходу підпорядковані технології соціальної роботи, що використовуються в зазначених навчальних закладах. Особливе місце серед них належить технологіям соціальної діагностики, адаптації, арт- та натур-психотерапії та інформаційним соціальним технологіям. Разом з цим слід підкреслити, що ефективність їх залежить від вмінь персоналу загальноосвітньої санаторної школи-інтернату комбінувати технології соціальної роботи з навчально-виховним процесом, медико-терапевтичними та корекційними технологіями [5.с. 211].

Спеціалізація Комунального закладу «Запорізька загальноосвітня санаторна школа-інтернат №7 I-II ступенів» Запорізької обласної ради полягає у

навчанні, вихованні та підтримці здоров'я дітей з малими та неактивними (фаза згасання) формами туберкульозу. Соціальна робота в ньому здійснюється згідно з нормами вітчизняного законодавства та розпорядженнями профільних органів влади. Вона спрямована на всебічний розвиток учнів, їх інтелектуальних, духовних та соціальних здібностей, виховання ціннісного ставлення до суспільства та держави, формування соціально-трудових компетентностей, формування в учнів загальнолюдських моральних цінностей, співпрацю з батьками, створення безпечних умов життя та праці всіх учасників навчально-виховного процесу, проведення систематичної право-виховної роботи та профілактики правопорушень серед вихованців, в тому числі й на профілактику боулінгу [3]. Підвищення ефективності діяльності загальноосвітніх санаторних шкіл-інтернатів, на нашу думку, можливе за умов врахування рекомендацій пов'язаних з покращенням, принаймні, трьох складових – менеджменту закладів інституційної сфери виховання в цілому, вдосконалення структури інтернатів санаторного типу, зокрема та оптимізації технологій соціальної роботи в останніх.

Список посилань

1. Горішна Н. М. Професійна компетентність соціального працівника як складова його фахової підготовки *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2009. Вип. 16.–17. С. 114-117.
2. Капська А. Й. Соціальна робота: технологічний аспект. К. : Центр навчальної літератури, 2004. 356 с.
3. Постанова Кабінету Міністрів України від 14.06.2000 N 964 про затвердження «Положення про загальноосвітню школу-інтернат та загальноосвітню санаторну школу-інтернат» <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0525-03#Text>
4. Семигіна Т. Соціальна робота. Основи соціальної роботи. За ред. К. : Академія, 2004. 346 с.
5. Шахрай В.М. Технології соціальної роботи. Навчальний посібник. К.: Центр навчальної літератури, 2006. 464 с.

СЕСІЯ ІV
«СВІТОГЛЯД МИРУ ТА КРЕАТИВНІ ІНДУСТРІЇ У ВІДБУДОВІ
ПІСЛЯВОЄННОЇ УКРАЇНИ. СОЦІАЛЬНА ПОЛІТИКА ТА СОЦІАЛЬНА
РОБОТА У ПІСЛЯВОЄННІЙ КРАЇНІ: СВІТОВИЙ ДОСВІД ТА
УКРАЇНСЬКІ РЕАЛІЇ»

Модератори: *Бутченко Т.І. – доктор філософських наук, доцент, завідувач кафедри соціальної філософії та управління ЗНУ;*
Каприцин І.І. – доктор філософських наук, доцент, професор кафедри соціальної філософії та управління ЗНУ.

Секретар секції: *Маловічко О.В. – кандидат філософських наук, доцент кафедри соціальної філософії та управління ЗНУ.*

Kapritsyn Ihor

*Doktor der Philosophie, Professor der Abteilung für Sozialphilosophie und Management,
Nationale Universität Saporischschja*

**DIE NUTZUNG DER KULTURELLEN RESSOURCEN SOZIALER UND
PSYCHOLOGISCHER PRAKTIKEN IN DER ARBEIT MIT
UKRAINISCHEN FLÜCHTLINGEN IN DEUTSCHLAND**

Seit Beginn des Krieges in der Ukraine haben nach Angaben der UNIAN etwa 4,8 Millionen Menschen aufgrund verschiedener Faktoren, die ihr Leben und ihre Gesundheit bedrohten, Zuflucht in europäischen Ländern gesucht. Zu den gastfreundlichsten Ländern gehört Deutschland, das rund 900.000 ukrainische Bürger aufgenommen hat.

Die vorübergehende Integration einer so großen Zahl von Ukrainern in die deutsche Gesellschaft, begleitet von verschiedenen Formen der Unterstützung und Lösungen für ihre materiellen, psychologischen und sozialen Probleme, macht unsere Studie relevant.

Die sozialphilosophische Reflexion über die Funktionalität des sozialpsychologischen Ansatzes bei der kulturellen und ressourcenmäßigen Nutzung des Rehabilitationspotenzials der Ukrainer in Deutschland beinhaltet eine systematische Analyse erstens des Zustands der Vertriebenen, zweitens des Zustands des Aufnahmelandes und drittens der Angemessenheit des sozialpsychologischen Ansatzes bei der kulturellen und ressourcenmäßigen Nutzung des Rehabilitationspotenzials der Ukrainer, seiner Übereinstimmung mit den allgemeinen Bedürfnissen.

Der psychologische Zustand von Ukrainern, die Bedrohungen für ihr eigenes Leben, das Leben und die Gesundheit ihrer Kinder, Beschuss, Verlust von Verwandten, Häusern und Eigentum erlebt haben, ist unterschiedlich.

Unter dem Einfluss extremer Faktoren verschlimmern sich chronische Krankheiten, und es treten Zustände und Krankheiten auf, die in Friedenszeiten nicht aufgetreten sind.

Auch die Möglichkeit, Nachrichten von Verwandten zu erhalten, die in der Ukraine geblieben sind, wirkt sich auf die Gesundheit der Menschen aus.

Da die überwiegende Mehrheit der Ukrainer in Deutschland Frauen, Kinder und ältere Menschen sind, gibt es geschlechts- und altersbezogene Probleme.

Es ist jedoch schwierig, den Prozentsatz der Menschen zu bestimmen, die ernsthafte psychologische Hilfe benötigen, da Faktoren wie "verzögerte" gesundheitliche Komplikationen sowie Sprach- und Kommunikationsprobleme sie daran hindern, bei den ersten Anzeichen von bedrohlichen Symptomen Hilfe zu suchen und zu erhalten.

In den letzten Jahrzehnten hat Deutschland dank seiner aktiven humanitären Politik bei der Aufnahme von Flüchtlingen während der militärischen Konflikte und Kriege in Osteuropa (Jugoslawien, Bosnien usw.) sowie bei der Unterstützung von Flüchtlingen aus Afrika und dem Nahen Osten, insbesondere aus Syrien und Afghanistan, umfangreiche Erfahrungen auf dem Gebiet der Wohltätigkeit gesammelt, d. h. dank der Wohltätigkeit wurde in Deutschland ein funktionierendes System der sozialen Unterstützung für Flüchtlinge entwickelt.

Bürger der Ukraine, die nach dem 24. Februar 2022 nach Deutschland gekommen sind, gelten ebenfalls als "Kriegsflüchtlinge", was bedeutet, dass sie in Bezug auf die Arbeitslosenunterstützung, die sich auf 449 € pro Monat beläuft, deutschen Bürgern gleichgestellt sind, wobei für bestimmte Kategorien von Bürgern zusätzliche Zahlungen vorgesehen sind.

Wenn man sich vor Augen führt, dass die oben genannten demografischen Statistiken über die Ukraine während des Krieges auf ungefähren Daten beruhen, kann man sich eine Vorstellung von der Gesamtbelastung der deutschen Wirtschaft machen.

Der sozialpsychologische Ansatz zur Wiederherstellung der kulturellen Ressourcen und des Rehabilitationspotenzials von Ukrainern in Deutschland beinhaltet die Entwicklung und Optimierung von Mitteln zur Harmonisierung der sozialen Aktivität einer Person, die Träger einer bestimmten ursprünglichen ethnischen Kultur ist. Eine Kultur, die das starke Erholungspotential traditioneller Methoden der Persönlichkeitsharmonisierung bewahrt, die von ihren Vorgängern durch das Wissen und die Anwendung archaischer Praktiken der sozialen Integration angesammelt wurden.

An die Gegenwart angepasst, sind diese Methoden von besonderer Bedeutung in einem multikulturellen Umfeld, in dem die titelgebende deutsche Kultur ein allgemeines Interesse an funktionalen Praktiken der geistigen und spirituellen Selbstheilung fördert, deren Potenzial zur Harmonisierung des gesamtdeutschen ethnokulturellen Umfelds durch tetrarchische Interaktion beiträgt, die darin besteht, auf die Grundlagen der eigenen Kultur zuzugreifen, auf die Quellen der Lebenskraft der Vorfahren zuzugreifen, die eigenen Verbindungen mit anderen Kulturen zu verstehen und sich harmonisch in die moderne soziale Interaktion einzugliedern.

ГЕНДЕРНІ ТА ВІКОВІ ВИМІРИ ГЕРОЇЗМУ В УМОВАХ ВІЙНИ: СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКИЙ АНАЛІЗ

Героїзм є невід’ємною рисою українців, яка чітко проявилась в умовах російсько-української війни та стала основою для гідної відповіді агресору. Складність державотворення обумовила розбіжність у оцінці історичних героїв, але історичний бекграунд цього процесу визначив всебічність розповсюдження героїзму серед українців. У такому разі важливо уточнити як це риса конкретно відображається на базових соціальних ролях людей під час війни. Відтак, можна сказати, що соціально-філософське осмислення гендерних та вікових вимірів героїзму під час війни є актуальною темою для даної наукової розвідки.

Задля наукових пошуків були використані дослідження та спостереження В. Кротюка [1], В. Макрейвена [2], В. Орлової [3], І. Мусханової [4] та Г. Раш [5], які висвітлювали суспільно-історичні, національно-культурні та психологічні параметри героїзму. Метою цієї роботи є соціально-філософське осмислення гендерних та вікових вимірів героїзму в умовах війни.

Від самого початку людства нас завжди цікавили історії про надзвичайних людей-героїв, яких часто зводили в ранг богів. Геракл, Тесей, Ілля Муровець, Вілям Тревис, Віталій Скакун, Алкестіда, Іпполіта, Жанна Д’арк, Даді Айбіка, Катерина Поліщук. Проте, що робить їх героями та героїнями у легендах та історіях?

Адмірал В. Макрейвен вважає, що героїзм – це здатність людини на вчинок. Він переповідає таку історію: «Кажуть, що під час битви за незалежність Техасу полковник Вільям Тревис витягнув свою шаблю і провів лінію на піску біля ніг людей, які захищали Аламо. Він сказав їм, що їхня загибель від армії мексиканського генерала Сант-Анни є майже неминучою. Кожен, хто бажає покинути форт, може це зробити. Але тим, хто готовий захищатись і боротися, слід зробити один крок уперед? Один крок за лінію на піску» [2, с. 28]. У підсумку всі зробили крок вперед. Спираючись на наведену думку можна зробити висновок, що головною рисою героїзму є здатність на екстраординарний вчинок на користь кращого майбутнього, здатність переступити свою лінію на піску та побачити перспективу.

При цьому, варто звернути увагу на те, що реальний герой та його відображення у народній та авторській творчості зазвичай відрізняються за рахунок схильності оповідачів до емоційної оцінки суспільно важливих подій. Ця оцінка може відображатись як у ідеалізації, так і в девальвації значення героїчної постаті, в залежності від вимог у часи, коли була складена оповідь, а також як вона була переосмислена у майбутньому. Відповідно, героїзм формалізується через оцінку, яка будується на визнанні суспільно сприятливої поведінки.

Ще однією рисою героїзму є самопожертва, яка може проявлятися як у повсякденні, так і у екстремальних умовах. Аналізуючи поведінку

американських військових, Г. Раш бачить героїзм як: «...альтруїстичне самогубство» визначено як захист товаришів від вибухів, використовуючи власне тіло як щит» [5, с. 239]. Тобто, це вибір на користь смерті, але з альтруїстичних мотивів та зі збереженням оптимізму по відношенню до вже неосяжного для учасника війни майбутнього.

Зазначена вище оцінка ґрунтується на ціннісній системі, дотримання якої є важливою складовою життя як чоловіків та жінок. Описуючи події російсько-чеченської війни біля села Даді-Юрт у 1891 році, І. Мусханова фіксує випадок жіночого героїзму: «Того дня в полон потрапили лише 14 важко поранених чоловіків і кілька десятків дівчат і жінок. Однак, переправляючись через Терек, 46 чеченських дівчат кинулися в бурхливу річку, захопивши з собою своїх поневолювачів, зберігши таким чином свою честь і гідність. Цей історичний епізод є не лише прикладом безстрашності, а й проявом «Якх» як внутрішньої духовної потреби зберегти честь, гордість і гідність» [4, с. 3]. Варто зазначити, що поняття героїзму міцно переплітається із базовими соціальними сценаріями взаємодії, де жінка вважається джерелом продовження життя і тому подібна жертва шокує суспільну свідомість, незважаючи на її відповідність наявній ціннісній системі.

Ще більш неоднозначними є приклади дитячого героїзму, які неодмінно виникають у країні, яка тривалий час перебуває у стані війни або кризи. Як приклад, христовий похід дітей у 1212 році та образи піонерів-героїв, які стали на захист батьківщини у часи німецької окупації СРСР. З одного боку, це яскраві приклади патетики при патріотичному вихованні, а з іншого, потенційна чи наявна втрата майбутнього соціальної спільноти, що максимально болісно сприймається з боку суспільного загалу.

Проте, бажання дітей походити дорослих та бути корисними своїми близьким є природнім процесом людського розвитку. Тут важливо те, куди буде спрямовуватись подібна енергія юності. В Україні під час війни деякі благодійні фонди почали висвітлювати приклади дитячого фандрайзингу як внеску молодого покоління у оборону нашої країни, що має високу виховну мету і гарантує у майбутньому поважне ставлення молодих громадян до своєї країни. Подібне діяльнісне формування світогляду молоді є запорукою конструктивного розвитку країни у майбутньому.

Безумовно варіанти героїчного вчинку є достатньо різноманітними. Аналізуючи природу героїзму, В. Кротюк наполягає: «Вибір героїв - це вибір системи цінностей, які ми ставимо собі за зразок. В європейських країнах як героїв шанують, передусім, людей, які відзначилися діяльністю або вчинками заради спільноти (громади, країни, людства)» [1, с. 63]. Важкість боротьби України за своєї існування визначила специфіку розуміння героїзму. Цей статус, перш за все, має надаватись державотворцям, які змогли б цілеспрямовано діяти для всебічного захисту та розвитку нашої країни незалежно від статі, соціальної ролі, віку і обставин.

На відміну від дитячого героїзму як прояву імпринтингу, героїзм літньої людини є переосмислення цінності власного життя та принесення його в жертву для інших. Описуючи спротив окупантам в Україні на початку війни, В. Орлова згадує українську бабусю, яка отруїла ворожих солдат, пригостивши їх

пиріжками з смертельним сюрпризом [3]. У цьому випадку можна визначити важливість зв'язку поколінь, де люди будь-якого віку об'єднались, щоб встати на захист батьківщини, виходячи із власних можливостей.

Підбиваючи підсумки нашої наукової розвідки зазначимо, що героїзм на війні містить у собі здатність на вчинок, яка властива чоловікам та жінкам різного віку в рамках наявних викликів для існуючого чи бажаного соціального укладу. На героїчну поведінку впливає усвідомлення межі буття та небуття для людини і світу, а також розстановка пріоритетів на відстані між егоїзмом та альтруїзмом для тих, хто зустрівся з агресією. Безумовно будь-яке суспільство тяжіє до самозбереження і тому альтруїстична самопожертва жінок, дітей та літніх людей сприймається неоднозначно, але вона ж і виступає показником всебічної консолідації перед загрозою. У такому разі важливим є конструктивний вектор подібної консолідації героїчних зусиль, щоб суспільство не втратило майбутнє.

Список посилань

1. Кротюк В. А. Феномен героїзму в контексті патріотичного виховання. *Вісник НЮУ імені Ярослава Мудрого. Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія*, 4(47), 58–71. <https://doi.org/10.21564/2075-7190.47.218959>
2. Макрейвен В. Код героя. Уроки гарно прожитого життя/Пер. з англ. Н. Лавської. Київ: КМ-БУКС, 2022. 168 с.
3. Орлова В. Українська бабуся отруїла 8 окупантів пиріжками - аудіоперехоплення розмови. URL: <https://www.unian.ua/war/ukrajinska-babusya-otrujila-8-okupantiv-pirizhkami-audioperehoplennya-rozmovi-novini-vtorgnennya-rosiji-v-ukrajinu-11750983.html>
4. Mouskhanova I. Moral concepts in chechen ethno-pedagogy. *Uluslararası Etnopedagoji Dergisi International Journal Of Ethnopedagogy*, 2021, 1, 1-7.
5. Rusch H., Heroic behavior: A review of the literature on high-stakes altruism in the wild. *Current Opinion in Psychology*, 2022, 5 (43), 238–243. <https://doi.org/10.1016/j.copsyc.2021.07.024>

Сенетий Дмитро

доктор філософських наук, доцент,
Запорізький державний медико-фармацевтичний університет

ТИМОТІ СНАЙДЕР ПРО ГЛОБАЛЬНУ ІСТОРІЮ, СУЧАСНІСТЬ ТА МАЙБУТНЄ УКРАЇНИ

Героїчний захист України від рашистських агресорів пробудив велику зацікавленість у світі Україною та її історією. Існування України як нації, готової та спроможної захищати своє буття, свою ідентичність, проти такої величезної військової потуги, а не як випадкового нестійкого політичного утворення, стало несподіванкою для переважної більшості західних експертів та політиків, не кажучи вже про пересічних громадян європейських та північноамериканських демократичних країн. Американський історик, професор Єльського університету Тимоті Снайдер відзначає, що на початку війни, у США цілковито панували

хібні очікування, що українці не зможуть дати відсіч і програють за лічені дні, і це не було наслідком нестачі військового аналізу; скоріше, це було пов'язано з нарративом, який протягом кількох століть формувався й поширювався спочатку Російською імперією, потім Радянським Союзом і, зрештою, в останні два десятиліття, неоімперськими пропагандистами путінської Росії. Суть цього нарративу приблизно така: "Був Київ, потім з'явилася Москва, відбувся трансфер влади, і в Москві була та сама держава, що й колись у Києві". В цій перспективі, Україна виглядала чимось підозрілим, маргінальним, провінційним, у якомусь сенсі сумнівним, тоді як Росію ніхто ніколи не ставив під сумнів. Через це було важко уявити, що Росія може програти цю війну Україні [1]. Хід війни дискредитував цей нарратив і створив умови, сприятливі для нового нарративу, в якому Україна набуває історичної суб'єктності і стає країною, історія якої є дуже важливою для розуміння світової історії та її сучасного етапу. Формування й поширення такого нарративу є важливим завданням для українських істориків, а також і соціальних філософів.

Йдеться про розвиток бачення історії України як невід'ємної й важливої частини світової, і насамперед європейської історії. Така історія України мусить бути глобальною у двох сенсах: по-перше, розуміння історії України у глобальному контексті, як зумовленої загальними тенденціями розвитку світової історії та її головними формотворчими подіями; по-друге, концептуалізація важливого значення України в глобальних історичних процесах минулого та сучасності.

Чимало з українських істориків і раніше плідно працювали у цьому напрямку. Згадаймо хоча б праці з середньовічної та ранньої модерної історії Наталі Яковенко та Наталі Старченко, дослідження з української індоєвропеїстики Сергія Кончи, недавні книги Ярослава Грицака "Нарис історії України" [2] та "Глобальна історія України" [3], праці професора кафедри української історії в Гарвардському університеті, директора Гарвардського українського наукового інституту Сергія Плохія. Серед іноземних істориків-фахівців зі східноєвропейської історії великий внесок у розвиток та поширення україноцентрованого історичного нарративу роблять Ен Еплбом та Тимоті Снайдер.

В цьому контексті, курс лекцій Снайдера з історії України, "Творення модерної України" (23 лекції по 50 хвилин) [1], що був недавно прочитаний та викладений на каналі Youtube природно викликав особливий інтерес. Снайдер пропонує популярний і водночас цілісний нарис глобальної історії України, що містить також і суттєву складову філософії історії. Для західних слухачів – це чудова нагода познайомитися з історією становлення досі майже невідомої (або відомої лише крізь спотворюючу призму російського імперського нарративу) нації, яка несподівано опинилася в епіцентрі визначальних для світу подій. Для українських слухачів – це нагода побачити власну історію як невід'ємну частину світового історичного процесу, яка проливає важливе світло на ціле.

Пояснюючи важливість української історії для світу, Снайдер відзначає, що від стародавніх часів і до сучасності, "Україна перебуває в центрі великих історичних подій": "В основному все, що відбувається в європейській історії, відбувається в українській історії, тільки трохи інтенсивніше, а іноді трохи

раніше". До числа таких тем належить епоха вікінгів, яскравою сторінкою якої було формування Київської Русі, взаємодія мусульманської, єврейської та християнської цивілізацій в Середні віки та Ранньомодерну добу, занепад Речі Посполитої та Османської імперії, Перша та Друга світові війни, сталінський терор та Голокост, розпад Радянського Союзу [1].

Снайдер пропонує також цікаву перспективу на останнє століття світової історії і місце в ній України. Він відзначає що цей період є періодом розпаду імперій та формування постколоніального світу. В результаті Першої світової війни розпалися три імперії, Австро-Угорська, Османська та Німецька, і почався процес розпаду четвертої, Російської; незабаром після Другої світової війни розпалися Британська, Французька та ряд менших колоніальних імперій. Розпад Радянського Союзу у 1991 р. став новим етапом розпаду Російської імперії. Ключовим питанням, яке стало перед світом в результаті цих процесів, є питання про те, як влаштувати майбутнє після розпаду цієї системи імперіалізму й колоніалізму. Одна з відповідей на це питання – "Більше імперіалізму"; цю відповідь обрали незабаром після першої світової війни Німеччина та її союзники, а в замаскованому під інтернаціоналізм вигляді також і Радянський Союз. Національні держави, що утворилися між Першою та Другою світовими війнами в Європі, виявилися неспроможними самостійно захищати свою незалежність, і були підкорені цим новим імперіалізмом. Проте з поразкою Німеччини та її союзників у Другій світовій війні сформувалася нова альтернатива імперіалізму – система дворівневої політики, коли рівень національних держав доповнюється вищим, наднаціональним рівнем, таких організацій як Європейський Союз та НАТО, що слугують свого роду захисною парасолькою над національними державами. Сьогодні має місце новий етап розгортання боротьби між цими двома альтернативами, неоімперською, яку представляє путінська Росія, та постколоніально-євроатлантичною, що уособлюється Україною, яка з допомогою західних союзників захищає свою незалежність і змагається до членства в ЄС та НАТО [4].

Сьогодні Україна є форпостом демократичного та постімперіалістичного світу. Як відзначає Снайдер, "[ц]я війна є переломним моментом не лише для України чи Росії, чи Європи, це переломний момент для ідеї демократії загалом" [5]: "Якби українці не боролися, якби капітулювали, наше майбутнє, майбутнє демократій було б зараз дуже похмурим" [6]. Своєю героїчною боротьбою Україна також "нагадує Заходу про певну базову частину його власної традиції, яка полягає в тому, що демократія не є чимось, що приходить із великого світу, а виникає, тому, що за це борються" [5]. Це виводить демократичний світ зі стану антиісторичної заспокоєності, пов'язаної з уявленням, що про майбутнє вже не потрібно турбуватися, оскільки позаособові тенденції економічного розвитку у світі автоматично визначають майбутнє, в якому демократичні країни забезпечені, а авторитарні режими усе більше і неминуче маргіналізуються.

На думку Снайдера, перемога України відкриває для демократичного світу нові історичні перспективи, перспективи майбутнього, у якому "індивідуальні вчинки важливі, люди можуть брати на себе відповідальність, межі можливостей ширші, ніж ми думаємо". У свою чергу, після перемоги європейці та американці мають допомогти українцям у русі до їхнього демократичного майбутнього, "у

сенсі членства в ЄС та потужної допомоги, яка дасть Україні змогу відбудуватися" і "долучитися до інших демократій у різних формах співпраці" [6].

Війна засвідчує, що процес формування Європейського Союзу, який європейська політична еліта після приєднання більшості східноєвропейських країн у 2004-2007 рр. воліла вважати завершеним, є суттєво незавершеним без України. Напевно, є вагомі підстави очікувати, що після закінчення війни перед Україною відкриється широке вікно можливостей, що включатиме вступ до ЄС та великі обсяги економічної допомоги. Проте важливо уникнути ейфорії, і розуміти, що успіх на цьому шляху не є гарантованим. Тут варто згадати про працю американських економістів Дарона Аджемоглу та Джеймса Робінсона "Чому нації занепадають. Походження влади, багатства та бідності" [7], в якій серед іншого наводиться маса прикладів, коли переможці деякого тиранічного режиму лише встановлювали інший тиранічний режим; як у відомій казці, коли переможець дракону сам ставав драконом. Аджемоглу та Робінсон показують, що умовою економічного процвітання є формування плюралістичних економічних та політичних інститутів, які зможуть запобігти монополізації політичної та економічної влади тією або іншою вузькою групою. Після військової перемоги України, перед українською спільнотою постане складне завдання розвитку таких плюралістичних інститутів і знешкодження ймовірних намагань влади монополізувати контроль над економічними, інформаційними та силовими ресурсами країни.

Список посилань

1. Timothy Snyder: The Making of Modern Ukraine. *Youtube*. URL: https://www.youtube.com/watch?v=bJczLlwp-d8&list=PLh9mgdi4rNewfxO7LhBoz_1Mx1MaO6sw_
2. Грицак Я. Нарис історії України. Формування модерної нації XIX-XX століття. Київ: Yakaboo Publishing, 2019. 656 р.
3. Грицак Я. Подолати минуле: глобальна історія України. Київ: Портал, 2021. 432 с.
4. Timothy Snyder: Ukrainian History as World History 1917-2017. *Youtube*. URL: https://www.youtube.com/watch?v=_Glhke6e2Io&t=4484s
5. Тімоті Снайдер: Це війна Китаю. Він несе фундаментальну відповідальність за цю війну. *Українська правда*. URL: <https://www.pravda.com.ua/articles/2022/09/15/7367504/>
6. Десять причин, чому Україна має перемогти – Тімоті Снайдер. *Радіо Свобода*. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/ukrayina-maye-peremohty-desyat-prychyn/31841591.html>
7. Аджемоглу Д., Робінсон Дж. *Чому нації занепадають. Походження влади, багатства та бідності*. Київ: Наш формат, 2021. 440 с.

Повзло Олександр
кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії,
НУ «Запорізька політехніка»

Повзло Валентина
старший викладач кафедри КМХТ,
НУ «Запорізька політехніка»

ФІЛОСОФІЯ УПРАВЛІНЦЯ

В останні роки, виходячи з актуальності проблеми, опубліковано дуже багато різноманітних робіт вітчизняних і зарубіжних авторів з проблеми управління чого б і кого б це не стосувалося. У цих роботах розглядаються різні аспекти управління: 1. організаційні, 2. технічні, 3. юридичні, 4. економічні, 5. психологічні, 6. естетичні, 7. етичні, 8. культурологічні, 9. педагогічні і т.д. І головне, при розгляді різних аспектів управління полягає в тому, що не можна визначити управління людьми через призму якоїсь однієї науки, – економіки чи педагогіки, психології чи соціології та ін. Тому що управління спирається на основи багатьох галузей науки, які вивчають різні сторони управління. Але основна проблема цього дослідження полягає в тому, що необхідно узагальнити і з'єднати ці різноманітні напрямки в єдину систему знань і дати саму працюючу парадигму філософії управління. І ще важливе, що в останніх наукових дослідженнях підкреслювалося і підкреслюється думка про те, що система управління, хочемо ми того чи не хочемо, пронизує всі державні і громадські інститути, а тому філософське визначення поняття «управління», його функцій дуже актуально. Тема дуже глобальна і масштабна, і тому визначень категорій «управління» дуже багато, а, в зв'язку з цим, ми будемо виходити, як з головної, з точки зору загального і методологічно-філософського його визначення: «управління - це діяльність суб'єкта зі зміни об'єкта для досягнення певної мети».

А чому суспільствознавча думка таке велике значення і велику увагу надає розгляданню проблем «філософії управління»? Адже очевидно, що із усіх існуючих сьогодні світових геополітичних проблем сучасності саме необхідність рішення проблеми оптимального, природного, «мудрого» (філософського) керування людьми на перше місце виводить саме питання про системне моделювання філософії управління. І швидка відповідь на це питання є дуже актуальною тому, що наша планета Земля дуже і дуже маленька (як кажуть на Сході: «це глобальне сіло»), а людей, мешканців на неї так стало багато, зі всіма їх проблемами, інтересами і цінностями, які мають, стихійний характер їх вирішування, що планета Земля вже в недалекому майбутньому не зможе такі спонтанні (недостатньо керовані) дії людей «переварити». І само людство, суспільство цими процесами свого існування на такої маленької планеті не може ефективно управляти, особливо в умовах, коли вже декілька років ніяк не може вирішити проблему пандемії коронавірусної інфекції, а також вирішити сучасні проблеми війни і миру, які мають саме безпосереднє відношення до життя нашої країни. Тому, як кажуть, одна надія на самих себе, а саме мудрих, далекоглядних, стратегічно мислячих людей. І зразу на пам'ять приходить відоме твердження (логічний висновок) Платона, яке він зробив у своєму центральному творі

«Держава», або «Політея»: «Ні для держави, ні для громадян не буде кінця нещастям, поки владикою держави не стане плем'я філософів...Адже може так статися, що серед потомків царів і владників зустрінуться філософські натури».

Всім нам відома глибока за змістом фраза відомого поета: «Якщо на небі (кантівське: «зоряне небо над головою...») запалюються зірки, значить це комусь потрібно». І, отже, якщо виникла людина (суб'єкт) (або по Канту: «моральний закон у мені...»), то і в цьому є якийсь загадковий і таємний сенс, тобто – це «віддзеркалення» внутрішнього вольового-етичного стану людини. Якщо суб'єкт управління, який рухається своєю внутрішньою, когнітивно-вольовою зацікавленістю, дивуванням, чогось собі побажає, тобто він хоче задовольнити якусь свою матеріальну або духовну потребу, то він змушений щось конкретно зробити і активно діяти на об'єкт управління, якій допоможе йому задовольнити цій інтерес і досягнути мети (пам'ятає притчу про жабу, яка тонула в молоці, але все-таки зусиллям тваринних інстинктів (вольового фактору) врятувалася). Тому, кожному керівнику треба, особливо в екстремальних («межових») ситуаціях, завжди швидко приймати рішення, складати план і програму дій, пов'язаних із здійсненням цього рішення і досягненням мети, тобто йому потрібно активно діяти. «Філософія є дочкою твого мислення, і ти повинен діяти» (Т. Гоббс). І щоб, як кажуть, відповідно з канонами Біблії, все було добре, ця людина (суб'єкт управління) це все повинен «відстежувати», контролювати, тобто комплексно управляти всім цим складним процесом своєї «справи». Це і є аксіома його як внутрішньої, так і зовнішньої філософської екзистенції.

У сучасної суспільної думки постійно і закономірно виникають питання: чи здатна будь-яка людина стати керівником великого масштабу? Чи можна виховати в собі риси сучасного керівника? А якщо можна, то якими якостями людина повинна володіти, щоб стати керівником великого колективу і користуватися у підлеглих незаперечним авторитетом?

Питань багато, а відповідей на них не дуже багато. Питання прості, а відповіді складні. Питання не змінюється століттями, а відповіді оновлюються з кожним поколінням, тому що змінюються умови праці, продуктивні сили і відповідні їм виробничі відносини. Те, що було прийнято для керівника, управлінця 20-30 років тому, часто не може бути використано менеджером сьогодні, так як змінюється час, змінюються люди, їх мислення, умови праці, змінюється і сам керівник. І якщо коротко відповісти на питання про керівника, то, на жаль, наша відповідь є не дуже оптимістичною, так як далеко не кожна людина може бути керівником. Тому, що керівник - це не просто різновид обов'язків, а професія. І як до будь-якої професії, до неї потрібно мати певну схильність, особливі риси характеру. Як в народі, так і серед вчених, спеціалістів існує і безвідмовно чітко діє наступна негласна «азбучна аксіома», яку пред'являють до цієї людини – початківця-управлінця: «перш ніж управляти (керувати) іншими людьми, навчись управляти (керувати) самим собою». Тобто, в цієї складної справі на першому місці обов'язково мусити бути самокритика, суворий попит до самого себе. Далі, щоб управляти іншими і щоб здійснювалася ефективна праця, менеджеру (керівнику) необхідно підібрати кваліфікаційні, компетентні професійні кадри, вивчати їх, організувати, дати цілеспрямоване завдання, проконтролювати його виконання і багате інше. Це необхідно

спільному ділу, самому управлінцю (керівнику) і підлеглим. Це необхідно самим людям, виробничим колективам, особливо в рамках розвитку виробничих відносин в епоху становлення капіталістичного способу виробництва, що для України досить важливо.

Бойко Ганна

*кандидат психологічних наук,
доцент кафедри соціальної філософії та управління,
Запорізький національний університет*

АДАПТАЦІЯ УКРАЇНСЬКИХ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО І СЕРЕДНЬОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ У СТАТУСІ ПІД ТИМЧАСОВИМ ЗАХИСТОМ В ШКОЛАХ НІДЕРЛАНДІВ

Повномасштабне вторгнення Росії в Україну спровокувало безліч викликів для українського суспільства і українців. Внаслідок війни багато українців вимушені шукати безпеки як у своїй країні так і поза її межами. Велика кількість українців отримали статус тимчасового захисту в країнах Європи.

Робота з біженцями і внутрішньопереміщеними особами розглянута в роботах як вітчизняних так і закордонних фахівців. Досвід надання допомоги людям, які рятуються від війни у європейських країнах і США розглянуто в працях В. Поліщук [3], О. Ольхович [2], питання психологічної підтримки ВПО є актуальними проблемами, які активно розробляються вітчизняними фахівцями у відповідь на запити практики [1,4]. Питання допомоги людям, що рятуються від війни багато в чому вирішуються по-різному в різних країнах Європи. Кожна з країн Європи, яка надає таку підтримку напрацювала свої правила, системи підтримки, та засоби її реалізації. Українці, які вимушено опинилися за кордоном, в свою чергу, знаходяться в різних умовах, по-різному сприймають, адаптуються до нових умов життя, реагують на допомоги, шукають себе на період життя під захистом. Варто зазначити, що основна частина тих, хто отримав тимчасовий захист в країнах Європи, це - жінки з дітьми. В цій публікації здійснюється аналіз власного досвіду переживання періоду тимчасового захисту, надання соціально-психологічної, психотерапевтичної допомоги українським дітям, які отримали тимчасовий захист у Нідерландах.

Нідерланди - член зі «стажем і досвідом» Європейського союзу, створеного для реалізації ідеї підтримки спільної боротьби за мир та високих стандартів життя. Країна з невеликою територією (трохи більше 40 тисяч км) і великою кількістю населення (близько 17 млн.), одна з найбільш підтримуючих Україну країн Європи, яка надає суттєву допомогу в різних сферах: соціальній, економічній, військовій, політичній, фінансовій та інших. Нідерланди мають досвід надання допомоги людям, що постраждали від війни. В країні ще до початку війни в Україні вже перебуває значна кількість сирійців, які втекли від війни і знайшли захист і підтримку, переважно отримавши статус біженців, який має більше обмежень у порівнянні з тимчасовим захистом, зокрема, щодо можливостей виїзду на Батьківщину. Допомога, яка надається українцям регулюється місцевими муніципалітетами, тому загальнодержавна стратегія допомоги має різні особливості в різних регіонах країни, хоча ці відмінності не є

суттєвими. Країна має добре розроблену систему освіти і підтримки дітей, що розповсюджується і на українців. Важлива увага приділяється включенню українських дітей до системи освітніх послуг Нідерландів.

Українські школярі в Європі опинились у стані інклюзивних. Включення до навчання потребує пристосування до нових умов освітньої системи: як то, розширені за віком навчальні класи, інша система стосунків у навчальному закладі (більш тісна взаємодія між учнями різних паралелей), вирішення питань щодо транспортного долучення. І, звісно, важлива роль мовного питання, адже переважна більшість вчителів українських дітей, це - голландці. Українські вчителі, психологи, та інші представники педагогічної сфери, які опинились за кордоном, переважно працюють помічниками вчителів, допомагаючи з перекладом та встановленням порозуміння з дітьми. Досвід перебування, спостереження та соціально-психологічної допомоги українським дітям показав, що враховуючи, звісно індивідуальні особливості дітей і сімей, можна виділити загальні закономірності адаптації в залежності від віку.

Діти віком 4-6 років (початок навчання у голландських школах) скеровані у місцеві голландські школи, і за свідченнями голландських вчителів, які працюють з ними - краще адаптуються в голландських класах, особливо якщо українська дитина сама серед голландських дітей в класі. Звісно це передбачає дуже ретельну роботу по пристосуванню дитини. У випадку декількох маленьких українців в таких класах, українці спілкуються між собою і, відповідно, або повільніше, або не напрацьовують дружніх стосунків з голландськими дітьми.

Діти більш старшого віку (7-12 років) залучаються до навчання у мовні школи, де у класі навчаються українці. Для їх навчання створені програми, наближені до українських, хоча вони, звісно, мають свою специфіку і діти, включені в класи є різновіковими. Мета такого навчання, це - опанування голландської мови з перспективою подальшого включення дітей у звичайні голландські школи відповідно до віку.

Найбільші складнощі в адаптації мають діти старшого шкільного віку, які мають опанувати курс шкільної програми разом з вивченням голландської мови, тому для таких дітей, разом з батьками часто обирається варіант онлайн навчання в українських школах, що звісно не сприяє адаптації в Голландії, адже у дітей мало можливостей у побудові міжособистісних зв'язків з однолітками. Хоча такі зв'язки для цього віку мають дуже важливе значення і відповідно, це викликає більшу сконцентрованість на гаджетах, онлайн-аналогах спілкування.

Важливим чинником адаптації дітей є, звісно, і безпосереднє оточення і умови життя. Основні варіанти, які реалізовані для українців під тимчасовим захистом це: 1) проживання в шелтерах, спільних центрах для українців; 2) проживання у приймаючих родинах; 3) проживання у соціальному житлі. Варто зазначити, що перший і останній варіанти мають більші переваги у підтримці спілкування зі співвітчизниками і уособлення від спілкування з місцевим населенням. Варіант же проживання у приймаючій родині є найбільш сприяючим контактам з голландцями, звісно при встановленні порозуміння і позитивних стосунках українських сімей з господарями, як з приймаючою стороною. В такому разі легше розвиваються і створюються соціальні зв'язки з

більш широким соціальним оточенням: сусідами, родичами господарів, тощо. Варто зазначити, що голландці достатньо добре володіють англійською мовою, і з розумінням ставляться до недосконалого володіння англійською українцями. Вони також у повсякденному спілкуванні не переживають за те, що дорослі українці не знають голландської, хоча дуже радіють і підтримають дітей, які в школах роблять успіхи в голландській і застосовують її у повсякденному спілкуванні з ровесниками і дорослими.

Важливе значення в адаптації має сприяння з боку найближчого оточення:

1. Батьки, які самі зацікавлені в адаптації дитини в школі, сприяють систематичному відвідуванню навчального закладу, вміють проявити для дитини свою підтримку, віру в успіх, гордість скромними успіхами;

2. Вчителі пробують власні ініціативи, шукають засоби залучення українських дітей до учнівських колективів, обмінюються досвідом. І така тенденція переважає тенденцію діяльності вчителя на підставі розпоряджень і циркулярів від керівництва вищих шаблів освітньої системи. Дуже цікава практика сприяння, яку реалізують вчителі маленьких українців, яка базується на використанні онлайн програм-перекладачів для кращого розуміння дитини, уважне спостереження за реакціями дитини, готовність враховувати індивідуальні можливості і робити систему гнучкою для українців. Так, в школах для голландців прийнято, що батьки чекають дітей на шкільному подвір'ї, а для маленьких українців є дозвіл бути комусь з батьків присутнім на заняттях у період адаптації для того, щоб пояснити дитині якісь правила, надати підтримку. Звісно в такому випадку мама-українка має володіти англійською для того, щоб контактувати з вчителем. Велике значення самі вчителі надають позитивній підтримці свого українського учня. Цікаво, що найперші серед українських слів, які вивчила і використовує одна з голландських вчителів молодшого класу школи, де вчать українські діти переважають слова підтримки: «Молодець!», «Добре».

Важливим є саме сприйняття значущості інклюзії голландських дітей. Батьки голландських дітей відносяться до такого спілкування дуже позитивно, старанно оберігаючи власних дітей від «тепличних» умов і позначаючи новий досвід спілкування, як такий, що є дуже корисним для підготовки до нестандартних ситуацій в майбутньому житті. Вчитель, підтримуючи це, пропонує учням обміркувати як саме можна спілкуватися без мови, домовитись про щось, запропонувати, пояснити і реалізувати це. Застосовується і добре показала себе практика почергової підтримки української дитини двома-трьома голландськими дітьми в класі. Сприяння і взаємодопомога такої підтримки в свою чергу дуже заохочується вчителем. Важливе значення мають контакти між маленькими українцями і голландськими однолітками у позашкільний час. В Голландії дуже поширеною є практики «запрошення в гості» дітей після шкільного навчання на декілька годин до друга-однокурсника, і запрошення навзаєм. Голландські батьки активно впроваджують та підтримують включення до таких гостин і українських дітей, вважаючи що для їх дитини то є важливим досвідом підготовки до неоднозначностей майбутнього життя.

Підводячи підсумки, вважаємо важливим зазначити, що адаптація українців, які знаходились і знаходяться під тимчасовим захистом в країнах

Європи є індивідуально-своєрідним і виділені закономірності поки що є тільки гіпотезами, майбутні дослідження мають підтвердити, скорегувати або спростувати їх. В той же час, досвід, отриманий українцями при такому вимушеному і непідготовленому знайомстві з життям в європейських країнах є цінним для вирішення власних завдань у наданні допомоги внутрішнім переселенцям і розбудові України для і після Перемоги.

Список посилань

1. Напрямки соціальної роботи з біженцями, мігрантами, вимушеними переселенцями
https://stud.com.ua/167385/sotsiologiya/napryamki_sotsialnoyi_roboti_migranta_mi_bizhentsyami_vimushenimi_pereselentsyami
2. Ольхович О. В. Підготовка соціальних працівників до роботи з біженцями у вищих навчальних закладах США і Канади : автореф. дис... кандидата пед. наук: 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти. Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка. Тернопіль, 2008. 24 с.
3. Поліщук В.А. Соціальна робота з біженцями. *Науковий вісник Ужгородського університету*. Серія «Педагогіка. Соціальна робота». 2016. Випуск 1(38). С.215-218.
4. Як адаптуватися на новому місці? Курс психологічної реінтеграції ВПО
https://courses.prometheus.org.ua/courses/course-v1:Prometheus+ANP101+2023_T1/about

Вишневецький Руслан

*аспірант кафедри соціальної філософії та управління,
Запорізький національний університет*

Павловський Валерій

*аспірант кафедри соціальної філософії та управління,
Запорізький національний університет*

КОНЦЕПЦІЯ «НАВЧАННЯ ПРОТЯГОМ ЖИТТЯ» ЯК ФАКТОР СТАЛОГО РОЗВИТКУ СУСПІЛЬСТВА

Суттєвим фактором, що сприяє утвердженню людини як суб'єкта власної життєдіяльності, а, отже, і сприяння сталому розвитку суспільства, є постійне оновлення системи її знань, умінь та навичок, що забезпечить її конкурентоздатність не лише у професійній сфері, але й у складній системі суспільних взаємодій (йдеться про розвиток soft skills). Забезпечується виконання цього завдання завдяки сприйняттю суспільною свідомістю необхідності реалізації принципу «навчання протягом життя». Концептуалізація ідеї «навчання протягом життя» відбувалася в тому числі і завдяки формуванню системи документів міжнародних гуманітарних та економічних організацій, в яких цей термін використовується з 60-х рр. минулого сторіччя. А вже 1996 рік Європейський Парламент і Рада Європи оголосили роком навчання протягом життя, запропонувавши всебічну концепцію навчання протягом життя як основу

для нових освітніх політик, що задовольняють очікування постійно зростаючої кількості все більш диверсифікованих потреб кожного індивідуума [1]. Ключовим фактором підготовки працівників до умов конкуренції в глобальній економіці називають навчання протягом життя експерти Світового Банку. Підвищуючи здатність людей повноцінно функціонувати в суспільстві, воно сприяє більшій соціальній єдності, зниженню злочинності, а також більш справедливому розподілу прибутків [1].

У документах Організації міжнародного співробітництва та розвитку (OECD) зустрічаємо схоже тлумачення концепту «навчання протягом життя», зокрема, увага зосереджується на необхідності пошуку шляхів розвитку економічного потенціалу через нарощування людського капіталу, що, у свою чергу, повинно призвести до підвищення рівня життя та укріплення демократії в суспільстві. OECD визначає в якості свого основного завдання пошук практичних рішень з розширення освітніх можливостей усіх людей [2; 3]. UNESCO пропонує визначення «навчання протягом життя», ґрунтуючись на принципах гуманізму, найвищої цінності людської особистості, надаючи їй більшої ваги, аніж досягненню економічної доцільності. Представники UNESCO наголошують, що навчання протягом життя – це освіта та навчання, розширені таким чином, щоб охопити, по-перше, усе життя людини, по-друге, усі вміння та галузі знань таким чином, щоб застосовувати всі ймовірні засоби з метою забезпечення всіх людей можливостями розвитку себе як особистостей [4, с. 28-35]. Цей підхід має своє коріння у традиціях просвітницької ідеології, коли освіта є найважливішим засобом розвитку людської особистості, що визначає і індивідуальний прогрес (самореалізацію особистості), і прогресивний розвиток суспільства. В рамках цього підходу навчання протягом життя є самостійною цінністю. Консолідуючим є визначення даного поняття, подане в доповіді Європейської комісії щодо показників якості освіти протягом життя, яке є результатом обговорення на ряді саммітів Ради Європи. Під навчанням протягом усього життя розуміється вся навчальна діяльність, здійснювана протягом життя, спрямована на покращення знань, умінь та компетентностей в особистій, громадській, суспільній та/чи професійній сфері [5, с. 7].

Практичне втілення розроблених у системі документів міжнародних організацій підходів спостерігаємо у сучасному інформаційному суспільстві, коли відбувається постійне виникнення і впровадження нових освітніх технологій, що є однією з передумов формування «суспільства, що навчається», а згодом і «суспільства знань». Принцип «навчання протягом життя» втім передбачає також і одночасне виконання особою її професійних обов'язків на робочому місці. Саме тому технології дистанційної освіти мають велику економічну ефективність для сучасних організацій, які можуть не витратити зайвих коштів на командування співробітників у навчальні центри, і варіювати періодичність та тривалість занять у відповідності до виробничих потреб. Функціонування дистанційної освіти збільшує доступність навчання для людей з обмеженими фізичними можливостями, таким чином сприяючи реалізації принципу рівних можливостей всіх членів суспільства.

Список посилань

1. Lifelong Learning in the Global Knowledge Economy: Challenges for Developing Countries. A World Bank Report 2003 The International Bank for Reconstruction and Development / The World Bank. URL : http://siteresources.worldbank.org/INTLL/Resources/Lifelong-Learning-in-the-Global-KnowledgeEconomy/lifelonglearning_GKE.pdf
2. Recurrent Education: A Strategy for Lifelong Learning. Paris: Organization for Economic Co-operation and Development (OECD), 1973 URL : <http://www.eric.ed.gov/PDFS/ED083365.pdf>.
3. Lifelong Learning for All. Paris, Organization for Economic Co-operation and Development (OECD), 1996. URL : <http://www.oecd.org/dataoecd/17/11/29478789.pdf>
4. Lengrand P. Prospects of Lifelong Education. Paris : UNESCO Press, 1975. 157 p.
5. European Commission. European report on quality indicators of lifelong learning. Brussels : Directorate-General of Education and Culture, 2002. 95 p.

Околович Олена

*аспірантка кафедри психології,
Запорізький національний університет*

Клопота Євгеній

*професор, доктор психологічних наук,
професор кафедри педагогіки та психології освітньої діяльності,
заслужений працівник освіти України,
Запорізький національний університет*

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ СУПРОВІД ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ ВІЙНИ

У сучасних умовах важкого виборювання свободи та незалежності нашої держави інклюзивна освіта набула дещо іншого характеру, до якого ми вже встигли пристосуватися. Звуки повітряних тривог, вибухів, незнайомий раніше простір, нові обставини, вимушене переселення викликають страх, тривогу, розгубленість у всіх дітей у тому числі з особливими освітніми потребами.

Внаслідок вторгнення Росії на територію України життя всіх верств населення кардинально змінилося. Війна, окрім політичних, економічних, промислових, гуманітарних аспектів, має людський вимір та травматично впливає на психіку особистості. Від початку війни в Україні постраждало 5,7 млн дітей віком від 3 до 18 років. За оцінками ЮНІСЕФ, 3,3 млн дітей в Україні потребують освітньої підтримки, 1,5 млн дітей потребують психологічної та психосоціальної підтримки, 2,8 млн дітей вважаються внутрішньо переміщеними особами. Понад 2 млн дітей рятуються від війни за межами держави.

Крім того, за офіційними даними станом на 17 квітня 2023 року загинуло 470 дітей, поранені – 948, зниклі – 407, примусово депортовані – 19384 дитини [1].

Організація освітнього процесу у воєнний час – це новий виклик для усіх педагогів тому що ключовою в адаптації до нових умов дитини з особливими освітніми потребами є роль педагога. Індивідуальний підхід, емпатія, розуміння, прийняття, неупереджене ставлення педагога допомагає дитині відчувати себе потрібною в нових умовах. Адже саме педагоги згуртовують дітей, виявляють та розвивають здібності, таланти, розкривають потенційні можливості та підвищують мотивацію до самостійного й незалежного життя. Зазначимо, що підвищеної уваги у воєнний період потребують такі напрями діяльності як психологічний і соціальний супровід інклюзивного навчання. До завдань і соціального супроводу ми відносимо наступне:

1. Актуалізацію визнання особистісного потенціалу розвитку дитини.
2. Формування позитивних міжособистісних стосунків дітей з особливими освітніми потребами та їх однолітків у процесі інклюзивного навчання.
3. Консультування батьків або осіб, що їх замінюють, щодо особливостей розвитку, спілкування, навчання, соціальної адаптації їх дитини.

Зауважимо, що питання психологічного і соціального супроводу дітей знаходиться на перетині функцій багатьох спеціалістів, а тому не можуть бути віднесені до сфери професійної діяльності виключно одного з них. Крім того психологічний і соціальний супровід має бути спрямований на всіх учасників освітнього процесу. На наш погляд, такий підхід сприяє пристосуванню освітнього середовища до потреб дитини з урахуванням її особливостей та можливостей, забезпеченню соціальних потреб тощо.

Онлайн-навчання у сучасних складних умовах, особливо для нашого прифронтового регіону може і має бути інклюзивним. Актуальним, наразі, є використання додатку «Digital Inclusion» з піктограмами для спілкування, комунікативних карток (наприклад зі словами «так» і «ні»), які дозволяють педагогу краще взаємодіяти з кожною дитиною. Такі сучасні інтерактивні інструменти можна використовувати для дітей з різними освітніми труднощами.

Зауважимо, що діти з ООП потребують посиленої підтримки, насамперед емоційної. Наразі увага педагогів та психологів акцентується на наданні первинної психологічної допомоги, на особливостях застосування технік у роботі з дітьми, які постраждали від воєнних дій, ознайомлення із кроками для підтримання емоційної стабільності у дітей з ООП.

У складний час війни інклюзія стає загальносуспільною тому що торкається кожного українця у всіх сферах життя.

Для роботи у післявоєнний час, педагоги вже зараз мають оволодіти необхідними інструментами, алгоритмами реагування, якщо виникне потреба у кризовій підтримці. Також постає не менш важливе завдання щодо просвітництва батьків з питань психологічної травми, посттравматичного стресу, депресій тощо.

Для того, щоб педагоги емоційно витримали таке навантаження, необхідно створити стійку систему психологічного супроводу. Варто звернути особливу увагу на те, що здебільшого педагоги мають негативні переживання, багато покинули свої домівки, втратили близьких, перебувають на окупованих територіях, поєднують професійну діяльність з волонтерством тощо. Всі ці

фактори негативно впливають на їх фізичний та психологічний стан. Педагоги мають оволодіти навичками щодо стабілізації власних ресурсів, щоб знов стати відкритими, позитивними, чуйними та емоційно готовими для подальшої роботи з дітьми під час воєнного стану та післявоєнний період [2],[3].

Аналізуючи різноманітний досвід роботи з дітьми Судану, Уганди, Ірану, Сирії, які потерпали від воєнних конфліктів та вивчаючи матеріали фундації «Діти та війна» де зібрані поради, щодо покращення життя дітей, ми дійшли висновку, що розробка нашої інклюзивної траєкторії потребує консолідації держави, органів управління, науковців, практиків з метою подолання можливої післявоєнної кризи.

Війна несе новий виклик для педагогів, психологів, соціальних працівників, батьків тому що невдовзі, їм доведеться виховувати, навчати, супроводжувати, опікати значну кількість дітей, які через поранення та психологічні травми мають особливі освітні потреби. Отже, вже зараз необхідно опанувати методики для супроводу, навчання та виховання дітей в інклюзивному середовищі у післявоєнний період.

Список посилань

1. Діти війни. Державний портал розшуку дітей. URL:<https://childrenofwar.gov.ua/> (дата звернення: 17.04.2023).
2. Клопота Є. А., Клопота О. А. (2017). Інклюзивна компетентність як чинник ефективності професійної діяльності фахівців педагогічної та соціально-психологічної сфер. Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови. Збірник наукових праць / за ред.: В. В. Засенка, А. А. Колупаєвої. Київ, 2013. с. 117-123.
3. Клопота Є. А., Околович О. С. Емоційний інтелект як компонент професійної компетентності педагогів інклюзивних груп закладів дошкільної освіти. Психологічний журнал. 2021. Т. 7. № 2 (46). С.79-89. URL: <https://www.apsijournal.com/index.php/psyjournal/article/view/1173/733> (дата звернення: 25.03.2023).
4. ЮНІСЕФ для кожної дитини [Електронний ресурс]. <https://www.unicef.org/ukraine/>
5. Improving children's lives after wars and disasters [Електронний ресурс]. <https://www.childrenandwar.org>

Усенко Гліб

*аспірант кафедри соціальної філософії та управління,
Запорізький національний університет*

ДО ВИЗНАЧЕННЯ ОСНОВНИХ ТЕРМІНІВ, ЩО ОПИСУЮТЬ ПРОБЛЕМНЕ ПОЛЕ ФЕНОМЕНУ КОМП'ЮТЕРНОЇ ЗАЛЕЖНОСТІ

На даний час, у зв'язку з пандемією COVID-19 та російською агресією на території України, в українському суспільстві все більше поширюється Інтернет. І хоча Україна відстає за рівнем впровадження інформаційних технологій від більшості передових країн, технології та Інтернет займають все більше місця у

нашому житті. Але для великого відсотка користувачів Інтернет є «збірником» розваг, засобом спілкування та інформаційним джерелом.

Так, за даними 2015 року кількість користувачів мережею Інтернет в Україні досягла майже 17 мільйонів осіб. І на сьогоднішній день Україна посідає 32 місце серед 198 країн за кількістю Інтернет-користувачів в світі. Діти, як і дорослі, використовують Інтернет та девайси з різною метою: щоб поспілкуватися з друзями, пограти в ігри, послухати або записати музику, відео, підготуватися до уроків, знайти та прочитати цікаву інформацію або придбати певні товари. Але багато батьків просто не замислюються над тим, яку шкоду Інтернет та соціальні мережу можуть нести небезпеку у їх родини. Надмірне проведення часу в Інтернеті може призводити до різного роду фізичних, психічних та емоційних розладів, а також може призвести до комп'ютерної залежності та навіть до ігрової залежності, що може призвести до лудоманії. [1, с.5]. Тому важливим є формулювання конкретних термінів для дослідження феномену комп'ютерної залежності.

Також на даний час багато науковців з різних сфер людської діяльності проводять дослідження з метою вивчення феномену комп'ютерної залежності та розробці форм допомоги, профілактики та корекції підліткам, що стали залежними від комп'ютера та Інтернету і мають ускладнення у розвитку соціальних відносин з суспільством та близьким оточенням через це.

На нашу думку, для опису проблемного поля феномену комп'ютерної залежності важливо надати визначення термінам «соціалізація», «залежність», «Інтернет-залежність», «небезпечні ігри», а також тих небезпечних типів залежності, що підпадають під комп'ютерну та Інтернет-залежність. Визначення терміну «соціалізація» є важливим, адже більшість комп'ютерних адиктів становлять саме підлітки, і саме комп'ютерна адикція заважає процесу «соціалізації». Словник соціальної роботи Університету Монтана дає таке визначення терміну «соціалізація» - процес, за допомогою якого соціальна система передає свої переконання, цінності, звичаї та норми для індивідів у соціальній системі. [7]

Згідно визначенню Cambridge Academic Content Dictionary, «залежність» визначається як потреба або сильне бажання робити або мати щось, або дуже сильна симпатія до чогось; нездатність припинити щось робити або використовувати, особливо щось шкідливе. [4]

Згідно визначенню, наданими психологами Американської Психологічної Асоціації, Інтернет-залежність - модель поведінки, що характеризується надмірним або нав'язливим використанням комп'ютера онлайн і офлайн, що призводить до страждань і погіршення. Розширення досліджень виявило різні підтипи, у тому числі ті, що включають надмірні ігри, сексуальні занепокоєння, електронну пошту та текстові повідомлення. [3]

На нашу думку, є необхідним визначити різницю між «ігровою залежністю» та «лудоманією». Згідно Міжнародної статистичної класифікації хвороб і проблем, пов'язаних зі здоров'ям, «лудоманія» це розлад, що складається з частих, повторюваних епізодів азартних ігор, які домінують у житті пацієнта на шкоду соціальним, професійним, матеріальним і сімейним цінностям і зобов'язанням. Важливо розуміти, що даний тип залежності стосується тільки

азартних ігор, таких як казино, ігрові автомати та інші, які також є популярними в Інтернеті. [5]

Науковцем К. Янг було розроблено класифікацію основних видів Інтернет-залежності:

- комп'ютерна залежність (computer addiction): обсессивна пристрасть до роботи за комп'ютером (програмування, ігри чи інші види діяльності);
- компульсивна навігація в мережі (net compulsions): компульсивний пошук інформації у віддалених базах даних;
- перевантаженість інформацією (information overload): патологічна схильність до опосередкованих Інтернетом азартних ігор, онлайн-аукціонів, електронних покупок;
- кіберсексуальна залежність (cybersexual addiction): залежність від «кіберсексу», тобто від відвідування порнографічних сайтів, обговорення сексуальної тематики в чатах або закритих групах «для дорослих»;
- кіберкомунікативна залежність (cyber-relational addiction): залежність від спілкування в соціальних мережах, форумах, чатах, групових іграх і телеконференціях, що може призвести до заміни реальних членів сім'ї й друзів віртуальними. [2].

Небезпечні ігри – це моделі ігор, як онлайн, так і офлайн, які значно підвищують ризик шкідливих наслідків для фізичного чи психічного здоров'я людини чи інших людей навколо неї. Підвищений ризик може бути пов'язаний з частотою ігор, кількістю часу, витраченого на цю діяльність, нехтуванням іншими видами діяльності та пріоритетами, ризикованою поведінкою, пов'язаною з іграми або її контекстом, несприятливими наслідками ігор або комбінацією цих факторів. . Модель ігор часто зберігається, незважаючи на усвідомлення підвищеного ризику заподіяння шкоди людині чи іншим. Цю категорію можна використовувати, коли модель ігрової поведінки потребує уваги та поради з боку медичних працівників, але не відповідає діагностичним вимогам щодо ігрового розладу. [6]

Підсумовуючи все вище наведене, можна визначити, що комп'ютерна та Інтернет залежність розділяють сучасне суспільство багатьма способами і засобами. І хоча Інтернет допомагає нам у навчанні, пропонуючи нам дистанційне навчання, де ми можемо навчатись і добувати будь-які знання не виходячи з власної домівки, це може заважати соціалізації дітей у суспільстві та втрачання ними навичок комунікації з іншими людьми. А в умовах післявоєнного стану, коли українському суспільству як ніколи, потрібні будуть спеціалісти всіх областей, щоб відновити та відбудувати пошкоджену систему функціонування українського суспільства, комунікативні та адаптаційні навички, які людина отримує при процесі соціалізації будуть людині вкрай необхідні.

Список посилань

1. Остапович М.П. Міждисциплінарна курсова робота з «Економічної теорії» на тему: «Економічна діяльність людини в мережі Інтернет». Тернопіль, 2016. 42 с.;

2. Craparo G. Internet Addiction Test (IAT): Which is the Best Factorial Solution? J Med Internet Res. 2013. URL: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC3806548/>;
3. <https://dictionary.apa.org/internet-addiction>;
4. <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/addiction>;
5. <https://icd.who.int/browse10/2016/en#/F63.0>
6. <https://icd.who.int/browse11/l-m/en#http%3A%2F%2Fid.who.int%2Ficd%2Fentity%2F1586542716>
7. https://www.umt.edu/social-work/master-of-social-work/Curriculum/socialworkdictionary_booklet_updated_2012_oct23.pdf;

Кравченко Маргарита

*бакалавр кафедри соціальної філософії та управління,
Запорізький національний університет*

Маловічко Олена

*кандидат філософських наук, доцент,
доцент кафедри соціальної філософії та управління,
Запорізький національний університет*

ПСИХОЛОГІЧНА ТА СОЦІАЛЬНА РЕАБІЛІТАЦІЯ ВІЙСЬКОВИХ

Початок повномасштабної війни в Україні посилив необхідність психологічної та соціальної реабілітації військовослужбовців. Знаходження в екстремальних умовах впливає на емоційність, підвищення рівня тривожності та створює тиск на психіку, що в подальшому призводить до бойового стресу і є попередником бойової травми та посттравматичного стресового розладу.

Проходження реабілітації буде мати великий вплив на подальше життя військових та їх родин, як у період війни, так і в період мирного часу. Особи, які несли і несуть військову службу повинні проходити реабілітацію для продовження служби, а також, що є не менш важливим, для повернення в родину та оточуюче середовище після закінчення військового стану у країні.

В Україні це питанням досліджували такі науковці: Бриндіков Ю., Назаренко І. І., Якимець В. М., Печиборщ В. П., Слабкий Г. О., Іванов Г. О., Поліщук А. О., які вивчали питання важливості реабілітації військових, тому що через надломлену психіку, бійці можуть стати новим «втраченим поколінням». Автори зазначають, що більшість воїнів тримають усе пережите в собі, через страх осуду оточуючих, а також через поширення стереотипу «сильним допомога не потрібна».

Нажаль, це лише погіршує стан військовослужбовців і потребує швидкого втручання. Автори підкреслюють необхідність створення великої кількості реабілітаційних центрів для військових, а також їх родин[1, с. 48-55].

Науковець Бриндіков Ю. зазначає, що реабілітація військовослужбовців учасників бойових дій передбачає чотири складові: психологічну, соціальну, медичну та професійну. Всі зазначені види можуть поєднуватися між собою та використовуватися комплексно, в залежності від потреб об'єкту реабілітації, а

також від його психоемоційного стану, умов та факторів, що будуть впливати на реабілітацію.

Реабілітація це комплексна робота психологічних, фізичних, медичних, соціальних заходів, які спрямовані на можливе відновлення стану військових та повернення їм працездатності.

Психологічна реабілітація спрямована на зниження та подолання наслідків пережитого бойового стресу, а також на збереження та відновлення стану психічного та фізичного благополуччя. Для кожного військового створюється індивідуальна система реабілітації, яка може корегуватися в залежності від особливостей пережитої ним травми.

Для забезпечення успішного процесу необхідно дотримуватися таких принципів: вчасно розпочатий процес реабілітації; комплексна робота; поетапне застосування методів та принципів реабілітації, які будуть залежати від кожного індивідуального випадку; єдність методів; психологічна реабілітація у колективі, що дасть змогу морально легше переноситися та посилювати дію[2].

Методи психологічної реабілітації передбачають заходи з психологічних тренінгів, психотерапії, психологічного консультування та психотерапії. Також, можуть застосовуватися заходи для зняття емоційного напруження, тривоги, невротичних реакцій та формування адекватного ставлення до хвороби.

Соціальна реабілітація є одним із важливих напрямів соціальної політики, що реалізується державою для захисту громадян, які брали та беруть участь у військових конфліктах у межах та за межами країни.

До соціальної реабілітації відноситься багато сторін життя людини – трудова, культурна, медична, економічна тощо. Саме соціальна реабілітація повинна стати пріоритетним напрямом при роботі з військовими. Вона впливає на покращення рівня та якості життя, а також на створення нових можливостей для осіб, які пройшли реабілітацію.

Соціальна реабілітація спрямована на включення військових у суспільство та відновлення їх соціального статусу, який міг знизитися або втратитися через пережиті травми. Успішною соціальною реабілітацією можна буде вважати відновлення втрачених зв'язків та функцій у оточуючому середовищі, а також успішне виконання своїх соціальних ролей [3, с. 30-35].

Завданнями соціально-психологічної реабілітації можна вважати: оцінку ступеня та характеру розладів психіки; оцінку емоційних, перцептивних, інтелектуальних та вольових можливостей, наскільки вони здатні до праці; визначення необхідності групової чи індивідуальної реабілітації.

Також, слід зазначити, що на якість реабілітації буде впливати стан сімейного благополуччя. Відносини у родині мають великий вплив на психологічної реабілітації, а також за рахунок відчуття підтримки, розуміння та співчуття, можна розраховувати на успіх в соціальній реабілітації [4, с. 69-82].

Отже, соціальна та психологічна реабілітація військовослужбовців повинна здійснюватися комплексно, а також включати в себе роботу різних фахівців: соціальних працівників, психологів, реабілітологів, соціальних педагогів та лікарів.

В майбутньому, від проходження реабілітації буде залежати, чи зможе військовий повернутися до цивільного життя, або у нього виникнуть складнощі

і з часом він повернеться до вирішення цієї проблеми. Як він буде почувати себе у оточуючому середовищі і наскільки вільно зможе спілкуватися з людьми.

Для військових, проходження реабілітації є умовою, після виконання якої вони можуть нести службу далі, що також підкріплено на законодавчому рівні.

Список посилань

1. Назаренко І. І., Якимець В. М., Печиборщ В. П., Слабкий Г. О., Іванов В. І., Поліщук А. О. Проблемні питання психологічної реабілітації ветеранів учасників антитерористичної операції та військовослужбовців операції об'єднаних сил в Україні (аналітичний огляд літератури) // Україна. Здоров'я нації. – 2019. С. 173.
2. Наказ МО України “Про затвердження Положення про психологічну реабілітацію військовослужбовців Збройних Сил України, які брали участь в антитерористичній операції, під час відновлення боєздатності військових частин (підрозділів)” від 09.12.2015 року № 702.
3. Бриндіков Ю. Соціальна реабілітація військовослужбовців: до питання термінології / Юрій Бриндіков // Педагогічний дискус. – 2017. – Вип. 22. С. 35.
4. Реабілітація військовослужбовців учасників бойових дій в системі соціальних служб: теоретико-методичні основи: монографія / Ю. Л. Бриндіков. – Хмельницький, 2018. – 388 с.

Філонова Анастасія

*бакалавр кафедри соціальної філософії та управління,
Запорізький національний університет*

Масюк Олег

*доктор філософських наук, доцент,
доцент кафедри соціальної філософії та управління,
Запорізький національний університет*

ВИКОРИСТАННЯ ТЕХНОЛОГІЙ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЯМИ ТА ЇХ СІМ'ЯМИ У ВІЙСЬКОВИЙ ТА ПІСЛЯВОЄННИЙ ПЕРІОД

Актуальним напрямком соціальної політики є підтримка та захист сімей, саме як базової складової соціальної системи. Особливої уваги потребують сім'ї військовослужбовців. Вже більше року йде повномасштабна російсько-українська війна, тому кількість військових та їх сімей значно зросла, а отже й підвищилась кількість запитів до соціальних служб. Військовослужбовці та члени їх сімей стикаються з постійним стресом, переживанням втрати, невротами та ПТСР. Проте навіть після закінчення війни, робота з військовими буде необхідною. У післявоєнний період будуть актуальні такі напрями діяльності соціальної роботи: соціально-психологічна реабілітація та адаптація військовослужбовців та їх сімей; соціально-педагогічна робота із дітьми в сім'ях військових; надання соціальних послуг сім'ям, в яких під час бойових дій є загиблий член сім'ї. Отже, аналіз технологій соціальної роботи з сім'ями

військовослужбовців у військовий та післявоєнний час є актуальною темою дослідження.

Метою дослідження є проаналізувати основні напрямки використання технологій соціальної роботи із сім'ями військовослужбовців під час та після війни.

Соціальна робота з військовослужбовцями та їхніми сім'ями здійснюється за допомогою надання соціально-психологічних послуг. Використовуються різні технології соціальної роботи в залежності від того, яку саме проблему має сім'я. Н. Олексюк визначив такі проблеми: «...високий рівень тривожності, пов'язаний із специфікою його професійної діяльності (ризиком для життя і здоров'я, частими переїздами у зв'язку із зміною місця проходження служби і ін.); проблеми у вихованні дітей (авторитаризм батьків, часті зміни навчальних закладів і ін.); дистантність значної частини сімей» [1, с.43]. Відповідно, нам потрібен комплексний підхід для систематизації бази соціальної роботи в цій сфері.

Важливо зазначити, що починати працювати із зазначеною категорією потрібно вже зараз. Наприклад, коли військовослужбовець у відпустці, або під час ротації. Індивідуальні консультації допомагатимуть йому зберігати фізичні та психічні сили. Для підвищення ефективності можна встановити зв'язок із офіцером або командиром.

Одне з найважливіших завдань соціального працівника при роботі із цією категорією - проведення консультації із наданням інформації щодо пільг, які мають військовослужбовці та їх сім'ї відповідно до Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей». У визначеному законі є інформація про грошове, продовольче, речове та інше забезпечення військовослужбовців.

До сім'ї військового належать: безпосередньо він сам, його батьки, дружина та діти. До кожного члена сім'ї необхідно застосовувати окремі технології соціальної роботи. Проте за необхідності можна проводити групову сімейну терапію.

Сам військовослужбовець в першу чергу потребує психологічної допомоги. Результатом перебування тривалого часу в зоні активних бойових дій є великий психологічний вплив, адже пережитий такий досвід впливає на психіку людини. Наслідком такого впливу може стати посттравматичний стресовий розлад чи порушення, які виникають через стресові події. В такій ситуації доречно використовувати соціально-психологічну та фізичну реабілітацію. Задля її проведення необхідно скласти індивідуальну комплексну програму, враховуючи всі потреби військового. Метою психологічної реабілітації є надання учаснику бойових дій допомоги для відновлення психічного стану здоров'я.

На думку О. Орловської, найчастіше виділяють такі чотири ключові етапи психологічної реабілітації: «Діагностичний етап – на цьому етапі здійснюється вивчення характеру наявних у військовослужбовців психологічних проблем, оцінюється ступінь їхнього впливу на їхнє психічне здоров'я; психологічний етап – тут передбачається цілеспрямоване використання конкретних методів впливу на психіку реабілітованих військовослужбовців; реадaptaційний етап –

здійснюється переважно під час проведення специфічної реабілітації; етап супроводу – включає спостереження за військовослужбовцями, їх консультування та в разі потреби надання їм додаткової психологічної допомоги після етапу психологічної реабілітації» [2, с.135]. Для цього потрібен вузький профіль соціального працівника та психолога.

Батьки військовослужбовців зазвичай вже літні люди, які також потребують соціальної допомоги. Часто бувають випадки, що літні люди самотні, або їм важко самим поратись по дому, саме тому їм також необхідні соціальні послуги. В. Шахрай визначає три основні технології соціальної роботи, які найчастіше використовуються у роботі із літніми людьми, а саме профілактику, підтримку та представництво [3, с.181]. Якщо батьки військовослужбовців мають інвалідність, або є недієздатними, то їм можна запропонувати будинки-інтернати. Якщо батьки вже пенсіонери, то можна запропонувати територіальні центри для обслуговування пенсіонерів.

При роботі з дітьми військовослужбовців необхідно бути більш лояльними та уважними, бути готовим до їх реакції, адже вони є надзвичайно вразливими до стресових подій. До проблем дітей військових, можна віднести: труднощі з навчанням; проблеми з вихованням; закритість дитини; проблеми з адаптацією, якщо відбувся переїзд. Отже, при роботі з дітьми доречним буде використання соціально-педагогічних консультацій.

О. Соловійова визначила такі рекомендації щодо роботи з дітьми: «...відповідна до віку фактична інформація; зрозумілі, відкриті пояснення того, що відбувається і, можливо, буде потреба повертатися до цієї розмови не один раз; допомога у висловленні своїх почуттів через розмову, гру, малювання тощо; дитина може потребувати поради, як реагувати на запитання інших дітей (наприклад, якщо хтось із батьків постраждав чи загинув внаслідок війни); відпочинок, загальна підтримка як у сім'ї, так і в навчальному закладі» [4, с. 26-27]. Фактично, це ресоціалізація дитини в рамках нового соціального статусу, яка передбачає утворення нової культури комунікацій у дитячому та дорослому середовищі.

Важливо акцентувати увагу соціальної служби на сім'ях, чиї чоловік, син чи батько загинули під час бойових дій. В таких випадках соціальна робота розрахована на підтримку таких сімей, надання психологічної допомоги членам сім'ї, надання матеріальної допомоги. У відповідній ситуації доречно буде використовувати соціальний супровід. Надаються спеціальні пільги членам сім'ї загиблого захисника чи захисниці України. За даними Національної соціальної сервісної служби України, від початку повномасштабного вторгнення та станом на 01.03.2023 - 4304 дитини мають статус дитини-сироти або дитини, позбавленої батьківського піклування [5]. В реальності їх набагато більше, бо є великий проблема соціального сирітства, коли діти по довгу не бачать своїх батьків військових.

Підбиваючи підсумки нашого дослідження варто сказати, що технології соціальної роботи з сім'ями військовослужбовців у военний та післявоєнний час будуть актуальними, тому що кількість сімей, які будуть потребувати соціально-психологічної допомоги буде катастрофічно велика. Найбільше популярними серед технологій соціальної роботи - соціально-психологічно адаптація сімей

військових; реабілітація соціальна, психологічна і фізична для військовослужбовців; соціальна робота із дітьми в сім'ях військових. Потрібно вже зараз продумувати проекти, які допоможуть в майбутньому простіше, якісніше та швидше допомагати людям, які цього потребують. Прикладом таким соціальних проектів можуть стати - утворення ради ветеранів війни при міській чи селищній раді та групи взаємодопомоги жінок, які втратили своїх чоловіків під час військових дій. Ще одне припущення - підвищення кількості самотніх матерів після закінчення війни, адже велика кількість смертей чоловічого населення через військові дії, що вимагатиме допомоги у реадaptaції для них.

Список посилань

1. Олексюк Н. С. Організація соціально-педагогічного процесу в сім'ї військовослужбовця як важлива умова її позитивно спрямованої життєдіяльності. *Вісник Житомирського державного університету: педагогічні науки*. 2009. № 46. С. 43–46.
2. Орловська О.А. Сімейна адаптація учасників бойових дій: проблема психологічних чинників. *Науковий журнал «Теорія і практика сучасної психології»*, 2019, № 6, Т. 1. С. 181–186.
3. Технології соціальної роботи. Навчальний посібник. Київ : Центр навчальної літератури, 2006. 464 с.
4. Соціально-педагогічна та психологічна робота з дітьми у конфліктний та постконфліктний період: метод. рек. / Н.П. Бочкор, Є.В. Дубровська, О.В.Залеська та ін. Київ : МЖПЦ «Ла Страда-Україна», 2014. 84 с.
5. Національна Сервісна служба України.
URL:https://nssu.gov.ua/?fbclid=IwAR1WCqsv6MCG7seVoXiyVvx5Mu4m9P4sxlU3H_5VRmCbXx36dmUJxC_w_KA (дата звернення: 14.04.2023).

Телендій Андрій

аспірант, Міжрегіональна Академія управління персоналом

ІДЕНТИФІКАЦІЯ ПРОБЛЕМ ТА ВИКЛИКІВ У ВПРОВАДЖЕННІ НОВІТНІХ ТЕХНОЛОГІЙ ТА ПРАКТИК СТРАТЕГІЧНОГО ПЛАНУВАННЯ В УКРАЇНІ

Нині в сучасних умовах Україна стикається з необхідністю впровадження новітніх технологій та практик стратегічного планування для забезпечення свого сталого розвитку та конкурентоспроможності на світовій арені. Цей процес, супроводжується численними проблемами та викликами, які вимагають уважного розгляду та ефективних рішень.

Впровадження новітніх технологій та практик стратегічного планування в Україні є важливим завданням для забезпечення сталого розвитку країни та конкурентоспроможності на світовому ринку. Однак, цей процес зустрічається з численними проблемами та викликами, які вимагають уважного аналізу та ефективних рішень.

Так, важливо наголосити, що однією з головних перешкод у впровадженні новітніх технологій є культурні та освітні бар'єри. Відсутність належного розуміння та свідомості про переваги інновацій може знизити інтерес бізнесу та громадськості до їх використання. Недостатня освіченість і недовіра можуть гальмувати інвестиції та переходити на нові технології [1]. Крім того, фінансові обмеження є серйозною проблемою для успішного впровадження новітніх технологій та практик стратегічного планування. Зазначені процеси часто потребують значних вкладень, але бюджет України може бути обмежений, що ускладнює розвиток та реалізацію інноваційних проєктів.

Додатковою проблемою є відсутність належної інфраструктури, необхідної для успішного впровадження новітніх технологій. Недостатня доступність швидкого Інтернету, низька комп'ютеризація та інші інфраструктурні проблеми обмежують можливості компаній та громадян користуватися інноваційними рішеннями [3]. Ще однією важливою проблемою є нестабільність законодавчої бази та юридичні бар'єри для впровадження новітніх технологій. Відсутність адекватних регуляторних механізмів може ускладнити процес адаптації технологій до вимог законодавства та стандартів.

Недостатній розвиток ринку праці та відповідних кадрових компетенцій є ще однією важливою проблемою у впровадженні новітніх технологій. Необхідно мати достатньо кваліфікованих кадрів, які здатні реалізувати інноваційні проєкти та забезпечити успішну реалізацію нових технологій. Корупція та бюрократія також можуть ускладнити впровадження новітніх технологій та стратегічного планування [2]. Недостатня прозорість і відсутність дієвих механізмів контролю можуть спричинити корупційні схеми та уповільнити впровадження новацій.

Не можна забувати також про конкуренцію на ринку, яка може бути великою перешкодою для українських компаній. Світові гравці з більшими ресурсами та досвідом можуть швидше впроваджувати новітні технології та виходити на міжнародні ринки, що створює додаткову конкуренцію для місцевих підприємств [4].

Так, підсумовуючи, слід сказати, що зрозуміння та врахування цих проблем та викликів дозволить розробити комплексний план дій, спрямованих на стимулювання впровадження новітніх технологій та практик стратегічного планування в Україні. Важливо впроваджувати ефективні заходи для підвищення свідомості, забезпечення фінансування, розвитку інфраструктури, вирішення юридичних питань, підтримки кадрових ресурсів та боротьби з корупцією, що сприятиме успішному інноваційному розвитку України.

Отож, аналізуючи вищевказане можна дійти висновку, що впровадження новітніх технологій та практик стратегічного планування в Україні має вирішальне значення для сталого розвитку та успішної інтеграції країни в сучасний світ. Проте, існують значні виклики, такі як культурні бар'єри, фінансові обмеження, інфраструктурні недоліки, юридичні складнощі, недостатні кадрові ресурси та корупція, які необхідно перебороти. Зусилля, спрямовані на підвищення свідомості, залучення інвестицій, розвиток необхідної інфраструктури, розробку адекватного законодавства, забезпечення кваліфікованих кадрів та боротьбу з корупцією, сприятимуть успішному

переходу до інноваційної економіки та позитивному впливу України на світову сцену.

Список посилань

1. Інноваційні трансформації в сучасній освіті: виклики, реалії, стратегії : зб. матеріалів IV Всеукр. відкр. наук.-практ. онлайн-форуму, Київ, 27 жовт. 2022 р. за заг. ред. І. М. Савченко, В. В. Ємець. Київ : Національний центр “Мала академія наук України”, 2022. 588 с. URL: https://lib.iitta.gov.ua/733715/1/%D0%95%D0%BB%D0%B5%D0%BA%D1%82%D1%80%D0%BE%D0%BD_%D0%91%D0%BB%D0%BE%D0%BA_%D0%A2%D0%B5%D0%B7%D0%B8_%D0%A4%D0%BE%D1%80%D1%83%D0%BC.pdf
2. Краснопольська Т. М. Регіональна політика України: типи та інструменти. Актуальні проблеми політики. 2016. Вип. 58. С. 189-202. URL: http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/8865/Krasnopolska%20APP_58-19.pdf?sequence=1&isAllowed=y
3. Ляшенко В. І., Петрова І. П. Стратегування в системі державного управління: виклики сьогодення та науково-експертні платформи. Вісник економічної науки України. 2020. № 1 (38). С. 86-96. URL: [http://www.venu-journal.org/download/2020/1\(38\)/12-Liashenko.pdf](http://www.venu-journal.org/download/2020/1(38)/12-Liashenko.pdf)
4. Стратегія сталого розвитку: Європейські горизонти: Підручник І.Л. Якименко, Л.П. Петрашко, Т.М. Димань, О.М. Салавор, Є.Б. Шаповалов, М.А. Галабурда, О.В. Ничик, О.В. Мартинюк. К.: НУХТ, 2022. 337 с. URL: https://rep.btsau.edu.ua/bitstream/BNAU/7990/1/stratheiia_staloho.pdf

Смірнов Євген

*аспірант кафедри соціальної філософії та управління,
Запорізький національний університет*

ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ ТЕРМІНУ «ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ БІЗНЕСУ»

Відповідальність бізнесу – це термін, який з роками набув глибоких конотацій та широкого використання в академічному, корпоративному та соціальному контекстах [2]. Його коріння можна простежити від етичних засад до викликів глобалізації та стрімкого технологічного росту.

На класичному етапі розвитку капіталізму основна мета бізнесу полягала в максимізації прибутку для акціонерів. Однак із ростом впливу корпорацій на суспільство та довкілля з'явилися запитання про ширший спектр їхніх зобов'язань. Зокрема, якою мірою вони відповідають за соціальні, екологічні та економічні наслідки своєї діяльності?

В академічних дискусіях термін «відповідальність бізнесу» розглядається з різних точок зору [3]. Наприклад, з етичної сторони це означає, що підприємства повинні діяти чесно, не завдавати шкоди та сприяти загальному добробуту. Із правової точки зору відповідальність бізнесу включає в себе дотримання всіх законів та нормативів, які регулюють його діяльність.

Однак, відповідальність бізнесу в сучасному сенсі йде далеко за межі лише законодавчого регулювання або корпоративної етики [3]. Сьогодні під цим терміном розуміють широкий спектр дій та зобов'язань підприємств перед різноманітними зацікавленими сторонами – від споживачів та працівників до місцевих спільнот та глобального середовища.

Ще одним важливим аспектом є розуміння того, що відповідальність бізнесу не обмежується лише реактивними діями на виклики або проблеми. Сучасний підхід до корпоративної відповідальності також включає превентивні заходи та стратегічне планування для забезпечення сталого розвитку та довгострокової взаємодії із зацікавленими сторонами.

Визначення відповідальності бізнесу також змінюється з поглибленням розуміння взаємозв'язків між корпораціями, суспільством та довкіллям. Наприклад, із зростанням усвідомлення кліматичних змін та їх потенційного впливу на глобальну економіку підприємства все частіше визнають свою роль у зниженні викидів вуглецю та переході до «зеленої» економіки.

Водночас, корпорації також розуміють, що їх соціальна відповідальність включає в себе створення робочих місць, підтримку місцевих спільнот та інвестування в освіту та навчання.

В історії бізнесу можна простежити, як концепція відповідальності перетворювалася з простого дотримання закону в комплексний підхід до управління, який враховує соціальні, екологічні та економічні аспекти. Сьогодні це не лише моральний імператив або відгук на соціальний тиск. Це також стратегічне рішення, яке може призвести до конкурентних переваг, нових можливостей для інновацій та зміцнення довіри до бренду.

В умовах глобалізації, де корпорації мають вплив на життя мільйонів людей і на стан планети в цілому, відповідальність бізнесу стає ключовим елементом сучасного корпоративного управління. І хоча визначення цього терміну може різнитися в залежності від контексту, його суть залишається незмінною: підприємства повинні взяти на себе відповідальність за свої дії та їх наслідки для суспільства та планети в цілому.

Список посилань

1. Anderson R. D., Jones A., Kovacic W. E. Preventing Corruption, Supplier Collusion, and the Corrosion of Civic Trust: A Procompetitive Program to Improve the Effectiveness and Legitimacy of Public Procurement. Legal Studies Research Paper Series. King's College London Dickson Poon School of Law. 2019. 50 p.
2. Encyclopedia of Corporate Social Responsibility. Berlin: Springer, 2013. 2824 p. DOI: 10.1007/978-3-642-28036-8
3. Pearson G. The Real Business of Real Business: Corporate trust and integrity. 2015. 207 p.

МЕДІАЦІЯ ЯК ТЕХНОЛОГІЯ МИРОТВОРЕННЯ В УМОВАХ ПІСЛЯВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ

Війна, яка почалася в Україні 24 лютого з повномасштабного вторгнення країни-агресора, запустила глобальні зміни починаючи зі свідомості українців закінчуючи змінами у світовій геополітиці. На даний час ми вже спостерігаємо такі різкі зміни у свідомості українців як поділ на «свій-чужий», «за-проти», на появу конфліктних ситуацій з тими хто не згоден з іншою позицією. Феномен української самоідентичності зараз особливо важливий для моральної складової української нації у війні з агресором. Він проявляється у відстоюванні державної мови, державної символіки, історії, культури, але іноді це проявляється аж занадто фанатично-агресивно, що призводить до деструктивності як у малих так і великих групах. Тому потрібно та сама технологія, той самий інструмент який допоможе владнати усі ці конфлікти, як у межах самої країни, так і у малих групах, колективах. На нашу думку, медіація і є тим самим ключем, тою самою технологією миротворення, яка допоможе у післявоєнному відновленні України.

Проаналізуємо чому ми зупинимося саме на медіації як технології миротворення, а також умов для її ефективного застосування в Україні.

Визначення поняття «миротворчість» ми візьмемо із Розділу VI Статуту ООН, де написано, що «миротворчість (Peacekeeping), як правило включає заходи для врегулювання поточних конфліктів і, як правило, передбачає дипломатичні дії, щоб залучити ворогуючі сторони до домовленості» [1]. Тепер дамо визначення поняттю «медіація», де будемо визначати її як добровільний комунікативний процес, який характеризується взаємодією протиборствующих сторін із залученням нейтральної третьої сторони для розв'язання конфлікту.

З визначень даних понять ми бачимо, що миротворчість є більш загальним і включає в себе заходи для врегулювання конфліктів, тобто медіацію, яка і є тим самим заходом, в даному випадку, процесом врегулювання конфлікту дипломатичним шляхом, із залученням нейтральної третьої сторони, результатом якої і є домовленість між протиборствующими сторонами. Тому ми можемо визначати медіацію як технологію миротворення.

Багато вчених досліджують медіацію як альтернативну технологію вирішення конфліктів розглядаючи різні її аспекти мікрорівня від дослідження факторів процесу відносно характеристик складових посередництва чи конфлікту відносно характеристики контексту конфлікту. Для повної картини популяризації даного методу в Україні ми повинні подивитися її на макрорівні, тобто на державному рівні.

Ми вже бачили та аналізували практику таких країн як Туреччина, Азербайджан, Греція, Нідерланди, Франція, Австрія, Швейцарія, які зробили спробу виступити у ролі посередників для врегулювання російсько-української війни. Сам Закон про медіацію в Україні прийняли 16.11.2021. Він дав медіації законодавчу опору, визначив правові засади та порядок проведення медіації як позасудової процедури врегулювання конфлікту (спору) [2]. Але статистики

щодо кількості судових справ вирішених за допомогою медіації в Україні на даний час немає, і чи взагалі були такі справи ми також не можемо сказати.

Для ефективності та результативності медіації як на макрорівні так і мікрорівні потрібно створення та становлення інституту медіації. Він має включати в себе практико-орієнтовану законодавчу базу, підготовку висококваліфікованих спеціалістів, сталу процедуру медіації, соціальні норми та закони застосування медіації, чітко визначений результат медіації (письмо чи усна угода, домовленість) тощо.

Також потрібно створити умови, соціальні норми, при яких люди розглядали б медіацію як один із тих інструментів, яким потрібно користуватися на повсякденній основі, при початкових стадіях ескалації конфлікту, не доводити до «глухих кутів». І. В. Зартман стверджує, що для того, щоб конфлікт був «дозрілим» для посередництва, на полі бою має бути взаємно неприємний глухий кут, і сторони мають розглядати посередництво як життєздатну альтернативу боротьбі [3]. Ми же вважаємо, що непотрібно доводити до цих кутів, бо конфлікт краще ліквідувати на початкових стадіях.

Застосування медіації має відбуватися на макрорівні – держава та на макрорівні – колектив, група. Вона повинна стати тією технологією, яка буде знаходитися на рівні з арбітражем чи переговорами, чи вирішення конфлікту бійкою, що притаманна для совкового суспільства.

Проаналізувавши медіацію як технологію миротворення та подивившись умови для її ефективного використання в Україні, можемо зробити висновок, що медіація стане ефективним інструмент у вирішенні конфліктних ситуації, які виникають на даний момент, а також особливо у післявоєнному відновленні України при створенні та становленні інституту медіації. Дослідження медіації як технології миротворчості дуже змістовне та об'ємне, тому потребує ще подальшого нашого дослідження.

Список посилань

1. Статут ООН. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://unic.un.org/aroundworld/unics/common/documents/publications/uncharter/UN%20Charter_Ukrainian.pdf
2. Закон України «Про медіацію» від 16.11.2021 [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-20#Text>
3. William Zartman I. Ripeness: The hurting stalemate and beyond. International Conflict Resolution after the Cold War / Stern P.C., Druckman D. (eds). Washington, DC: National Academy Press, 2000. P. 225–250.

ДЕСТАБІЛІЗАЦІЙНА РОЛЬ РОСІЙСЬКОГО ЧИННИКА В ЕТНОНАЦІОНАЛЬНИХ ВІДНОСИНАХ НЕЗАЛЕЖНОЇ УКРАЇНИ

Повномасштабна війна РФ проти України вкрай загострила суспільну увагу до ворожої ідеології «русского міра», підступних методів, засобів і форм втручання Росії в український порядок денний. Значну увагу аналізу феномену деструктивності російського чинника, його впливу на етнополітичні процеси в Україні приділяли В. Горбулін, В. Євтух, В. Коцур, О. Майборода, В. Нагірний, Л. Нагорна, Ю. Ніколаєць, М. Панчук, О. Рафальський, М. Рябчук, М. Шульга та ін. Метою мого виступу є з'ясування, з одного боку, взаємозв'язку агресії РФ з неочікуваною для неї консолідацією українського суспільства, а з другого, вироблення пропозицій щодо поствоєнного розвитку етнонаціональної сфери, впровадження європейських стандартів мовно-культурної та освітньої політики.

Після відновлення державної самостійності, незалежна Україна обрала демократичний шлях розвитку, формувала свою етнонаціональну політику на відповідних засадах. В 1991 р. громадянами України стали усі її мешканці, хто мав таке бажання. Були ухвалені законодавчі акти, які гарантували корінним народам, національним меншинам та етнічним групам збереження та розвиток їхньої культури та самобутності. РФ, навпаки, націлилася на відновлення імперії і авторитарного політичного режиму, асиміляцію населення, пропагувала ностальгію за російською та радянською минувиною. Вже на початку 2000-х років стало ще більш зрозумілим, що Україна і Росія – це різні регіональні цивілізації, які розходяться у протилежних напрямках. Україна прямує в об'єднану Європу, а Росія будує штучну «євразійську» цивілізацію [1, с. 5].

Серед громадян України виявилось чимало носіїв радянської, розмитої чи роздвоєної ідентичності – «біетнорів», «радянських людей», змосковчених українців тощо. Більшість з них вважали російську мову звичною або рідною для себе. РФ, просуваючи тези «русского міра», орієнтувалася саме на цей прошарок населення. Популяризація ідеології «русского міра»: російської мови, православ'я за канонами РПЦ, спільної історичної пам'яті, тез щодо «розділеного народу», «єдиного народу», захисту «інтересов соотечественників» тощо стала одним із головних напрямів зовнішньої політики Кремля. Маючи в Україні потужну агентуру, а також підтримку в особі Комуністичної партії України, Партії регіонів України, ОПЗЖ й інших проросійських політичних організацій, РФ планомірно здійснювала експансію в інформаційній та мовно-культурній сферах. Прихильники руху за збереження та поширення російської мови в Україні просували ідею збереження за нею статусу мови міжетнічного спілкування, педалювали вимогу надання їй статусу другої державної мови. З їх подачі в 2012 р. було ухвалено Закон «Про основи державної мовної політики», а Дніпропетровська, Донецька, Запорізька, Луганська, Одеська, Херсонська, Харківська обласні, а також Ізмаїльська, Одеська, Севастопольська, Харківська,

Миколаївська та Херсонська міські ради надали російській мові статус регіональної. Ці акти поглибили лінію розколу в культурному просторі України.

Наголосимо, що РФ ніколи не обмежувалася орієнтацією виключно на російську національну меншину в Україні, а завжди намагалася впливати на всі інші етнічні та соціальні групи. Власне росіяни України розділилися на дві великі групи: проукраїнську частину, представники якої обстоюють суверенітет і територіальну цілісність Української держави у протистоянні з Росією, і другу групу, яка підтримує ідеї «руського міра» та агресивні дії східного сусіда. Як наслідок інспірованої ззовні етнічної мобілізації російської національної меншини та прихильників більш щільних відносин з РФ серед інших етнічних груп в етнонаціональній сфері України поширилися такі явища як: політизація національних меншин, особливо російської, румунської, німецької і угорської, активізація сепаратистських, федералістських та автономістських рухів на Півдні, Донбасі, Закарпатті та Буковині. Лідери етнонаціоналістичних угруповань: росіян і кримських татар у Криму; румунів у Чернівецькій області; русинів та угорців у Закарпатській області створювали політичні партії на етнічній основі, формували вимоги щодо національно-територіальної автономії, самоврядування у мовній та освітній політиці [2, с. 375-376]. Мовне питання, як і релігійне, у версії Кремля стало одним із засобів реалізації стратегії російського духовного та культурного домінування якщо не у всій Україні, то у її східних і південних регіонах, спробою дестабілізувати етнонаціональні відносини на Буковині та Закарпатті.

Агресія РФ у 2014 р., окупація АРК і частини Донбасу, відтак повномасштабна війна проти України засвідчили прагнення режиму Путіна обнулити українську державність, відновити імперію. Підводячи попередні підсумки впливу повномасштабної війни на національно-громадянську та етнічну ідентичність українського соціуму, можна стверджувати, що вона витримала перевірку на ідейно-політичну та морально-психологічну зрілість, продемонструвала стійкість і монолітність. Українці остаточно відкинули вкрай небезпечну теорію і практику «руського міра» як ідеологію війни, а його адепти зазнали краху. Відбулася, як вважають соціологи, потужна громадянська мобілізація. Війна РФ проти України тільки посилила органічний зв'язок громадян України зі своєю державою, що дає впевненість на Перемогу і продовження демократичного транзиту суспільства й надалі.

З погляду суспільних настроїв, породжених війною, певну настороженість викликають прояви радикалізації окремих груп українського соціуму, збільшення проявів ксенофобії до громадян України, які є росіянами за національністю. Так, опитування, проведене КМІСом упродовж 22 лютого – 6 березня 2023 р. засвідчило, що 36% населення негативно ставляться до громадян України, які є росіянами за національністю. Це ставлення, вочевидь, носить емоційно-психологічний характер і є відповіддю на жорстокість і звірства окупаційних військ, а дані соціологічних досліджень показують, що в цілому погляди громадян України – етнічних росіян, хоч і дещо відрізняються від поглядів етнічних українців, однак не дуже істотно, а частина цих громадян так само захищають Україну від ворогів [3]. 83% українців готові вважати українського військового, який спілкується російською мовою, патріотом

України [4]. Звичайно, є й немало зрадників, колаборантів, чия підступна діяльність на руку ворогу негативно впливає на єдність українського соціуму.

Агресія РФ прискорила природний процес остаточного відриву України від імперії, дала поштовх подальшій консолідації українського суспільства та прискороеного формування громадянської ідентичності, заснованої на традиційних українських та загальнодемократичних цінностях. Зміцнення національної єдності є одним з маркетів успішності становлення громадянської ідентичності. Всупереч агресивній і людиноненависницькій політиці Росії пріоритетом державної доктрини України у сфері етнонаціональних відносин залишається людиноцентризм і гуманізм у його цивілізаційному вимірі, захист гідності, прав і свобод людини. Не чекаючи закінчення війни, необхідно вже зараз аналізувати її повчальні уроки, наші прорахунки, робити висновки щодо поглибленого дослідження проблем етнокультурної складової державної політики в контексті нових реалій, подолання комплексу меншовартості, синдрому комунізації, малоросійства і колоніального мислення. Потребує подальшого розвінчування і засудження на законодавчому рівні ідеологія «русского міра» – «рашизму», а її розповсюджувачі та поширювачі в Україні мають розглядатися як співучасники злочинів і колабораціоністи, притягатися до відповідальності.

Відновлення територіальної цілісності України поставить нові завдання щодо реінтеграції населення, яке тривалий час було в окупації, зазнало деформації свідомості, інфіковане великодержавним шовінізмом та українофобією. Одним із пріоритетів повоєнної етнополітики стане забезпечення прав кримськотатарського народу, ухвалення рішень щодо форми його самовизначення у складі України. Окремим з її напрямів є зв'язок з українцями в РФ, які не підтримували війну та зберігали єдність зі світовим українством. Зважаючи, що українська діаспора в Європі та світі поповнилася значною чисельністю біженців, які осядуть в країнах реципієнтах, важливим пунктом повоєнного етнополітичного менеджменту має бути комунікація з цими частинами української етнічності. Зняти виклики етнополітичного розвитку України, пов'язані з російською агресією, допоможе розв'язання соціальних та економічних проблем тимчасово переміщених осіб, реалізація євроатлантичних прагнень українців, забезпечення сталого економічного розвитку, приборкання корупції. Все це не знімає механічно протиріч і суперечностей на етнокультурному ґрунті, отже, процеси етнонаціональної інтеграції мають посідати належне місце як у наукових дослідженнях, так і в практичній реалізації державної внутрішньої та зовнішньої політики України.

Список посилань

1. Рафальський О., Михальченко М. Від Переяславля до Донбасу. Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф.Кураса НАН України. 2015. № 1 (75). С. 4-12.
2. Коцур В. Вплив російського чинника на етнонаціональні процеси в Україні в 1990-х рр. Наукові записки інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф.Кураса НАН України. 2017. Вип. 5 (91). С. 368–380.

3. Ставлення до біженців, внутрішньо-переміщених осіб, до російськомовних громадян та до деяких інших категорій населення України. 30.03.2023. URL: <https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1218&page=1>
4. Соціологи з'ясували, як українці пов'язують між собою мову та патріотизм. 20.04.2023. URL: <https://activegroup.com.ua/2023/04/20/sociologi-zyasovali-yak-ukrainci-povyazuyut-mizh-soboyu-movu-ta-patriotizm/>

ЗМІСТ

ПЛЕНАРНЕ ЗАСІДАННЯ

Лепський Максим

Сценарування майбутнього як визначення миру та відновлення у післявоєнній Україні3

Rusetsky Alexander, Dorokhina Olga

Black Sea Region: the phenomenon of universities in exile and their role
in post-conflict rehabilitation and creation of «security communities».....9

Мінаков Михайло

До питання про онтологію цезури. Роздуми про російсько-українську війну10

Mannergren Selimovic Johanna

Transitional justice in times of war: possibilities and challenges.....19

Кривошеїн Віталій

Теорія регіональних комплексів безпеки Баррі Бузана як аналітична схема
дослідження регіоналізації21

Скворець Володимир

Соціальне управління в довоєнній та післявоєнній Україні24

Воронкова Валентина, Нікітенко Віталіна

«Суспільство ризику» як назва сучасної епохи28

Утюж Ірина, Спиця Наталя

Соціально-психологічні небезпеки українського суспільства та шляхи їх подолання.....32

Позднякова-Кирбят'єва Еліна, Мосаєв Юрій

Комплексна реабілітація військовослужбовців як інтегральний виклик українського
суспільства34

Кіндратець Олена

Політичні режими та міждержавні війни37

Чайка Ірина, Цокур Євген

Російсько-українська війна 2014-2023 років як гібридний збройний конфлікт40

Палагута Вадим

Можливості розробки нової теоретичної моделі конфліктності.....42

СЕСІЯ I «МЕТОДОЛОГІЯ СОЦІАЛЬНОГО ПРОГНОЗУВАННЯ: ДОСЛІДЖЕННЯ ФАЗОВОГО ПЕРЕХОДУ ВІД ВІЙНИ ДО МИРУ, СВІТОВИЙ ДОСВІД ВІДНОВЛЕННЯ ПІСЛЯВОЄННОЇ КРАЇНИ. СУСПІЛЬСТВО РОЗВИТКУ VS СУСПІЛЬСТВО РИЗИКУ: СОЦІАЛЬНО-ДЕМОГРАФІЧНІ, ЕКОНОМІЧНІ, ПОЛІТИЧНІ ТА КРИМІНАЛЬНІ НЕБЕЗПЕКИ»

Лобанова Алла, Славіна Дарія

Боротьба з корупцією як пріоритет українського суспільства у воєнний
та післявоєнний час45

Rusetsky Alexander

Systems of meta-cognitive monitoring, evaluation and management of political crises
through the 4D-RAV-17 method49

Катаєв Станіслав	
Очікування як домінанта соціальних почуттів у період війни	50
Зубченко Олександр	
Соціологія окупації: проблеми становлення	52
Крохмаль Наталія	
Трансформація корпоративних історичних форм саморегуляції в умовах збройного протистояння та терористичних загроз	56
Ратушна Таїсія	
Діджиталізація у міграційних процесах: переваги та ризики	58
Кулик Марія	
Динаміка територіальної ідентичності студентської молоді в умовах воєнного стану.....	61
Мазука Людмила	
Новітні тенденції та основні цілі державної політики щодо українців, які виїхали з України у зв'язку з російсько-українською війною	64
Мороз Олег	
Вплив міграційних процесів на післявоєнне відновлення України.....	66
Бондаренко Олег	
Соціологічні контексти сучасної російсько-української війни	69
Сорокіна Олександра	
Травма свідка як елемент повсякденного життя населення України	71
Мирошніченко Сергій	
Економічна безпека бізнесу в умовах російсько-української війни.....	73
Гончарова Валерія	
Специфіка відновлення аеропортів після війни в Україні	76
Куліков Богдан, Кузьміна Анастасія	
Інтернет-шахрайство	77
Альошин Валентин, Лепський Максим	
Миротворчі технології в післявоєнному інформаційному просторі України	79
Герасимова Олександра, Приймак Юлія	
Споживча поведінка української молоді на ринку одягу та побутових товарів.....	81
Юренко Анна, Мосаєв Юрій	
Вплив гендерних стереотипів на соціалізацію особистості	84
Yatsyna Yuliia, Kudinov Igor	
Corruption as a Type of Fraud	86

**СЕСІЯ II «МІЖНАРОДНА ПОЛІТИКА У ФОРМУВАННІ БЕЗПЕКОВИХ ГАРАНТІЙ:
ПЕРЕГОВОРИ, МЕДІАЦІЯ ТА ТРАНСФОРМАЦІЯ МІЖНАРОДНИХ ІНСТИТУТІВ»**

Хорішко Лілія	
Публічна дипломатія в реалізації мирного плану України	90
Rusetsky A., Kirakosian S.	
Post-Soviet Conflicts: The Opportunities of Energy Meta-Diplomacy of Metacognitive Management Theory	92

Горло Наталія	
Політика ідентичності в деокупованих об'єднаних територіальних громадах.....	93
Кондратенко Олег	
Внутрішні та зовнішні загрози нацбезпеці України: стан та прогнозування	96
Корновенко Сергій, Пасічна Юлія	
Інфраструктура переможної України (теоретичний вимір)	101
Тодоров Ігор	
Гарантії безпеки України до перемоги і після	103
Гордієнко Михайло	
Політична освіта молоді як фактор суб'єктності держави	104
Лепська Наталія	
Спін-технології в інформаційному протиборстві автократій та демократій.....	108
Мальована Юлія	
Роль бренд-комунікацій у формуванні системи національної безпеки України	112
Руднева Анна	
Стратегічні комунікації у формуванні системи національної безпеки України в умовах війни з РФ.....	113
Міщенко Анастасія	
Перспективи реформи децентралізації влади в Україні в період повоєнної відбудови.....	116
Надобко Олеся	
Проблеми міжнародної безпеки в контексті війни в Україні	119
Синенко Антон, Клименко Анастасія	
Феномен Цифрової нерівності.....	122
Denys Sumbaiev, Kateryna Serheieva	
E-democracy in the modern world	123
Шушлян Василь	
Перспективи розвитку цифрової культури у післявоєнній Україн.....	125
Чупіс Анастасія	
Війни XXI століття: підходи до вивчення.....	127
Ясьмо Ольга, Лепська Наталія	
Особливості діяльності органів місцевого самоврядування в умовах воєнного стану в Україні	131

СЕСІЯ III «ПІСЛЯВОЄННЕ ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ ТА РОЗВИТОК МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В УКРАЇНІ»

Краснокутський Олександр	
Вища освіта в контексті державотворчих процесів України: сучасний стан та перспективи	135
Глазунов Володимир	
«Незалежна Україна»: проектний підхід, помилки та відхилення.....	137
Заїка Олена	
Якість життя як показник соціального розвитку суспільства	141

Шейко Ольга, Яворська Катерина	
Вплив національного менталітету на модель управління суспільством.....	142
Заїка Валерія	
Підходи до визначення поняття «молодіжна політика».....	145
Прокопенко Ірина, Приймак Юлія	
Проблемне поле дослідження якості соціальних послуг з догляду на непрофесійній основі	149
Пшенична Тетяна	
Перспективи інституту місцевого референдуму як дієвого діалогу між громадою та владою.....	151
Троцький Владислав	
Особливості кадрової політики в органах державної влади та місцевого самоврядування в умовах післявоєнного відновлення України	159
Ведмедєв Євген	
Аналіз медичної системи в Україні і порівняння з досвідом інших країн.....	161
Ведмедєв Володимир	
Професійне навчання державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування: аналіз та оптимізація	164
Коробка Олена, Приймак Олег	
Механізми публічного управління соціально-економічним розвитком територіальних громад монопрофільних міст	168
Штибін Ернест, Приймак Олег	
Особливості соціальної роботи в загальноосвітніх санаторних школах-інтернатах I-II ступенів	170
СЕСІЯ IV «СВІТОГЛЯД МИРУ ТА КРЕАТИВНІ ІНДУСТРІЇ У ВІДБУДОВІ ПІСЛЯВОЄННОЇ УКРАЇНИ. СОЦІАЛЬНА ПОЛІТИКА ТА СОЦІАЛЬНА РОБОТА У ПІСЛЯВОЄННІЙ КРАЇНІ: СВІТОВИЙ ДОСВІД ТА УКРАЇНСЬКІ РЕАЛІЇ»	
Карпич Ігор	
Die Nutzung der Kulturellen Ressourcen Sozialer und Psychologischer Praktiken in der Arbeit mit Ukrainischen Flüchtlingen in Deutschland.....	173
Масюк Олег	
Гендерні та вікові виміри героїзму в умовах війни: соціально-філософський аналіз	175
Сепетий Дмитро	
Тимоті Снайдер про глобальну історію, сучасність та майбутнє України	177
Повзло Олександр, Повзло Валентина	
Філософія управлінця	181
Бойко Ганна	
Адаптація українських дітей молодшого і середнього шкільного віку у статусі під тимчасовим захистом в школах Нідерландів.....	183
Вишневецький Руслан, Павловський Валерій	
Концепція «навчання протягом життя» як фактор сталого розвитку суспільства	186

Околович Олена, Клопота Євгеній	
Соціально-психологічний супровід інклюзивної освіти в умовах війни	188
Усенко Гліб	
До визначення основних термінів, що описують проблемне поле феномену комп'ютерної залежності	190
Кравченко Маргарита, Маловічко Олена	
Психологічна та соціальна реабілітація військових	193
Філонова Анастасія, Масюк Олег	
Використання технологій соціальної роботи з військовослужбовцями та їх сім'ями у військовий та післявоєнний період.....	195
Телендій Андрій	
Ідентифікація проблем та викликів у впровадженні новітніх технологій та практик стратегічного планування в Україні	198
Смірнов Євген	
Щодо визначення терміну «відповідальність бізнесу»	200
Щербань Олександра	
Медіація як технологія миротворення в умовах післявоєнного відновлення України	202
Калакура Олег	
Дестабілізаційна роль російського чинника в етнонаціональних відносинах незалежної України	204

Наукове видання
(українською, російською, англійською, німецькою мовами)
**СОЦІАЛЬНЕ ПРОГНОЗУВАННЯ ТА ПРОЄКТУВАННЯ МАЙБУТНЬОГО:
ПЕРЕМОГА, МИР ТА ВІДНОВЛЕННЯ У ПІСЛЯВОЄННІЙ УКРАЇНІ**

XIII Міжнародна наукова конференція

Головний редактор: *І.О. Кудінов*

Науковий редактор: *М.А. Лепський*

Технічне редагування: *А.О. Клименко, А.О. Кузьміна*

**ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ТОЧНІСТЬ ВИКЛАДЕНИХ У ПУБЛІКАЦІЯХ
ФАКТІВ ТА АКАДЕМІЧНУ ДОБРОЧЕСНІСТЬ НЕСУТЬ АВТОРИ ТЕЗ**

Відповідальний за випуск Кудінов І.О.
Підписано до друку 28.04.2023. Формат 60x84/16.
Гарнітура Times.
Ум. друк. арк. 12,4. Обл.-вид. арк. 11,5.
Електронне видання. Зам. №28/04-1.

ТОВ «ЦНСД»

Свідоцтво серія ДК № 7612 від 02.05.2022 р.
+38 095 601 3399